

Жюль Верн

ПЛАВУЧИЙ ОСТРІВ

Жюль Верн

ШЛАВУЧИЙ ОСТРІВ

З французької переклала
ТАМАРА ВОРОНОВИЧ

ВИДАВНИЦТВО ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ «ВЕСЕЛКА»
Київ 1964

Твір Жюля Верна «Плавучий острів», майже невідомий нашим юним читачам, уперше виходить українською мовою. Як і уславлені романи «Діти капітана Гранта», «Подорож до центру Землі», «Таємничий острів», цей твір поєднує розповідь про мандрівки з темою науково-технічного прогресу. Стежачи за плавбою острова, читач знайомиться з природою островів Тихого океану, з життям тубільців, з історією географічних відкриттів Західної півкулі.

Книга Жюля Верна, пройнята глибокою людяністю, захоплює читача напруженням дій, зображенням цікавих пригод і страшних небезпек, майстерними картинами боротьби стихій, величної і грізної природи.

Ілюстрував
МИХАЙЛО ШТАЕРМАН

Перекладено з видання:
Jules Verne, S'ile à Hélice.

Paris, 1896.

ЧАСТИНА ПЕРША

Розділ I МАНДРІВНИЙ КВАРТЕТ

Коли початок подорожі невдалий, не чекай доброго кінця. Принаймні слухність цієї думки з цілковитою підставою могли б підтвердити четверо музикантів, чиї інструменти лежать оце розкидані на землі. Карета, в яку вони змушені були пересісти на останній залізничній станції, щойно перекинулась на узбіччі.

— Поранених немає? — питав перший, спритно зводячись на ноги.

— Я відбувся самою подряпиною! — відповідає другий, витираючи посмуговану скілками скла щоку.

— А я — тільки садном! — озивається третій, в якого на літці показалось кілька краплин крові.

Загалом збитки невеликі.

— А моя віолончель? — вигукує четвертий.— Аби лише з нею нічого не сталося!

На щастя, футляри з інструментами цілісінькі. Ні

віолончель, ані обидві скрипки, ані альт не зазнали, падаючи, ніякої шкоди, щонайбільше — доведеться їх настроїти. Ще б пак, це ж інструменти найвищого гатунку!

— Клята залізниця, на півдорозі покинула нас напризволяще! — каже один.

— Клята карета, що вивернула нас у пустельному місці, на безлюдді! — підхоплює другий.

— І саме тоді, коли насувається ніч! — додає третій.

— На щастя, наш концерт призначено аж на після-завтра! — зауважує четвертий.

Артисти перекидаються між собою жартами, свою пригоду вони сприймають весело.

Розмова ведеться по-французьки. Але вона могла б вестися і по-англійськи, бо всі учасники квартету, завдяки численним подорожам по англосаксонських країнах, знають мову Вальтера Скотта й Купера, як свою рідну. Саме англійською мовою звертаються вони до свого погонича.

Бідолаха потерпів більше за всіх — його скинуло з передка вниз саме в ту хвилину, коли зламалась передня вісь. А втім, хоч забиті місця дуже боліли, серйозних пошкоджень погонич не зазнав. Він не міг, проте, ходити, бо звихнув ногу. Отже, конче треба було знайти якийсь транспорт, щоб довезти його до найближчого села.

Правду кажучи, всі вони лише чудом врятувалися від смерті. Покрученя дорога йде через гірську місцевість понад глибокими урвищами або вздовж бурхливих потоків, що їх доводиться іноді з великими труднощами переїжджати вбрід. Якби вісь зламалась на крутому схилі дороги, карета неминуче скотилась би на гострі скелі, що стримлять із глибини прірви, і тоді, напевне, усі до одного загинули б.

Що б там не було, карета вже не придатна до вживання. Один кінь, що наразився головою на гострий камінь, хріпить на землі. В другого тяжко поранено стегно. Отже, ані карети, ані коней.

Що й казати, лиха доля переслідує чотирьох артистів на шляхах Долішньої Каліфорнії. Дві нещасливих пригоди за добу... Тут хоч-не-хоч станеш філософом.

В той час Сан-Франціско, столиця штату, була вже безпосередньо зв'язана залізницею з Сан-Діего, розташованим майже на кордоні старої каліфорнійської про-

вінції. До цього чималенького міста, де після завтра мав відбутися концерт, заздалегідь оголошений і нетерпляче очікуваній, і прямували наші мандрівники. Напередодні їхній поїзд виїхав із Сан-Франціско, та за якихось п'ятдесяти миль від Сан-Дієго стала перша затримка, або, як висловився найжиттерадісніший з членів квартету, вони вперше заграли невлад — такий вислів цілком припустимий в устах колишнього переможця на конкурсах із сольфеджіо¹.

Вимушена зупинка поїзда на станції Паскаль була викликана тим, що раптова повінь зруйнувала на протязі трьох чи чотирьох миль залізничну колію. Іхати далі залізницею було неможливо, а організувати перевезування пасажирів по той бік залитої водою місцини не встигли — нещастя сталося лише кілька годин тому.

Довелося вибирати щось одне: або чекати, поки погодять колію, або розшукати в найближчому селищі будь-який повіз, щоб дістатися до Сан-Дієго. На це останнє й пристали члени квартету. В сусідньому селі їм попалось щось на зразок старого ландо², яке деренчало при найменшому русі, з поточеним міллю оббитим і зовсім невигідне. Вони найняли цей повіз, домовились із власником за ціну, пообіцяли візникові щедру нагороду й рушили в дорогу зі своїми інструментами, залишивши речі в поїзді. З другої години дня й до сьомої години вечора подорожні їхали без особливих перешкод і не надто втомились. Та ось у друге вони *заграли невлад*: карета перекинулась, і так нещасливо, що годі було й мріяти їхати далі!

А до Сан-Дієго залишалось двадцять миль із гаком!

Але як це сталося, що четверо музикантів, французвів, ще й до того парижан, опинилось у цій неймовірній глушині Долішної Каліфорнії?

Як це сталося? Зараз ми коротко розповімо про це й побіжно намалюємо портрети чотирьох віртуозів, яких випадок, наче примхливий режисер, зробив дійовими особами цієї надзвичайної історії.

Протягом цього року — важко визначити, якого саме в найближчі три десятиліття³ — Сполучені Штати Америки подвоїли число зірок на своєму державному прапорі.

¹ Сольфеджіо — вправи для голосу й читання нот.

² Ландо — старовинна громіздка бричка з будовою.

³ Дія роману відбувається в майбутньому.

рі¹. Промислова й торговельна могутність Штатів надзвичайно зросла після приєднання до їхніх володінь території Канадського домініону, що сягає аж до найдальших меж Льодовитого океану, і мексіканських, гватемальських, гондураських, нікарагуаських, костаріканських земель до Панамського каналу включно. В той же час у янкі-загарбників розвинувся потяг до красного мистецтва, і хоч їхня власна продукція в тій царині кількісно надто скромна, хоч їхній національний геній все ще цурається живопису, скульптури й музикі, усе ж багато хто поміж них широко кохається в мистецьких творах. Скуповуючи як найдорожчі коштовності картини старих і сучасних майстрів для приватних чи прилюдних колекцій, запрошууючи за неймовірну винагороду відомих оперних співців, драматичних акторів та найталановитіших музикантів, американські аматори осягали поволі зміст прекрасних і благородних речей, яких ім довгий час бракувало.

Що ж до музики, то найбільший захват меломанів Нового Світу викликали спочатку твори Мейербера, Галеві, Гуно, Берліоза, Вагнера, Верді, Массе, Сен-Санса, Рейера, Массне, Деліба — славнозвісних композиторів другої половини XIX сторіччя. З часом вони дійшли потроху і до розуміння проникливої музики Моцарта, Гайдна, Бетховена і змогли заглибитись у джерела того піднесенного мистецтва, яке широким потоком заполонило весь XVIII вік. Після опер — ліричні драми, після ліричних драм — симфонії, сонати, оркестрові сюїти. В той час, про який мова мовиться, у багатьох штатах шалений успіх мала соната. За насолоду слухати сонату ладні були платити двадцять доларів за півноти, десять — за чверть, п'ять доларів — за восьму.

Так от, чотирьом майстрам-музикантам, що дізнались про це загальне захоплення, спало на думку податися до Америки за славою й багатством. Четверо друзів, колишніх вихованців консерваторії, мали в Парижі широку популярність та успіх головним чином у прихильників так званої «камерної музики», мало відомої на той час в Північній Америці. З якою чудовою досконалістю, дивовижною зіграністю й глибоким почуттям

¹ Кількість зірок на державному прапорі США визначає кількість штатів.

виконували вони твори Моцарта, Бетховена, Мендельсона, Гайдна й Шопена, написані для чотирьох струнних інструментів — першої і другої скрипки, альта й віолончелі! Жодної бравурної ноти, жодного натяку на ремісництво, і яке бездоганне виконання, справді незрівнянна майстерність! До нечуваного успіху квартету спричинилось ще й те, що на той час всі вже притомились від гучних симфонічних оркестрів. Нехай музика не що інше, як коливання художньо організованих звукових хвиль, та все ж не слід дозволяти, щоб вони, розбурхавшись, перетворювались на оглушливу бурю.

Коротко кажучи, наші оркестранти поклали розкрити перед американцями невимовно солодку принадність камерної музики. Вчотирьох вони помандрували в Новий Світ і протягом двох останніх років янкі-меломани не шкодували для них ані оплесків, ані доларів. На їхніх ранкових і вечірніх концертах завжди було повнісінько слухачів. Мандрівний квартет, як його називали, ледве встигав задовольняти приватні запрошення американських багатіїв. Без нього не могло відбутися жодного свята, урочистого зібрання, жодного рауту, навіть пікніка чи будь-яких розваг, влаштованих просто неба, що заслуговували на громадську увагу. Таке палке захоплення музикою дало можливість членам квартету вкинути в свої кишені великі суми, що склали б чималий капітал, якби вони лежали в сейфах нью-йоркського банку. Та навіщо критися? Наші американізовані парижани розтринькують гроші без ліку! Вони і в гадці не мають робити заощадження, ці володарі смичка, ці королі чотирьох струн. Ім припало до вподоби мандрівне життя, вони впевнені в тому, що скрізь і завжди вони знайдуть щиру зустріч і добрий зарібок — від Нью-Йорка до Сан-Франціско, від Квебека до Нового Орлеана, від Нової Шотландії до Техасу — адже всі вони мають щось від богеми, цієї найстаровиннішої, найчарівнішої, найбільш гідної заздроців і найулюбленнішої «провінції» нашої старої Франції!

Та час уже назвати й відрекомендувати кожного з членів квартету тим нашим читачам, які ніколи не мали й не матимуть насолоди їх почути.

Івернес — перша скрипка — має тридцять два роки, зріст — вищий за середній, струнку, мов у юнака, постать, біляве волосся, що кучерявиться на кінцях, чисто

поголене обличчя; в нього витончені манери, великі чорні очі й довгі пальці, наче створені для того, щоб вільно бігати по струнах свого Гварнері¹. Він любить загортатися в темний плащ, носити високий шовковий капелюх, може, часом позувати; Івернес, напевно, найбільш безтурботний з усього товариства і зовсім не дбає про власну вигоду. Це природжений артист, палкий прихильник усього прекрасного, віртуоз з великим талантом і великим майбутнім.

Фрасколен — друга скрипка — невеликий на зріст молодик тридцяти років, з нахилом гладшати, що його вельми дратує; в нього чорняве волосся і така ж борода, тверді риси обличчя, чорні очі, довгий ніс із рухливими ніздрями й червоними позначками від пенсне для короткозорих, без якого він зовсім безпорадний. Це хороший хлопець, привітний і послужливий, що охоче виконує різноманітні обов'язки, аби звільнити від них своїх товаришів; Фрасколен навчає їх, хоч і марно, ощадності, веде все рахівництво квартету і ніколи не заздрить успіхам Івернеса, далекий від честолюбивих мрій піднестися до пюпітра виконавця соло, а втім — першокласний музикант, якого ми бачимо зараз у просторому пильовику, одягненому поверх дорожнього костюма.

Пеншіна — альт, на прізвисько «Ваша високість»²; він наймолодший за всіх, бо має всього двадцять сім років, а також і найжиттерадісніший, один із тих непоправних жартунів, що все життя залишаються хлопчицькими. В нього тонкі риси обличчя, розумні, завжди пильні очі, рудувата чуприна, тоненькі вусики і звичка клацати язиком, показуючи гострі білі зуби; він невагомний каламбурист і дотепник, щохвилини готовий так до нападу, як і до словесної відсічі; постійне збудження свого мозку він вважає за наслідок наполегливого читання нот у різних музикальних ключах, як то вимагає його інструмент («ціла китиця хатніх ключів», — каже він); добрий гумор ніколи його не зраджує, він охоче розважається різними витівками, не зупиняючись перед тим, що вони можуть завдати прикорстей його

¹ Гварнері — відомі італійські майстри, що робили скрипки.

² Гра слів у французькій мові, в якій слово «високість» близьке слову «альт».

друзям, за що раз у раз йому докоряє й вичитує, а то й дає доброго прочухана голова Мандрівного квартету.

Бо ж він, віолончеліст Себастян Цорн, справді голова, найстарший і за своїм талантом, і за віком: йому п'ятдесят п'ять років. Він маленький, опецькуватий, має біляве, без сивини, густе волосся, що кучерявиться на скронях, наїжаючи вуса, які ховаються в гущавині бурців, і обличчя цегляного кольору; очі в нього близькі з-за скелець окулярів, силу яких він подвоює, коли розбирає ноти, надягаючи зверху ще й пенсне, руки має пухкі, а праву, що постійно хвилястими рухами водить смичком, прикрашують масивні персні на підмізинному пальці й на мізинці.

Гадаємо, цього легкого шкіца досить, щоб змалювати людину й митця. Та коли протягом сорока років тримаєш біля своїх колін скриньку, що бринить безпестранку, це не може минути без сліду. Воно накладає відбиток на все життя, впливає на вдачу. Більшість віолончелістів запальні й балакучі, говорять голосно, трохи захлинаючись від зливи слів, зрештою, дотепних. Саме такий і Себастян Цорн, на якого Івернес, Фрасколен і Пеншіна залюбки полишили керування концертними турнірами, бо він розуміється на справах. Призвичаєні до властивих Цорнові владних навичок, товариші висміюють його, коли він перебирає міру, що дуже прикро спостерігати в митця, як зауважує нешанобливий Пеншіна. Себастян Цорн складає програми, обмірковує маршрути, листується з імпресаріо¹ й виконує безліч інших обов'язків, що дають нагоду його войовничій вдачі виявляти себе в найрізноманітніших обставинах. Але він зовсім не втручається в питання грошових надходжень і розпорядження коштами спільноти каси, які доручені піклуванню другої скрипки й першорядного рахівника — педантичного й ретельного Фрасколена.

Тепер читач уявляє собі членів квартету так, наче бачить їх на естраді. Типи, до яких вони належать, загальновідомі, і якщо не досить оригінальні, то принаймні дуже відмінні поміж себе. Хай же читач дозволить широко розгорнувшись подіям цієї незвичайної історії, і він побачить, чого доведеться закуштувати чотирьом

¹ Імпресаріо — особа, що організує вистави, концертні тури тощо.

парижанам, що, призвичаєні до незліченних оплесків, якими нагороджували їх по всіх штатах американської Федерації, раптом опинились на... Та не будемо забігати наперед, «не будемо прискорювати темпу», як висловився б «Його високість», і наберемося терпіння.

Отож о восьмій годині вечора четверо парижан стоять на пустельній дорозі Долішньої Каліфорнії біля уламків перекинутої карети. Якщо Пеншіна, Івернес і Фрасколен по-філософськи поставились до пригоди, якщо вона навіть натхнула їх на кілька жартів професійного характеру, то в голови квартету пригода викликала вибух страшного гніву. Та що ви хочете? Віолончеліст — людина з гарячою кров'ю, запалюється враз, мов віхоть соломи. Тому Івернес і каже, що Цорн — нащадок Аякса й Ахілла, цих славнозвісних несамовитих у гніві героїв античного світу.

Щоб нічого не забути, зауважимо: хоч Себастян Цорн дратівливий, Івернес замріяний, Фрасколен лагідний, а в Пеншіна нестримно буяє веселість — всі вони прекрасні товариши й любляться між собою, як брати. Їх єднає міцний зв'язок, що його не в силі порушити ніякі незгоди чи то з мотивів власної вигоди, чи то самолюбства — спільність уподобань, узятих з одного джерела. Іхні серця, наче гарно змайстровані інструменти, завжди б'ються влад.

В той час, як Себастян Цорн лається, обмаючи футляр віолончелі, щоб упевнитися, чи вона ціла й не пошкоджена, Фрасколен підходить до погонича.

— Ну, друже,— питає він,— скажіть, що ж нам тепер робити?

— Те, що роблять, коли немає ані воза, ані коней... чекати,— відповідає той.

— Чекати, поки вони прибудуть! — вигукує Пеншіна.— А якщо не прибудуть?

— Тоді треба їх знайти,— зауважує Фрасколен, якого ніколи не зраджує його практичний розум.

— Де? — гарчить Себастян Цорн, що гасає, мов на віжений, край дороги.

— Там, де вони є! — відповідає погонич.

— Е, послухайте, добрий чоловіче,— починає віолончеліст, і його голос потроху піднімається до найвищих регістрів,— що це за відповідь? Гляньте тільки на цього незграбу: він нас перекинув, розтрощив карету, по-

калічив коней і після цього заявляє: викручуйтесь, як самі знаєте!

В пориві своєї природженої балакучості Себастян Цорн починає виливати свої нескінченні і щонайменше марні докори, та Фрасколен зупиняє його:

— Дай-но я спробую, мій старий Цорне.

Потім він знову звертається до погонича:

— Де ми зараз, друже?

— За п'ять миль до Фрескаля.

— Це залізнична станція?

— Ні... село на узбережжі.

— Можна там знайти карету?

— Карету... навряд... хіба що візок...

— Візок, запряжений волами, як за часів меровінгських королів! — вигукує Пеншіна.

— То байдуже,—зауважує Фрасколен.

— Ось що,—втручається Себастян Цорн,— спитай його насамперед, чи є в цій дірі зайзд... Досить уже з мене блукати ночами...

— Друже мій,—розпитує далі Фрасколен,— чи ж є у Фрескалі будь-який зайзд?

— Є... ми там мали міняти коні.

— І щоб дістатися до того села, треба йти цією дорогою?

— Так, весь час іти прямо.

— Ходімо! — гукає віолончеліст.

— Але... цей бідолаха... було б жорстоко покинути його тут у скруті,—каже Пеншіна.— Чи не змогли б ви, друже... якщо вам допомогти...

— Неможливо! — відповідає погонич.— Та я й сам волів би краще залишитись тут, поблизу карети... Завтра вранці я роздивлюся, як мені вибратися звідсіль...

— Як тільки доберемося до Фрескаля,—каже Фрасколен,— ми надішлемо вам сюди когось на допомогу.

— Гаразд... господар зайзду добре мене знає, він не покине мене в біді.

— Ну що, пішли? — нетерпляче питає віолончеліст, готовий підняти свій футляр з інструментом.

— Хвилиночку,—відповідає Пеншіна,— давайте перенесемо нашого погонича під укіс...

Справді, треба забрати його з шляху, а раз він не може звестися на ноги, то Пеншіна й Фрасколену доводиться його підняти, перенести оподаль і посадовити,

притуливши спиною до товстого коріння величезного дерева, гілля якого, спадаючи вниз, утворює зелену за-віску.

— Підемо ми нарешті? — волає втретє Себастян Цорн, що встиг уже приладнати на спині футляр за допомогою спеціального подвійного ременя.

— Готово,— каже Фрасколен.

Потому він звертається до погонича:

— Отже, домовились... господар фрескальського заїзду подбає за вас. А зараз вам нічого не потрібно?

— Добре було б ковтнути джину,— каже погонич,— якщо в ваших фляжках його хоч трохи залишилось...

Фляжка Пеншіна ще повна, і «Його високість» охоче її офірує.

— Із цим, мій голубе,— каже він,— вам буде тепло цієї ночі... зсередини!

Нові нарікання віолончеліста спонукають його товаришів вирушити врешті в дорогу. Вони радіють, що не перенесли до карети свої речі, а залишили їх в багажному вагоні поїзда. Якщо багаж і прибуде до Сан-Дієго з деяким запізненням, то принаймні нашим музикантам не доведеться тягти його на собі до Фрескаля. Досить їм футлярів із скрипками і особливо того, в якому лежить віолончель. Правда, жодний музикант, гідний цього імення, ніколи не розлучається з своїм інструментом, так само як солдат з рушницею або слімак із своєю мушлею.

Розділ II

МОГУТНІЙ ВПЛИВ ҚАКОФОНІЧНОЇ СОНАТИ

Брести пішки незнайомою дорогою, уночі, в нетрях дикої місцінини, де швидше можна натрапити на злочинця, ніж на подорожнього, це хоч трохи та занепокоїть кожного. Саме в таке становище попали члени Мандрівного квартету. Французи хоробрі, це всім відомо, і наші музиканти теж були хоробрі, наскільки це ім вдавалось. Та між відвагою і нерозважливою зухвалістю існує межа, що її здоровий глузд ніколи не повинен переступати. В кожному разі, якби поїзд не зупинився перед затокою водою рівниною, якби карета не перекинулась за п'ять миль до Фрескаля, наші оркестранти не були б

змушені блукати в пітьмі по сумнівних дорогах. Будемо ж сподіватися, що нічого лихого з ними не трапиться.

Була вже восьма година, коли Себастян Цорн із товаришами вишли до узбережжя, керуючись вказівками погонича. Скрипалі, що несли лише легкі й досить зручні шкіряні футляри, не мали на що скаржитись. Вони й не скаржились, ані розважливий Фрасколен, ані веселий Пеншіна, ані мрійливий Івернес. Але як доводилось віолончелістові з його величезною коробкою — справжня шафа на спині! Зрозуміло, беручи до уваги його вдачу, що в нього було доволі причин лютувати. Про це свідчили його бурчання й безупинні скарги, що виливалися у вигуках «ах! ох! уф!»

Тим часом зовсім поночіло. По небу швидко пропливавуть густі хмари, крізь вузькі просвітки між ними визирає молодий у першій четверті глузливий місяць. Хтозна-чому, мабуть, через те, що він розлючений і роздратований, Себастянові Цорну зовсім не до вподоби білява Феба¹. Він погрожує їй кулаком і кричить:

— Ну, чого ти туди видерлася й показуеш нам свій дурнісінський профіль? Немає нічого безглуздішого за цю скибку недостиглої дині, що походжає собі там угорі!

— Було б краще, якби вона повернулася до нас лицем,— каже Фрасколен.

— Чому це? — питає Пеншіна.

— Бо тоді було б багато видніше.

— О цнотлива Діано,— декламує Івернес,— віствище лагідна ночі, о білолиця супутниця землі, обожнювана кохана чарівного Ендіміона...²

— Ти скоро закінчиш свою баладу? — вигукує віолончеліст.— Ото мені лиxo, коли ці перші скрипки починають шкварити на квінті³!

— Треба піддати ходу,— каже Фрасколен,— інакше ми ризикуємо заночувати під зірками...

— ...Якби вони були, а, також і запіznитися на концерт в Сан-Діего!

¹ Ф е б а — богиня місяця в стародавніх греків.

² Д і а н а — імення богині місяця у стародавніх римлян. Е н д і м і о н — за грецькою міфологією, юнак, закоханий в богиню місяця.

³ К в і н т а — назва першої струни в скрипці.

— Що за безглазда вигадка, далебі! — вигукує Себастян Цорн, струшуючи необережно свій футляр, з якого долинає жалібний звук.

— Але ж це твоя вигадка, мое серденько,— каже Пеншіна.

— Моя?

— Звичайно! Хай би краще ми залишились у Сан-Франціско й тішили своєю грою вуха всіх отих каліфорнійців!

— Ще раз питаю,— знов подає голос віолончеліст,— чому ми поїхали?

— Бо ти цього захотів.

— Ну, так треба визнати, що це була згубна ідея, і якщо...

— О другі, подивіться! — раптом вигукує Івернес, показуючи на небо, де вузький місячний промінь оздобив ясною смужкою береги темної хмарки.

— Що сталося, Івернес?

— Гляньте на цю хмарку, хіба ж вона не скидається на дракона з розпростертими крилами й павним хвостом, на якому світяться сто очей Аргуса!¹

Напевне, Себастян Цорн не володів могутністю підсиленого в сто разів зору того, хто стеріг дочку Інаха², бо не помітив глибокої вибоїни, в яку так не до речі попав ногою. Він падає разом із своєю коробкою і лежить долілиць, нагадуючи здоровенну комаху, що плазує по землі.

Віолончеліст украй розлючений — тепер у нього на це поважні причини — й сипле докорами на адресу першої скрипки, що все ще милується своїм небесним страховищем.

— Це все через Івернеса,— запевняє Себастян Цорн,— якби я не задивився на його проклятого дракона...

— Це вже не дракон, тепер це амфора!³ Навіть ма-

¹ Аргус (з грецьк. міфол.) — стооке страховище.

² Богиня Гера (з грецьк. міфол.) наказала Аргусу стерегти Йо, дочку царя Інаха, щоб її не забрав бог Зевс, який в неї закохався.

³ Амфора — посудина на воду в стародавніх греків, на зразок глечика.

ючи зовсім посередню уяву, можна побачити амфору в руках Геби¹, що лле нектар...

— Стережіться, в цьому нектарі, напевне, багато води,— вигукує Пеншіна,— і твоя чарівна богиня юності ще влаштує нам добрячий душ!

Це завдало б нашим мандрівникам великого клопоту, але й справді збирається на дощ. Обережність спонукає їх поспішати, щоб вчасно знайти собі захисток у Фрескалі.

Вони піdnімають віолончеліста, що все ще сердиться, ставлять на ноги — він так само бурчить. Люб'язний Фрасколен пропонує нести його футляр. Спочатку Себастян Цорн відмовляється. Розлучитися з своїм інструментом... з віолончеллю Гана й Бернарделля...² це ж, можна сказати, половина його самого. Та йому доводиться все ж дати згоду, і дорогоцінна половина Цорна переходить на спину послужливого Фрасколена, що додручає віолончелістові свій легкий шкіряний футляр.

Вони знову рушають. Дві милі проходять сягнистим кроком. Жодних пригод. Темрява навколо дедалі густішає, відверто загрожуючи дощем. Падає кілька великих і важких краплин — доказ того, що зронили їх громові хмари. Але амфора чарівної Івернесової Геби не проливається більше, і наші четверо нічних мандрівників плекають надію прибути до Фрескаля сухісінькими.

Вони змушені бути дуже обачними, щоб не спотикнутись і не впасти на темній дорозі з глибокими вибоїнами, яка, вряди-годи круто завертаючи, біжить між пагорбками й ярами, понад похмурим проваллям, відкіля, наче рокотання велетенських сурм, долинає клекіт потоків. Якщо за властивим кожному особисто способом мислення Івернес уважає оточення поетичним, то Фрасколенові воно здається небезпечним.

Доводиться стерегтися деяких неприємних зустрічей, що роблять сумнівною недоторканність подорожніх на каліфорнійських дорогах. Члени квартету озброєні лише смичками трьох скрипок і віолончелі, а цього навряд чи достатньо в країні, де винайдено револьвери Кольта, відмінно вдосконалені в наш час. Якби Себастян Цорн

¹ Г е б а — богиня юності в греків, мала за обов'язок розливати богам вино — нектар.

² Г а н і Б е р н а р д е л л ь — італійські славнозвісні майстри музичних інструментів.

і його товариші були американці, кожний з них придав би собі цю зброю, яку носять звичайно в окремій кишенні штанів. Справжній янкі не вирядиться в дорогу, навіть коли він їде залізницею від Сан-Франціско до Сан-Дієго, не захопивши з собою цієї іграшки на шість набоїв. Але французи не вважали за потрібне так робити, власне, цього ім і на думку не спало, про що вони, може, ще й пошкодують.

Пеншіна йде попереду, пильно вдвівляючись в узбіччя дороги. Коли вони щільно обступають її з обох боків, можна не боятися раптового нападу. Та навіть і тут у ньому прокидається потяг до жартів, і «Його високості» дуже кортить утнути якусь штуку зі своїми товарищами, виникає дурнісіньке бажання налякати їх трішечки, наприклад, раптом зупинитись і забелькотати тремтячим із жаху голосом: «Стійте! Там... там щось ворується! Готовте рушниці...»

Та коли дорога заглибується в густий ліс між мамутові дерева й секвойї — велетенські рослини Каліфорнії заввишки півтори сотні футів, — бажання жартувати в Пеншіна зникає. За кожним із цих грубезних стовбурів може притайтись у засідці десятеро. Здається, ось-ось побачиш-спалах вогню, почуеш сухий звук пострілу... посвист кулі... В таких місцях, наче навмисно пристосованих для нападів, на кожному кроці чекаєш якоїсь пастки. Якщо, на щастя, не наражаєшся тут на бандитів, то лише тому, що цей гідний пошани тип цілком зник з американського Заходу: бандити провадять тепер фінансові операції на ринках Старого й Нового Світу! Який кінець для правнуків Карла Моора й Жана Сбогара!¹ Ко му, як не Івернесу, можуть спасти на думку ці міркування? «Дійсно,— гадає він,— п'еса не варта декорацій».

Раптом Пеншіна зупиняється.

Фрасколен, що йде слідом за ним, робить те саме.

До них негайно приєднуються Себастян Цорн та Івернес.

— Що сталося? — питает друга скрипка.

— Там щось є,— відповідає альт. І він зовсім не жартує. За деревами справді щось ворується.

¹ Карл Моор і Жан Сбогар — герой драми «Розбійники» німецького драматурга Фрідріха Шіллера і роману «Жан Сбогар» французького письменника Шарля Нодье, які стали розбійниками, щоб боротися проти соціальної несправедливості.

— Людина чи тварина? — питає Фрасколен.

— Я не знаю...

Ніхто не наважиться сказати, яка з цих двох можливостей краща. Збившись щільною купкою, вони вдивляються в темряву, боячись поворухнутись, затамувавши подих.

В цю хвилину місячне проміння, видершись з-за хмар, освітлює темне склепіння лісу і крізь гілля секвой просотується аж до землі. Унизу, кроків на сто навколо, видно, наче вдень.

Пеншіна аж ніяк не примарилося. Помічена ним темна маса, надто велика, щоб бути людиною, могла належати тільки четвероногій тварині. Але якій тварині? Хижакові? Напевне, так... Але що то за хижак?

— Це стопохідна тварина! — каже Івернес.

— До біса цю тварину,—шепоче Себастян Цорн стиха, але роздратовано.— Та що ти кажеш про неї, Івернес? Невже ти не можеш говорити, як всі люди? Що це таке — стопохідна тварина?

— Така, що ходить ступнями,—каже Пеншіна.

— Як ведмідь,—додає Фрасколен.

Справді, це ведмідь, ведмідь незвичайних розмірів. У каліфорнійських лісах немає ані левів, ані тигрів, так само як і пантер, але ведмеді — постійні іхні мешканці, і зустрічі із ними звичайно закінчуються погано.

Отож не дивно, що наші парижани одностайно вирішили поступитися місцем цьому стопохідному. А втім, хіба ж він не був тут у себе вдома? Отже, вони розступаються, і поволі, так само лицем до ведмедя, неквапливо відходять, намагаючись не скидатися на тих, хто тікає.

Ведмідь простує вперед маленькими кроками, вихиляском, мов іспанська танцівниця, вимахуючи передніми лапами; мало-помалу він наближається, і його дії набирають ворожого характеру: до квартету долинає хрипке гарчання і клацання щелепами, в яких немає нічого заспокійливого.

— Може, нам дременути вроztіч? — пропонує «Його високість».

— Ні в якому разі,—відповідає Фрасколен,—він схопить одного з нас, і той накладе життям за всіх.

Отже, цю пропозицію відкинуто, без сумніву, вона мала б згубні наслідки.

Тримаючись укупі, музиканти дістались до межі галевини. Ведмідь наближається — він уже на відстані якихось десяти кроків од них. Мабуть, місце здалось йому зручне для нападу. Напевно так, бо він завив дуже й прискорив ходу.

Вся група квапливо відступає, а друга скрипка наполегливо напучує:

— Спокійніше, друзі, спокійніше!

Вони перетинають галевину й ховаються під деревами. Але небезпека від цього зовсім не зменшується. Переходячи від одного дерева до другого, ведмідь може кинутися несподівано, і саме це він, очевидно, і збирається зробити, бо вже не чути його жахливого гарчання, він уповільнює ходу.

І раптом лісова темрява словноюється чарівними звуками, повільно й широко ллється хвилююча мелодія, в якій наче розкривається піднесена душа артиста.

То Івернес, витягши з футляра скрипку, примушує її бриніти під могутнім і ніжним дотиком свого смичка. Геніальний здогад! І справді, чому б музикантам не звернутися за порятунком до музики? Хіба ж німе каміння в Фівах не зрушилося з місця під впливом звуків Амфіонової ліри? Хіба ж дики звірі, приборкані силою ліричного натхнення Орфея¹, не збігались до його ніг? Схоже було на те, що цей каліфорнійський ведмідь внаслідок спадкових нахилів так само чутливий до музики, як і звірі з грецьких байок, бо його лютість згасла, інстинкт меломана взяв гору, і в міру, як музиканти в бездоганному порядку відступають, він іде за ними, видаючи короткі вигуки задоволення. Ще трохи, і він закричить «браво!»

За чверть години Себастян Цорн і його товарищи опинились на узлісся, Івернес грає далі.

Звір зупиняється. Здається, в нього немає наміру йти далі. Він б'є одною в другу своїми величезними лапами, наче плескає. Побачивши це, Пеншіна поспіхом витягає свій інструмент, вигукуючи:

— Танок ведмедів, і в темпі!

Перша скрипка починає шпарко терликати цей всім відомий мотив, у той час як альт вторує йому малою терцією фальшивим пронизливим басом.

¹ Амфіон — фіванський цар і талановитий музика, Орфей — поет і співець — герой древньогрецьких міфів.

І тоді ведмідь пускається в танець, піднімає праву лапу, потім ліву, повертається на всі боки, крутить головою і зовсім забуває про людей, які відходять дорогою все далі й далі.

— Подумаєш, дивовижажа! — вихоплюється Пеншіна. — Ясно, що це ведмідь із цирку.

— Хай і так,— каже Фрасколен,— але яка чудова вигадка спала на думку Івернесові, хай йому грецы!

— Тікаймо... алегретто¹, — додає віолончеліст,— і не оглядаючись назад!

О дев'ятій годині вечора чотири учні Аполлона² прибувають цілі й здорові до Фрескаля. Свій останній перехід вони пройшли відмінним кроком, дарма що ведмідь їх уже не переслідував.

Щось із сорок будинків, чи швидше дерев'яних хатинок, розташованих навколо невеликого майдану, зараженого буковими деревами,— ось вам і Фрескаль, відлюдне селище, що лежить за дві милі від узбережжя.

Наші музиканти, проминувши кілька захованіх за густими деревами будинків, виходять на площу, в її глибині видно невибагливу дзвіницю невибагливої церковки, і, ставши кружка, наче вони збираються виконувати якусь відповідну до випадку п'есу, починають радитися.

— Оце таке село? — каже Пеншіна.

— А ти сподівався потрапити в таке місто, як Філадельфія чи Нью-Йорк? — відповідає Фрасколен.

— Таж воно спить, оце ваше село! — зауважує Себастян Цорн, знизуючи плечима.

— Не будемо ж порушувати сон цього мирного селища! — мрійливо зітхає Івернес.

— Навпаки, обов'язково розбудимо його! — вигукує Пеншіна.

І дійсно, доведеться вдатися до цього способу, коли не хочеш очувати просто неба.

На майдані нікогісінько, панує глибока тиша. Хоч би одна напівпрочинена віконниця, хоч би смужка світла з вікна. Все оповив такий міцний сон, навколо стоять такий непорушний спокій, що здається, саме тут повинен підноситись палац Зачарованої красуні.

¹ А л е г р е т т о — музикальний термін: жвавіше, швидше.

² А п о л л о н — бог, покровитель мистецтв у грецькій міфології.

— Ну... а заїзд? — питає Фрасколен.

Справді, де той заїзд, що про нього казав погонич? Заїзд, що в ньому подорожні, які потрапили в біду, знайдуть притулок і гостиність? І той господар заїзду, що має негайно надіслати допомогу безталанному погоничеві? Чи, може, бідоласі все це тільки примарилося? А може,— виникає інше припущення — Себастян Цорн і його товариши збилися з дороги? Може, це зовсім не Фрескаль?

Всі ці питання вимагають точної відповіді. Та щоб розпитатися в когось із тутешніх мешканців, доведеться постукати в одну з цих хатинок, але найкраще в двері заїзду, якщо пощастиТЬ його відшукати.

Отже, четверо музикантів виrushают у розвідку навколо оповитого темрявою майдану, обмацуяте фасади будиночків — може, натраплять на вивіску чи будь-яку вітрину... Та нічого, що скидалося б на заїзд, немає.

Ну, що ж, коли немає заїзду, то, може, знайдеться така гостинна хата, а раз вони не в Шотландії, а в Америці, то й діяти треба по-американському. Хто з мешканців Фрескаля відмовиться від одного чи навіть двох доларів, щоб дати притулок і вечею мандрівникові?

— Давайте постукаємо,— каже Фрасколен.

— В такт,— каже Пеншіна,— і на шість восьмих.

Та вони з таким же успіхом могли б стукати з рахунком і на три, й на чотири — наслідки були б однакові. Жодне вікно, жодні двері не розчинились, хоч квартет добивався відповіді не менш як у десятюх хатах.

— Трапилася помилка,— проголошує Івернес,— це не село, а кладовище, і якщо тут сплять, то, мабуть, вічним сном... *Vox clamantis in deserto.*¹

— Амінь! — озивається «Його високість» басом, мов соборний дяк.

Що робити, коли населення Фрескаля вперто мовить і край! Йти далі аж до Сан-Діего? Але вони осьось сконають з голоду й утоми. Саме так, сконають. А крім того, якою дорогою ім іти без проводиря, серед темної ночі? Спробувати дістатися до іншого села? А якого ж? Коли звіритися на слова погонича, в цій частині узбережжя немає більше жодного селища! Знову доведеться блукати... Найкраще — це почекати, поки

¹ Глас волаючого у пустелі (лат.).

розвидниться. Проте залишатися кілька годин без жодного захистку, просто неба, вкритого важкими хмарами, що загрожують зливою, це невтішна перспектива навіть для мандрівних артистів.

У Пеншіна майнула раптом одна думка. Взагалі його ідеї не завжди близкі, але вони повсякчас рояться йому в голові. А втім, ця дістає схвалення розважливого Фрасколена.

— Друзі,— каже Пеншіна,— чому б нам не застосувати до каліфорнійців того способу, що приніс нам успіх під час зустрічі з ведмедем? Цього стопохідного ми приручили за допомогою самої дрібки музики... Влаштуймо могутній концерт, щоб розбудити цих селюків, і не пошкодуймо для них ані форте, ані алегро...¹

— Що ж, варто спробувати,— каже Фрасколен.

Себастян Цорн навіть не дав Пеншіна договорити. Він квапливо витягає з футляра віолончель, установлює її, зіперши на металевий шпеник, і стойть зі смичком у руці — адже сісти ніде — готовий видобути із своєї співучої скриньки геть усі заховані в ній звуки.

Майже одночасно його товариші приготувались іти вслід за ним до найдальших меж мистецтва.

— Квартет сі-бемоль Онслоу²,— каже він.— Починаймо!

Квартет Онслоу вони знають напам'ять, і їм, вправним музикантам, звичайно, не потрібно світла, щоб прогулюватися спритними пальцями по грифах віолончелі, двох скрипок і альта.

Іх опановує натхнення. Можливо, ніколи не грали вони по американських казино й театрах із таким захватом, таким глибоким почуттям. Повітря сповнюється величними звуками гармонії, і які людські істоти, коли вони не глухі, можуть устояти перед нею? Навіть якби квартет потрапив на кладовище, як запевняв Івернес, то під впливом цієї чарівної музики відкрились би могили, піднялися мерці й почали б плескати скелети...

Проте будинки стоять зачинені, люди не прокидаються. П'єса закінчується, лунають могутні акорди фіналу, а Фрескаль все ще не подає ознак життя.

¹ Форте (*ital.*) — голосно, алегро (*ital.*) — жваво; музичальні терміни.

² Онслоу Джордж — англійський композитор, автор багатьох п'ес для струнного квартету.

— Так ось які вони! — гукає Себастян Цорн, розлючений до нестягами.— Вухам цих дикунів потрібний, видно, котячий концерт, як і їхнім ведмедям! Гаразд! Почнемо знову, але ти, Івернесе, грай в ре, ти, Фрасколене,— в мі, а ти, Пеншіна,— в соль. Я буду так само грати в сі-бемоль. А тепер шкварте щодуху!

Яка оглушлива какофонія! Здається, барабанні петринки не витримають! Ось що справді нагадує імпровізований оркестр, який грав під керуванням герцога Жуанвіля в невідомому селищі в нетрях Бразілії! Можна подумати, що, вони терликаючи на балабайках, виконують якусь жахливу симфонію — грають Вагнера навиворіт!

Пропозиція Пеншіна виявилася, зрештою, дуже вдала. Те, чого не могло досягти талановите виконання, зробив цей неймовірний тарарам. Фрескаль починав прокидатися. У вікнах то тут, то там спалахує світло. Мешканці не повмирали, вони подають переконливі свідчення свого існування. Вони і не поглухли, бо чують і уважно слухають...

— Нас закидають яблуками,— каже Пеншіна під час короткої паузи.

— Е, тим краще...ми їх з'їмо! — відповідає практичний Фрасколен.

І, за командою Себастяна Цорна, концерт поновлюється ще з більшою силою. Закінчивши його гучним дисонансом на чотири різних тони, артисти зупиняються.

Ні, не яблука летять у них із двадцяти чи тридцяти навстіж розчинених вікон, а оплески її шалені вигуки: «Ура! Гіп! Гіп! Гіп!» Ніколи ще фрескальські вуха не зазнавали такої насолоди! Не може бути сумніву, що в кожному будинку готові щиро прийняти таких незрівненніх майстрів.

Але в той час, як вони віддавались своїй несамовитій грі, за кілька кроків од них непомітно виріс новий слухач. Ця людина, зійшовши з коляски, що її рухав електричний двигун, стояла в темному кутку майдану. Вона була висока на зріст і доволі ограйдана, наскільки можна було це помітити в нічній темряві.

І поки наші парижани питаютъ один одного, чи ж розчиняться перед ними після вікон також і двері будинків — що здавалося тепер досить сумнівним,— но-

воприбулий наближається і люб'язно звертається до них чудовою французькою мовою:

— Я звичайний аматор у музиці, панове, і мені щойно випало щастя аплодувати...

— Нашій останній п'есі? — з іронією запитує Пеншіна.

— Ні, панове, першій... не часто випадає почуті таке талановите виконання квартету Онслou.

Безперечно, ця людина — знавець музики.

— Добродію,— звертається до неї Себастян Цорн від імені своїх товаришів,— ми дуже зворушені вашою люб'язністю. Якщо друга п'еса дратувала ваш слух, то це тому, що...

— Добродію,— перебиває невідомий фразу, що обіцяла бути досить довгенькою,— мені ніколи не доводилось чути, щоб фальшивили з такою довершеністю. Я зрозумів, чому ви вдалися до цього заходу: щоб збудити цих славних фрескальців, які вже знову, здається, поснули. Дозвольте мені, панове, запропонувати вам те, чого ви добивались від них таким одчайдушним способом...

— Гостинність? — запитує Фрасколен.

— Так, гостинність, та ще й таку, що перевищує шотландську. Якщо я не помиляюсь, переді мною Мандрівний квартет, що вславився по всій Америці, а їй не позичати свого захоплення.

— Добродію,— вважає себе зобов'язаним сказати Фрасколен,— нас дуже потішили ваші слова... А... цей притулок... де ми зможемо його знайти, з вашою допомогою?..

— За дві милі звідсіль...

— В іншому селі?

— Ні... у місті.

— У великому місті?

— Звичайно.

— Дозвольте,— втручається Пеншіна,— нам сказали, що тут аж до Сан-Дієго немає жодного міста.

— Це помилка... не знаю, як її собі пояснити.

— Помилка? — повторює Фрасколен.

— Так, панове, якщо ви підете зі мною, я вам обіцяю зустріч, гідну таких митців, як ви.

— Я гадаю, що нам слід погодитися,— каже Івернес.

- Пристою до твоєї думки,— озивається Пеншіна.
- Хвилиночку! Хвилиночку! — вигукує Себастян Цорн. — Не поспішайте поперед керівника оркестру.
- В чому річ? — питає американець.
- В тому, що на нас чекають у Сан-Дієго,— відповідає Фрасколен.
- В Сан-Дієго, куди нас запрошено на кілька ранкових концертів,— додає віолончеліст,— перший з них призначений на неділю після завтра.

— А! — в цьому вигуку американця ясно вчувається досада, та він веде далі.— Як би там не було, протягом дня ви матимете досить часу, щоб оглянути місто, а воно того варте, і я обіцяю візвезти вас вчасно до найближчої станції, щоб ви прибули в Сан-Дієго на призначенну годину!

Що й казати, пропозиція спокуслива, ще й до того слушно зроблена. Квартет може тепер бути певний, що його чекає добра кімната в пристойному готелі, не кажучи вже за дбайливість, яку гарантує їм послужливий американець.

— Згодні, панове?

— Ми згодні,— відповідає Себастян Цорн. Голод і втома спонукають його прихильно поставитись до цього запрошення.

— Отже, вирішено,— закінчує американець.— Негайно вирушаємо... За двадцять хвилин будемо на місці, ю ви мені дякуватимете, певен у тому!

А тим часом після бурхливих схвальних вигуків, викликаних котячим концертом, вікна в будинках знову позачинялися, світло згасло і Фрескаль поринув у глибокий сон.

Музиканти в супроводі американця підходять до коляски, обережно вкладають свої інструменти й сідають позаду, він умощується поруч із провідником-механіком на передку. Механік повертає якусь підйому, електричні акумулятори починають працювати, коляска рушає з місця і, набираючи все більшої швидкості, мчить у напрямку на захід.

За чверть години перед їхніми очима виникає сріблясте марево, наче серпанок, витканий з сліпучих місячних променів. Це місто, про існування якого наші парижани і гадки не мали.

Електрична коляска зупиняється.

— Нарешті ми прибули на узбережжя,— каже Фрасколен.

— На узбережжя... ні,— відповідає американець,— це протока, її ми маємо зараз переїжджати.

— А на чому? — питає Пеншіна.

— На поромі, туди поставлять зараз нашу коляску.

Справді, перед ними один із тих механізованих поромів, що їх повсюди можна зустріти в Сполучених Штатах; на нього в'їжджає коляска з пасажирами. Безперечно, пором рухає електрика, бо ж пари ніде не видно; за дві хвилини, перепливши протоку, поромувіходить у гавань у глибині якогось порту.

Електрична коляска катиться по широких, обсаджених деревами дорогах і потрапляє в парк, на який високо підвішані ліхтарі ллють потоки яскравого світла.

В огорожі парку відчиняється брама, що виходить на простору й довгу вулицю, забруковану лункими плитками.. Минає п'ять хвилин, і музиканти виходять біля під'їзду показного готелю, де їх зустрінуто, з першого слова американця, з надзвичайною послужливістю, що її вони мають за добру ознаку. Іх негайно ведуть до розкішно накритого столу, і, як і слід було чекати, вони вечеряють із чудовим апетитом.

Після вечері метрдотель¹ проводить їх до просторої кімнати, обладнаної електричними лампами, яскраве світло яких за допомогою спеціальних перемикачів можна перетворити на м'яке й тъмяне, як у нічних лампочках. Тут, відклавши на завтра розгадку всіх цих чудес, вони нарешті засинають у ліжках, що стоять по чотирьох кутках кімнати, і незабаром починають злегка хропти з тою гідною подиву єдністю, яка вславила цей Мандрівний квартет.

Розділ III

БАЛАКУЧИЙ ЧИЧЕРОНЕ¹

Уранці, о сьомій годині, в спільній кімнаті лунає гасло вставати — вдале наслідування сурми, що грає вранішню зорю,— а потому енергійна команда:

¹ Метрдотель (*фран.*) — головний розпорядник у ресторанах і готелях.

¹ Чичероне (*італ.*) — особа, що дає пояснення туристам, екскурсантам, відвідувачам музеїв тощо, те саме, що й гід.

— Мерщі! Гоп! На ноги... раз, два! — вигукує Пеншіна.

Івернес, найзабарніший з усіх, волів би вилізти з-під теплих ковдр за третім, а то й за четвертим рахунком. Та нічого не поробиш, доводиться наслідувати приклад товаришів і змінити горизонтальне положення на вертикальне.

— Нам не можна марнувати жодної хвилини,— каже «Його високість»,— ані однісінької.

— Так,— відповідає Себастян Цорн,— адже завтра ми повинні бути в Сан-Дієго.

— Гаразд,— озвивається Івернес,— півдня вистачить, щоб оглянути місто цього гречного американця.

— Мене дуже дивує,— зауважує Фрасколен,— що таке велике місто існує поблизу Фрескаля. Як це так наш погонич забув сказати нам про нього?

— Головне — потрапити до цього міста, мій старий скрипичний ключе,— каже Пеншіна,— а ми ж уже тут!

Крізь два широких вікна до кімнати ллються потоки світла, і розкривається на милю вдалину чудова перспектива на облямовану деревами вулицю.

Четверо друзів легко й швидко завершують свій туалет у вигідній ванній кімнаті, механізованій за новітніми вдосконаленими способами: вона має крани з градусниками, окрім на гарячу та холодну воду, зливальні, що спорожняються автоматично, колонки, щоб нагрівати ванну, і прилад нагрівати щипці, розприскувачі з парфумами, що діють за вимогою, електричні вентилятори-млинки, різні механічні щітки — під ці досить лише підставити голову, щоб причесати її, а під ті — одяг або черевики, щоб вичистити й наглянсувати їх якнайкраще.

В кімнаті, не згадуючи вже про дзигарі, повсюди — електричні лампи, що спалахують, тільки простягнеш до вимикача руку, дзвінки й телефони, які одразу ж з'єднують вас із різними обслугами готелю.

Себастян Цорн і його товариші мають можливість зв'язатися не лише з готелем, а також із різними районами міста, а може,— як гадає Пеншіна,— з будь-яким містом Сполучених Штатів.

— І навіть обох континентів,— додає Івернес.

А поки вони очікують слушної нагоди для такої спроби, о сьомій годині сорок шість хвилин їм передають телефонограму англійською мовою:

«Калістус Менбар вітає з добрим ранком шановних членів Мандрівного квартету й просить їх, коли вони будуть готові, зійти в їdalню Ексельсіор-готелю, де для них приготовлений перший сніданок».

— Ексельсіор-готель! ¹ — каже Івернес. — Цей караван-сарай ² має пишну назву.

— Калістус Менбар — то наш люб'язний американець, — зауважує Пеншіна, — ім'я в нього гучне!

— Друзі, — гукає віолончеліст, в якого шлунок та-кий самий владний, як і його господар, — раз сніданок вже на столі, ходімо снідати, а тоді...

— А тоді поїдемо в місто, — підхоплює його слова Фрасколен. — Але що це за місто?

Наші парижани майже готові, й Пеншіна телефоном повідомляє, що за п'ять хвилин вони зійдуть униз на запрошення пана Калістуса Менбара.

Отож, закінчивши туалет, вони простують до ліфта, спускаються вниз і входять у величезний хол ³. Двері в глибині ведуть до їdalні, просторої зали, що так і яскріє від позолоти.

— Я ваш, панове, я весь ваш!

Цю фразу в шість слів проказує вчорашній американець. Він належить до тих людей, про яких можна сказати, що ви наче знайомі з ними давно чи, точніше, були знайомі завжди.

Калістусу Менброві п'ятдесят чи шістдесят років, але на вигляд не більш як сорок п'ять.

Він височенький на зрист, має гладке черевце, товсті міцні руки та ноги, рішучі рухи, він здоровий і дужий, мало не лусне від здоров'я, якщо можна так висловитися.

Себастян Цорн та його друзі не раз подибували людей цього типу, доволі поширеного в Сполучених Штатах. Голова в Калістуса Менбара велика й кругла, з білявим без сивини хвилястим волоссям, що розлітається в різні боки, наче листя від подуву вітру; колір обличчя яскравий, довга жовтуватая борода роздвоєна на кінці, вуса поголені, куточки рота злегка підняті, на губах грає усмішка, переважно іронічна, що показує блискучі білі зуби; на міцно посадженому носі, трохи товстому

¹ Ексельсіор (англ.) — відмінний, найвищого гатунку.

² Караван-сарай — заїзд на Сході.

³ Хол (англ.) — вестибюль.

на кінці, з широкими ніздрями й двома вертикальними зморшками над ним,— пенсне, що тримається на срібній ниточці, тонкій і гнучкій, немов шовковій. За скельцями блищає жваві зеленуваті очі, їхні зіниці палають, наче жаринки. Цю голову з'єднує з плечима бичача шия. Кремезний тулуб спочиває на м'ястих стегнах, ноги рівні, а ступні трохи вивернуті.

Калістус Менбар одягнений у просторий піджак брутального кольору. З бокової кишені стирчить ріжок хусточки з барвистою облямівкою. Через білий жилет із глибоким викотом і трьома золотими гудзиками тягнеться від одної кишені до другої масивний ланцюжок із хронометром на одному кінці й педометром на другому, не кажучи вже про дармовисики, що бряжчать посередині. Ця виставка ювелірних виробів доповнюється низкою каблучок, які прикрашають його товсті червоні пальці. Сніжно-біла сорочка, шорстка й блискуча від крохмалю, застебнута на три золотих запонки; з-під брижів широкого виложистого коміра виглядає краватка з вузької червонувато-золотавої стрічки. Широкі штани у смужку звужуються донизу, на шнурованих черевиках алюмінієві пряжки.

Щодо фізіономії цього янкі, то хоч риси її надзвичайно рухливі й виразні, та ця виразність тільки зовнішня — такі обличчя властиві людям, що не мають жодного сумніву, що, як то кажуть, багато чого на своєму віку бачили. Можна з певністю сказати, що це людина спритна, а до того ж і енергійна — беручи до уваги міцність його м'язів, глибокі зморшки між бровами й зіплені щелепи. Він часто вибухає реготом, але його сміх — якісь носові звуки, що нагадують іржання, дещо глузливе.

Такий був Калістус Менбар. Угледівши членів квартету, він знімає свого капелюха з широкими крисами, якому дуже пасувало б струсеве перо з модою часів Людовіка VIII, тисне руки артистам і веде їх до столу, де вже парує чайник і стоїть традиційна запашна печенья. Американець говорить увесь час не вгаваючи, не дозволяє нікому задати жодного питання — можливо, щоб ухилитись від відповіді,— вихваляє розкішні будівлі міста, розводиться про незвичайну історію його створення, просторікує без упину і, по закінченні сніданку, звертається до всіх із такими словами:

— Вставайте, панове, і ходімо зо мною. Тільки... одне застереження...

— Яке? — питає Фрасколен.

— У нас суворо заборонено плювати на вулиці...

— Та в нас немає такої звички,— протестує Івернес.

— Чудово! Ви заощадите гроші, що пішли б на штраф!

— Не плювати на вулиці... в Америці! — бурчить Пеншіна, дивуючись і разом із тим не ймучи віри.

Нелегка справа забезпечити себе провідником, що був би таким чудовим чичероне, як Калістус Менбар. Місто він знає досконально. Немає жодного особняка, що його власника він не назав би на прізвище, такого будинку, що його пожильців він би не знав, ані перехожого, що не привітав би його з дружньою безпосередністю.

Місто збудовано симетрично. Широкі проспекти й вулиці, прикрашені балконами, що нависають над пішоходом, перетинаються під прямим кутом на зразок шахівниці. Хоч у цьому геометричному плануванні й виявляється єдність архітектурного ансамблю, та оформленню міста не бракує й різноманітості, стиль особняків та їхнє внутрішнє оздоблення залежать виключно від фантазії будівельників. За винятком кількох торговельних кварталів, будинки на вулицях міста мають вигляд справжніх палаців, що підносяться в глибині ошатних дворів. Тут і чепурні павільйони, й архітектурні прикраси на фасадах, і, безперечно, розкішні оздоби внутрішніх апартаментів, і садки, якщо не парки, позаду будинків.

А втім, треба зауважити, що дерева і взагалі рослинність, здебільша новонасаджена, ще не розповілась уповні. Те саме можна бачити і в скверах, розташованих у центрі міста, де перехрещуються його головні артерії, і вкритих такими яскраво-зеленими моріжками, що зустрічаються лише в Англії. Зелені масиви скверів, в яких поєднуються рослини і помірної і тропічної зони, ще не всмоктали з лона землі достатньо живильних соків, щоб увійти в силу. Ця особливість тутешньої природи становить разючий контраст із Каліфорнією, з тою частиною Західної Америки, де розкішні ліси-величтні розкинулись у безпосередньому сусістві з величними містами.

Наши музиканти, простуючи вперед, оглядали квар-

тали міста кожний по-своєму: Івернес захоплювався тим, що зовсім не вабило Фрасколена, Себастян Цорн звертав увагу на те, що аж ніяк не цікавило Пеншіна, але всі вони намагались розкрити таємницю, що оповидала це невідоме місто. Відмінність їхніх спостережень повинна дати в своїй сукупності досить правдиве про нього уявлення. Та й, зрештою, Калістус Менбар із ними поруч, готовий дати на все відповідь. Та чи ж слід казати «відповідь»? Він не чекає, щоб його питали, він говорить, говорить, і залишається тільки дати йому волю. Його млинок-говорильня крутиться й крутиться без упину від найменшого подуву вітерця.

Минуло чверть години після того, як вони вийшли з Ексельсіор-готелю, коли Калістус Менбар сказав:

— Ми зараз на Третій авеню, а в місті їх щось із тридцять. Тут зосереджена вся торгівля, це наш Бродвей, наш Ріджент-стріт, наш Італійський бульвар¹. В спеціальних і універсальних магазинах тут можна знайти і найвишуканіші речі, й речі першої необхідності, все, чого може вимагати людина, що найбільше дбає про свій добробут і новітній комфорт.

— Я бачу ваші крамниці,— каже Пеншіна,— але покупців щось не видно.

— Може, це тому, що рання година? — додає Івернес.

— Це тому,— каже Калістус Менбар,— що покупці здебільша роблять замовлення телефоном чи телеавтографом.

— А що це таке? — питає Фрасколен.

— Річ у тому, що ми користуємося звичайно телеавтографом — вдосконаленим апаратом, який передає написаний текст так, як телефон передає мову, а також і кінематографом, що фіксує рухи, і є для ока тим, чим є фонограф для слуху, і телефоном, що відтворює образи. Телеавтограф дає ґрунтовніші гарантії, ніж звичайна телеграма, що нею кожний принагідно може зловживати. Електричним способом ми підписуємо чеки й векселі...

— І навіть шлюбні свідоцтва? — питає Пеншіна з насміхом.

¹ Центральні торговельні вулиці: Бродвей — у Нью-Йорку, Ріджент-стріт — у Лондоні, Італійський бульвар — у Парижі.

— Безперечно, пане альт. Чому б і не оженитися за допомогою телеграфного дроту?

— А брати розлуку?..

— Також і брати розлуку! Саме через це наші апарати найбільш і спрацьовуються.

І чичероне вибухає голосним сміхом, аж підскакують всі коштовні дрібнички на його жилеті.

— У вас весела вдача, пане Менбаре,— каже Пеншіна, сміючися разом із ним.

— Так, як у зяблика в сонячний день!

На перехресті перед ними розкривається широка вулиця. Це Дев'ятнадцята авеню, тут не торгують. Трамвайні лінії борознять її так само, як і попередню. Швидко котяться повози, не здіймаючи жодної порошинки, тому що брук, вимощений торцями з австралійського евкаліпта, який не зазнає гнилтя (чому б і не з бразильського червоного дерева?), такий бездоганно чистий, наче його натерли ошурками. А втім, Фрасколен, дуже спостережливий щодо фізичних явищ, зауважує, що кроки на майдані відлунюють, наче ступаеш по металевих плитах. «От де великі знавці металічного виробництва! — думає він.— Вони вже встеляють брук залізою бляхою!»

Він наміряється гарненько розпитати Калістуса Менбара, але той саме в цю хвилину проголошує:

— Панове, гляньте на цей особняк!

І він указує на простору будівлю з величним фасадом, що її бічні виступи, виходячи на передній двір, з'єднані садовими гратами з алюмінію.

— Цей особняк — його можна назвати палацом — належить родині одного з найвельможніших мешканців міста. Я кажу про Джема Танкердона, власника невищерпних нафтових джерел в Іллінойсі, найбагатшого, мабуть, а тому й найповажнішого серед наших співгромадян.

— Мільйони? — питає Себастян Цорн.

— Пху! — зневажливо пхикає Калістус Менбар.— Мільйони для нас — це все одно, що долар, дрібна монета, тут рахують на сотні мільйонів! У цьому місті багатющі набоби¹. Цим пояснюється, чому купці з торговельних кварталів у кілька років неймовірно збагачу-

¹ Набоби — багатії.

ються — я маю на увазі торгівців уrozдріб, бо великих комерсантів-гуртовиків ви не знайдете в цьому єдиному в світі мікрокосмі...¹

- А промисловці? — питає Пеншіна.
- Промисловців у нас немає.
- А судновласники?
- Теж немає.
- Отже, самі рантьє? — каже Себастян Цорн.
- Нікого, крім рантьє і купців, що набувають собі капітал на ренту.
- Ну, а робітники? — питає Івернес.
- Коли вони потрібні, їх привозять сюди з інших місць, а як роботу закінчено, тоді вони повертаються... заробивши чималенький гріш!
- Заждіть, пане Менбаре,— втручається до розмови Фрасколен,— хіба ж не повинно бути у вашому місті принаймні кількох злидарів, хоч би для того, щоб ця порода людей не зникла остаточно?
- Злидарів, пане другий скрипалю? Ви не зустрінете в нас жодного!
- Отже, жебрацтво в вас заборонено?
- Навіщо його забороняти, адже жебраки не мають доступу до міста. Це пасує містам Федерації, де є різні притулки й захищенні будинки, а також і виправні на додачу.
- Не будете ж ви запевняти, що в вас немає в'язниць?
- Іх немає так само, як і в'язнів.
- А злочинці?
- Іх просять залишатися в Старому чи Новому Світі, де їхнє покликання зможе виявити себе в сприятливих умовах.
- Е, пане Менбаре,— каже Себастян Цорн,— слухаючи вас, можна подумати, що ми вже більше не в Америці!
- Вчора ви були там, пане віолончелісте,— відповідає цей химерний чичероне.
- Вчора? — дивується Фрасколен, гадаючи про себе, що має визначати ця дивна фраза.
- Безперечно! Сьогодні ви в незалежному місті,

¹ Мікрокосм — маленький світ, що живе за власними законами.

вільному місті, на яке Федерація не має жодного права, яке нікому не підлягає....

— Як же воно зветься? — питає Себастян Цорн, що вже починає дратуватись, як то звичайно з ним буває.

— Як зветься це місто? — відповідає Қалістус Менбар.— Дозвольте мені поки що його не називати.

— А коли ж ми про це дізнаємось?

— Коли оглянете все місто, що, до речі, робить йому велику честь.

Слова американця дуже дивні; та, зрештою, це не так уже й важливо. Опівдні закінчиться їхня цікава прогулянка, і тоді, якщо вони дізнаються про назву міста навіть ту хвилину, коли залишатимуть його, вони будуть задоволені, чи ж не так? Единий сумнів, що виникає з цього приводу: незрозуміло, як таке велике місто на каліфорнійському узбережжі існує поза Федерацією штатів і, з другого боку, як пояснити, що їхній погонич навіть не згадав про нього? Та саме головне для музикантів — не пізніше як за двадцять чотири години дістatisя до Сан-Дієго, де вони взнають розгадку цієї таємниці, коли б навіть Қалістус Менбар не зволив її відкрити.

Цей чудернацький чолов'яга знову вдається до багатослівних описів, не криючись із тим, що він нічого не хоче пояснювати до кінця.

— Панове,— каже він,— ми вступаємо на Тридцять сьому авеню. Ось милуйтесь цією чудовою перспективою! Тут також немає ані крамниць, ані універсальних магазинів, ні того жвавого руху, що позначає торговельні квартали. Ви бачите тільки особняки й приватні будинки, але їх власники не такі багаті, як мешканці Дев'ятнадцятої авеню. Ці рантьє мають мільйонів десять-дванадцять...

— Справжні старці, що й казати! — каже Пеншіна, й багатозначна гримаса кривить його губи.

— Е, пане альт,— каже Қалістус Менбар,— завжди буваєш злидарем відносно когось іншого. Мільйонер багатий проти того, хто має сто тисяч франків. Але він зовсім не багатий поруч із тим, хто володіє ста мільйонами!

Вже багато разів наші артисти мали нагоду зауважити, що мова їхнього балакучого чичероне рясніє словом «мільйон», та й справді, звабливе слово! Америка-

нечь вимовляє його, надимаючи щоки, проказуючи звуки чітко, мов метал, наче голосом карбує монети. Якщо з його уст сиплються не коштовні камінці, як з уст того хрещеника фей із казки, що сіяв повсюди перли й смаргди, то в усякому разі — золоті монети.

Себастян Цорн, Пеншіна, Івернес і Фрасколен оглядають далі незвичайне місто, що його географічна назва все ще їм невідома. На вулицях жвавий рух, люди, що ім зустрічаються, всі гарно одягнені, жебрацькі лахміття не ображають нічийого ока. Повсюди трамваї, карети, вантажні повози, які рухає електрика. На найбагатолюдніших вулицях — рухливі тротуари, які діють силою замкненого ланцюга, ними можна ходити подібно до того, як ходять у поїзді.

Електричні коляски котяться бруком безшлесно, мов кулька по сукну більярда. Що ж до повозів у власнім розумінні цього слова, які тягнуть запряжені в них коні, то їх можна зустріти тільки в найрозкішніших кварталах.

— А ось і церква,— каже Фрасколен.

Він указує на будівлю доволі громіздку, позбавлену будь-якого архітектурного стилю, схожу на пухкий савойський пиріг. Вона наче вросла посеред майдану, на зеленому моріжку.

— Це протестантська церква,— пояснює Калістус Менбар, зупиняючись проти цієї споруди.

— А у вашому місті,— питає Івернес,— є й католицькі церкви?

— Звичайно, пане. А втім, мушу вам сказати, що хоч на земній кулі існує тисяча різних релігій, ми тут додержуємося тільки двох: католицької й протестантської віри. В нас не так, як у Сполучених Штатах, де панує роз'єднаність у релігії, якщо не в політиці, і де стільки сект, скільки родин. Тут же тільки протестанти, вірні кальвіністському вченняю, або ж католики-папісти.

— А якою мовою у вас розмовляють?

— Вживають нарівні англійську й французьку.

— З чим ми вас і поздоровляємо,— каже Пеншіна.

— Місто,— провадить Калістус Менбар,— поділено на дві частини, майже однакові. Зараз ми...

— В західній частині, я гадаю,— підхоплює Фрасколен, орієнтуючись по сонцю.

— В західній... коли хочете...

— Як це... коли я хочу? — запитує друга скрипка, вельми здивований цією відповіддю.— Хіба сторони обрію в цьому місті визначаються за уподобанням кожного?

— І так... і ні... — каже Калістус Менбар.— Я вам це поясню пізніше. Отже, я повертаюсь до цієї частини... західної, коли вам це до вподоби, вона заселена виключно протестантами. Навіть тут вони залишаються практичними людьми, в той час, як католики, що мешкають у східній частині, інтелектуальніші й витонченіші. Само собою зрозуміло, що цей храм протестантський.

— Про це свідчить і його вигляд,— зауважує Івернес.— В храмі з такою важкою архітектурою молитва не піdnіметься до неба, її притискує до землі...

— Прекрасні слова! — вигукує Пеншіна.— Скажіть, пане Менбаре, напевне, в такому механізованому за новітніми способами місті можна слухати проповідь чи й всю месу телефоном?

— Звичайно.

— А сповідатися?

— Так само, як можна узяти шлюб телеавтографом, і ви, я гадаю, згодні, що це дуже практично...

— Так практично, що просто неймовірно, пане Менбаре,— відповідає Пеншіна,— просто неймовірно!

Розділ IV

МАНДРІВНИЙ КВАРТЕТ ЗБЕНТЕЖЕНИЙ

Вже одинадцята, і після такої довгої прогулянки можна відчути голод. І наші артисти користуються з цього дозволу. Їхні шлунки створюють дружний ансамбль, і всі погоджуються — будь-що, а треба поснідати. На цю думку пристає і Калістус Менбар, що так само, як і його гості, змушений щодня відновлювати свої сили. Очевидно, їм доведеться повертатися до Ексельсіор-готелю? Мабуть, що так, бо ресторани щось не дуже численні в цьому місті, де люди неохоче покидають свої домівки і куди, як видно, не надто вчащають туристи Старого й Нового Світу.

За кілька хвилин трамвай довозить наших зголоднілих мандрівників до їхнього готелю, і ось вони вже сидять при заставленому добірними найдками столі. Який контраст із звичайним американським сніданком

і обідом, де велика кількість страв не винагороджує незадовільну якість. Воляча й бараняча печея тут чудова; птиця ніжна й запашна, риба звабливо свіжа. А замість незмінної в американських ресторанах води з льодом — різноманітні гатунки пива й вино, що десять років тому перешумувало під сонцем Франції на пагорках Медока й Бургундії.

Пеншіна й Фрасколен віддають належне цьомум сніданковім принаймні з тим же запalom, що й Себастян Цорн та Івернес. Само собою, Калістус Менбар відстояв своє право їх частувати, і з їхнього боку було б неввічливо відмовитися.

А втім, цей янкі, що не вгаває ні на хвилину, в чудовому настрої. Він охоче розказує про все, що стосується міста, за винятком того, що його гості хотіли б знати передусім: що це врешті за незалежне місто, назву якого він все ще не наважується їм відкрити. Трошки терпіння, він усе скаже, хай вже вони оглянуть все до решти... Невже він має намір напоїти членів квартету, щоб вони запізнились на поїзд до Сан-Дієго? Наче ні, адже добре попоївши, цілком природно й випити як слід...

Допиваючи чай і каву з лікерами на десерт, вони раптом почули постріл, від якого затремтіли шибки в готелі.

— Шо це? — Івернес здригається з несподіванки.

— Не турбуйтесь, пане,— відповідає Калістус Менбар.— Це гармата обсерваторії.

— Якщо вона відзначає полуцені,— зауважує Пеншіна, глянувши на свій годинник,— то вона запізнююється.

— Ні, пане альт, ні! Сонце ніколи не запізнююється тут, так само як і скрізь.

Губи американця якось чудно посміхаються, очі блискають за скельцями пенсне, він задоволено потирає руки. У нього такий вигляд, наче він радіє з того, що йому вдалося когось обдурити.

Фрасколен, що менш за своїх товаришів захопився розкішним сніданком, дивиться на нього підозрілим оком, не знаючи гаразд, що й думати.

— Ну, друзі мої, ви дозволите мені називати вас цим симпатичним ім'ям? — провадить американець із чарівною люб'язністю.— Ми відвідаємо тепер другу

частину міста і не пропустимо жодної деталі, інакше я помру з розпачу! Не будемо ж гаяти часу!

— О котрій годині відходить поїзд на Сан-Дієго? — питає Себастян Цорн, завжди заклопотаний тим, щоб не втратити ангажемент¹ через запізнення.

— Так... о котрій годині?.. — наполягає й Фрасколен.

— О!.. він відходить... увечері, — відповідає Калістус Менбар, підморгнувши лівим оком. — Ходімо, любі гости, ходімо. Ви не пошкодуєте, що взяли мене за гіда!

Як же не скоритись настійливості такої люб'язної людини? Четверо артистів виходять із зали Ексельсіор-готелю й простують уздовж шосе. Мабуть, і справді, сма-куючи вино, вони трохи перебрали міру, бо хода в них якась непевна. Здається, що земля має намір утікати ім з-під ніг. А проте, вони ж не на рухливому тротуарі, який посугується обабіч бруку.

— Е, е!.. Тримаймося один за одного! — вигукує, спотикаючись, «Його високість».

— Ми, здається, трохи таки хильнули, — зауважує Івернес, витираючи чоло.

— Дарма, панове парижани, — потішає їх американець, — один раз в рахунок не йде. Ви до нас завітали, треба ж було скропити цю подію.

— Ми й вихилили усе, так що й денце знати! — додає Пеншіна, що взяв у цій справі неабияку участь і тепер мав найкращий у світі настрій.

Вулиця, якою вони простують за Калістусом Менбарам, веде їх до одного з кварталів другої частини міста. Тут пожвавлення має зовсім інший характер, навички не такі пуританські. Здається, вас раптом перенесли з Північних штатів до Південних, з Чікаго до Нового Орлеана, з Іллінойсу до Луїзіані. В крамницях багато більше покупців, архітектура визначається витонченістю й сміливістю фантазії, житлові будинки більш комп'ортабельні, особняки такі ж розкішні, як і в протестантській частині, але виглядають багато веселіше. Мешканці також відзначаються своїм зовнішнім виглядом, хodoю, поведінкою. Таке враження, що це місто двоїсте, як деякі зірки, хоч його частини й не обертаються одна навколо одної — обидві частини лежать поруч.

¹ Ангажемент — запрошення артистів на певну кількість концертів, спектаклів і т. п.

Майже дійшовши до центру, наші туристи зупиняються десь на середині П'ятнадцятої авеню, й Івернес вигукує:

— Слово честі, оце то справжній палац!

— Палац родини Коверлі,— пояснює Калістус Менбар.— Нет Коверлі, що в усьому дорівнюється Джему Танкердонові...

— Багатший за нього? — питає Пеншіна.

— Не поступиться перед ним,— відповідає американець.— Він — колишній банкір із Нового Орлеана, що має більше сотень мільйонів, ніж пальців на обох руках!

— Чудова пара рукавичок, дорогий пане Менбаре!

— Ще б пак!

— І ці два найзначніших громадянини, Джем Танкердон і Нет Коверлі, природно, ворогують між собою?

— В усякому разі, вони суперники, які змагаються за першість у всіх міських справах і заздрять один одному.

— Врешті вони з'їдять один одного? — питає Себастян Цорн.

— Можливо... і якщо один проковтне другого...

— Яку нестравність шлунку вони дістануть! — додає «Його високість».

Калістус Менбар вибухає сміхом, аж живіт у нього труситься, так йому припало до вподоби це зауваження.

Католицька церква підноситься на просторому майдані, що дозволяє милуватися її гармонійними пропорціями. Збудована вона в готичному стилі і, щоб належно його оцінити, треба лише трохи відійти, бо сторчові лінії, які становлять принадність цього стилю, втрачають своєрідність краси, коли розглядати будь-який витвір готики здалеку. В церкві святої Марії все викликає захват: стрункість і архітектурні прикраси горішньої частини, мережаність розеток, легкість стрілкуваного склепіння, вишуканість віконець у формі складених на молитву рук.

— Прекрасний зразок англосаксонської готики,— каже Івернес, який широко кохачеться в архітектурі.— Ви маєте рацію, пане Менбаре, дві частини вашого міста схожі між собою не більше, ніж церква одної на собор другої!

— Однак, пане Івернесе, ці дві частини — діти одної матері...

— Але... різних батьків? — підхоплює Пеншіна.

— Ні... одного батька, мої дорогі друзі! Але вони виховувались по-різному. Іх пристосували до вимог тих, хто прагнув спокійного щасливого існування без будь-яких турбот, існування, що його не може забезпечити жодне місто ні Старого, ані Нового Світу.

— Пане Менбаре,— каже Івернес,— заклинаю вас ім'ям Аполлона, стережіться надто збуджувати нашу цікавість! Ви наче повторюєте весь час одну з тих музикальних фраз, що її кінцевого акорду не діждешся...

— І це кінець кінцем утомлює слух! — додає Себастян Цорн.— Хіба ж не час сказати нам, як зветься це незвичайне місто?

— Ще не час, дорогі гості,— відповідає американець, поправляючи пенсне на своєму куцому носі,— почекайте кінця нашої прогулянки, а поки що продовжимо...

— Перш ніж продовжувати наш огляд,— каже Фрасколен, відчуваючи, що до його цікавості долучається якесь невиразне занепокоєння,— я хочу зробити одну пропозицію.

— Яку?

— Чому б нам не піднятися на дзвіницю церкви святої Марії, до самого шпиля, щоб ми змогли відтіль побачити...

— Ні в якому разі! — вигукує Калістус Менбар, струшуючи своєю величезною головою зі скуйовдженним волоссям.— Не зараз... пізніше...

— А коли ж? — питає віолончеліст, якому вже набридли ці таємничі виверти.

— Наприкінці нашої екскурсії, пане Цорне.

— Отже, ми повернемось до цієї церкви?

— Ні, дорогі друзі, наша прогулянка закінчиться відвідинами обсерваторії, а її вежа на цілу третину вища за шпиль цієї церкви.

— Але, зрештою,— наполягає Фрасколен,— чому б не використати слушної нагоди?

— Тому що... це зіпсує мені весь ефект!

Немає жодного способу витягти іншу відповідь із цієї загадкової особи.

Нічого не поробиш, доведеться підкоритися, і наші парижани і далі уважно знайомляться з другою частиною міста. Оглядають торговельні квартали, кравецькі, шевські й капелюшні майстерні, пекарні й м'ясні, бака-

лійні, овочеві та інші крамниці. Калістус Менбар, якого раз у раз вітають перехожі, відповідає на привітання з пихатим задоволенням. Він ревно хвалить усе поспіль, мов штукар, що показує різні чудеса. А язик його працює безперестанку, наче сільський дзвін у свято.

О другій годині опівдні квартет добирається до околиці цієї частини міста; чепурні садові гратеги, прикрашені квітами й виткими рослинами, відгороджують його від полів, округла лінія яких зливається на обрії з блакиття неба.

Роздивляючись навколо, Фрасколен занотовує собі дещо, та сповіщати про це товаришів вважає за передчасне. Вся ця дивина, безперечно, з'ясується на вежі обсерваторії. Фрасколен зауважує, що сонце опинилося на південному сході, в той час як о цій годині йому належить бути на південному заході.

Є над чим поміркувати людині з допитливим розумом, як у Фрасколена, і він починає дошукуватися розгадки цього чортовиння, «розчортовинювати свій мозок», як каже Рабле¹, та раптом Калістус Менбар дає інший напрямок його думкам...

— Панове,— вигукує він,— трамвай рушає за кілька хвилин. Поїдемо в порт...

— В порт? — дивується Себастян Цорн.

— О! До нього щонайбільше одна миля, а ця подорож дасть вам можливість помилуватися нашим парком!..

Якщо є порт, то він повинен бути розташований по той чи інший бік міста на каліфорнійському березі. Та й справді, де йому бути, як не на узбережжі?

Артисти, трохи спантеличені, сідають в елегантний вагон, де вже є чимало пасажирів, які тиснуть руку Калістусові Менбару (та у нього до біса знайомих), і електричний двигун мчить їх уперед.

Калістус Менбар має цілковиту рацію називати парком місцевість, що простяглася поза містом. Куди не глянеш, скрізь алеї, що губляться вдалини, зелені гаявини, рівні чи зигзагуваті ряди фарбованої огорожі навколо лісових заповідників, молоді гайки: тут можна

¹ Р а б л е Ф р а н с у а — славнозвісний французький письменник XVI століття, автор сатиричного роману про казкових велетнів «Гаргантюа й Пантагрюель».

побачити дуби, клени, буки, каштани, залізні дерева¹, в'язи й кедри, ще молоді, тут співає й щебече сила найрізноманітніших пташок. Це справжній англійський сад, де вирують струмки, де на клумбах пишно бують квіти у всій своїй весняній красі й свіжості, де розкинулись зелені хащі чагарника і змішались різні гатунки рослин: велетенські, як в Монте-Карло, геранії, помаранчі, оливи, цитринові, мастикові дерева, олеандри, алое, камелії, далії, олександрійські білі троянди, гортензії, білий і рожевий лотос, південноамериканські пасифлори, пишні сузір'я фуксій, сальвій, бегоній, гіацинтів, тюльпанів, крокусів, нарцисів, анемонів, ірисів, цикламен, орхідей, кальцеолярій, деревистої папороті; є також і рослини тропічного поясу: канни, фінікові й кокосові пальми, смокви, евкаліпти, мімози, банани, гойяви, тикивенні дерева — одне слово, все, що вимогливий аматор забажає побачити в найбагатшому ботанічному саду.

Івернес, завжди схильний вдаватись у спогади старовинної поезії, напевне, уявляє собі, що опинився серед буколічної² природи «Астреї»³. Та й справді, на свіжо-зелених луках тут блукають вівці, проходжуються поза огорожею рудуваті корови, а лані, козулі й інші стрункононгі представники лісної фауни стрибають поміж купами кущів, і залишається тільки пошкодувати про відсутність чарівних пастухів і пастушок із романів Д'Юрфе. А замість річки Лінньон струмить крізь поля свої животворні води ріка Серпантайн, звиваючись між положистими пагорбками.

Проте тут все здається штучним. Саме це спонукає схильного до іронії Пеншіна запитати:

— І це все, що ви зробили, щоб забезпечити себе річками?

— Річками? А навіщо вони? — відповідає Калістус Менбар.

— Щоб мати воду, під три чорти!

¹ Тропічні дерева з дуже твердою деревиною.

² Буколічна (*грецьке*) — поезія, що зображує ідилічне життя пастухів і пастушок серед прекрасної природи.

³ «Астрея» — роман французького письменника Оноре Д'Юрфе (1567—1625).

— Воду... себто рідину, звичайно шкідливу, насичену мікробами, тифозними й іншими?

— Припустимо, але її можна очистити...

— Навіщо завдавати собі стільки мороки, коли так легко виготовляти цілком гігієнічну воду, очищену від усякого бруду, навіть газовану або, за бажанням, залізисту.

— Ви самі виготовляєте воду? — питає Фрасколен.

— Звичайно, і постачаємо житловим приміщенням холодну й гарячу, так само як і світло, звук, тепло, прохолоду, двигуни, показники точного часу, антисептичні засоби¹, електричну енергію.

— Якщо так,— каже Івернес,— то можна сподіватися, ви виготовляєте також і дощ, щоб поливати ваші моріжки й клумби?

— Саме так, пане,— відповідає американець погладжуючи бороду, крізь густі пасма якої блищає на його пальцях коштовні персні.

— Дощ на замовлення! — дивується Себастян Цорн.

— Так, мої дорогі друзі, дощ, який водогони, прокладені під землею, дозволяють регулярно й рівномірно розбрязкувати, щоб він був якнайлідніший. Хіба ж це не краще, аніж чекати ласки природи й підлягати примхливим випадковостям клімату, проклинати негоду, не маючи змоги запобігти лихові: чи то впертим безупинним дощам, чи то місяцям посухи?

— Дозвольте вас запитати, пане Менбаре,— переймає його Фрасколен.— Хай ви влаштовуєте дощ за власним бажанням, гаразд! Та ви ж не можете перешкодити йому падати з неба...

— Небо? А воно тут до чого?

— Небо, або, коли воліете за краще, хмари, з яких іде дощ, атмосферні течії з усім їхнім почтом: циклонами, торнадами², шквалами, бурями, ураганами... Тому під час негоди...

— Негоди? — повторює Калістус Менбар.

— Наприклад, узимку...

— Взимку? Що це означає?

— Кажуть вам, зима, мороз, сніг, крига! — вигукує

¹ Антисептичні — знезаражуючі заходи.

² Торнади — смерчі на морі.

Себастян Цорн, який шаленіє від іронічних запитань цього янкі.

— Ми цього не знаємо! — спокійно відказує Калістус Менбар.

Четверо парижан перезираються. Хто перед ними: божевільний чи містифікатор? У першому випадку його треба зачинити, у другому — відлупцювати.

Тим часом вагони трамвай повільно котяться серед чарівних садів. Себастян Цорн і його товариши неясно розрізняють за межами цього величезного парку смужки старанно обробленої землі, що стелються різникольоровими пасмами, наче зразки тканин, які колись вивішували біля дверей кравця. Це, без сумніву, грядки з картоплею, капустою, морквою, цибулею, себто з усім, що потрібно для добрячого овочевого супу.

Та їм хотілось би опинитися серед ланів, подивитися, як росгут у цій незвичайній місцині овес, кукурудза, ячмінь, жито, гречка та інша пашнича.

Раптом перед їхні очі постає завод; його димарі підносяться над низькими дахами з матового скла. Ці димарі на металевих підпорах схожі на труби океанського пароплава «Грейт-Істерн», могутні гвинти якого рухають не менш як сто тисяч кінських сил, з тою різницею, що замість хмар чорного диму із заводських димарів вилітають легенькі його завої, зовсім не забруднюючи повітря.

Завод займає ділянку в десять тисяч квадратних ярдів¹, тобто близько гектара. Це перше індустріальне підприємство, яке бачить квартет, відколи він «експурсіонує» — хай пробачать нам це слово — під керівництвом американця.

— Яке це підприємство? — питає Пеншіна.

— Це фабрика, устаткована випарними апаратами, що працюють на нафті, — відповідає Калістус Менбар, і його гострий погляд, здається, загрожує просвердлити скельця пенсне.

— А що вона виробляє, ваша фабрика?

— Електричну енергію, що розподіляється по всьому місту, парку, околиці і дає світло й силу двигунам. Одночасно цей завод постачає електричну енергію на-

¹ Ярд — міра довжини (англ., amer.), приблизно дорівнює 0,9 метра.

шим телеграфам, телеавтографам, телефонам, телефонам, дзвінкам, кухонним плиткам, усім нашим машинам, освітлювальній апаратурі, алюмінієвим лампам, підводним кабелям...

— Підводні кабелі? — жваво перепитує Фрасколен.

— Так! Вони з'єднують місто з різними пунктами американського узбережжя.

— Невже була потреба будувати такий величезний завод?

— Аякже... з нашими витратами електричної енергії... а також енергії розумової! — відповідає Калістус Менбар. — Повірте, панове, довелось витратити неймовірну кількість тої й другої, щоб створити це незрівнянне місто, єдине в усьому світі!

Чутно приглушене гарчання велетенського заводу, звуки виверження потужної пари, уривчасте гудіння машин, відчувається легке тремтіння ґрунту, що свідчить про дію механічних сил, які переважають усі досягнення сучасної індустрії. Невже для того, щоб рухати динамомашини й постачати енергію акумуляторам, потрібна ця нечувано могутня сила?

Трамвай минає завод і зупиняється за чверть мілі відтіль, біля портового вокзалу.

Наші туристи виходять, і їхній гід, без упину вихваляючи все навколо, веде їх прибережжям, що тягнеться вздовж складських приміщень і доків. В порту, що має форму овала, може стояти на причалі суден десять, не більше. Це скоріше внутрішня гавань, а не порт, вона відгороджена від моря молом — двома зведеніми на залізній арматурі дамбами, освітленими велетенськими ліхтарями, вогні яких служать дорожовказом суднам у відкритому морі.

Сьогодні в гавані всього з півдванадцятко пароплавів: котрі призначені перевозити нафту, котрі — різні товари щоденного вжитку, а також кілька барж, обладнаних електричною апаратурою для рибної ловлі в морі.

Фрасколен помітив, що гавань виходить на північ, і зробив висновок, що порт розташований у північній частині одного з тих виступів на каліфорнійському узбережжі, які висуваються далеко в океан. Він зауважує також, що морська течія прямує на схід і що вона досить дужа, бо біжить обабіч дамби так швидко, як

хвилі вздовж бортів судна під час плавби. Це пояснюється, очевидно, силою припливу, хоч на узбережжі Західної Америки припливи звичайно дуже помірні.

— А де та річка, яку ми переїжджають вчора ввечері на поромі?

— Вона позаду нас,— коротко відповідає янкі.

Але їм треба поспішати, щоб вчасно повернутись до міста й не запізнились на вечірній поїзд до Сан-Діего.

Себастян Цорн нагадує про цю обставину Калістусові Менбару, але той їх заспокоює:

— Не турбуйтесь, дорогі друзі... ми ще маємо час... Електропоїзд, що йде вздовж узбережжя, візвезе вас у місто... Вам хотілось обняти поглядом всю цю місцевість, і раніш ніж за годину ви зробите це з вежі обсерваторії.

— Ви нас запевняєте?..— наполягає віолончеліст.

— Я вас запевняю, що завтра на світанку ви вже будете не там, де тепер!

І вони змушені задовольнитися цією мало переконливою відповіддю. Проте цікавість Фрасколена збуджена до краю — багато більше, ніж у його товаришів. Йому нетерпеливиться швидше опинитись на вершечку тієї вежі, відкіля, як запевняє американець, око сягає аж до обрію щонайменше на сто миль навколо. Якщо й тоді не пощастиТЬ визначити географічне положення цього дивовижного міста, доведеться відмовитись взагалі зробити це будь-коли.

В глибині гавані починається друга лінія електричної залізниці, що йде берегом моря. Поїзд має шість вагонів, іх уже заповнили численні пасажири. Вагони рухає електричний локомотив з акумуляторами в двісті амперів, швидкість його дорівнює п'ятнадцяти-вісімнадцяти кілометрам на годину.

Калістус Менбар садовить членів квартету до вагона, і поїзд рушає одразу, можна подумати, що він тільки їх і очікував.

Місцевість, яку вони бачать тепер перед собою, майже не відрізняється від парку, що лежить між містом і портом. Та сама пласка, старанно оброблена земля. Зелені луки й ниви замість моріжків, от і вся різниця, такі самі грядки, і пашні немає. Саме в цей час штучний дощ з підземних водогонів, рясний і благодат-

ний, поливає ці довгасті прямокутники, накреслені за допомогою мотузка й кутоміра.

Небо, звичайно, ніколи не дозує й не розподіляє вологу з такою математичною точністю й так своєчасно.

Залізнична колія тягнеться берегом, з одного боку море, з другого — ниви й луки. Вагони пробігають такою дорогою чотири-п'ять кілометрів. Потім вони зупиняються: попереду батарея з дванадцятьма гармат великого калібру, над входом напис: «Батарея Хвилеріза».

— Гармати, що набиваються, але ніколи не стріляють за допомогою замка... подібно до механізмів старої Європи! — зауважує Калістус Менбар.

В цьому місці лінія берега круто зламується й утворює гострий ріг, схожий на носову частину судна чи навіть на таран панцерника: об цей ріг розбиваються хвилі, зрошуючи його білою піною і наче розпадаючись на піл. Вода вирує, безперечно, під тиском сильної течії, бо на морі помітно тільки легке хвилювання, що ще й зменшується в міру того, як сонце схиляється до заходу.

Від цієї зупинки відходить інша лінія залізниці, що йде до центру, а перша й далі в'ється закрутами по узбережжю.

Калістус Менбар переходить із своїми гостями до іншого електропоїзда, оголошуючи, що вони повертаються до міста.

Погуляли доволі. Калістус Менбар витягає годинник — шедевр майстра Сівана з Женеви — годинник, що говорить, годинник-фонограф. Він натискує кнопку, й чутно чітко проказані слова: чотири години тридцять хвилин.

— А ви не забули, що ми маємо піднятись на вежу обсерваторії? — нагадує Фрэсколен.

— Забути про це, мої дорогі і вже давні друзі! Та я швидше забув би своє власне ім'я, яке тут досить відоме. Ще чотири милі, і ми опинимося перед чудовою будівлею в кінці Першої авеню, що ділить наше місто на дві частини.

Поїзд рушив. За полями, які все ще зрошує «побідній», за висловом американця, дощ, знову вимальовується оточений огорожею парк, його галявини, клумби, чагарі.

Дзигарі б'ють пів на п'яту. Дві стрілки показують час на велетенському циферблаті, що нагадує годинник лондонського парламенту, так само прикріпленого на чільній стороні чотирикутної вежі.

Біля підніжжя вежі зведені будівлі обсерваторії, що мають різне службове призначення. Над деякими з них підносяться круглі металеві бані, їхні засклени прорізи дають можливість астрономам стежити за рухом зірок. Будівлі оточують центральний двір, що серед нього здіймається велика вежа в сто п'ятдесяти футів заввишки. Коли дивитися з горішньої галереї, око може обійти простір до двадцяти п'яти кілометрів навколо, бо лінію обрію не перетинає жодна височина, ані пагорбки, ані гори.

Калістус Менбар, ведучи за собою своїх гостей, перший увіходить у двері — їх широко відчиняє перед ним швейцар у пишній ліvreї. В глибині холу їх очікує кабіна електричного ліфта. Члени квартету зі своїм гідом увіходять до кабіни, і вона плавно піднімається вгору. За сорок п'ять секунд ліфт зупиняється на рівні найвищого помосту вежі.

На помості стримить щогла з велетенським прапором. Його полотно колишє свіжий північний вітрець.

Який національності належить прапор? Ні одному з наших парижан не до сили цього розгадати. Наче й американський прапор з його червоними й білими смужками, але на прямокутнику вгорі, замість шістдесяті семи зірок, що блищають сьогодні на небесному склепінні Федерації, видно лише одну: зірка, чи скоріше золоте сонце, облямоване блакиттю, і воно таке променисте, що, здається, змагається з денним світлом.

— Наш прапор; панове,— каже Калістус Менбар, шанобливо знімаючи капелюх.

Себастянові Цорну і його товаришам не залишається нічого іншого, як наслідувати його приклад. Потому вони проходять помостом до парапету й перехиляються через нього...

Який зойк вихоплюється з їхніх грудей — зойк здивування й обурення!

Перед їхніми очима розгортається рівнина в формі правильного овала, з усіх боків її оточує море; скільки сягає око, ніде немає ані клаптика землі.

А проте тільки вчора вночі, вибравшись із Фрескаля

в повозі американця, Себастян Цорн, Фрасколен, Івернес та Пеншіна їхали щось із дві миля дорогою, проїханою на твердій землі... Потім вони разом із коляскою потрапили на механічний пором, перебралися через нешироку протоку... І тоді знову опинились на твердому ґрунті. Вони напевно помітили б різницю, якби покинули каліфорнійське узбережжя задля морської подорожі.

Фрасколен обертається до Калістуса Менбара:

— Ми на острів? — питає він.

— Як бачите, — відповідає янкі, посміхаючись якомога люб'язніше.

— Що це за острів?

— Стандарт-Айленд.

— А як зветься місто?

— Мільярд-Сіті.

Розділ V

СТАНДАРТ-АЙЛЕНД І МІЛЬЯРД-СІТІ

В ті часи ще сподівалися, що будь-якому відважному статистику-географові пощастиТЬ точно визначити кількість островів, розсіяних по поверхні земної кулі. Не буде надто сміливим припустити, що їх число наближається до кільканадцяти тисяч. Невже ж серед цих островів не знайшлося б жодного, що відповідав би уподобанням фундаторів Стандарт-Айленду й вимогам його майбутніх мешканців? Hi! Жодного! З цього виник «американо-механічний» проект створити з окремих частин штучний острів, що був би останнім словом металургійної техніки.

Стандарт-Айленд, що визначає в перекладі «зразковий острів», — острів, який рухається за допомогою гребних гвинтів. Місто Мільярд-Сіті — його столиця. Чому воно так зветься? Напевне, тому, що це місто мільярдерів, місто Гульдів, Вандербільтів, Ротшильдів.

Ідея створення штучного острова не має сама по собі нічого незвичайного. Люди цілком спроможні створити його, зануривши достатню масу різних матеріалів у річку, озеро або море. Та в даному разі цього було б замало. Зважаючи на призначення Стандарт-Айленду, на ті вимоги, що він їх мав задоволити, треба було,

щоб цей острів міг міняти своє місце, тобто, щоб він був плавучий. З цього й виникли основні труднощі, що, проте, не перевищували технічних можливостей металургійних заводів і були подолані завдяки машинам майже безмежної потужності.

Наприкінці XIX століття американці з їхнім потягом до того, що їхньою мовою звуться «big»¹, з їхнім захопленням усім «величезним», уклали проект заснування в відкритому морі на відстані кількох сотень миль од берега велетенського плоту на якорях. Це було б якщо не місто, то, в усякому разі, станція в Атлантичному океані з ресторанами, готелями, клубами, театрами тощо, де туристи мали б усі розваги наймодніших морських курортів. Цей проект був розроблений і здійснений. Лише замість непорушного плоту створено рухливий острів.

За шість років до початку нашої історії була заснована в Америці компанія під назвою «Стандарт-Айленд компані лімітед» з капіталом в п'ятсот мільйонів доларів. Він був розподілений на п'ятсот акцій з метою побудови штучного острова, який би запропонував американським багатіям численні вигоди, котрих позбавлені будь-які інші, завжди непорушні місця земної кулі. Акції розійшлися негайно, так багато нагромадилося тоді в Америці капіталів унаслідок експлуатації залізниць і нафтових джерел, з прибутків від банківських операцій чи торгівлі соленою свининою.

Протягом чотирьох років будували цей острів, про який варто розповісти детально, вказавши на його розмір, внутрішню будову, на засоби його пересування, що дають можливість користатися з найпрекрасніших місць на неозорій поверхні Тихого океану. Розміри ми подамо не в милях, а в кілометрах: десяткова система в той час уже перемогла незрозумілу відразу, яку вона викликала раніше в англосаксонських консерваторів².

Плавучі селища існують в Китаї на річці Янцзи, в Бразилії — на Амазонці, в Європі — на Дунаї. Але то дуже хисткі спорудження з кількох халупок на дерев'яних платах, зв'язаних докути. Прибувші до призначе-

¹ «Big» (англ.) — великий.

² Вже наприкінці XIX ст. майже всі держави застосували десяткову систему мір, за винятком Англії і США, де вона ю досі не запроваджена.

ного місця, плоти роз'єднують, хатини розбирають, і селища більше не існує.

Зовсім інше — острів, про який ідеться: його мали спустити на море ѹ він повинен був існувати так довго, як існує всякий витвір людських рук.

А втім, хтозна, чи не стане земля одного дня затісна для своїх жителів, число яких має досягти 2072 року шести мільярдів, згідно з обчислennями Равенштайна, що їх одностайно підтверджують учені? Чи не доведеться будувати житла на морі, якщо суходоли будуть перенаселені?

Стандарт-Айленд — острів із криці, й опір його корпусу вирахований відповідно до тої величезної ваги, яку він має нести на собі. Він збудований з двохсот шістдесяти шести тисяч pontonів, кожний заввишки шістнадцять метрів сімдесят сантиметрів і по десять метрів у довжину й ширину. Отже, поземна поверхня кожного pontona являє собою квадрат, що його бік має десять метрів довжини, а площа сто квадратних метрів. Ці pontони, зв'язані й скріплені між собою металевими шворнями, утворюють поверхню острова, що становить приблизно двадцять сім кілометрів. Овал,— таку форму будівники надали острову,— має сім кілометрів завдовжки й п'ять завширшки, а обвід його — близько вісімнадцяти кілометрів.

Частина корпусу, занурена в воду, має тридцять футів, надводна частина — двадцять, тобто Стандарт-Айленд з повним навантаженням осідає на десять метрів. Таким чином, об'єм його — чотириста тридцять два мільйони кубічних метрів, а тоннажність, тобто три п'ятіх об'єму,— двісті п'ятдесят дев'ять мільйонів кубічних метрів.

Підводна частина pontонів укрита речовоиною, що її довго не могли виготовити (той, хто зробив це, став мільярдером),— вона не дозволяє черепашкам начіплюватися на занурену в воду обшивку.

Долішній частині нового острова не загрожують ані деформація, ані розриви, настільки міцно й надійно криєва бляха закріплена шворнями й припасована заклепками.

Щоб побудувати цю велетенську морську споруду, довелось створити спеціальні верфі. Це ѹ зробила «Стандарт-Алейленд компані», придбавши заздалегідь у влас-

ність бухту Магдалини й частину узбережжя поруч, на найдальшому кінці довгого півострова Старої Каліфорнії, майже на межі тропіка Рака. В бухті Магдалини й виконано всі роботи під наглядом інженерів «Стандарт-Айленд компані», на чолі з славнозвісним Уільямом Терсеном, що помер за кілька місяців по закінченню будови, так само як і Брунель після невдалого спуску на воду пароплава «Грейт-Істерн». А хіба цей Стандарт-Айленд щось інше, ніж «Грейт-Істерн», тільки куди вдосконалений і в тисячу разів більший і потужніший?

Зрозуміло, що мови не могло бути про те, щоб одразу спустити цілий острів на поверхню океану. Його споруджували блоками, які щільно укладали поруч і закріплювали на водах бухти Магдалини. Ця частина американського узбережжя перетворилася на місце стоянки рухливого острова, що заходить до цього порту щоразу, коли потрібно щось полагодити.

Кістяк, чи корпус острова, що складається з двохсот сімдесяти тисяч блоків, скрізь, за винятком призначеної під місто особливо укріпленої центральної частини поверхні, укритий грубим шаром придатної на вирощування землі. Цього ґрунту цілком досить, аби живити рослини на обмежених просторах — моріжки, квітники, чагарники, гайки, луки й городи.

Недоцільно було б вимагати, щоб на цьому штучному ґрунті зростала пашня й відгодовувалася худоба — і хліб, і м'ясо довозять на острів регулярно. Зате постачання молоком і птицею налагоджено на самому острові й не залежить від довозу зовні.

Три четверті поверхні Стандарт-Айленду, що становить приблизно двадцять один квадратний кілометр, займають різні насадження: на моріжках, що повсякчас зеленіють у парках, на полях і в садах, — їхня підсиленна обробка дає рясний урожай садовини і городини, на штучних луках, які правлять за пасовиська для отар. В городництві тут широко застосовується електрична енергія, тобто дія електричних струменів. Під їхнім впливом городина досягає багато швидше й досягає просто неймовірних розмірів; тут можна побачити, скажімо, редиску завдовжки сорок п'ять сантиметрів або моркву, що важить три кілограми. Садки і городи не поступаються перед найкращими плодовими насадженнями Віргінії або Луїзіані. Та цьому не доводиться й дивуватися: ве-

лиki видатки не бентежать господарів цього острова, що справедливо дістав назву «перлини Тихого океану».

Його столиця, Мільярд-Сіті, посідає приблизно п'яту частину, тобто близько п'яти кілометрів або гектарів, а обвід її дорівнює дев'яти кілометрам. Ті з наших читачів, що були ласкаві супроводити Себастяна Іорна та його товаришів під час їхньої екскурсії, вже досить добре познайомилися з містом, щоб не збитися з дороги. А втім, ніхто не може заблудитися в американських містах, бо вони, на щастя й на нещастя одночасно, міста новітні: на щастя — адже вони мають просте й чітке розпланування, на нещастя — бо їм цілком бракує зовнішньої краси і художнього смаку. Читачеві вже відомо, що Мільярд-Сіті, побудований у формі овала, поділяється на дві частини, за межу править центральна артерія міста — Перша авеню довжиною в три кілометри. Обсерваторія, що підноситься на одному її кінці, наче має собі до пари показний будинок мерії, який міститься на протилежному. В ньому зосереджені всі громадські й державні служби, відділи водопостачання й міських шляхів, упорядкування й озеленення міста, муніципальної поліції, торгівлі, митниця, похоронне бюро, відділи нагляду за лікарнями, учебних закладів, культів і мистецтва.

Що ж то за люди, спитаємо ми, які живуть всередині цього вісімнадцятикілометрового кола?

На земній кулі існує, як кажуть, дванадцять міст — із них чотири в Китаї — які нараховують понад мільйон мешканців¹. Ну, а на рухливому острові їх лише десять тисяч, і всі — уродженці Сполучених Штатів. Ніякі суперечки національного характеру небажані між громадянами острова, які прагнули знайти відпочинок і спокій на цьому наймодернішому судні. Хіба ж не досить, навіть забагато, ѹ того, що тут об'єднані люди різних релігійних переконань. Та було б надзвичайно важко надати виключне право заселити острів північним янкі, що живуть зараз на лівому його боці, або, навпаки, південним американцям — нині мешканцям правої сторони. Зрештою, од цього постраждали б і інтереси компанії.

Коли металеву основу острова було цілком споруджено, призначено на місто частину поверхні, підготов-

¹ Ці відомості застарілі.

лено для забудови й ухвалено плани вулиць і проспектів, тоді стали зводити будівлі — пишні особняки, скромніші оселі, магазини й будівлі громадських установ, церкви й храми, але жодного двадцятисемиповерхового будинку, жодного «хмарочоса», яких так багато в Чікаго. Все тут збудовано з легких і одночасно тривких матеріалів. Найбільш вживали в цьому будівництві нержавіючий метал — алюміній, що в сім разів легший, ніж залізо. Цей метал майбутнього, як назвав його Сент-Клер Девіль¹, відповідає всім вимогам міцного будування. До нього долучають штучний камінь — цементні блоки, що іх так легко пристосувати один до одного. Вживають також і цеглини із скла, порожні всередині, які видувають у той спосіб, що й пляшки, а потім з'єднують між собою тонким шаром вапняного розчину. З цих прозорих цеглин можна звести, якщо заманеться, ідеальний скляний будинок. Але найчастіше тут застосовують металеву арматуру, якою звичайно користуються тепер в сучасному суднобудівництві. А що таке, власне, Стандарт-Айленд, як не велетенське судно?

Всі ці різноманітні будівлі — власність Компанії. Ті, хто в них живе — лише пожильці, якими б капіталами вони не володіли. А втім, Компанія подбала про те, щоб передбачити всі вимоги щодо всіляких вигод, які тільки могли б поставити ці нечувано багаті американці, такі багаті, що поруч із ними європейські монархи й індійські набоби — не більше, як люди середніх достатків. Та й справді, якщо за статистичними даними наявність золота в обігу в цілому світі дорівнює вісімнадцяти мільярдам, то добра половина цієї кількості належить мешканцям «перлини Тихого океану».

Крім того, з самого початку вся справа виявилась дуже вигідною з фінансового боку. Пожильці наймали особняки й будинки за казкові ціни. Платня за деякі приміщення перевищувала кілька мільйонів, проте чимало родин спромоглось, не обмежуючи себе ні в чому, витрачати такі суми на щорічне утримання житла. Компанія «Стандарт-Айленд» має вже від цього значний прибуток. Треба визнати, що столиця острова цілком виправдує свою назву.

¹ Сент-Клер Девіль — відомий французький вчений-геолог.

Попри ці найбагатші родини, на острові є кілька сотень і таких, що задовольняються скромнішими приміщеннями, за які сплачують від ста до двох тисяч франків. Решта населення складається з викладачів, урядовців, крамарів, слуг, чужоземців, приплив яких, проте, незначний, бо вони не користуються правом селитися в місті й взагалі на острові. Адвокатів тут зовсім мало, через що судові процеси відбуваються лише зрідка; ще менше лікарів, внаслідок чого смертність на острові впала до сміховинної цифри. А втім, кожному мешканцеві точно відомо все, що стосується його фізичного стану: силу його м'язів вимірюють динамометри, обсяг легенів — спірометри, биття серця — сфігмометри, нарешті, кількість життєвої енергії — магнетометри¹. До того ж у місті немає барів, кав'ярен, шинків — нічого, що сприяло б розвитку алкоголізму. Не траплялося ще жодного випадку дипсоманії, чи, простіше кажучи, щоб нас зrozуміли люди, незнайомі з грецькою мовою,— пияти. Нагадаємо, до речі, що місто постачає мешканцям електричну енергію, світло, механічну енергію, опалення, повітря стиснене, повітря розріджене, повітря охолоджене, воду, що подається водогоном, а також пропонує послуги пневматичної пошти й телефону. Якщо хто й вмирає на цьому плавучому острові, що систематично уникає шкідливих кліматичних впливів та вміє захиstitися від мікробів, то лише тому, що вмирати всім доводиться, але все ж не раніше, ніж сили організму, що доживає до столітнього віку, не вичерпаються до кінця.

Чи ж є на Стандарт-Айленді солдати? Є! Гарнізон із п'ятисот чоловік під орудою полковника Стюарта: треба бути обачними, бо райони Тихого океану не завжди безпечні. Наближаючись до певних островів, необхідно запобігти, як того вимагає обережність, нападу піратів. Отже, хай ніхто не дивує, що військова сила тут щедро оплачується, що кожний солдат дістає більшу платню, ніж головнокомандувач у старій Європі. Набирають солдатів, забезпечуючи їх приміщенням, харчуванням і всім спорядженням за рахунок адміністрації міста, дуже старанно, під контролем начальників, багатьох, мов крези. Треба тільки вибирати.

¹ Зазначені тут медичні апарати існують усі, за винятком останнього.

Чи є на острові поліція? Так, кілька загонів, достатніх, щоб гарантувати безпеку міста, отже, немає жодної підстави за неї турбуватися. Без дозволу муніципальної адміністрації перебувати в місті заборонено. Вдень і вночі митна охорона пильнує береги. Причалити до острова можна лише в портах. В який же спосіб злочинці можуть туди потрапити? Що ж до тих осіб, які, проживаючи в місті, обернулись би на шахраїв, то немає сумніву в тому, що їх негайно схоплять, засудять і зашлють на захід або схід, в якийсь далекий закуток Нового чи Старого Світу, позбавивши жодної надії повернутись будь-коли на Стандарт-Айленд.

Щойно ми згадували порти острова. Хіба їх є кілька? Так, їх два, і кожний з них розташований на найдальшому кінці вузької частини овала. Один зветься Штирборт-Гарбор, другий — Бакборт-Гарбор, відповідно до морських термінів, уживаних у нашому мореплавстві¹.

Завдяки створенню цих двох портів на протилежних кінцях острова, його постачанню, що, зрозуміло, повинно бути регулярним, не загрожує небезпека будь-яких перебоїв. Якщо через негоду не можна ввійти до одного порту, то відкритий для суден інший, і обслуговування острова не припиняється, в яких би напрямках не віяли вітри. Через Штирборт-Гарбор і Бакборт-Гарбор на острів довозять найрізноманітніші товари: нафту, яку приставляють спеціальні судна, борошно й збіжжя, вино, пиво й інші напої, чай, каву, шоколад, прянощі, консерви тощо. Сюди також довозять волів, баранів і свиней з кращих американських ринків, що цілком забезпечує споживання свіжого м'яса, довозять, зрештою, все, чим би не заманулося потішити себе найвибагливішому ласунові. Острів постачають також тканинами, білизною, різними модними речами, яких лише можуть забажати найвишуканіші денді й найелегантніші жінки. Ці речі можна придбати в крамницях Мільярд-Сіті — за яку ціну, не наважимось сказати, щоб не викликати недовіру в читача...

Коли уявити все це, мимоволі постає питання: в який спосіб підтримується зв'язок між американським узбережжям і островом на гвинтах, рухливим за самою

¹ Штирборт-Гарбор — тобто гавань правого боку, і Бакборт Гарбор — гавань лівого боку.

своєю природою,— сьогодні він у цьому місці, завтра — в якихось двадцяти милях від нього?

Відповідь дуже проста. Стандарт-Айленд не пливе кудись навмання. Його пересування відбувається за певним планом, що затверджений вищою адміністрацією міста й погоджений з метеорологами міської обсерваторії. Це подорож (в розкладі її можливі й деякі відхилення) крізь ту частину Тихого океану, де розташовані найкрасивіші архіпелаги і де найлегше уникнути, наскільки це можливо, зміни холодних і гарячих повітряних течій, що часто спричиняються до хвороби легенів. Ось чому Калістус Менбар відповів на питання про зиму на острові: «Ми її не знаємо!» Стандарт-Айленд плаває між тридцять п'ятою паралеллю на північ і тридцять п'ятою паралеллю на південь від екватора. Простір у сімдесят градусів, тобто приблизно в тисячу чотириста морських миль,— які чудові можливості для плавби! Однак судна з товарами завжди знають, де знайти «перлину Тихого океану», адже плаває вона за певним, наперед визначеним маршрутом, що пролягає між групами мальовничих островів, розкиданих, наче чарівні оази, в неозорій пустелі океану.

До того ж кораблям не доводиться розшукувати Стандарт-Айленд навзгодад. Компанія відмовилась користуватись двадцятьма п'ятьма кабелями в шістнадцять тисяч миль завдовжки, що належать Східній Австрало-Азійсько-Китайській компанії електрозв'язку¹. Ні! Плавучий острів не хоче ні від кого залежати. І ось морську поверхню вкривають кількома сотнями поплавищ, що підтримують кінці електричних кабелів, зв'язаних з бухтою Магдалини. Стандарт-Айленд, зупинившись біля такого поплавища, зв'язується дротом із пристроями обсерваторії і подає телеграми, а тому агентам у бухті Магдалини завжди відомі широта й довгота місцезнаходження острова. Внаслідок цих заходів вантажні судна прибувають до нього з регулярністю залізничного руху.

Необхідно висвітлити ще одне важливе питання.

Відкіль бере населення прісну воду для задоволення своїх різноманітних потреб?

Прісну воду виготовляють, дестилюючи її на двох

¹ Ця назва — пародія на довгі складні назви американських фірм.

спеціальних заводах, розташованих поблизу портів. Водогони подають її в житлові приміщення або, проведені під землею, на поля й городи. Вона задовольняє потреби хатнього господарства й служби шляхів і ллється животворним дощем на ниви й моріжки, які вже не залежать від примхи неба. Ця вода не тільки прісна, вона дистильована, очищена дією електричного струму, а тому гігієнічніша й чистіша за природні джерела Старого й Нового Світу, що іхня кожна краплина, завбільшки з шпилькову голівку, може містити в собі до кільканадцяти мільярдів мікробів.

Залишається розповісти, як плаває цей чудесний корабель. Йому не потрібна велика швидкість, адже протягом шести місяців він не повинен покидати просторів, обмежених з одного боку тропіками, з другого — сто тридцятим — сто вісімдесятим меридіанами. Від п'ятнадцяти до двадцяти миль за добу — більше Стандарт-Айленд і не вимагає. Такої швидкості, правда, можна досягти й іншим засобом — буксиром, застосувавши спеціальну лінву з індійської коноплі, одноразово міцну й легку, яка б плавала на поверхні, не наражаючись на підводне каміння. Лінва накручувалася б на циліндри з паровими двигунами, встановлені на крайніх точках острова, і Стандарт-Айленд посувався б вперед і назад, подібно до тих барж, що піднімаються річкою й спускаються за водою. Та навряд чи можна було б виготовити таку грубу лінву, щоб вона витримала величезну вагу острова, до того ж вона неминуче зазнала б численних пошкоджень. Це була б свобода прип'ятого до ланцюга, що змушений завжди посуватися неухильно одною трасою — вздовж лінви, а щодо свободи дій, то громадяні вільної Америки в цьому питанні непримиренні.

На щастя, в ті часи вчені досягли такого поступу в науці про електрику, що вона, ця душа всесвіту, була вже спроможна задоволити якнайвищі вимоги. Вона й стала рушійною силою штучного острова. Двох електростанцій досить, щоб пустити в рух динамомашини величезної, сказати б безмежної, сили, що подають електроенергію постійного струму з помірним напруженням в дві тисячі вольтів. Ці динамомашини примушують діяти могутню систему гвинтів, розміщену поблизу двох портів. Кожна з електростанцій подає енергію в п'ять мільйонів кінських сил завдяки численним котлам, що іх на-

гривають нафтові брикети, які займають менше місця й полішають менше бруду, ніж вугілля, а разом з тим дають більше тепла. Роботою цих станцій керують два головні інженери, Уотсон і Сомуа, які мають під орудою численний штат механіків і кочегарів, найвище ж управління здійснює комодор¹ Етель Сімкоо. Його кабінет в обсерваторії має телефонний зв'язок з електростанціями, з яких одна розташована поблизу лівобережного порту, друга — біля правобережного. Комодор дає вказівки щодо руху острова в різних напрямках, згідно встановленого маршруту. Це він в ніч з 25-го на 26-е наказав, щоб Стандарт-Айленд, який до початку своєї щорічної подорожі стояв край каліфорнійського берега, вийшов у море.

Ті з наших читачів, яким би заманулося у думках виrushiti на ньому в плавання, стали б свідками різноманітних перипетій цієї подорожі й напевне не пожалували б, що таке вчинили.

Скажемо тепер, що максимальна швидкість Стандарт-Айленду, коли електроенергія машин розвинута до десяти мільйонів кінських сил, досягає восьми морських вузлів на годину. Наймогутніші вали, що їх здіймає на морі вітер, не в силі завдати йому ані найменшої шкоди. Завдяки величезним розмірам, острів зовсім не знає хитання, і морська хвороба тут нікому не загрожує. Щонайбільше в перші дні плавання на борту відчувається легке тремтіння — то підґрунтя острова здригається від обертання гвинтів. Маючи попереду й позаду хвилерізи в шістдесят метрів кожний, які без зусиль розрізають воду, острів плавно, без жодних поштовхів, рухається по широкій поверхні океану.

Само собою зрозуміло, що електроенергія, яку виробляють обидві станції, використовується не тільки як рушійна сила острова, але має й інший ужиток. Вона освітлює поля, парк, місто. Вона — джерело того могутнього світла, яке лінзи маяків кидають снопами променів у відкрите море, здалеку сигналізуючи про наближення плавучого острова і цим запобігаючи будь-яким випадковим зіткненням. Вона постачає різні струми, що їх уживано до телеграфних, телефонних, телеавтограф

¹ Комодор — вищий чин морського офіцера (в Англії й Америці).

них і телефонних приладів, а також у житлових будинках і торговельних кварталах. Вона, нарешті, живить величезні ліхтарі штучного місячного світла з напруженням в п'ять тисяч свічок кожний, що спроможні освітлювати площу в п'ятсот квадратних метрів.

Тепер ця дивовижна морська споруда, виришивши у свій другий рейс, перетинає Тихий океан. Місяць тому вона покинула бухту Магдалини й попрямувала до тридцять п'ятої паралелі, щоб продовжувати свій маршрут на широті Сандвічевих островів. Вона йшла вздовж каліфорнійського узбережжя, коли Калістусові Менбару, який дістав телефонні повідомлення про те, що Мандрівний квартет виїхав з Сан-Франціско до Сан-Діего, спало на думку забезпечити себе співробітництвом цих талановитих артистів. Відомо вже, як він вчинив з ними, як привіз на плавучий острів, що зупинився в кількох кабельтових від узбережжя, і як його зрадлива витівка дала можливість меломанам Мільядр-Сіті тішитися камерною музикою.

Таке це дев'яте чудо світу, цей шедевр людського генія, гідний двадцятого століття, на якому гостюють зараз дві скрипки, альт і віолончель. Стандарт-Айленд несе їх все далі в західні частини Тихого океану.

Розділ VI

ЗАПРОШЕНІ... СИЛОМІЦЬ

Якщо навіть припустити, що Себастян Цорн, Фрасколен, Івернес і Пеншіна належали до тих людей, яких нічим не здивуєш, та й то їм важко було б подолати цілком законний вибух люті й непереможне бажання вчепитись Калістусові Менбару в горлянку. Вважати, маючи на це всі підстави, що ступаєш по землі Південної Америки, і раптом опинитися серед океану! Бути певним, що ти за якихось двадцять миль від Сан-Діego, де чекають завтра твого концерту, й дізнатись несподівано, що пливеш все далі від нього на борту штучного рухливого острова! Правду кажучи, їхнє обурення цілком можна було б пробачити.

Американець, на своє щастя, уникнув першого грізного вибуху. Скориставши з подиву, чи, скоріше, із оці-

пеніння членів квартету, він непомітно вислизнув з помосту вежі й блискавично спустився ліфтом униз, опинившись таким чином поза межами докорів і гніву під гарячу руч четырьох парижан.

— Який мерзотник! — кричить віолончеліст.

— Тварюка! — вигукує альт.

— Але... але... дякуючи йому, ми побачили стільки див, — примирливо зауважує перша скрипка...

— Так що, ти йому пробачаєш? — питає друга.

— Жодного виправдання! — проголошує Пеншіна.

І якщо на цьому Стандарт-Айленді є правосуддя, ми доможемося, щоб його покарали, цього янкі-шахрая!

— І якщо тут є кат, ми доможемося, щоб він потрапив на шибеницю! — горлає Себастян Цорн.

Та, щоб домогтися цього, треба насамперед зійти униз до рівня мешканців Мільярд-Сіті, бо ж поліція неспроможна діяти в повітрі на висоті ста п'ятдесяти футів. Зробити це можна за хвилину, якщо пощастиТЬ спуститися. Але кабіна ліфта не піднімається, і немає нічого схожого на сходи. Отже, квартет опинився на вершечку вежі, позбавлений будь-яких зв'язків з рештою людства.

Після перших бурхливих виявів досади й обурення Себастян Цорн, Пеншіна й Фрасколен, полишивши Івернеса милуватися краєвидами, замовкли й застигли нерухомо. Над ними тріпотить прапор, обвиваючись навколо держалка. І Себастян Цорн відчуває нестяжне бажання перерізати линву і спустити знамено, як то роблять на кораблях, коли визнають себе переможеними. Але товариші зупиняють віолончеліста саме в ту хвилину, коли він піднімає руку з добре нагостреним мисливським ножем: навіщо накликати на себе нову халепу?

— Не будемо робити того, що нам може пошкодити, — каже розсудливий Фрасколен.

— Отже, ти погоджуєшся з нашим становищем? — питає Пеншіна.

— Ні, але не треба його ускладнювати.

— А наші речі... їдуть собі до Сан-Діего! — «Його високість» з журливим виглядом схрещує на грудях руки.

— А наш завтрашній концерт! — додає Себастян Цорн.

— Ми його дамо по телефону! — озивається перша

скрипка, та цей жарт безсилий вгамувати роздратованого запального віолончеліста.

Нагадаємо, що обсерваторія розташована посеред просторого скверу, яким закінчується Перша авеню. На протилежному кінці цієї головної трикілометрової магістралі, що поділяє Мільярд-Сіті на дві частини, музиканти помічають схожу на палац монументальну будівлю, на якій підноситься легка зграбна вежа. Вони вирішують, що там, напевне, міститься міський муніципалітет, адже в Мільярд-Сіті повинен бути, як і скрізь, мер із своїм штатом. Вони не помилились. Саме в цю мить куранти на вежі починають весело видзвонювати, і на легких хвилях вітерця, що поволі вщухає, ці звуки долинають до обсерваторії.

— Слухай-но! Це в ре мажор,— каже Івернес.

— І на дві чверті,— додає Пеншіна.

Дзигарі відбивають п'ять ударів.

— А обідати?— вигукує Себастян Цорн.— А спати? Невже через цього негідника Менбара ми маємо ночувати отут, на висоті в сто п'ятдесят футів над землею?

Така перспектива й справді загрожує нашим музикантам, якщо ліфт не визволить їх із ув'язнення. Сутінки в низьких широтах бистроплинні, і осянє денне світило котиться до обрію, наче випущений із жерла набій. Погляди ув'язнених, сягаючи в неозору далечінь, обіймають лише пустельне море: ані вітрил, ані хмарки диму. За околицею міста в різних направляках рухаються електричні поїзди, одні прямують до найдальших кінців острова, інші обслуговують порти. О цій годині в парку панує ще жвавий рух. З височини вежі парк скидається на величезну клумбу, де пишним цвітом бують азалії, клематис, ясмин, гліцинії, пасифлори, бегонії, сальвії, гіацинти, далії, камелії, троянди найрізноманітніших гатунків. На алеях повнісінько люду; проходжуються і літні чоловіки, і юнаки — не ті випущені дженджики, від яких великим європейським містам сама ганьба, а дуже й ставні хлопці. Жінки й дівчата в платтях переважно солом'яно-жовтого кольору, найчастіш уживаному в місцевості з жарким кліматом; багато хто з них веде на шворках гарненьких песиків у шовкових попонках і гаптованих золотом нашийниках. Вся ця великопанська публіка поволі посувается туди й сюди посипаними рінню доріжками, примхливо розкиданими між газона-

ми. Трохи далі молоді джентльмени з захопленням грають у теніс, крокет, гольф, футбол, а також і в поло¹, сидячи верхи на моторних поні. На галявинках бавляться діти, надзвичайно галасливі американські діти, в яких так передчасно, надто в дівчаток, розвивається індивідуалізм. На добре опоряджених скакових доріжках муштруються кілька верхівців, інші змагаються в зворушливому гарден-парті².

В торгових кварталах у ці надвечірні години ще багато публіки. Рухливі тротуари котяться з своїм вантажем уздовж головних вулиць. В сквері обсерваторії, біля підніжжя вежі, безперестанку сновигають люди, чию увагу наші полонені намагаються, не соромлячись, привернути до себе. Пеншіна й Фрасколен кілька разів заходжуються голосно кричати. І їх, напевне, добре чують: на них указують руками, до них долинають навіть окремі слова. Проте ніяких виявів подиву. Перехожих зовсім не дивує, як видно, становище цих симпатичних чужинців, що метушаться на вершечку вежі. А те, що вони чують,— то різні «гуд бай», «гау ду ю ду», вітання й всілякі вияви люб'язності й гостинності. Можна подумати, що людність Мільярд-Сіті попереджена про прибуття чотирьох парижан на Стандарт-Айленд, який вони, завдяки Калістусові Менбару, вшанували своїми відвідинами.

— Вони з нас посміховисько роблять, он що,— каже Пеншіна.

— Еге, й мені так здається,— відповідає Івернес.

Минає година, цілісінка година, а їхні заклики так само марні. Невідступні благання Фрасколена мають не більший успіх, ніж численні прокльони Себастяна Цорна. Надходить обідній час, парк спорожнів, юрми людей, що сновигали вулицями, потроху зникають. Кінець кінцем це може довести до нестяями!

— Безперечно,— каже Івернес, звертаючись до середньовічної романтики,— ми скидаємося на тих невігласів, що їх злий дух затяг у священне місце і що приречені на загибель, бо їхні очі бачили те, чого не повинні були бачити.

¹ Поло — гра в м'яча верхи на конях.

² Гарден-парті — вітання гостей в саду.

— Ось нас і покинули тут помирати з голоду! — додає Пеншіна.

— В усякому разі це станеться не раніш, ніж ми вичерпаемо усі засоби, щоб продовжити наше існування! — вигукує Себастян Цорн.

— І якщо нам доведеться врешті пожерти один одногого, то першим номером піде Івернес! — каже Пеншіна.

— Завжди до ваших послуг,— покірно зітхає перша скрипка, схиляючи голову, щоб прийняти смертельний удар.

В цю мить до них долинає з глибини вежі якийсь шум. Кабіна ліфта піднімається й зупиняється на рівні помосту. Гадаючи, що з кабіни вийде Калістус Менбар, у'язнені готуються зустріти американця так, як він того заслуговує...

Але кабіна порожня.

Хай так! Це, так би мовити, лише відкладена партія. Ошукані зуміють знайти ошуканця. А зараз, найголовніше — спуститися вниз, а тому треба негайно ввійти до кабіни.

Це вони й роблять. І як тільки віолончеліст і його товариші опинились у кабіні, вона рушає з місця і менш ніж за хвилину спускає їх на перший поверх вежі.

— Подумати лише,— міцно тупнувши, гукає Пеншіна,— що в нас під ногами не природний ґрунт!¹

Що й казати, час для дотепів обраний слушно! Йому ніхто не відповідає. Двері широко розчинені. Всі четверо виходять на порожній внутрішній двір. Перейшовши його, вони простують доріжками скверу.

Кілька перехожих переганяють їх, інші йдуть навпроти, але ніхто не звертає на іноземців жодної уваги. Фрасколен знову нагадує про розважливість, і Себастян Цорн змущений утримуватися від несвоєчасних докорів і скарг. Вимагати правосуддя треба від міської влади. Та з цим можна й не поспішати. Зараз треба повернутися до Ексельсіор-готелю, а завтра вони боронитимуть свої права вільних громадян,— після цієї ухвали члени квартету рушають уздовж Першої авеню.

Чи ж приваблюють принаймні наші парижані увагу публіки? І так, і ні. Їх розглядають, та не надто насторіливо, так, як дивились би на туристів, які зрідка

¹ Непередавана гра слів: sol (соль) визначає ґрунт і назву ноти.

відвідують Мільярд-Сіті. Але музиканти, опинившись у таких незвичайних обставинах, почувають себе не зовсім зручно, і їм видається, що їх роздивляються пильніше, ніж насправді. З другого боку, немає нічого дивного, що ці рухливі остров'яни, люди, які з доброї волі розлучилися з подібними до себе істотами, щоб блукати по поверхні найбільшого океану земної кулі, здаються нашим музикантам людьми якоїсь чудернацької породи. Маючи хоч трохи фантазії, неважко повірити, що перед вами мешканці іншої далекої планети. Так гадає Івернес, буйна уява якого вже вабить його у якісь фантастичні світи. Що ж до Пеншіна, то він обмежується таким заваженням:

— Ці перехожі виглядають надто по-мільйонерськовому і, далібі, справляють на мене таке враження, наче в них нижче спини приладнано маленькі гребні гвинти, як і в їхнього острова.

Однак голод усе більше даеться відзнаки. Сніданок відійшов у далеке минуле, і шлунок настійно вимагає своєї чергової пайки. Отже, треба якнайшвидше дістатися до Ексельсіор-готелю. Завтра вони вдадуться до найрішучіших дій, щоб негайно повернутися до Сан-Діего на одному з пароплавів Стандарт-Айленду, зрозуміло, цілком відшкодувавши збитки за рахунок Калістуса Менбара, як того вимагає справедливість.

Але, все ще простуючи Першою авеню, Фрасколен раптом зупиняється перед розкішним будинком, на фронтоні якого впадає в око напис золотими літерами «Казино». Праворуч від пишної арки, перекинутої над головним входом, крізь дзеркальні, оздоблені арабесками вікна ресторану видно ряди столиків, навколо них, подаючи обід відвідувачам, метушаться офіціанти.

— Тут їдять! — каже друга скрипка, радячись поглядом зі своїми зголоднілими товаришами, на що дістає лаконічну відповідь Пеншіна:

— Увійдімо!

І один по одному вони входять до ресторану. Навряд чи їх поява викликає особливу увагу в цій залі, привичаєній до частих відвідин чужоземців. Через п'ять хвилин наші зголоднілі музиканти вже знищують — аж за вухами ляшить — першу страву чудового обіду — його меню вибрал Пеншіна, а він на цьому знається. Дуже до речі, що гаманець квартету ущерть напханий

грішми, і якщо він спорожніє в Стандарт-Айленді, то незабаром кілька концертних зборів у Сан-Дієго знову його виповнять.

Відмінна кухня, набагато краща, ніж у готелях Нью-Йорка або Сан-Франціско; страви виготовлені на електричній плиті, однаково пристосовані і для слабкого, і для сильного вогню. Після супу з консервних устриць, фрикасе з маїсового зерна, свіжої селери, традиційних пиріжків з ревенем, їм подають винятково свіжу рибу, незрівнянно ніжний ромштекс, дичину, напевно, з каліфорнійських лісів та лук, овочі, вирощені на острові шляхом ретельної культивації. П'ють тут не воду з льодом, за американським звичаєм, а пиво різних гатунків і вино, яке з бургундських, бордоських і рейнських виноградників потрапило у льохи Мільярд-Сіті і, напевно, за добре гроши.

Обід підбадьорив наших парижан. Його вплив відчувається і на напрямку їхніх думок. Мабуть, що й пригода, яка з ними трапилася, тепер уявляється їм не в таких чорних барвах. Всім відомо, що оркестрові музиканти охочі до чарки. Але, що цілком природно для них, хто, не шкодуючи зусиль, добуває своїм диханням звукові хвилі із духових інструментів, важче пробачити тим, хто грає на струнних. Та байдуже! Івернес, Пеншіна, навіть Фрасколен, тут, у цьому місті мільярдерів, починають дивитися на життя крізь рожеві й навіть золоті скельця. Лише Себастян Цорн, хоч і не поступається перед товаришами, усе ж не дає своєму гніву потонути в натуральному французькому вині.

Коротко кажучи, квартет уже добре на підпитку, коли надходить час попросити рахунок. Метрдотель, одягнений у чорний фрак, простягає його касирові — Фрасколенові.

Друга скрипка, кинувши оком на загальну суму, раптом устає, тоді сідає, знову підводиться, протирає собі очі, дивиться в стелю.

— Що це тебе так пройняло? — питає Івернес.

— Дрож мене пройняв з голови до п'ят! — відповідає Фрасколен.

— Мабуть, дорого?

— Більше ніж дорого... Дві сотні франків...

— За всіх чотирьох?

— Ні... з кожного.

Справді, сто шістдесят доларів, не більше й не менше, і в тому числі риба — двадцять доларів, ромштекс — двадцять п'ять доларів, медокське й бургундське — по тридцять доларів за пляшку, й відповідно до цього — решта.

— Хай йому чорт! — вигукує «Його високість».

— Здирщики! — додає Себастян Цорн.

Музиканти перемовляються французькою мовою, і величний метрдотель їх не розуміє. А втім, він дещо догадується, про що тут ідеться. Легка посмішка торкає йому губи, але вона виявляє не презирство, а здивування. Йому здається цілком нормальним, що обід на чотирьох коштує сто шістдесят доларів. На Стандарт-Айленді такі ціни.

— Тільки без скандалу! — каже Пеншіна. — На нас дивиться Франція. Треба платити.

— І що б там не було, — каже Фрасколен, — негайно рушаймо до Сан-Дієго. Після завтра в нас не буде за що купити й одного сандвіча.

Кажучи так, він витягає гаман, виймає відтіль чималу паку доларів, уживаних, на щастя, в обігу Мільярд-Сіті; він готовий уже передати їх метрдотелеві, коли раптом лунає голос:

— Ці добродії нічого не повинні платити.

Це голос Калістуса Менбара.

Янкі щойно ввійшов до зали, сяючи й посміхаючись, випромінюючи на всіх навколо свій чудовий, як завжди, настрій.

— Він! — виривається в Себастяна Цорна, і його аж пориває схопити американця за горло й стиснути так, як він стискає шийку своєї віолончелі, коли грає фортепіано.

— Заспокойтесь, мій любий Цорне, — каже Калістус Менбар. — Будьте ласкаві перейти разом із вашими товаришами до вітальні, де нас уже чекає кава. Там ми зможемо вільно поговорити, а наприкінці нашої розмови...

— Я вас задушу! — уриває його мову Себастян Цорн.

— Ні... ви мені цілуватимете руки...

— Ніколи в світі! — вигукує віолончеліст, то червоніючи, то бліднучи з люті.

За кілька хвилин гості Калістуса Менбара вже

зручно влаштувались на м'яких канапах, а сам янкі по-гойдується в кріслі-гойдалці.

Ось як рекомендує він парижанам власну особу:

— Калістус Менбар, з Нью-Йорка, п'ятдесяти років, правнук славнозвісного Барнума¹, зараз головний інспектор у справах мистецтв на Стандарт-Айленді, в обов'язки якого входить все, що стосується мальства, скульптури, музики і взагалі всіх розваг на Мільярд-Сіті. Тепер, коли ви вже знаєте мене...

— А поза цим,— питає Себастян Цорн,— ви, бува, не агент поліції, якому доручено заманювати людей в пастку й затримувати їх проти волі?

— Не поспішайте судити мене, розгнівана віолончель,— відповідає головний інспектор,— і дайте мені закінчити.

— Ми почекаємо,— каже поважним тоном Фрасколен,— і ми вас слухаємо.

— Панове,— веде далі Калістус Менбар, прибираючи найласкавішого вигляду,— я хотів би, щоб в нашій бесіді мова йшла виключно про музику, про теперішній стан її на нашему плавучому острові. Поки що Мільярд-Сіті не має театрів, але варто тільки забажати, ю вони виникнуть як з-під землі, наче викликані якимись чарами. До цього часу наші остров'яни задовольняли свій потяг до музики за допомогою досконалих апаратів, які передають шедеври музикального мистецтва. Старовинні й новітні композитори, найвидатніші сучасні артисти, наймодніші виконавці-музиканти — всіх їх ми слухали, коли нам цього заманеться, користуючись фонографом...

— Катеринка цей ваш фонограф,— презирливо кидає Івернес.

— Не в такій мірі, як ви гадаєте, пане солісте,— відповідає головний інспектор.— В нас є апарати, які багато разів нескромно вас підслуховували, коли ви виступали в Бостоні чи Філадельфії. Отже, якщо ви матимете з цього втіху, то зможете самі собі плескати...

На той час винаходи славетного Едісона досягли найбільшої досконалості. Фонограф уже не був тою музикальною скринькою, на яку він так скидався спочатку. Завдяки чудесному винахідникові скороминущий талант

¹ Барнум — американський антрепренер, організатор вистав і видовищ, жив наприкінці XIX ст.

виконавців, інструменталістів і вокалістів зберігається на радість прийдешніх поколінь в такій недоторканості, як твори живопису й скульптури. Фонограф — це відлунок, але відлунок точний, немов фотокопія, яка відтворює найтонші відтінки, найніжніші переливи співу чи гри, в усій властивій їй непорушній чистоті.

Калістус Менбар говорить про все це з таким запалом, що його слова не можуть не вплинути на його слухачів. Він згадує про Сен-Санса, Рейєра, Амбруаза Тома, Гуно, Массне, Верді, про невмирущі шедеври Берліоза, Мейєрбера, Галеві, Россіні, Бетховена, Гайдна, Моцарта, і його приємно слухати, бо він говорить, як людина, що добре їх знає, високо цінує, що присвятила популяризації цих творів усе своє вже досить довге життя імпресаріо. Та його не торкнулась, як видно, вагнерівська епідемія¹, що, зрештою, на той час почала спадати.

Коли він зупиняється, щоб перевести дух, Пеншіна каже, користуючись паузою:

— Це все дуже добре, але ваш Мільярд-Сіті, як я бачу, живиться музикою в коробках, законсервованими мелодіями, які вам сюди відряджають, як сардинки в бляшанках...

— Прошу проbacити, пане альте...

— Охоче вам пробачаю, але наполягаю на своєму: ваш фонограф обіймає тільки минуле, й ніколи мешканці Мільярд-Сіті не зможуть почути артиста в ту мить, коли він виступає...

— Ще раз прошу пробачити...

— Наш друг Пеншіна пробачатиме вам стільки разів, скільки ви захочете, пане Менбаре,— каже Фрасколен,— пробачень у нього повна кишень. Але його зауваження справедливе. Якби ви ще могли встановити зв'язок з американськими чи європейськими театралами...

— Ви гадаєте, що це неможливо, мій любий Фрасколен?— вигукує головний інспектор, зупиняючи свою гойдалку.

— Тобто як?..

— Я кажу, що це виключно питання грошей, а наше місто досить багате, щоб задовольняти всії свої примхи,

¹ Вагнерівська епідемія, тобто захоплення творами Ріхарда Вагнера, видатного німецького композитора (1813—1883).

усі бажання в царині музикального мистецтва. І місто це здійснює...

— В якій спосіб?

— За допомогою театрофонів, встановлених у концертному залі цього казино. Хіба ж до послуг Компанії немає достатньої кількості підводних кабелів, занурених у води Тихого океану, один кінець яких закріплений у бухті Магдалини, а другий залишається на поверхні, підтриманий дужими поплавищами? Отже, коли наші співгromадяни бажають послухати якогось співака Старого чи Нового Світу, котрийсь із кабелів витягають і посилають агентам телефоном наказ до бухти Магдалини. Агенти негайно встановлюють зв'язок з Америкою чи Європою. Дріт, або кабель, з'єднують із тим або іншим театром чи концертною залою, і наші меломани, зібравшись у цьому казино, можуть реально бути присутні на тому далекому концерті і аплодувати...

— Але там не чують, що вони плескають! — зауважує Івернес.

— Прошу проbacення, пане Івернесе, їх чують по зворотному кабелю.

І потому Калістус Менбар удається до нескінчених розумувань у галузі музики, яку він уважає не тільки за вияв мистецтва, але й за лікувальний засіб. Діючи за системою Дж. Гарфорда з Вестмінстерського абатства, мільярдяни могли пересвідчитись, що таке застосування музики дає надзвичайні наслідки. Ця система здатна підтримувати здоров'я людини в прекрасному стані. А що музика впливає на нервові центри, то звукові хвилі сприяють розширенню кровоносних судин, поліпшують кровообіг, за потребою прискорюючи його чи послаблюючи. Музика регулює биття серця й дихання в залежності від тональності й сили звуків, нарешті, вона допомагає живленню тканин. З огляду на все це в Мільяд-Сіті створено осередки музикальної енергії, які передають звукові хвилі в житлові будинки телефонним дротом та іншими засобами.

Квартет слухає, порозкривавши роти. Ніколи ще музикантам не доводилось чути, щоб про мистецтво міркували з погляду медицини, і навряд їм це припало до вподобій. Однак фантазер Івернес уже ладний запалився цими теоріями, що, зрештою, беруть свій початок ще

за царя Саула, створеними відповідно до приписів і рецептів славнозвісного арфіста Давида¹.

— Так, так! — вигукує Івернес, вислухавши переконливу промову головного інспектора. — Це цілком природно. Треба тільки вибирати відповідно до діагнозу! Вагнер і Берліоз для хворих на недокрів'я...

— А для сангвінічних² темпераментів — Мендельсон або Моцарт, це багато корисніше, ніж бромистий стронцій! — додає Калістус Менбар.

Втручення Себастяна Цорна вносить брутально буденну ноту в цю піднесену розмову.

— Йдеться зовсім не про це, — каже він. — Навіщо ви затягли нас сюди?

— Тому що струнні інструменти впливають найдужче.

— Чи чувано ж таке, добродію? Задля того, щоб заспокоїти ваших невропатів і істериків, ви перервали нашу подорож, перешкодили нам доїхати до Сан-Діego, де ми повинні були завтра дати концерт...

— Задля цього, мої дорогі друзі!

— І ми для вас лише щось на зразок музикальних лікарів, ліричних фармацевтів? — вигукує Пеншіна.

— Ні, панове, — відповідає Калістус Менбар, підважчись. — Ви для мене на самперед великі, талановиті й славнозвісні артисти. Овації, якими зустрічали Мандрівний квартет під час його турне по американських містах, досягли й нашого острова. І «Стандарт-Айленд компані» зміркувала, що настав час замінити фонографи й театральні спіральні, живими майстрами, з плоті й крові, й дати мільярдянам ні з чим не зрівнянну наслоду безпосередньо почуті виконання світових шедеврів. Компанія вважала за краще почати з камерної музики, виступи ж симфонічних оркестрів організувати пізніше. Вона подумала про вас, визнаних усім світом представників камерної музики. Мені доручили залучити вас будь-що на наш острів, викрасти вас, як це буде потрібно. Отже, ви — перші артисти, що здобули доступ на острів, і ви тільки уявіть собі, як вас тут зустрічатимуть!

На Івернесса й Пеншіна палка промова головного інспектора робить таке сильне враження, що вони почина-

¹ За біблейською легендою арфіст Давид вилікував староїудейського царя Саула від хвороби своєю грою на арфі.

² Сангвінік — рухлива, завжди збуджена людина.

нають помітно вагатися. Ім і на думку не спадає, що це, можливо, тільки облуда. Фрасколен, як людина розважлива, обмірковує, чи можна серйозно поставитись до цієї пригоди. Кінець кінцем нічого дивного немає в тому, що на цьому незвичайному острові все набирає незвичайного вигляду.

Щодо Себастяна Цорна, то він поклав не поступатися.

— Ні, добродію,— вигукує він,— такого в світі нечувано, щоб людей затягти отак, без їхньої згоди! Ми подамо на вас скаргу!

— Скаргу... тоді як ви повинні благословляти мене, ви, невдячні!— відповідає головний інспектор.

— І ви відшкодуєте збитки, пане...

— Збитки... а я збираюся запропонувати вам у сто разів більше, ніж те, на що ви могли б розраховувати...

— А саме?— питает практичний Фрасколен.

Калістус Менбар бере свого гамана і виймає з нього аркуш паперу з гербом Стандарт-Айленду. І, простягаючи його артистам, додає:

— Чотири ваших підписи під цим документом, і справа буде закінчена.

— Підписати не читаючи?— питает друга скрипка.— Хіба ж таке буває?

— Однаке, зробивши це, ви не пошкодуєте!— веде далі Қалістус Менбар, аж трусячись весь від нападу веселоців.— Але будемо діяти за встановленим порядком. Компанія пропонує вам ангажемент на один рік, починаючи з цього дня, на виконання творів камерної музики, згідно з вашою програмою для Америки. Через дванадцять місяців Стандарт-Айленд повернеться до бухти Магдалини, куди ви прибудете саме вчасно...

— Щоб дати наш концерт у Сан-Дієго, чи ж не так?— підхоплює Себастян Цорн.— Нас зустрінуть там свистом!

— Ні, панове, криками «ура» і «гіп-гіп». Аматори музики завжди горді й щасливі, коли такі артисти, як ви, дають їм можливість послухати себе... навіть із запізненням на рік!

Ну хіба ж можна тайти зло проти такої людини?!

Фрасколен бере папір і уважно його читає.

— Яку гарантію ви нам даете?— питает він.

— Гарантію Компанії «Стандарт-Айленд», підтвер-

джену власноручним підписом Сайруса Бікерстафа, нашого губернатора.

— І гонорар грошима, вказаними в документі?

— А певно... тобто мільйон франків.

— Усім чотирьом? — питає Пеншіна.

— Кожному, — відповідає посміхаючись Қалістус Менбар, — і навіть гроші не відповідають вашим заслугам у мистецтві, які ніщо не в силі справедливо нагородити!

Треба визнати: неможливо бути люб'язнішим, ніж цей американець! Однак Себастян Цорн протестує. Ні за яку ціну він не погоджується підписати ангажемент. Він хоче їхати до Сан-Дієго, і Фрасколенові ледве-ледве вдається його втихомирити.

Проте пропозиція головного інспектора й справді може викликати недовіру. Ангажемент на цілий рік, мільйон франків кожному артистові, чи ж серйозно все це? Цілком серйозно, в чому може переконатися Фрасколен, коли на його питання: «Гонорар буде сплачуватися...?» — головний інспектор відповідає:

— У чотири терміни, і ось за першу чверть року.

З товстої паки банкових білетів, якими щільно напханий його гаман, Қалістус Менбар одраховує, розкладаючи папірці на чотири купи, по п'ятдесяти тисяч доларів у кожну, тобто по двісті п'ятдесяти тисяч франків, які й передає Фрасколенові і його товаришам.

Ось цілком американський спосіб вершити справи.

Себастян Цорн починає вагатися. А що невдоволення ніколи не полишає його, то він не може втриматися від такого міркування:

— Проте, як узяти до уваги ціни, що існують навшому острові, коли за куріпку доводиться платити двадцять п'ять франків, то пара рукавичок коштує, напевно, сто франків, а черевики, мабуть, п'ятсот?

— О пане Цорне, Компанія не зважає на такі дурнички, — вигукує Қалістус Менбар, — вона бажає, щоб усі видатки артистів провадилися її коштом, поки вони перебувають в межах її володінь!

Чи ж можливо інакше відповісти на таку велиcodушну пропозицію, ніж поставити свої підписи під угодою?

Це й роблять Фрасколен, Пеншіна та Івернес. Себастян Цорн, правда, бубонить, що це якась нісенітниця. Податися світ за очі на плавучому острові — в цьому

немає ані краплинни здорового глузду... Ще побачимо, як усе це закінчиться... Врешті він наважується підписати ангажемент.

Виконавши ці формальності, Фрасколен, Пеншіна та Івернес,— якщо не цілують руку Калістусові Менбарові, то принаймні міцно тиснуть. Чотири потиски руки — кожний вартістю в мільйон!

Ось у який спосіб Мандрівний квартет уплутався в таку неймовірну історію, ось за яких обставин його учасники опинились у стані силоміць запрошеніх гостей на Стандарт-Айленді.

Розділ VII **КУРС НА ЗАХІД**

Стандарт-Айленд поволі пливе водами Тихого океану, що в цю пору року цілком виправдує свою назву. Звикнувши протягом доби до цього спокійного пересування, Себастян Цорн і його товариші навіть не помічають, що вони в плаванні. Хоч які могутні ці сотні гребних гвинтів, що в них упряглися десять мільйонів кінських сил, металевому корпусу острова передається лише ледве помітне третміння. Мільярд-Сіті міцно стоїть на своїй основі, не відчуваючи ні найменшого хитання, яке зазнають на морі навіть найпотужніші морські панцирники. В житлових будинках немає ні спеціальних столів, ані ламп, які звичайно уживають на суднах під час хітавиці. Та й навіщо вони? Паризькі, лондонські та нью-йоркські будинки не більш непохитні на своїх підмурках.

По кількох тижнях стоянки в бухті Магдалини рада почесних громадян Стандарт-Айленду, скликана з ініціативи президента Компанії, визначила річний розклад маршрутів плавучого острова. Він ітиме повз головні архіпелаги східної частини Тихого океану, поясом з навдивовижу чистим повітрям, багатим на озон і конденсуваний, насичений електрикою кисень, ущедрений такими цілющими властивостями, яких бракує йому в звичайному стані. А що ця дивна споруда нічим не зв'язана, то вона широко цим користується: пливе, куди її заманеться, на схід чи на захід, наближається до американського

узбережжя, якщо це їй до вподоби, або, за своєю примінною, мандрує до берегів Східної Азії. Стандарт-Айленд рухається в усіх напрямках, бо хоче зазнати якнайбільше втіхи від подорожі, сповненої різноманітних вражень. І навіть якби він визнавав за краще покинути Тихий океан заради Індійського або Атлантичного, обійти ріг Горн або ріг Доброї Надії, йому треба було б лише взяти цей курс, і, будьте певні, ніякі морські течії, ніякі бурі не перешкодили б йому досягти своєї мети.

Та немає жодної потреби мандрувати по тих далеких морях, де «перлина Тихого океану» ніколи б не знайшла того, що дістає вона в цьому океані, плаваючи між купками незчисленних його островів, розкиданих по ньому, мов намисто. Тут досить простору для найрізноманітніших маршрутів. Плавучий острів може вільно його перетинати, мандруючи від одного архіпелагу до другого. Якщо він не володіє властивим тварині інстинктом, цим шостим відчуттям — відчуттям орієнтації, яке скеровує тварин туди, куди їх кличе необхідність, — то все ж острів веде тверда рука за маршрутом, що його довго обмірковували й ухвалили. Досі з цього приводу не виникало жодних незгод між мешканцями правої й лівої сторони острова. Тепер на підставі такої ухвали Стандарт-Айленд пливе на захід, до групи Сандвічевих островів. Відстань близько тисячі двохсот миль між цими островами й тим місцем на узбережжі, відкіля квартет вирушив у подорож, Стандарт-Айленд, ідучи з помірною швидкістю, подолає протягом місяця і зупиниться в бухтах цього архіпелагу доти, поки йому не заманеться початися до інших островів.

Наступного дня після цих пам'ятних подій квартет залишає Ексельсіор-готель і розміщується в будинку казино, в відданих до його послуг вигідних, розкішно опоряджених кімнатах. З вікон розкривається далека перспектива на Першу авеню. Себастян Цорн, Фрасколен, Пеншіна й Івернес мають кожний окрему кімнату поруч із спільною вітальнєю. Ряснолисті дерева у внутрішньому дворі створюють чудовий затінок, від фонтанів, що безперервно грають, від прохолодою. По один бік двору розташовано музей Мільярд-Сіті, по другий — концертна зала, де незабаром паризькі артисти мають з успіхом заступити своєю грою ті відголоски звуків, що їх передають фонографи й театральони. Двічі, тричі, стільки раз

на день, скільки вони побажають, готуватимуть для них стіл у ресторані, де метрдотель не подаватиме їм більше неймовірних рахунків.

Коли цього ранку вони за кілька хвилин перед тим, як спуститися снідати до ресторану, зібрались у вітальні, Пеншіна звернувся до товаришів:

— Ну, скрипалі, що ви скажете про те все, що з нами скілось?

— Це сон,— відповідає Івернес,— сон, в якому нам примарився ангажемент за мільйон на рік...

— Найсправжнісінька реальність,— каже Фрасколен.— Пошукай у себе в кишені, і ти витягнеш звідти першу чверть згаданого мільйона...

— Ми ще побачимо, як це все скінчиться! Я певен, дуже кепсько! — вигукує Себастян Цорн, який хоче попри все знайти шорстку згортку на пухкому ліжку, куди його покладено силоміць.

— А наш багаж?— згадує він.

Дійсно, багаж повинен прибути в Сан-Дієго, відкіля його неможливо переслати і куди його власники не можуть за ним приїхати. О, багаж надто скромний: кілька валізок і в них лише білизна, туалетне причандалля, буденний одяг, а також концертні костюми для прилюдних виступів.

Та з цього приводу немає чого турбуватись. За якийсь день чи два замість гардеробу, що вже втратив свіжість, артисти дістануть до своїх послуг інший, і їм не доведеться платити ані півтори тисячі франків за костюм, ані п'ятсот франків за черевики.

До того ж Қалістус Менбар, тріумфуючи, що йому пощастило так спритно влаштувати доручену йому делікатну справу, намагається попередити кожне бажання квартету. Неможливо уявити собі іншу офіційну особу, що її люб'язність була б справді невичерпна. Він займає апартаменти в цьому ж казино, керуючи всією обслугою, і Компанія сплачує йому утримання, гідне його пишності та його щедротам. Сумій воліємо краще не вказувати.

Казино має читальні й зали для різних ігор; але ruletka, бакара, покер¹ і інші азартні гри суверо заборо-

¹ Бакара, покер — гра в карти.

нені. Є також і кімната для курців, де встановлено прилад, через який просто в житлові приміщення надходить дим, що його виготовляє одне недавно засноване підприємство. Дим із тютюну, який спалюють там в спеціальних курильницях, очищений і звільнений від нікотину, подається кожному курцеві через трубки-димогони з бурштиновим мундштуком на кінці. Залишається тільки взяти губами цей мундштук, а лічильник відзначатиме щоденний видаток диму.

В казино, куди меломани приходять утішатися музикою на віддаленні, до якої незабаром приєднаються також концерти Мандрівного квартету, містяться також і музейні колекції Мільядр-Сіті. В музеї, де зібрано багато картин старовинних і новітніх майстрів, аматори живопису знайдуть чимало шедеврів, придбаних ціною золота: полотна італійської, голландської, німецької, французької школи, яким могли б позаздрити колекції Парижа, Лондона, Мюнхена, Рима й Флоренції...

Варто зауважити, що музей поки що не захаращений творами імпресіоністів, футуристів, різних занепадників, але немає жодного сумніву, що це станеться невдовзі, і Стандарт-Айленду не пощастиТЬ уникнути декадентської чуми¹. В музеї зберігаються також цінні мармурові статуй, творіння видатних античних і сучасних скульпторів, розміщені в дворі казино. Завдяки клімату, якому невідомі ані дощі, ані тумани, скульптурні групи, статуй й погруддя зовсім не відчувають руйнівної сили часу.

Проте наполягати, що всі ці дива приваблюють юрми відвідувачів, що набоби Мільядр-Сіті мають хоч у якісь мірі виявлений смак до подібних витворів мистецтва, що в них високо розвинене художнє чуття — наполягати на цьому було б дуже необачно. Все ж слід зауважити, що на правому боці міста нараховують більше прихильників мистецтва, ніж на лівому. Та, зрештою, вони діють заразом, коли йдеться про придбання будь-якого шедевра, і тоді шляхом нечуваного роздмухування цін

¹ Декадентська чума — занепадницьке формалістичне мистецтво, яке народжувалось на Заході наприкінці XIX ст., коли писалася ця книга. Жюль Верн ставився до декадентів усіх напрямків різко негативно.

спритно перехоплюють його в усіх герцогів Омальських¹, у всіх Шошарів Старого й Нового Світу².

Найбільше відвідувачів можна бачити в читальніх залах казино, де можна познайомитися з американськими й європейськими журналами й газетами, що їх завозять пароплави Стандарт-Айленду, які регулярно курсують між ним і бухтою Магдалини. Після того як журнали переглянутуть, прочитають і перечитають, їх відпреваджують на бібліотечні полиці, де вже вишикувались сотні тисяч книжок; вони вимагають постійного догляду бібліотекаря, що одержує двадцять п'ять тисяч доларів платні, і, можливо, найменш переобтяжений обов'язками серед усіх службовців острова. В цій бібліотеці можна знайти також книги-фонографи: вони не вимагають до читання жодного зусилля, треба лише натиснути кнопку, і зразу почуєш голос будь-якого майстра художнього читання, як-от, наприклад, Ернеста Легуве³, що читає Расінову «Федру»⁴.

Щодо місцевих газет, то їх редакнують, складають і друкають в приміщенні друкарні казино під керівництвом двох головних редакторів. Газета «Старборд-Кронікл» призначається для правої сторони острова, «Нью-Геральд» — для лівої. Відділ хронік друкує повідомлення про різні пригоди, про прибуття пароплавів і зустрічі на морі, морські новини, звіти про стан ринкових цін, якими цікавляться комерсанти, щоденні відомості про місцевонаходження острова, постанови муніципалітету, накази губернатора, повідомлення про реєстрацію народжень, шлюбів і смертних випадків — останні дуже зрідка трапляються. А втім, жодного повідомлення про крадіжки чи вбивства; суд розглядає тільки цивільні справи, суперечки між приватними особами. Не буває також оголошень про сторічні ювілеї, бо тут довголіття не є привілеєм лише кількох.

¹ Г е р ц о г О м а л ь с ь к и й — один із синів французького короля Луї-Філіппа, колекціонер картин XIX ст.

² Ш о ш а р — відомий французький антиквар, що скуповував художні речі, в тому числі й картини.

³ Л е г у в е - Е р н е с т (1807—1903) — французький письменник, академік, що цікавився питаннями мистецтва декламації і вславився чудовою дикцією й красномовством.

⁴ «Ф е д р а» — трагедія видатного французького поета-драматурга Жана Расіна (1639—1699).

Що стосується матеріалів міжнародної політики, то вони щодня надходять телефоном з бухти Магдалини, куди сходяться кабелі, занурені в води Тихого океану. Отже, мільярдяни завжди поінформовані про те, що відбувається в світі, якщо події мають хоч будь-який інтерес. Додамо, що «Старбордин-Кронікл» і «Нью-Геральд» сперечаються між собою не надто гостро. До цього часу вони живуть майже в повній згоді, але не можна бути певним, що між ними триватимуть завжди тільки чесні дискусії. Злагодні й поступливі в усьому, що стосується релігії, католицизм і протестантизм на Стандарт-Айленді поки що мирно співіснують. Але хтозна, що буде далі, якщо в їхні справи втрутиться огідна політика, якщо когось охопить жадоба ділової активності, якщо візьмуть гору особисті інтереси, питання самолюбства...

Окрім цих двох газет, у Мільярд-Сіті виходять щотижневики й щомісячники, які передруковують з закордонних видань статті різних критиків; видаються ілюстровані журнали й кільканадцять вечірніх, клубних і бульварних листків, присвячених світським новинам. Всі вони мають за мету розважити на мить своїх читачів, звертаючись не тільки до розуму, але й до шлунку. Так! Деякі з них надруковані шоколадним атраментом на істівному папері з тіста. Їх спочатку читають, а потім — ідуть за першим сніданком. Одні листки мають беручкі властивості, інші — злегка проносні, і організм прекрасно їх заживає. На думку квартету, цей винахід настільки ж приємний, як і практичний.

— Ось де справді легкотравне читання! — говорить розважливо Івернес.

— І яка поживна література! — додає Пеншіна. — Суміш кондитерських виробів з письменством, як це чудово поєднується з гігієнічною музикою!

Тепер, природно, постає питання, які кошти має в своєму розпорядженні плавучий острів, щоб створити для свого населення подібні умови добробуту, про який годі і мріяти якомусь місту в Старому чи Новому Світі. Напевне, прибутки острова досягають цілком неймовірної суми, раз такі величезні кошти витрачаються на різні потреби, на утримання навіть найскромніших урядовців.

І коли музиканти запитують про це головного інспектора, він розказує їм у відповідь:

— Тут про справи не розмовляють. В нас немає ані міністерства торгівлі, ані біржі, ані промислових підприємств. Ми торгуємо тільки тим і в тих межах, наскільки це потрібно мешканцям острова, і ми ніколи не будемо для чужоземців чимсь на зразок Світового Чікагського ярмарку тисяча вісімсот дев'яносто третього року або Паризької виставки тисяча дев'ятсотого. Ні! Могутня релігія бізнесу не має над нами сили, між нами не чути поклику «go ahead»¹ — або тільки як запрошення «перлині Тихого океану» плисти вперед. Необхідні на утримання Стандарт-Айленду кошти ми здобуваємо не з ділових операцій, а з прибутків митниці. Так! Митні податки дозволяють нам цілком задовольняти видаткову частину бюджету...

— А який сумі дорівнює цей бюджет? — питає Фрасколен.

— Він визначається у двадцять мільйонів доларів, мої дорогі друзі!

— Сто мільйонів франків, — дивується друга скрипка, — для міста з десятма тисячами мешканців!

— Саме так, мій любий Фрасколене, і ці гроші ми одержуємо виключно стягаючи мито. Ніяких інших податків у нас немає, місцева продукція зовсім незначна. Отже, жодного джерела, крім мита, що надходить із наших двох портів. Цим пояснюється й дорожнеча на речі широкого вжитку, — дорожнеча відносна, звичайно, бо ціни, які видаються вам такими високими, цілком відповідають грошовим можливостям кожного з мешканців нашого міста.

І тут Калістус Менбар знову пускається берега й починає вихвалюти своє місто, вихвалюти свій острів — уламок якоїсь досконалої планети, що звалився в Тихий океан, плавучий Едем², де знайшли собі притулок наймудріші, і якщо справжнє щастя не тут, то його немає ніде інде! Це вже скидається на відверту рекламу. Здається, ось-ось він почне закликати:

— Увіходьте, добродії, увіходьте, добродійки! Купуйте квитки! Місце зсталось дуже мало! Зараз почнуть... Кому квитка?..

¹ Jo a head (англ.) — вперед! (Гасло американських промисловців).

² Едем — за біблійною легендою, земний рай. Тут в переносному значенні.

Та й справді місць мало, а квитки коштують дорого! Ну, що ж! Головний інспектор у справах мистецтв жонглює мільйонами, що в цьому місті мільярдерів обертаються на звичайні одиниці!

А втім, саме з цієї хвалькуватої промови, під час якої фрази вихоплюються каскадами, а руки, жестикулюючи, мелькають із швидкістю вогнів семафора, квартет і довідується про роботу різних галузей міського управління. І перш за все про школи, де навчання обов'язкове й безкоштовне, а викладачам платять, наче міністрам. В них, якщо вірити словам Калістуса Менбара, мертві й живі мови, історію й географію, фізичні й математичні науки й красне письменство вивчають багато глибше, ніж в університетах чи академіях Старого Світу. Але істина полягає в тому, що учні байдужі до цих наук, і якщо старше покоління ще зберігає рештки колишніх знань, здобутих в американських коледжах, то в молодшого покоління освіти набагато менше, ніж достатку. Це значна вада, і, можливо, мільярдяни тільки втрачають, відокремлюючи себе в такій мірі від усього людства.

Та хіба ж мешканці цього штучного острова ніколи не бувають за кордоном? Ніколи не відвідують заокеанських країн, великих європейських столиць? Не подорожують по краях і містах, яким минулі віки заповідали стільки чудових пам'яток мистецтва? Звичайно, завжди знайдеться кілька остров'ян, яких цікавість спонукає податися в далекі мандрівки. Але вони там втомлюються й здебільша нудьгують; вони не знаходять там тих упорядкованих форм існування, що встановлені на Стандарт-Айленді, страждають від спеки, чого ніколи не буває в Мільярд-Сіті. Отже, ті необачні, що їм навернулася нещаслива думка покинути свій плавучий острів, тільки нетерпеливляться й поспішають назад. Яку ж користь вони мають від цих подорожей? Жодної. «Помандрували вони в путь, як порожні валізки, порожніми валізками й повернулися», — каже стародавнє грецьке прислів'я, а ми додамо: порожніми валізками вони й залишаться.

Що ж до чужинців, яких повинна, звичайно, приваблювати слава Стандарт-Айленду, цього дев'ятого чуда в світі — восьмим називають, як відомо, Ейфелеву вежу, — то Калістус Менбар гадає, що вони ніколи не

будуть тут численні. Зрештою, в туристах немає й потреби, хоч каси обох портів острова могли б стати за нове джерело прибутку. Серед тих чужоземців, що побували тут минулого року, переважали американці. Представників інших національностей було мало або й зовсім не було. Проте відвідали острів кілька англійців — їх легко пізнавали, бо вони завжди високо закасують холоші, посилаючись на те, що в Лондоні повсякчас іде дощ. Зауважимо, що Великобританія дуже неприхильно поставилася до спорудження плавучого острова, який, на її думку, перешкоджає мореплавству, і, напевне, раділа б його загибелі. Німців зустрічають тут не надто привітно, бо знають: варто лише дозволити їм тут загніздитися, вони притьмом обернуть Мільядр-Сіті на новий Чікаго. З усіх чужинців Компанія ставиться найприхильніше до французів, бо вони не належать до загарбницьких націй Європи. Та хіба будь-коли хоч один француз ступив на територію Стандарт-Айленду?

— Це мало ймовірно,—зауважує Пеншіна.

— Для цього ми не досить багаті,—додає Фрасколен.

— Так... якщо жити тут, як живуть рантьє,—відповідає головний інспектор,—але коли йдеться про урядовців...

— У Мільядр-Сіті є хоч один із наших співвітчизників? — питает Івернес.

— Один є.

— Хто ж цей ущасливлений?

— Пан Атаназ Доремюс.

— І що ж він робить тут, цей Атаназ Доремюс? — вигукує Пеншіна.

— Він навчає остров'ян танцю, вишуканості, добрих манер, за що одержує від адміністрації міста прекрасну платню і до того ж має іще приватні уроки...

— Давати які здатний тільки француз! — підхоплює «Його високість».

Оточ, познайомившись з організацією й адміністративним життям міста, квартет має вже про все це власну думку. Тепер йому не залишається нічого іншого, як втішатися чарівним плаванням на хвилях Тихого океану, які відносять парижан все далі на захід. Якби сонце не сходило то з одного боку, то з другого, залежно від змін положення острова за вказівками командора Сім-

коо, Себастян Цорн та його товариші могли б думати, що вони на твердій землі. Двічі за наступні два тижні здіймалася буря, вирували жахливі шквали, шалені вітри, бо вони бувають вряди-годи й на Тихому океані, всупереч його назві. Величезні морські хвилі розбивались об металевий корпус, укриваючи його дощем бризок, наче стрімку скелю на узбережжі. Але Стандарт-Айленд ні разу не здвигнувся під навалою розбурханого океану. Його лютъ була безсила перед міццю острова. Геній людини переміг стихію.

За два тижні, одинадцятого червня, відбувся перший концерт камерної музики; про нього сповіщали афіші, що сяяли електричними літерами вздовж великих авеню. Звичайно, артистів перш було відрекомендовано губернаторові й представникам міської влади. Сайрус Бікерстаф зустрів їх дуже тепло й щиро. Місцеві газети згадували успіхи Мандрівного квартету під час його турне в Сполучених Штатах Америки й гаряче вітали головного інспектора управління мистецтв із тим, що йому пощастило залучити квартет до співробітництва — в дещо свавільний спосіб, як відомо. Яка ж то радість — одночасно бачити й чути артистів, що виконують твори славнозвісних майстрів! Яка втіха для знавців музики!

Було б великою помилкою уявляти собі, що коли артистів запросили виступати в казино Мільярд-Сіті за нечувану винагороду, то публіку пускатимуть на їхні концерти безкоштовно. Навпаки, адміністрація має намір добре заробити на концертах, зовсім як оті американські імпресаріо, яким їхні співачки коштують по долару за такт або й за ноту. Адже публіка платить, звичайно, за театральний і фонографічний концерти в казино, отже, заплатить і тепер, тільки незрівнянно дорожче. Всі місця коштуватимуть однаково — двісті доларів за крісло, тобто тисячу французьких франків, і Калістус Менбар сподівається, що зала буде повнісінька.

Він не помилився. Квитки в касах попереднього продажу здобувалися штурмом. Та це й зрозуміло, бо вигідна, чепурна зала казино розрахована усього на якихось сто місць, і якби їх почали продавати з аукціону, хтозна-якої суми досяг би касовий збір. Але це суперечило б звичаям Стандарт-Айленду. На все, що має продажну вартість, так на витребеньки, як і на речі першої необхідності, тут заздалегідь установлено тверді ціни.

за преіскурантом. Без цих запобіжних заходів, беручи до уваги казкове багатство деяких осіб, можливі були б випадки перепродування, яких конче треба уникати. Правда й те, що багатії правої сторони острова йдуть на концерт з любові до музики, в той час як багатії лівці підуть туди, можливо, лише задля годиться.

Коли Себастян Цорн, Пеншіна, Івернес і Фрасколен виступали перед слухачами в Нью-Йорку, Чікаго, Філадельфії, Балтіморі, вони могли б без жодного перевільшення сказати: ось публіка, що варта мільйонів. Та цього вечора вони погрішили б проти істини, якби не оцінили публіку на мільярди. Тільки уявіть собі: Джем Танкердон, Нет Коверлі та їхні родини пишаються в кріслах першого ряду; а далі, куди не глянь, повсюди сидять меломани, які хоч ще не цілком мільярдери, та все ж мають добрий гаман, як справедливо зауважує Пеншіна.

«Ходімо вже!» — каже голова квартету, коли надходить час вийти на естраду.

І вони виходять не більше, а навіть менше схвилювані, ніж тоді, коли їм доводилося виступати перед паризькою публікою, в якої, можливо, в кишенях тонко, та зате багато більше художнього почуття й смаку.

Треба сказати: Себастян Цорн, Івернес, Фрасколен і Пеншіна, дарма що не навчаються поки що в свого земляка Доремюса, усі мають бездоганно коректний вигляд. Вони в білих краватках, в перлисто-сірих рукавичках, в чорних парадних костюмах, зроблених, само із себе зрозуміло, за рахунок міської адміністрації. Їм влаштовують овацію; їм гаряче аплодують представники правого боку острова і стриманіше — представники лівого: різниця темпераментів.

У програмі концерту чотири музикальні твори; їхні ноти було зовсім неважко знайти в бібліотеці казино, щедро укомплектованій заходами головного інспектора:

Перший квартет Мендельсона мі-бемоль, опус 12.

Другий квартет Гайдна фа мажор, опус 16.

Другий квартет Бетховена мі-бемоль, опус 74.

П'ятий квартет Моцарта ля мажор, опус 10.

Незрівнянна гра виконавців справляла враження чуда в цій обмільярдованій залі, на борту плавучого острова, над водами морської безодні, що її глибина перевищує в тій частині Тихого океану п'ять тисяч метрів. І в наго-

роду — великий і заслужений успіх, особливо в право-бережних аматорів музики. Треба було бачити головного інспектора мистецтв у цей незабутній вечір: він весь сяє, начебто це він сам щойно грав на двох скрипках, альті й віолончелі заразом. Який щасливий початок для чемпіонів камерної музики і для їхнього імпресаріо!

Звичайно, що не тільки в залі повно людей — юрма народу щільно обступила й будинок казино. Бо й справді, багатьом не пощастило дістати ані відкідного стільця, ані додаткового крісла, не кажучи вже про тих, для кого вартість квитків недосяжно висока. На долю цих слухачів поза стінами казино випадає досить мізерна пайка музики. Звуки долітають до них здалеку, наче з скриньки фонографа або телефонної трубки. Але від цього їхні аплодисменти аж ніяк не менш палкі.

I коли після закінчення концерту Себастян Цорн, Івернес, Фрасколен і Пеншіна виходять на горішню терасу лівого крила казино, їх зустрічає оглушлива буря оплесків. Першу авеню заливають потоки світла. Електричні ліхтарі ллють згори таке сліпуче проміння, що йому могла б позаздрити навіть білолиця Селена.

Увагу Івернеса привертає пара, що стоїть трохи осторонь на пішоході проти казино. Чоловік, вищий середнього на зріст, з виточеними різьбленими рисами смутного обличчя, років близько п'ятдесяти, тримає під руку жінку. Вона молодша за нього на кілька років, висока, шляхетної постави, з-під її капелюшка видніє сивувате волосся.

Івернес, вражений гідністю, яка відзначає цю пару, вказує на неї Калістусові Менбару:

— Хто ці люди? — питает він.

— Ці люди?.. — на губах головного інспектора з'являється ледве помітна презирлива посмішка. — О, це запеклі меломани.

— Чому ж, в такому разі, вони не придбали собі квитків у казино?

— Напевно тому, що ці квитки для них дорогі.

— Які ж у них достатки?

— Ледве двісті тисяч франків річної ренти.

— Пху! — пихкає Пеншіна. — А хто ж ці злидарі?

— Король і королева Малекарлії.

Розділ VIII

ПЛАВАННЯ

Після спорудження Стандарт-Айленду, цього дивовижного судна, Компанія повинна була подбати про забезпечення навігаційної служби й про адміністративну організацію міста.

Перша, як відомо, має за керівника, чи, точніше, за капітана, комодора морського флоту Сполучених Штатів Етеля Сімкоо. Йому п'ятдесят років, він досвідчений моряк, досконально знає всі райони Тихого океану, морські течії, шторми, підводні скелі, коралові рифи. Отож йому якнайкраще пасує роль людини, що впевненою рукою веде вперед плавучий острів, відданий його піклуванню, так само як і багаті остров'яни, за життя яких він відповідає перед богом і акціонерною компанією.

Адміністративна організація, що охоплює різні галузі міського управління, зосереджена в руках губернатора Стандарт-Айленду. Містер Сайрус Бікерстаф — янкі з Мена, одного з тих штатів Федерації, які майже не брали участі в громадянській війні між Північчю й Півднем. Обрання Сайруса Бікерстафа на пост губернатора треба вважати щасливим, він напевне зуміє зберегти нейтральну позицію між двома частинами міста.

Губернатор, що наближається до кінця свого шостого десятка, неодружений. Це людина спокійна, яка прекрасно володіє собою, дуже енергійна, незважаючи на флегматичну зовнішність, схожа на англійця своїм поводженням, манерами джентльмена й дипломатичною тактовністю, що характеризує його мову й усі його вчинки.

В будь-якому іншому місці, не на Стандарт-Айленді, він, безперечно, тішився б великим авторитетом і став би значною особою. Але тут він, зрештою, тільки головний агент Компанії. До того ж, хоч його платня варта цивільного листа¹ якогось дрібного європейського монарха, він, проти набобів Мільядр-Сіті, зовсім не багатий,— хіба ж до них доскочиш!

¹ Цивільний лист — річна сума, що її дістає монарх у власне користування й на утримання свого двору.

Сайрус Бікерстаф — губернатор острова й одночасно мер міста. Ось через що він мешкає в будинку мерії, що підноситься в кінці Першої авеню, на протилежному краї її височіє обсерваторія, де живе комодор Етель Сімкоо. В мерії містяться канцелярії і реєструють акти громадянського стану: народження (пересічна цифра їх цілком достатня, щоб забезпечити майбутнє), смерті (небіжчиків відвозять на кладовище до бухти Магдалини), шлюби (що за кодексом Стандарт-Айленду спершу дістають громадську санкцію, а вже потім — церковну). Тут працюють різні адміністративні відділи, і їхні дії ніколи не дають населенню жодного приводу скаржитися. Звичайно, це робить честь мерові і його штату. Коли головний інспектор мистецтв познайомив Себастяна Цорна, Пеншіна, Івернеса й Фрасколена з мером міста, той справив дуже приємне враження як людина добра й справедлива, з практичним розумом, що не знає ані забобонів, ані химерних mrій.

— Панове,— звернувся він до артистів,— нам дуже пощастило, що ви опинились на нашему острові. Можливо, що головний інспектор ужив для цього не цілком законного способу. Та ви пробачите йому, чи ж не так? Гадаю, вам не доведеться скаржитися на наш муніципалітет. Він вимагає від вас лише двох концертів щомісяця, в останній час ви вільні приймати приватні запрошення, з якими до вас можуть звертатися наші громадяни. Ми вітаємо вас як талановитих музикантів і ніколи не забудемо, що ви були перші артисти, яких ми мали честь зустрічати в себе!

Це привітання просто зачарувало наших парижан, і вони не криються з цим перед Калістусом Менбаром.

— Авжеж, Сайрус Бікерстаф — привітна людина,— відповідає головний інспектор і злегка знизує плечи-ма.— Шкода, що в нього немає мільярда або двох...

— Ніхто ж не бездоганний,— зауважує Пеншіна.

Губернатор-мер має двох заступників, що допомагають йому в дуже нехитрому управлінні плавучим островом. Невелика кількість підлеглих їм урядовців працюють за пристойну винагороду в різних адміністративних відділах. Муніципальної ради не існує. Та й на віщо вона? Замість неї діє рада нотаблів¹, що скла-

¹ Нотаблі — так у Франції називали в старовину найповажніших, найізнатніших і найбагатших громадян.

дається з тридцятьох осіб, найвпливовіших, завдяки своєму розумовій багатству. Вона збирається тоді, коли йдеться про якісь важливі заходи, наприклад, ухвалити проект маршруту, який найкраще відповідав би вимогам загального здоров'я. Часом це питання, як невдовзі пересвідчилися в тому наші парижани, викликає суперечки й труднощі в досягненні згоди. Але досі не було ще такого випадку, щоб Сайрус Бікерстаф своїм тактовним і мудрим втручанням не спромігся погодити протилежні інтереси, не ображаючи самолюбства своїх підлеглих.

Заступники мера — протестант Бартелемі Радж і католик Габлі Гаркур, обрані звищих урядовців Компанії, сумлінно допомагають Сайрусові Бікерстафу.

Так організований цей острів, що вже протягом вісімнадцяти місяців, користуючи з цілковитої незалежності, не зв'язаний жодними дипломатичними зносинами з зовнішнім світом, невразливий для негоди, вільно плаває на просторах Тихого океану, під небом, яке він сам собі обирає. І на цьому штучному острові учасники квартету житимуть цілий рік! Вони не уявляють собі й не страхаються тих несподіваних пригод, які готує їм майбутнє; що б там не віщував підоzerливий вілончеліст, тут усе передбачено й впорядковано, все відбувається за заздалегідь встановленим розкладом.

Острів пливе все далі на Захід. Кожного дня, в ту хвилину, коли сонце переходить меридіан, службовці обсерваторії, якими керує Етель Сімкоо, визначають положення острова. Величезні квадранти, розташовані по чотирьох боках вежі на будинку мерії, вказують точно довготу й широту, що телефоном передаються на перехрестя вулиць, в особняки, в установи, приватні будинки. В такий саме спосіб повідомляють і про точний час, що міняється залежно від того, куди пливе острів — на захід чи на схід. Отже, мільярдяни завжди знають, в якому пункті маршруту в дану хвилину вони перебувають.

Окрім цього невідчутного переміщення на поверхні Тихого океану, Мільярд-Сіті нічим не відрізняється від найбільших столиць Старого й Нового Світу. Однаково тут і там минає громадське й приватне життя. Наші музиканти, не переобтяжені, зрештою, обов'язками, перше своє дозвілля присвячують оглядові всього, що є ціка-

вого й вартого уваги на «перлині Тихого океану». Електричним поїздом дістаються вони всюди, куди їм забажається. Справжнє захоплення викликають у них обидві енергетичні станції: розпорядок і простота їхнього устаткування, потужність механізмів, що пускають у рух подвійний ряд гребних гвинтів, чудова дисципліна персоналу; одною з них керує інженер Уотсон, другою — інженер Сомуа. Через певні проміжки часу Бак-борт-Гарбор і Штирборт-Гарбор приймають у свої внутрішні гавані судна, що обслуговують Стандарт-Айленд і причалюють із того боку, з якого це найзручніше зробити, залежно від положення острова.

Якщо впертий Себастян Цорн відмовляється милуватися цими чудесами, якщо Фрасколен дуже стримано виявляє свої почуття, то в якому захваті перебуває весь час ентузіаст Івернес! На його думку, двадцяте століття і уявити собі не можна без того, щоб плавучі міста не борознили всі моря. Вони повинні стати останнім словом поступу й комфорту в прийдешні часи. Яке величне видовище: плавучий острів відвідує своїх океанських братів! Що ж до Пеншіна, то в нього зовсім запаморочилася голова серед цієї розкоші, де про мільйони говорять так, наче це якісь луїдори. Дві чи три тисячі доларів — то звичайні кишеневкові гроші. І «Його високість» не раз звертається до Фрасколена:

— Чи маєш, старий, при собі монету в п'ятдесят тисяч франків?

На дозвіллі учасники Мандрівного квартету зазналимились де з ким, упевнені, що їх скрізь приймуть радо й гостинно. Та, зрештою, після рекомендацій гучноголосого Менбара хто б не виявив до них найбільшої люб'язності?

Перш за все вони відвідали свого земляка Атаназа Доремюса, професора танцю, грації й гарних манер.

Цей славний чоловічок мешкає на правому боці острова, де наймає за три тисячі доларів скромний будиночок на Двадцять п'ятій авеню. Стара негритянка прислужує йому за сто доларів щомісячно. Він просто у захваті, що заприятелював з французами... з французами, які роблять честь Франції.

Їому сімдесят років, він худорлявий, сухоребрий, маленький на зріст, має жваві очі, ще цілі зуби, густе волосся, що закручується дрібними кучерями, сиве, так

само як і борідка. Ходить він поважно, розміreno, ви-
пнувши груди і виструнчившись, руки тримає закруглено,
трохи вивертаючи ноги в бездоганних черевиках. Наші
артисти з великою охотою ведуть з ним розмову, ста-
ренкій радо підтримує її, бо він у такій же мірі бала-
кучий, як і вишуканий.

— Який я щасливий, любі мої земляки, який я щас-
ливий,— повторює він безперестанку під час першого
візиту,— який я щасливий, що бачу вас! Це просто чу-
дово, що вам спало на думку оселитися в цьому місті!
Ви про це не пошкодуєте! Тепер, коли я став тут постій-
ним мешканцем, я навіть не розумію, як можна жити
інакше!

— А з якого часу ви тут, пане Доремюсе? — питает
Івернес.

— Уже півтора року,— відповідає професор танцю,
переставляючи ноги, щоб прибрати другу позицію¹.—
Я тут від початку заснування Стандарт-Айленду. Завдя-
ки прекрасним рекомендаціям, які я одержав у Новому
Орлеані, де тоді жив, я зміг запропонувати свої послуги
Сайрусові Бікерстафу, нашому любому губернаторові,
і дістав його згоду. З того благословленного дня утриман-
ня, яке я одержую за керування школою танцю, грації
й гарних манер, дає мені можливість жити тут...

— Як мільйонер! — підхоплює Пеншіна.

— О, тутешні мільйонери...

— Знаю, знаю, дорогий земляче. Але, як дав нам
на здогад головний інспектор, учні не надто ретельно
відвідують заняття у вашій школі?

— Це правда, я маю учнів лише в місті й виключно
серед молоді. Американці впевнені, що вони обдаровані
з народження всією потрібною грацією. Тому молодь
воліє краще брати уроки потайки, і я потайки втovкма-
чує в них добре французькі манери.

Кажучи це, він привітно посміхається, маніриться,
приирає граційну позу. Старий трохи смішний, трохи
дивак, дещо самозакоханий, глибоко переконаний, що
він успадкував мистецтво Вестріса², так само як і тра-

¹ Перша, друга позиції тощо — терміни, що вживають
у навчанні танцю, визначаючи певне положення ніг, ступні.

² Вестріс — славнозвісний танцювальник Паризької опери
(поч. XIX ст.).

диції Брюмеля й лорда Сімора¹. Та в очах артистів він їхній співвітчизник — річ особливо цінна за кілька тисяч миль од Франції.

Четверо парижан розповідають йому про свої останні пригоди, про обставини, які привели їх на плавучий острів, про те, як Калістус Менбар затяг їх сюди — саме так, затяг, і що судно вибрало якір за кілька годин після того, як вони на ньому опинилися.

— Поведінка нашого головного інспектора мене зовсім не дивує,— каже старий професор.— Це чергова витівка в його стилі. Та від нього й не такого можна сподіватися! Справжній син Барнума, що врешті скомпрометує Компанію... безцеремонний добродій, якому аж ніяк не завадило б узяти кілька уроків звичайності й такту... один із тих янкі, що розсівшихсь у кріслі, задирають ноги на підвіконня! Він, власне, не злий, але гадає, що йому геть усе дозволено. Зрештою, мої любі земляки, не варто на нього сердитись: за винятком одної прикрості — зрыву концерту в Сан-Діего,— вам не буде на що скаржитись, ви тільки радітимете з того, що потрапили до Мільярд-Сіті. Вони не пошкодують знаків уваги, які будуть для вас дуже відчутні...

— Надто наприкінціожної чверті року! — підхоплює Фрасколен, чиї обов'язки касира починають тепер набувати виключної ваги.

Коли старого запитують про суперництво між двома частинами міста, Атаназ Доремюс підтверджує слова Калістуса Менбара. Це, на його думку, чорна пляма на обрії, що загрожує незабаром перетворитись на шквал. Є всі підстави чекати конфлікту між правою й лівою частинами острова, через суперечку особистих інтересів і самолюбства. Найзаможніші на острові родини Танкердон і Коверлі виявляють одна до одної дедалі гострішу ворожнечу, що може призвести до вибуху, коли будь-які нові обставини не спроможуться їх замирити. Так... до вибуху!

— Аби лише він не висадив у повітря острів, про решту нам немає чого турбуватися,— озивається Пеншіна.

¹ Брюмель і Сімор — англійські аристократи, законодавці мод і доброго тону.

— В усякому разі, поки ми на острові! — додає вілончеліст.

— О, він міцно збудований, мої дорогі земляки! — відповідає Атаназ Доремюс. — Вже півтора року він гуляє на морі, й досі не трапилось жодного більш-менш значного пошкодження. Нічого, крім дрібного ремонту, що навіть не вимагає повернення до бухти Магдалини! Подумайте, адже острів зроблено з крицевої бляхи!

В цих словах відповідь на все, бо ж коли криця не дає цілковитої гарантії, то який же метал надійніший? Криця — це залізо, а хіба ж майже вся наша земна куля щось інше, ніж величезний карбід? Отже, Стандарт-Айленд — це земля в мініатюрі.

Пеншіна цікавиться, якої думки професор про губернатора Сайруса Бікерстафа.

— Що, він також із криці?

— Так, пане Пеншіна, — відповідає Атаназ Доремюс. — Це надзвичайно енергійна людина, талановитий керівник. Та, на превеликий жаль, у Мільярд-Сіті не досить бути з криці...

— Треба, щоб ти був із золота, — зауважує Івернес.

— Цілком справедливо, інакше вас не беруть до рахунку.

Це слухнє зауваження. Сайрус Бікерстаф, хоч і має високу посаду, зрештою, тільки агент Компанії. В його віданні — різні акти громадського стану, він стягає мито, стежить за громадською гігієною, за чистотою вулиць, за доглядом полів і городів, приймає скарги від платників податків — одним словом, раз у раз створює собі ворогів серед своїх підлеглих, але це й усе. На Стандарт-Айленді треба мати вагу, а, як каже професор, Сайрус Бікерстаф в рахунок не йде. До того ж службове становище зобов'язує його додержувати середньої лінії між двома партіями, зберігати примирливу позицію і діяти обережно, щоб, роблячи приємність одній, не завдати неприємності другій. Що й казати, по-літика не легка.

Справді, починають уже окреслюватися ті різні прагнення, які можуть призвести до чвар між двома частинами міста. Якщо мешканці правої оселилися на Стандарт-Айленді з одним лиш наміром — спокійно втішатися тим, що їм дає їхнє багатство, то мешканці лівої починають сумувати за діловою діяльністю. Вони пи-

тають себе, чому б не використати плавучий острів, як величезне торговельне судно, чому б не перевозити на ньому вантажі до факторій Океанії, чому на острові відсутні промислові підприємства...

Отже, ці янкі на чолі з Танкердоном, хоч не минуло ще й двох років, як вони тут, гостро відчувають, що їм бракує комерції. І якщо досі вони обмежувалися тільки розмовами, то все ж губернатора Сайруса Бікерстафа не залишає неспокій. Та він сподівається, що в майбутньому справи не погіршують і внутрішні чвари не скаламутять життя на цьому штучному острові, саме ѿ створеному для спокою її миру його мешканців.

Прощаючись із Атаназом Доремюсом, музиканти обіцяють і надалі його відвідувати. Звичайно професор виrushає по обіді до казино, хоч до нього туди не з'являється жодний учень. Та він не хоче, щоб його обвинувачували в недбалому ставленні до занять, і він чекає, повторюючи на самоті свої танцювальні вправи перед свічадами, що марно стоять у порожньому залі.

Тим часом плавучий острів відходить із кожним днем все далі й далі на захід, відхиляючись трохи в південному напрямку, щоб підійти до архіпелагу Сандвічевих островів. У цих широтах, що межують із гарячою смugoю, температура вже височенька. Якби не морський вітерець, мільярдяни почували б себе кепсько. На щастя, ночі прохолодні, а дерева й моріжки, зрошені штучним дощем, навіть у найбільшу спеку зберігають свій привабливий вигляд. Щодня опівдні показники квадранта на муніципальній вежі передавано телеграфом в різні квартали міста. Сімнадцятого червня положення Стандарт-Айленду визначається 155° західної довготи й 27° південної широти; він наближається до тропіків.

— Здається, наче само денне світило тягне його на буксири,— пишномовно говорить Івернес,— або, якщо воліете витонченішого вислову, немов у нього впряглися коні божественного Аполлона!

Зауваження настільки ж справедливе, як і поетичне, проте Себастян Цорн незадоволено знизує плечима. Йому зовсім не до вподоби роль того, кого тягнути на буксири... проти його волі.

— Почекайте-но,— повторює він безперестанку,— ми ще побачимо, як закінчиться вся ця авантюра!

Зрідка трапляється, щоб квартет не вийшов на свою

щоденну прогулянку до парку о тій годині, коли тут повно людей. Верхи, пішки, у колясках — повсюди навколо моріжків прогулюються всі ті, кого в Мільярд-Сіті вважають за знатних громадян. Місцеві чепурухи демонструють тут свої туалети, вже треті протягом дня, на цей раз — однокольорові від капелюшка до черевиків, переважно з індійського шовку, надзвичайно модного цього року. Можна побачити також шовкові плаття з штучної целюлози, що міняться всіма барвами, або з штучної бавовни, яку виготовлено з ялинового чи модринового дерева, очищеного від волокна й дрібно розмеленого.

Пеншіна з цього приводу зауважує:

— Ось побачите, незабаром тканини вироблятимуть із плюща — для вірних друзів, а з плакучої верби — для нерозважних удів!

В усякому разі, багаті мільярдянки не носили б цих тканин, якби їх не надсилали їм із Парижа, ані цих суконь, якби їх не шили в майстернях короля всіх кравців.

Іноді між юрмами модниць проходять повагом король і королева Малекарлії. Це королівське подружжя, що втратило владу й багатство, викликає в наших музикантів ширу симпатію. Різні міркування спадають їм на думку, коли вони бачать цих колишніх владарів, що проходжуються, побравшись за руки. Проти багатіїв Мільярд-Сіті вони бідні, але тримаються гордо й з гідністю, наче філософи, що звільнилися від усіх турбот цього світу. Щоправда, американці Стандарт-Айленду почивають себе в глибині душі влещеними тим, що мають короля серед своїх співгromадян, якого вонившановують відповідно до його колишнього становища. Що ж до членів квартету, то вони вітають шанобливо королівське подружжя щоразу, як зустрічають його на вулицях міста чи на алеях парку. Король і королева, як видно, дуже чутливі до цих чисто французьких виявів гречності. Та загалом і їх величності не йдуть у рахунок так само, як і Сайрус Бікерстаф, а може, ще й у більшій мірі, ніж він.

Щиро кажучи, мандрівники, що бояться морської подорожі, повинні були б радіти з такого способу пересування — на борту плавучого острова. Тут немає чого боятися будь-яких несподіванок, що трапляються на

морі. Шторми йому не загрожують. Десять мільйонів кінських сил, захованих у нутрощах острова, роблять Стандарт-Айленд настільки могутнім, що його не в силі зупинити ані мертвий штиль, ані супротивні морські вітри. Хоч і треба стерегтися зіткнення на морі, та Стандарт-Айленду воно не страшне. Тим гірше для тих суден, що на всіх парах, або розпустивши вітрила, наразились би на його сталеві ребра. Та, зрештою, таких зустрічей не доводиться й боятися, бо їх попереджують вогні в портах, на прові й на кормі острова та проміння величезних електричних ліхтарів, що пронизують нічну темряву в усіх напрямках. Тим більше не варто згадувати про морські бурі. Плавучий острів цілком спроможний приборкати шаленство хвиль.

Та коли під час прогуллянки Пеншіна й Фрасколен добираються до батареї Хвилеріза на передній частині, або до батареї на кормі, їм щоразу спадає на думку, що острову дуже бракує мисів, заток, стрімких скель, бухточок, піщаних берегів. Бо ж узбережжя плавучого острова — стіна зі сталевих підпорок, скріплених безліччю шворнів і заклепок. Ось де затужив би художник за старими мальовничими скелями, шерехатими, немов слонова шкіра, порослими водоростями й чагарцем, що їх голубить хвиля морського прибою! Ні, ні, красу природи не замінятъ ніякі чудеса техніки. І хоч як захоплений ними Івернес, але й він змушений з цим погодитися. Живої природи — ось чого бракує штучному острову!

Ввечері двадцять п'ятого червня Стандарт-Айленд перейшов тропік Рака, вступивши до гарячої смуги Тихого океану. Саме в цей час квартет удруге виступав з концертом в залі казино. Зауважимо, між іншим, що його перший успіх був використаний, щоб підвищити ціну квитків на одну третину.

Однак зала все одно не може вмістити всіх бажаючих. Меломани сперечаються за місця. Очевидно, камерна музика чудово впливає на здоров'я, і ніхто не наважиться взяти під сумнів її лікувальні властивості. Згідно медичних приписів тут, як і раніше, подають певні дози Моцарта, Бетховена, Гайдна. Виконавці мають величезний успіх. Звичайно, паризьке «браво» принесло б їм більше втіхи, але через його відсутність Івернес, Фрасколен і Пеншіна змущені задовольнитися

гучним «ура» мільярдян, до яких Себастян Цорн провожує ставитися з невимовним презирством.

— Чого ж ішо ми можемо вимагати,— каже Івернес,— якщо ми перетинаємо тропіки.

А виходячи з казино, кого помічають вони серед тих бідолах, що не можуть платити триста доларів за місце? Короля й королеву Малекарлії, які скромно стоять біля дверей.

Розділ IX

САНДВІЧЕВІ ОСТРОВИ

В цій частині Тихого океану з північного заходу на південний схід простягся під водою гірський ланцюг. Його кряжі можна було б побачити на протязі дев'ятисот миль, якби раптом спорожніли морські глибини в чотири тисячі метрів, що відмежовують його від інших океанських земель. Над водою поверхнею підноситься тільки вісім вершин: Ніїхау, Қаяї, Оаху, Молокаї, Ланаї, Мауї, Каҳулаві, Гавайї. Ці вісім островів, неоднакових за своїми розмірами, утворюють Гавайський архіпелаг, або інакше — групу Сандвічевих островів. За межі тропічного поясу вони виступають тільки у вигляді розсіяних без ліку скелястих острівців, що є продовженням архіпелагу на захід.

Покинувши Себастяна Цорна бурчати в своєму кутку, відгородившись цілковитою байдужістю, подібно до віолончелі в футлярі, від усього цікавого й визначного в навколошньому світі, Пеншіна, Івернес і Фрасколен розважливо міркують між собою:

— Слово честі,— каже один,— я зовсім не від того, щоб відвідати ці Гавайські острови! Раз ми вже блукаємо по Тихому океану, то слід принаймні, щоб про це залишилися спогади!

— До того,— додає другий,— мешканці Сандвічевих островів дадуть нам можливість трохи відпочити від Пауні, Сіу й інших надто цивілізованих індіанців з Дальнього Заходу, і я залюбки зустрівся би з справжніми дикунами... людоїдами...

— Хіба гавайці ще й досі... такі? — питает третій.

— Будемо сподіватися, що так,— відповідає поважно Пеншіна.— Адже їхні діди з'їли капітана Кука, а

коли вже діди покуштували цього славетного мореплавця, неможливо припустити, щоб онуки втратили смак до людського м'яса!

Треба визнати, що «Його високість» не надто шанобливо говорить про уславленого англійського моряка, який відкрив цей архіпелаг 1778 року.

Із наведеної розмови випливає, що наші артисти сподіваються під час подорожі зустрітися віч-на-віч із справжнішими тубільцями, ніж ті, яких показують у паризьких парках, в усякому разі, побачитися з ними в тих місцях, де вони зросли, на їхній батьківщині. З нетерпінням очікують вони прибуття на Гавайські острови, щодня сподіваючись почути від спостерігачів обсерваторії, що на обрії показались перші верхогір'я архіпелагу.

Це сталося вранці шостого липня. Новина рознеслася блискавично, а в казино на дощі для оголошень вишишано телевіограму:

«В полі зору Стандарт-Айленду з'явились Сандвічеві острови».

Правда, до них іще п'ятсот миль, але найвищі верховини архіпелагу, гори острова Гавайї, що височіють понад чотири тисячі двісті метрів, можна, коли стойть година, розглядіти й на такій відстані.

Наближаючись із північного сходу, комодор Етель Сімкоо бере курс на острів Оаху і його головне місто Гонолулу, що є одночасно й столиця Гавайського архіпелагу. Цей острів третій у групі за своїм географічним положенням. Ніхай й Кауаї залишаються від нього на північному заході. Оаху — не самий більший серед Сандвічевих островів, його площа має тільки тисячу п'ятсот шістдесят чотири квадратних кілометри, в той час як площа Гавайї дорівнює десяти тисячам чотирьомстам тридцяти восьми. Що ж до решти островів цієї групи, то їхня загальна площа рівна чотирьом тисячам шістсот шістдесяти трьом квадратним кілометрам.

Природно, що паризькі музиканти вже на початку свого плавання завели дружні стосунки з відповідальними урядовими особами Стандарт-Айленду. Всі вони — губернатор, комодор і полковник Стюарт, так само як і головні інженери Уотсон і Сомуа,— виявляють до своїх гостей ширу приязнь. Артисти часто відвідують обсерваторію й залюбки проводять цілі години на горішньому,

помості вежі. Отже, не диво, що й цього ранку Івернес і Пеншіна, найзапальніші з усіх чотирьох, надійшли до обсерваторії о десятій годині й піднялись у кабіні «на вершечок щогли», як каже «Його високість».

Комодор Етель Сімкоо, звичайно, вже там, і, простягаючи друзям підзорну трубу, він радить їм пильно вдвідлятися в цяточку, що видніє на оповитім густою млою обрії в південно-західному напрямку.

— Це Мауна-Лоа,— каже він,— або Мауна-Кеа, один із двох величних вулканів Гавайї¹, які тисяча вісімсот п'ятдесяти другого і тисяча вісімсот п'ятдесяти п'ятого років затопили потоками лави площу в сімсот квадратних метрів, а їхні кратери в тисяча вісімсот вісімдесятому році вивергнули на острові сімсот мільйонів кубічних метрів вулканічної породи!

— Знаменито! — вигукує Івернес.— Як ви гадаєте, комодоре, поталанить нам побачити подібне видовище?

— Не знаю, пане Івернесе,— відповідає Етель Сімкоо.— Вулкани не скоряються нашим наказам...

— Але ж один-однієнкий раз можна, хоч за проекцією? — питает Пеншіна.— Якби я був такий багатий, як добродії Танкердон і Коверлі, я замовляв би собі вулканічні вибухи, коли мені заманеться.

— Гаразд, ми з ними про це поговоримо,— каже комодор, посміхаючись,— і в мене немає сумніву, що вони вчинять навіть неможливе, щоб зробити вам приемність.

Пеншіна запитує про людність Сандвічевих островів і дізнається від комодора, що на початку дев'ятнадцятого століття її число сягало до двохсот тисяч, тепер же скоротилося удвоє².

— Дарма, пане Сімкоо, ста тисяч дикунів, якщо вони ю. досі хорообрі людоїди й не втратили свого гарного апетиту, цілком досить, щоб вони одним заходом порішили усіх мільярдерів Стандарт-Айленду!

Плавучий острів не вперше причалює до Гавайського архіпелагу. Торік він подався у ці краї, що вабили його цілющими властивостями підсоння. Бо ж справді, сюди приїжджають хворі з Америки, і можна сподіватися,

¹ Мауна-Лоа — Велика гора, Мауна-Кеа — Біла гора.

² Внаслідок європейської (в кінці XVIII ст.) і американської (з початку XIX ст.) колонізації Гавайських островів населення, що дорівнювало 250 тисяч, було по-звірячому винищено, і в середині XX ст. нараховувало тільки 11 тисяч чоловік.

що й європейські лікарі надсилали сюди своїх пацієнтів лікуватися повітрям Тихого океану. Подорож від Парижа до Гонолулу тепер триває не більше двадцяти п'яти днів, а мова ж мовиться про те, щоб наситити легені таким киснем, якого ніде в іншому місці не знайти.

Вранці дев'ятого липня Стандарт-Айленд наближається до архіпелагу. На південному заході, на відстані п'яти миль, вимальовується острів Оаху. На сході видніє Дайамонд-Гед¹, погаслий вулкан, що височіє над усім рейдом, та інша конусувата вершина, що ій англійці дали назву «Пуншевий келих». Якби ця величезна чашка, зауважує комодор, справді наповнилась ущерть бренді або джином, Джон-Буль² не посorомився б вихилити її геть усю.

Стандарт-Айленд пропливає між Оаху й Молокай. Як судно, покірне оборотам керма, він маневрує, комбінуючи рухи то правих, то лівих гребних гвинтів. Обійшовши південно-східний ріг Оаху, плавучий острів через свою значну углибку зупиняється за десять кабельтових від берега. Щоб стояти безпечно на якорі, Стандарт-Айленд повинен триматися на відшибі, а тому якорі не кидають у властивому розумінні слова, тобто не опускають їх, бо це неможливо зробити на глибині в сто метрів і більше. Отже, за допомогою машин, що рухають острів одночасно і вперед і назад, він стойть на місці під час своєї зупинки так незворушно, як і вісім островів Гавайського архіпелагу.

Квартет розглядає верхогір'я, що все чіткіше вимальовується перед очима. З моря можна розгледіти густі зарості, гайки помаранчевих дерев та інших розкішних представників тропічної рослинності. Далі на захід крізь вузьку тіснину між рифами видно маленьке внутрішнє озеро, гладеньке, наче дзеркало, озеро Перлін, утворене в давнину кратерами тепер уже погаслих вулканів.

Зовнішній вигляд Оаху приємний, і канібалам, таким бажанім серцю Пеншіна, немає чого скаржитись на арену своїх подвигів. Аби лише в них ще буяли іхні

¹ Д а й а м о н д - Г е д (англ.) — Діамантова голова.

² Д ж о н - Б у л ѿ (тобто Джон-Бік) — глупливе прізвисько англійського буржуа, яке увійшло в ужиток з легкої руки англійського сатирика початку XVIIІ ст., письменника Джона Арбетнота.

людоїдські інстинкти, і «Його високості» більше немає про що мріяти...

Але ось він раптом гукає:

— Мілий боже, що це я бачу?

— А що ти бачиш? — питає Фрасколен.

— Он там... дзвіници...

— Так... і башти... і палаці!.. — каже Івернес.

— Невже тут з'їли капітана Кука?

— Ми не на Сандвічевих островах! — каже Себастян Цорн, знизуючи плечима. — Комодор збився з дороги...

— Напевне так! — стверджує Пеншіна.

— Hi! Комодор Сімкоо не заблудився. Це справді Оаху, а місто, що розкинулось на площі в кільканадцять квадратних кілометрів, — дійсно Гонолулу.

Ну, що ж! Доведеться поступитися своїми мріями. Багато змін відбулося з того часу, як славнозвісний англійський мандрівник відкрив цей архіпелаг. Місіонери завзято змагалися тут між собою. Методисти, англікані, католики, здійснюючи свою цивілізаторську місію, боролися за вплив на тубільців, поки християнство не замогло поганські вірування древніх канаків. Не тільки тубільна мова поступово зникає, витискувана англійською, але й архіпелаг заполонили американці, китайці — переважно наймити, робітники, завезені місцевими плантарями, — і, нарешті, португальці, що потрапили сюди дякуючи навігаційним зв'язкам між Сандвічевими островами й Європою. Тубільців, проте, тут іще чимало, і хоч їх винищила занесена з Китаю проказа, все ж залишилось досить, щоб задовольнити цікавість наших артистів. Тільки вже, пробачте, вони зовсім не скидаються на людоїдів!

— О, місцевий колорит, — вигукує перша скрипка, — ця рука стерла тебе з новітньої палітри?

Так, час, культура, поступ, який є один із законів природи, потроху знищили цей колорит. Себастянові Цорну та його товарищам доводиться визнати це з деяким жалем, коли вони, обминувши в одному з електричних баркасів Стандарт-Айленду довгу лінію рифів, виходять, нарешті, на берег.

Між двома естакадами¹, з'єднаними під гострим ку-

¹ Естакада — дощаний поміст на палях, куди причаляють судна.

том, можна бачити гавань, яку навколоишні гори, обсту-
пивши амфітеатром, захищають від сильних морських
вітрів. Обмілини, що відгороджують гавань від океан-
ських хвиль, піднялися з 1794 року на цілий метр. Та
все ж тут глибоченько, щоб судна, що занурюються на
вісімнадцять-двадцять футів, могли причалити до по-
мостів.

— Який жаль, який жаль! — жебонить Пеншіна.—
Під час подорожі доводиться втрачати стільки ілюзій,
зазнавати стільки розчарувань!..

— Отож краще було б залишатися дома,— підхоп-
лює віолончеліст, пересмикуючи плечима.

— Ні! — вигукує завжди палкий Івернес.— Це ж ні
з чим незрівняне видовище — рухливий острів завітав
у гостину до острова нерухомого, до океанського архі-
пелагу!..

Однак, якщо на превеликий жаль наших артистів
моральний стан населення Сандвічевих островів зазнав
таких сумних змін, то з підсонням нічого не сталося.
Архіпелаг розташований в одному з найкорисніших
для здоров'я районів у цій частині Тихого океану, дар-
ма що вони мають назву Гарячого моря. Хай темпе-
ратура піднімається до найвищих ступенів у періоди;
коли спадають північно-східні пасати, хай супротивні
пасати з півдня здіймають шалені бурі, які тут звуть
куа,— все ж середня температура Гонолулу не сягає
вище двадцяти одного ступеня. Було б чорною невдач-
ністю скаржитись на таку температуру у місцевості, що
межує з тропічним поясом. Населення островів і не
скаржиться, а приплів сюди хворих американців, як ми
казали, весь час зростає.

Що б там не було, а в міру як квартет глибше ося-
гає таємниці цього архіпелагу, облудні уявлення пари-
жан все більше розв'юються... розв'юються, наче листя
глибокої осені. Вони стоять на тому, що їх обманули,
але самі лише є винні, що піддалися на обман.

— Цей Калістус Менбар нас ще раз ошукав! — за-
певняє Пеншіна, згадуючи, що головний інспектор роз-
повідав їм про Сандвічеві острови, як про останню
твердиню дикунства в Тихому океані.

І коли вони гірко йому за це дорікають, він відпо-
відає, підморгуючи правим оком:

— Що ж поробиш, дорогі друзі? Тут усе так відмі-

нилось із часу моєї останньої подорожі, що я сам нічого не пізнаю.

— Жартівник! — вигукує Пеншіна, ляскаючи головного інспектора по гладкому череву.

Одне лише можна сказати з певністю: якщо й відбулися зміни, то сталося це з блискавичною швидкістю. Колись, ще 1837 року, на Сандвічевих островах установлено конституційну монархію з двома палатами. До першої вибиралося тільки землевласників, до другої — всіх громадян, що вміли читати й писати; першу обирали на шість років, другу — на два. Кожна палата мала двадцять чотири члени, які спільно обмірковували справи в присутності урядового кабінету, що складався з чотирьох королівських радників.

— Отже,— каже Івернес,— в них був король, ще й конституційний, а не мавпа в пір'ї, і чужинці уклінно віддавали шану цьому королеві.

— Я переконаний,— озивається Пеншіна,— що в цієї величності не було навіть обручки в носі... і що вона вставляла собі штучні зуби в кращих дантистів Нового Світу!

— О, цивілізація, цивілізація! — зітхає перша скрипка.— Канаки не мали потреби в штучних щелепах, коли пожирали своїх полонених!

Хай пробачать цим мрійникам такі міркування про речі. В Гонолулу справді нещодавно був король, чи принаймні королева Ліліуокалані, що зараз втратила престол, але боролась за права свого сина Адеї проти претендентки на гавайський трон якоїсь принцеси Каіулані. Отже, довгий час архіпелаг був охоплений революційними заворушеннями зовсім так, як це траплялось у Сполучених Штатах Америки чи в Європі, з якими він схожий навіть у цьому. Чи не могло це призвести до втручання гавайської армії й покласти початок згубним часам військових заколотів? Ні, безперечно, тому що гавайська армія нараховує всього двісті п'ятдесят рекрутів і двісті п'ятдесяти добровольців. П'ятсот чоловіків неспроможні скинути уряд — принаймні десь серед Тихого океану.

Але там були й англійці, що пильно стежили за подіями. Схоже було на те, що принцеса Каіулані тішилась їхньою прихильністю. З другого боку, японський уряд був не від того, щоб обернути острови на свій

протекторат, і розраховував на підтримку численних кулі, що працювали на плантаціях...

— Ну, а що американці? — питає в Калістуса Менбара Фрасколен, бо його цікавить американське втручання, що природно випливає з усієї ситуації.

— Американці? — перепитує головний інспектор.— Ім зовсім не потрібний протекторат. Вони цілком задовольняються з того, що мають тут стоянку для суден тихоокеанської пароплавної лінії, оце й усе¹.

Проте 1875 року король Камехамеха подався до Вашингтона, щоб відвідати президента США Гранта, і віддав Гавайські острови під його руку. Через сімнадцять років президент Клівленд вирішив повернути трон королеві Ліліуокалані — на Сандвічевих островах існував у той час республіканський лад і Санфорд Доуль був там президентом,— але в обох країнах піднялися хвилі протесту.

Ніщо, проте, не змогло позаважати тому, що, як видно, записано в книзі долі народів — однаково, народів давніх чи сучасних,— і з четвертого липня тисяча вісімсот дев'яносто четвертого року на Гавайському архіпелазі утверджено республіку на чолі з президентом Доулем.

Стандарт-Айленд робить тут зупинку днів на десять. Багато хто виявляє бажання скористатися з цього і оглянути Гонолулу та околиці міста. Родини Коверлі й Танкердон, найбагатші мешканці Мільядр-Сіті, щодня їздять у порт. З другого боку, хоч плавучий острів відвідує ці місця уже вдруге, захват гавайців не має меж, і цілі юрми їх приїздять подивитися на це чудо. Правда, поліція Сайруса Бікерстафа, яка неохоче пускає на острів чужоземців, пильно стежить за тим, щоб відвідувачі щовечора повертались на берег у зазначену годину. Через ці запобіжні заходи сторонній людині довелось би зазнати багато труднощів, якби вона затрималась на «перлині Тихого океану» без дозволу, що його дістати

¹ Насправді американці протягом півстоліття добивались перетворення Гавайських островів на колонію США і досягли цього втручанням у внутрішні справи країни. Змусивши королеву Ліліуокалані зректися влади, вони проголосили «республіку», настановивши президентом торгівця ананасами, американського мільйонера Доула, що негайно прилучив державу до США (1898 р.). Відтоді Гавайські острови — колонія США, головний її постачальник і найбільша військова база на Тихому океані. Згадані події сталися після того, як була написана ця книга.

не легко. Зрештою, з одного й другого боку існують добрі стосунки, але жодних офіційних зустрічей між двома островами не відбувається.

Квартет влаштовує кілька дуже цікавих прогулянок. Нашим парижанам подобаються тубільці. Їхні типові риси чітко окреслені: смаглява шкіра, обличчя лагідні й одночасно виявляють почуття власної гідності. І хоч у гавайців тепер республіка, можливо, вони шкодують за своєю колишньою дикунською незалежністю.

«В нашій країні повітря вільне», — каже одне їхнє прислів'я, але вони самі вже не вільні.

Дійсно, після того, як Камехамеха підкорив собі всі острови архіпелагу, після встановлення 1837 року парламентарної монархії, кожним островом керує окремий губернатор. Тепер, за республіканського ладу, вони ще роздрібнені на округи та райони.

— Отже, — каже Пеншіна, — тут бракує тільки префектів, супрефектів і радників префектури, разом з конституцією VIII року¹!

— Чи не час вертатися додому? — втручається до розмови Себастян Цорн.

Та шкода було б повернутися, не намилувавшись кращими краєвидами Оаху. Вони чудові, хоч рослинність тут і не дуже багата. На узбережжі рясніють кокосові й інші пальми, хлібні дерева, алайрітес, що з плодів його добувають олію, рицина, дурзілля, індиго. В долинах, зрошуваних гірськими потоками, росте трава мінервіа, яка глушить все навколо, і чагарі, що робляться тут деревуваті, як наприклад, місцеві гатунки лободи й велетенської шпараги халапепе. Лісова смуга, розповсюджуючись угору до двох тисяч метрів, вкриває гірські схили деревуватими травами і заростями міртових, що досягають тут величезних розмірів, височених, щавелевих, гнучких ліан, які оповивають стовбури й переплітаються з гіллям, скідаючись на кубло гадюк.

Щодо тих рослин, які дають продукцію на ринок і експорт, то тут зростають рис, кокосовий горіх, цукрова тростина. Қаботажні судна, курсуючи між островами, звозять ці продукти до Гонолулу, відкіль їх потім відправляють до Америки.

¹ Натяк на французьку конституцію VIII року першої французької республіки, що в ній перший консул Наполеон Бонапарт скасував чимало здобутків революції.

Фауна Гавайських островів не надто розмаїта. Якщо канаки змішуються з тими народами, що досягли вищого рівня розвитку, то в тваринному світі ніщо не відмінилось. Із свійських тварин є тільки свині, кози, кури; хижаків зовсім немає, хіба що знайдеться кілька пар вепрів; зате є москіти, яких не так легко позбутися, багато скорпіонів і різні породи ящірок. Є птахи, що ніколи не співають, серед них пташка «оо», — чорно-жовта гавайська квітникарка; з її жовтого пір'я зроблено знамениту кирею Камехамехи, над якою працювало дев'ять поколінь тубільців.

Багато зусилля докладала людина, щоб створити на Гавайських островах цивілізацію і, наслідуючи Сполушені Штати, заснувати свої вчені товариства, школи з обов'язковим навчанням, багаті книгодрукарні, газети, що виходять англійською й канакською мовами. Наших парижан це зовсім не здивувало, бо місцеве панство — переважно американці, і їхня мова тут в обігу так само, як і їхні гроші. Гавайські багатії, що охоче наймають собі слуг з китайців Небесної імперії, чинять це всупереч звичаям американського Заходу, де завзято борються проти цього, називаючи китайців «жовтою чумою».

Відтоді, як Стандарт-Айленд зупинився поблизу столиці Оаху, безліч човнів з порту, переповнених цікавими, об'їжджають його навкруги. У погідну днину, коли море зовсім спокійне, що може бути приємніше за екскурсію навколо цього залізного узбережжя, на якому невсипущо пильнують агенти митниці?

Серед різноманітних човнів цих екскурсантів упадає в око одне легеньке суденце, яке настирливо стовбичить щодня у водах плавучого острова. Це щось ніби малайський кеч, з двома щоглами й чотирикутною кормою, з екіпажем близько десятка матросів, під командою капітана, — людини з енергійним обличчям. Губернатор проте не вбачає в цьому нічого непевного, хоч настійна присутність кеча могла б викликати підозріння. Ці люди дійсно безперестанку оглядають острів з усіх боків, блукають навколо обох портів, вивчають лінію його берегів. Та, зрештою, якщо припустити, що вони мають на думці лихе, чи ж міг би цей екіпаж заподіяти щось десятичасичному населенню? Отож поведінка кеча нікого не турбує, чи то він розгулює тут удень, чи залишається на

ніч у морі, і морську адміністрацію Гонолулу ніхто не запитує з цього приводу.

Вранці десятого липня квартет прощається з Оаху. На світанку Стандарт-Айленд вибирає якорі і скоряється рушійній силі своїх потужних двигунів.

Покружлявши на місці, він прямує на південний захід, не втрачаючи з поля зору інші Гавайські острови. Йому треба плисти навскіс і потрапити в екваторіальну течію, що нуртує зі сходу на захід в напрямку, протилежному течії, що йде вздовж архіпелагу на північ.

На велику втіху мільярдян, що зібралися на лівому боці, Стандарт-Айленд відважно заглибується в протоку між двома островами — Молокаї і Кауаї. Над останнім, мабуть найменшим з усієї групи, стримить вулкан Нірхау заввишки в тисячу вісімсот метрів, кратер його вивергає густий чорний дим. Підніжжя, над яким здіймаються ряди дюн, оточують круглі коралові скелі, від них дзвінким металом одлулює гук прибою, що з силою б'ється внизу. Заходить ніч, судно все ще у вузькій протоці, але немає чого непокоїтися, коли ним керує тверда рука комодора Сімкоо. Коли сонце зникає за гірськими верхів'ями Ланау, вартові спостерігачі не можуть уже помітити гавайський кеч, який, покинувши порт услід за Стандарт-Айлендом, намагається триматися поблизу. А втім, скажемо ще раз, чи ж варто звертати увагу на присутність якогось малайського суденця?

Коли зайнялося на світ наступного дня, від кеча залишилася тільки біла цяточка, що ледве мріла на півночі обрію.

Протягом цього дня плавучий острів йде між Қалухані і Мауї. Острів Мауї, з столицею Лахайна і портом, куди заходять китобійні судна, — другий за своїми розмірами в групі Сандвічевих островів. Його вершина Халехала, або Сонячний дім, вивишається на три тисячі метрів.

Цілих два дні Стандарт-Айленд пливе повз береги великої Гавайї; її гори, як ми вже казали, найвищі з-поміж гір цього архіпелагу. Тут, в бухті Қеалакеакуа, капітан Кук, що його тубільці зустріли спочатку, наче якогось бога, був убитий 1779 року, через рік як він відкрив цей архіпелаг і назвав Сандвічевим на честь одного англійського міністра. Відсіль не побачиш головного міста острова, міста Хіло, розташованого на схід-

ному березі, зате можна добре роздивитися місто Каїлуа, що лежить на західному узбережжі. У великий Гавайї збудована залізниця, що тягнеться п'ятдесят сім кілометрів, нею перевозяться харчі; квартет розгледів навіть білі димки її паровозів.

— Ім бракувало тільки цього! — вигукує Івернес.

Наступного дня «перлина Тихого океану» покидає ці води, а кеч у цей час об'їздить навколо крайнього рогу острова Гавайї, над якою бовваніє Мауна-Лоа, Велика гора; шпиль її губиться десь поза хмарами на висоті чотирьох тисяч метрів.

— Обікрали,— каже Пеншіна,— нас обікрали!

— Ти маєш рацію,— відповідає Івернес,— треба було приїхати сюди на сто років раніш. Але тоді ми не змогли б подорожувати на цьому чарівному плавучому острові.

— Дарма! Але знайти цих тубільців у піджаках і комірчиках, замість зустріти дикунів, прикрашених пір'ям, як обіцяв нам цей пройда Калістус Менбар, хай йому грець! Я жалкую за часами капітана Кука!

— А якби канібали зжерли «Твою високість»? — зауважує Фрасколен.

— Ну, що ж... я дістав би принаймні ту втіху, що... хоч раз у житті... припав комусь до смаку!

Розділ X

ЧЕРЕЗ ЕКВАТОР

З двадцять третього червня сонце починає відступати до південної півкулі. Отже, необхідно поспішати, щоб вчасно залишити ті місця, де незабаром буде шаленіти осіння й зимова негода.

Раз денне світило біжить по небу до екватора, то треба перейти цю лінію вслід за ним. Там, за нею, чудове підсоння, де жовтень, листопад, грудень, січень і лютий, всупереч своїй назві, тёплі літні місяці. Між Гавайським архіпелагом і Маркізькими островами — близько трьох тисяч кілометрів. Поспішаючи подолати цю відстань, Стандарт-Айленд розвиває якнайбільшу швидкість.

Полінезія у власному розумінні слова обіймає чимали водну просторінь, що межує на півночі з екватором,

а на півдні — з тропіком Козерога. На площі в п'ять мільйонів квадратних кілометрів розкинулось одинадцять архіпелагів, що складаються з двохсот двадцяти островів, тобто десять тисяч квадратних кілометрів землі, де дрібні острівці нараховуються тисячами. Все це вершини підводного гірського кряжа, що простягся двома майже рівнобіжними пасмами з північного заходу до північного сходу аж до Маркізьких островів і до острова Піткерна.

Якби ми уявили собі, що цей просторий водний басейн раптом спорожнів, якби Кульгавий біс, звільнений Клеофасом, забрав би всю масу води так, як він вчинив це з мадрідськими дахами¹, яка надзвичайна країна повстала б перед нашими очима! Ніяка Швейцарія, Норвегія чи Тіbet не могли б зрівнятися з нею у величині! Серед цих підводних гір, переважно вулканічної природи, деякі — коралового походження, створені з вапнякової й рогуватої речовини, яку виділяють і укладають концентричними шарами поліпи, ці мікроскопічні радіоларії, що мають найпростішу організацію і разом з тим величезну продуктивну силу. Не дивно, що в наймолодших з коралових островів рослинний покрив є тільки на верхів'ях гір, але найстаріші вкриті зеленню з підніжжя до вершин, хоч вони також утворились із коралів. Отже, під водами Тихого океану захована справжня гірська країна. Стандарт-Айленд пропливає між вершечками гір, як міг би плисти аеростат поміж шпиллями Альп чи Гімалаїв, тільки пливе він не в повітрі, а по воді.

І так само як повітряні хвилі перемішуються в атмосфері, маса води переміщується на поверхні океану. Велика течія йде зі сходу на захід, а в найглибших шарах води, з червня до жовтня, коли сонце прямує до тропіка Рака, розповсюджуються супротивні течії. Крім того, біля берегів Таїті діють чотири різних припливи, їхній найвищий рівень води буває не в одинаковий час, а тому вони наче втишують один одного, отож приплив тут майже непомітний. Клімат цих архіпелагів має на кожному з них свої відмінності. Острови, вкриті горами, затримують хмари, які виливаються на них дощами; на

¹ В сатиричному романі французького письменника Лесажа «Кульгавий біс» (1707 р.) біс Асмодей знімає дахи з будинків, щоб студент Клеофас міг спостерігати поведінку людей, захоплених зненацько.

низинних островах повітря має менше вологи, бо водяну пару розвіють пануючі тут вітри.

Було б принаймні дивно, якби в бібліотеці казино не знайшлося карт Тихого океану. Справді, тут їх ціла колекція, і Фрасколен, найдопитливіший з Мандрівного квартету, часто до них звертається. Івернес більш схильний тішитися несподіванками подорожі, милуватися плавбою штучного острова, що постійно викликає в нього захват, і зовсім не збирається мороочити собі голову географією. Пеншіна в усьому відшукує лише кумедне чи неймовірне. Що ж до Себастяна Цорна, то маршрут острова його зовсім не цікавить, бо вони пливуть туди, куди їхати він зовсім не намірявся.

Отже, Фрасколен сам один длубається у своїй Полінезії, вивчаючи основні архіпелаги, що входять до її складу, острови Маркізькі, острови Помоту, острови Товариства, Кука, Тонга, Самоа, острови Південні, Елліс, Фаннінг, не кажучи вже про окремі острови, такі як Niye, Токелау, острів Фенікс, Маніхікі, острів Пасхи, Сала-і-Гомес та інші. Він дізнається, що на більшості цих островів, навіть на тих, що перебувають під протекторатом інших держав, владу міцно тримають в своїх руках могутні вожді племен, вони мають незаперечний вплив, а незаможні верстви населення цілком підкорені багатим¹. Він дізнається також, що мова тубільців, яка має просту абетку — від сімнадцяти до тридцяти літер,— далі змішується з англійською, ї, напевно, остання зовсім поглине її нарешті. Він дізнається і про те, що населення Полінезії загалом весь час меньшає, і це дуже сумно, тому що канаки (це слово означає просто «люди») являють собою, саме побіля екватора, а не на віддалених від нього островах, довершений етнічний тип²; скільки втратить Полінезія, якщо її поглинуть чужі раси!

Так Фрасколен дізнався про це й ще про багато інших речей, що стали йому відомі з розмов між ним і комодором Сімкоо, і коли товариши запитують його, в нього завжди на все готова відповідь.

¹ Відтоді становище цілком відмінилось. Тубільні вожді повністю підлягають колоніальній адміністрації.

² Етнічний тип — тобто такий, що виявляє характерні риси певного народу.

Тому Пеншіна називає його тепер не інакше, як «Ларус тропічного поясу»¹.

Ось повз які острівні групи пропливає Стандарт-Айленд, везучи на прогулінку своїх багатіїв. Він цілком заслуговує на ймення щасливого острова, бо на ньому створено всі умови, щоб забезпечити добробут і в якійсь мірі душевну рівновагу людей. Невже ж цей щасливий стан може бути порушенний через суперництво, заздрощі, незгоди, прагнення впливу й першості, що розділили Мільярд-Сіті на два табори, відповідно до двох частин міста — табір Танкердона й табір Коверлі? Для аристів, що аж ніяк не зацікавлені в цій суперечці, боротьба обіцяє бути інтересною.

Джем Танкердон — янкі з ніг до голови, він знає лише себе, і його присутність усіх пригнічує; в нього широке обличчя, коротка рудувата борідка, підстрижене волосся, жваві очі, хоч він має вже шістдесят, з жовтими, наче в собаки, близкучими зіницями. Він високий на зріст, має могутні плечі, міцні руки й ноги. В ньому є щось від трапера² з прерій, хоч єдині пастки, що він їх будь-коли наставляв, це ті люки, через які проходять мільйони свинячих туш на його чікаських різницях. Це людина грубої невгамової вдачі; становище, яке він посідає, повинно було зробити його культурнішим і ввічливішим, та з дитинства він не дістав будь-якого виховання. Він любить хизуватися своїм багатством і, як то кажуть, в нього в кишенях завжди бряжчить. Та він, як видно, вважає, що вони ще не досить напхані, бо разом з кількома однодумцями гадає повернутися до ділової діяльності...

Пані Танкердон — звичайна собі американка, досить добра жінка, в усьому цілком покірна своєму чоловікові, чудова мати, що ніжно піклується дітьми, який наче роковано викохати численних нащадків, що вона й виконала сумлінно. Якщо доведеться ділити двохмільярдовий статок між безпосередніми спадкоємцями, чому ж не мати їх хоч дванадцятро? І вона їх має — всі міцні й здорові.

З усієї цієї громадки увагу квартету може привер-

¹ Л а р у с П'єр — видавець французького енциклопедичного словника (друкувався 1865—1876 р.), наступні видання словника й досі виходять під його ім'ям.

² Т р а п е р — північноамериканський мисливець.

нути лише найстарший син, якому судилось відіграти певну роль у нашій історії.

Уолтер Танкердон має елегантну зовнішність і пересічні здібності; привітні манери й симпатичне обличчя нагадують більш матір, ніж голову родини. Він дістав пристойну освіту, вряди-годи подорожуючи, відвідав Америку й Європу, але звички й смаки щоразу повертають його до безтурботного існування на Стандарт-Айленді: він здавна кохается в спорті й очолює молодь Мільярд-Сіті в змаганнях з теніса, поло, гольфа й крокета. Молодий Танкердон не надто пишається багатством, що колись має успадкувати; серце в нього чуле, хоч, щоправда, він не має нагоди виявити свою добристі за браком на острові жебраків чи калік. Одним словом, можна побажати, щоб молодші брати й сестри були схожі на нього. Та якщо ім за віком ще рано одружуватися, Уолтерові Танкердонові минає вже тридцять, і йому пора подумати про шлюб. Що він гадає з цього приводу? Незабаром побачимо.

Між родиною Танкердон, найзначнішою в лівій частині міста, і родиною Коверлі, найвпливовішою на правій, існує разючий контраст. Нет Коверлі — людина витонченішої вдачі, ніж його суперник. В ньому відчувається французьке походження його предків. Багатство Коверлі вийшло не з нутрощів землі у вигляді потоків нафти, ані з паруючих свинячих нутрощів на різниці. Ні! Джерело цього багатства — промислові підприємства, залізниця, банківські операції, що зробили його тим, чим він нині став. Нет Коверлі бажає тільки одного — спокійно втішатися своїми достатками, і він, не криючись із цим, рішуче повстає проти будь-яких спроб перетворити «перлину Тихого океану» в велетенський завод або величезне торговельне підприємство. Це високий на зріст, завжди коректний чоловік, волосся на його гарній гордовитій голові вже торкнулась сивина, так само як і бороди, де між русявиими пасмами де-не-де зустрічаються срібні нитки. Дещо холоднуватий за вдачею, він визначається стриманими й вишуканими манерами. Нет Коверлі посідає перше місце серед міського панства, що тут, в Мільярд-Сіті, дотримується звичаїв вищого суспільства Південних Штатів Америки. Він любить мистецтво, знається на мальарстві й музиці, охоче розмовляє французькою мовою, яку дуже часто вживають на

правому боці острова, стежить за американськими й європейськими літературними новинами й супроводжує, при нагоді, свої аплодисменти вигуками «браво», в той час як брутальні прибульці з Дальнього Заходу чи Нової Англії горлають: «Ура! Гіп! Гіп!»

Пані Коверлі, на десять років молодша за свого чоловіка, щойно, без зайніх скарг, обійшла міс сорока річчя. Ця елегантна освічена жінка дісталася добірне виховання в одній напівкреольській родині старої Луїзіані, вона добре розуміється на музиці й сама вправна піаністка. Нашим музикантам випадало не раз грати з пані Коверлі в її особняку на П'ятнадцятій авеню, і щоразу вони з захопленням відзначали її артистичний хист.

Небо не благословило подружжя Коверлі в такій мірі, як подружжя Танкердонів. Три дочки — єдині спадкоємиці величезного статку, яким пан Коверлі зовсім не пишеться, як то робить його суперник. Дівчатка дуже гарненькі, і коли прийде пора видавати їх заміж, серед аристократичних і фінансових кіл Старого і Нового Світу знайдеться багато охочих узяти з ними шлюб. А втім, величезні посаги трапляються в Америці не так уже й зрідка. Хіба ж не писали кілька років тому про маленьку міс Тері, яку сватали вже в двохрічному віці задля її семисот з половиною мільйонів? Будемо сподіватись, що ця дитиночка одружиться за своїми уподобаннями і до прівілеї бути одною з найбагатших жінок у Сполучених Штатах додасть ще й другу — бути одною з найщасливіших.

Старша донька в родині Коверлі, Діана, або просто Ді, як називають її вдома, має ледве двадцять років. Це дуже приваблива молода особа, в якій сполучаються фізичні й моральні прикмети батьків. Прекрасні блакитні очі, чудове пишне ясно-русяве волосся, свіжий, наче пелюстки щойно розквітлої троянди, колір обличчя, стрункий граційний стан — все це пояснює, чому на міс Коверлі задивляються молоді мільярдяни, які, безперечно, нізащо в світі не дозволять чужинцям відвоювати в них цей, вживаючи математично точного виразу, справді «неоцінений скарб». Є навіть підстави гадати, що містер Коверлі не вважає відмінність релігійних вірувань за перешкоду до шлюбу, який здався б йому спроможним дати щастя його дочці.

Дійсно, дуже прикро, що боротьба за першість у суспільстві роз'єднує дві найвпливовіші родини Стандарт-Айленду. Уолтер Танкердон ніби навмисне створений для того, щоб стати чоловіком Ді Коверлі.

Та про це одруження годі й думати... Легше розкраяти Стандарт-Айленд навпіл і мешканцям правої частини острова на своїй половині, а мешканцям лівої — на своїй податися в різні боки, ніж підписати будь-коли подібну шлюбну угоду!

— Принаймні поки до справи не втрутиться любов,— говорить іноді головний інспектор мистецтв, підморгуючи з-за скелець золотого пенсне.

Та щось не видко, щоб Уолтер Танкердон почував якусь прихильність до Діани Коверлі, так само як і вона до нього, чи принаймні якщо це й так, обое поводяться надзвичайно стримано, розчаровуючи тих із вибраного товариства Мільярд-Сіті, кого пориває цікавість.

Острів пливе далі до екватора, весь час тримаючись близько ста шістдесятиго меридіана. На широких просторах Тихого океану, що розгортаються тепер перед ним, зовсім немає островів і навіть найдрібніших островіців, і морська глибінь тут досягає двох миль. Двадцять п'ятого липня Стандарт-Айленд проходить над проваллям Белькнап, прірвою у шість тисяч метрів завглибшки, з якої зондом можна витягти дивовижні мушлі або зоофітів, які витримують тиск водної маси в шістсот атмосфер.

Через п'ять днів Стандарт-Айленд перетинає групу островів, що належать Англії, хоч іноді їх і називають Американськими. Залишивши праворуч Пальміру й Сункарунг, плавучий острів проходить на відстані п'яти миль від Фаннінга, відомого найбільшими в цих місцях покладами гуано. А втім, всі ці острови — гірські вершини, що виступають із води на поверхню, — переважно неродючі, і Сполучене Королівство до сього часу не має з них великої користі. Але воно наклало на весь цей край свою лапу, а всім відомо, що широка лапа Англії залишає невитравні сліди.

Щодня, в той час коли його товариші гуляють у парку або за околицею міста, Фрасколен, якого цікавлять навіть найменші дрібниці цієї незвичайної плавби, відвідує батарею Хвілеріза. Тут він часто зустрічає комо-

дора. Етель Сімкоо охоче розповідає йому про особливості цих морів, і якщо трапляється щось цікаве, друга скрипка переказує це своїм товаришам.

Так усі четверо не могли приховати свого захвату перед видовищем, яке презентувала їм природа в ніч із тридцятого на тридцять перше липня.

Після полуночі спостерігачі сигналізували, що попереду величезна площа, в кілька квадратних миль, вкрита акалефами. Ще ніколи населення острова не зустрічало такої неймовірної кількості цих медуз, що їм деякі природознавці надали ім'я океанських. Ці тварини мають найпростіший організм і навіть за своєю напівсферичною формою близькі до рослинного світу. Риби, хоч які ненажерливі, вважають їх, мабуть, за якусь подобу квітів, бо жодна з них, гадають дослідники, не вживає їх у харч. Океанські медузи, що живуть у тропічному поясі Тихого океану й становлять його особливість, схожі на різномальорові прозорі парасольки, облямовані мацаками, і мають два-три сантиметри в прогоні. Подумати лише, скільки мільярдів медуз потрібно, щоб укрити такий величезний простір!

Коли про цю неймовірну кількість згадують у присутності Пеншіна, «Його високість» зауважує:

— Це не може здивувати багатіїв Стандарт-Айленду, адже мільярд для них — дрібна монета!

Спадає ніч, і острів'яни поспішають до «півбака», тобто до тераси, яка здіймається над батареєю Хвилеріза. В трамваях повно-повнісінько. Електричні коляски, напхані пасажирами, аж угинаються від ваги. В елегантних каретах катять міські набоби. Коверлі й Танкердони тримаються одні від других на певній відстані. Містер Джем не вітається до містера Нета, який не здоровкається з містером Джемом. Обидві родини, проте, в повному складі. Івернес і Пеншіна мають приемність розмовляти з пані Коверлі і її дочкою, котрі до них, як завжди, дуже ласкаві. Можливо, Уолтеру Танкердону й досадно, що він не може взяти участі в їхній бесіді, можливо, що й міс Ді залюбки зайшла б у розмову з молодиком... Ото зчинився б скандал! Скільки більш чи менш нескромних натяків з'явилось би у відділі світської хроніки в «Старборд-Кронікл» і «Нью-Геральд»!

Коли настає цілковита темрява, наскільки це можливо в тропічні яснозоряні ночі, океан починає світитися

аж до дна своїх глибин. Неозора водна просторінь наскрізь пронизана фосфоричними відблисками, осяяна рожевими й голубими відсвітами; вони не рухаються блискучими смужками на гребенях хвиль, а спокійно випромінюють сяйво, немовби розпросторене незліченними легіонами світляків. Це фосфоричне випромінювання все підсилюється, при ньому навіть можна читати, наче при свіtlі далекого північного сяйва. Здається, Тихий океан, ввібривши в себе протягом дня сонячне проміння, повертає його уночі цими потоками світла.

Незабаром Стандарт-Айленд увіходить в масу акалеф, розтинаючи її на два рукави, що розбігаються вздовж його металевих берегів. Минає ще дві-три години, і плавучий острів уже щільно оточений з усіх боків безліччю сріблястих медуз,— вони світяться з тою самою силою.

Це дивне видовище триває аж до ранішньої зорі, аж при перших променях її фосфоричне сяйво згасає.

Через шість днів «перлина Тихого океану» досягає великого уявного кола нашої планети, яке, матеріалізувавшись, могло б розкрайти обрій навпіл. З цього місця можна було б одночасно споглядати обидва полюси небесної сфери, один на півночі, освітлений мерехтливим сяйвом Полярної зорі, другий на півдні, прикрашений, немов груди солдата, сузір'ям Південного Хреста. Слід додати, що коли стежити з різних пунктів екваторіальної лінії за щоденным рухом світил, то здаватиметься, ніби лінії їхніх шляхів перпендикулярні до лінії обрію. І якщо ви хочете втішатися цілком однаковими днями й ночами, то саме тут, у цих місцях, де острови й континенти перерізує екватор, слід вам оселити своїх пенатів¹.

Відтоді як Стандарт-Айленд покинув Гавайський архіпелаг, він проплив шістсот кілометрів. Це вже вдруге за час свого існування він переходить з одної півкулі до другої і перетинає лінію екватора, спочатку спускаючись на південь, а потім піднімаючись у північному напрямку. З нагоди переходу через екватор у місті влаштовують свято. В парку організують для населення різні розваги, на узбережжі — прогулянки в електричних колясках, в соборі і в церкві святої Марії відбудуться урочисті служби. З горішнього помосту обсерваторії весел-

¹ Пенати — хатні боги в древніх римлян.

кою заграє розкішний фейерверк, і вогняні кульки, вертульки й ракети змагатимуться в красі й блиску з зорями південного небозводу.

Як ви вже напевно догадались, це — наслідування тих химерних вистав, що їх за звичаєм влаштовують на суднах, коли вони досягають екватора, певний відомін традиційного хрещення новачків, які вперше перепливашають екватор. Дійсно, саме в цей день на Стандарт-Айленді охрещують усіх дітей, що народилися під час подорожі. Церемонію хрещення мають відбути і ті, хто гостює на острові і ще не побував на південній півкулі.

— Цього разу ми на черзі,— каже Фрасколен до товаришів,— нас мають охрестити.

— Тільки цього бракувало! — обурюється Себастян Цорн, супроводжуючи свої слова гнівними жестами.

— Нічого не поробиш, мій старий терликало! — каже Пеншіна.— Нам виллють на голову кілька відер неосвячененої води, нас посадовлять на перекидисті дошки, нас вкинуть у бочку з сюрпризами, і Тропічний дід не забариться з почтом своїх блазнів, щоб повимащувати нам обличчя сажею!

— Невже вони гадають,— вигукує Себастян Цорн,— що я скорюся цим грубіянським жартам іхнього блазенського маскараду!

— Доведеться,— каже Івернес,— в кожній країні свої звичаї, і гості повинні їм коритися.

— Але не тоді, коли їх затягають силоміць! — відповідає непоступливий глава Мандрівного квартету.

Та хай не турбує його цей карнавал, яким розважаються на кораблях, що перетинають екватор! Йому немає чого боятися появі Тропічного діда! Артистів поливатимуть не морською водою, а шампанським найкращих марок. Їх не дуритимуть, показуючи лінію екватора, заздалегідь накреслену на об'єктиві підзорної труби. Ці забави личать матросам, а не статечним громадянам Стандарт-Айленду.

Свято відбувається в передвечірні години п'ятого серпня. Всі урядовці дістають відпустку, крім працівників митниці, що завжди повинні бути на своїх місцях. У місті й обох портах вся робота припиняється. Гребні гвинти не працюють. Заряду акумуляторів повинно вистачити і на освітлення, і на всі види електричного зв'язку. Проте Стандарт-Айленд не стоїть на місці.

Морська течія поволі відносить його до тої межі, що поділяє навпіл земну кулю. В обох церквах лунають молитви, співи, гучні звуки органа. Особливо весело в парку, де загальний захват викликають спортивні змагання і гри. В них беруть участь представники всіх прошарків міського населення. Найбагатші молоді джентльмени, з Уолтером Танкердоном на чолі, захоплюють глядачів незрівнянною майстерністю в партії гольфа, чудовою грою в теніс. Коли сонце, прямовисно скочуючись до обрію, сковашається за ним, полишивши за собою короткі сутінки, що їх менш як за годину заступить нічна пітьма, різокользорові ракети злетять у небо безмісячної ночі, і темрява її ще збільшить ефект усіх цих чудес.

У великому залі казино квартет дістає хрещення, як і передбачалось, і навіть від руки самого Сайруса Бікерстафа. Губернатор простягає їм пінистий келих, і шампанське ллється рікою. Артисти дос舒心у смакують кліко й редерер¹. З боку Себастяна Цорна було б чорною невдячністю скаржитись на таке хрещення, що анітрохи не нагадувало ту солону воду, яку він змушеній був покушувати в перші дні свого існування.

На ці прояви щирої симпатії наші парижани відповідають виконанням найкращих творів свого репертуару: сьомого квартету фа мажор Бетховена, опус 59; четвертого квартету мі-бемоль Моцарта, опус 10; четвертого квартету ре мінор Гайдна, опус 17; сьомого квартету (анданте, скерцо, каприччіозо) і фуги Мендельсона, опус 81. Так, саме цими шедеврами концертної музики втішаються мільярдяни, і до того ж безкоштовно. Публіка тиснеться в дверях, в залі можна задихнутися. Кожну річ слухачі вимагають повторювати двічі й тричі, і губернатор нагороджує виконавців золотою медаллю з діамантовою облямівкою, яка викликає пошану кількістю своїх каратів; на одному боці медалі вирізьблено герб Мільярд-Сіті, на другому — напис французькою мовою: «Мандрівному квартету від Компанії, Муніципалитету й населення Стандарт-Айленду».

І якщо все це шанування не проймає наскрізь душу непримиреного віолончеліста, то тільки виключно через його важку, гідну жалю вдачу, про що безперестанку говорять йому товариші.

¹ Кліко і редерер — марки вина (шампанського).

— Почекаємо кінця цієї історії! — лише й каже він і гарячково куйовдить собі борідку.

За розрахунками астрономів Стандарт-Айленду, о десятій годині тридцять п'ять хвилин плавучий острів повинен перетяти лінію екватора. Саме в цю мить залунає постріл гармати з батареї Хвилеріза. Електричний дріт з'єднує батарею з приладом, встановленим у сквері, що оточує обсерваторію. Ввімкнути струм, тобто власноручно вистрілити з гармати — надзвичайна честь і втіха для самолюбства того серед знатних громадян, кому буде доручено це зробити.

Сьогодні цієї честі домагаються дві поважні особи. Легко догадатися, що мова мовиться за Джема Танкердона й Нета Коверлі. Наявність двох претендентів завдає великих труднощів Сайрусові Бікерстафу. З цього приводу між мерією й обома частинами міста вже відбулися попередні дуже морохливі переговори. Згоди вони не дійшли. Қалістус Менбар, на прохання губернатора, взяв на себе обов'язки посередника. Та всупереч своїй загальновідомій спритності, своєму дипломатичному хистові, він зазнав цілковитої невдачі. Джем Танкердон ні в якому разі не хоче віддати першість Нетові Коверлі, який, відмовляється поступитися перед Джемом Танкердоном. Всі чекають вибуху.

І він стався, цей оглушливий вибух, коли двоє привідців зустрілися в сквері лицем до лиця. Електричний прилад за п'ять кроків од них. Залишається тільки доторкнутися до нього пучкою...

Юрба, обізнана з усією складністю справи, збуджена до краю цією боротьбою за першість, ринула в сквер.

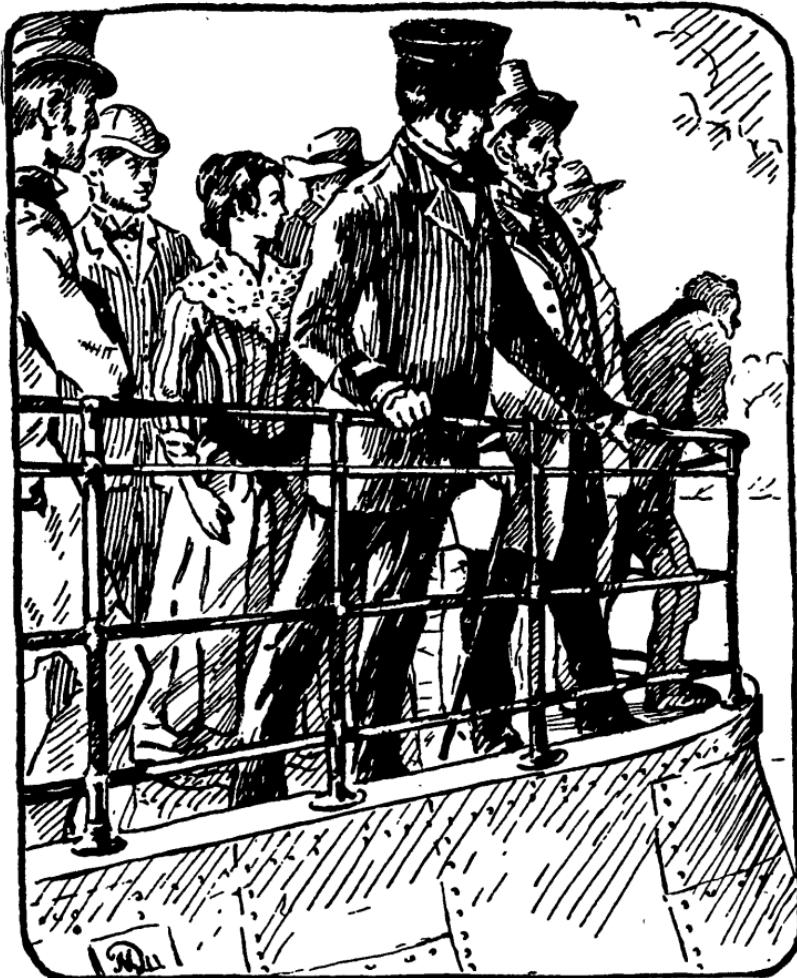
Себастян Цорн, Івернес, Фрасколен і Пеншіна після концерту подалися до садка і з цікавістю стежать за розвитком цього суперництва, що виникло на протилежних краях острова і ховає в собі серйозну загрозу для майбутнього.

Обидва багатій наближаються один до одного, навіть не кивнувши злегка головою на знак вітання.

— Я гадаю, добродію,— каже Джем Танкердон,— що ви не будете сперечатись зі мною за честь...

— Саме цього я чекаю од вас, добродію,— відповідає Нет Коверлі.

— Я не дозволю, щоб в моїй особі прилюдно позбавили...

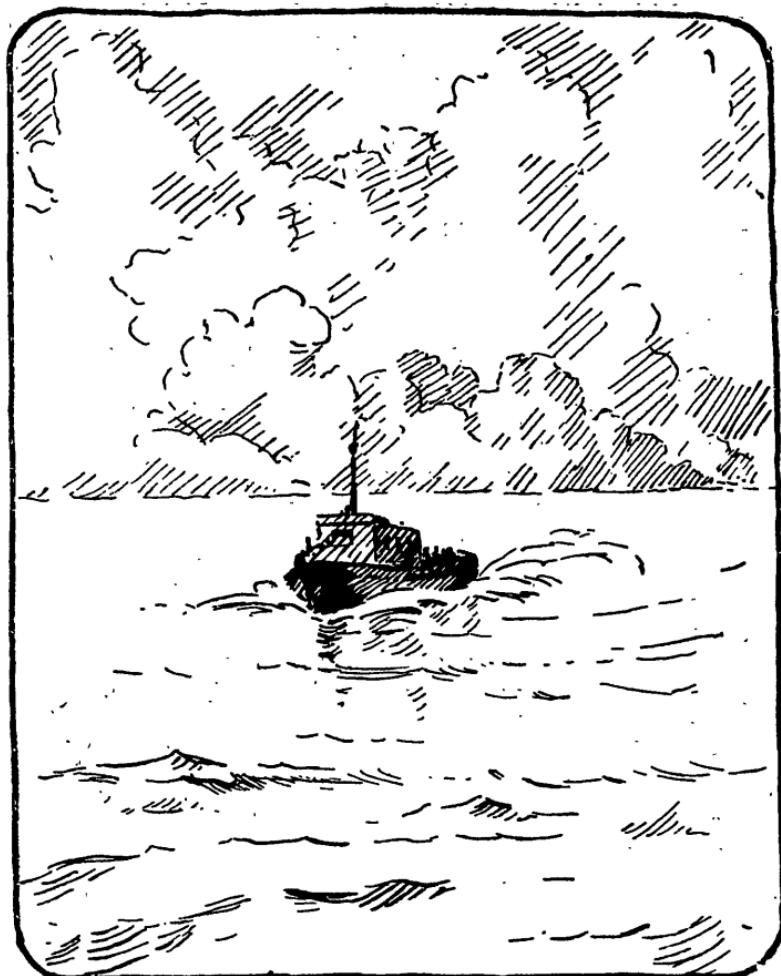

— Я теж не дозволю, щоб в моїй особі...

— Гаразд, ми ще побачимо! — вигукує Джем Танкердон і робить крок до електричного приладу.

Нет Коверлі теж ступає вперед на один крок. В справу втручаються прибічники обох багатіїв. З-поміж їхніх лав лунають образливі й зневажливі вигуки. Уолтер Танкердон готовий, безперечно, підтримати права свого батька, проте, помітивши міс Коверлі, що стоїть трохи осторонь, він зупиняється, вкрай збентежений.

Що ж до губернатора, то хоч він і має на своєму боці головного інспектора мистецтв, який охоче візьме на

себе роль буфера, проте Сайрус Бікерстаф дуже засмучений тим, що не в силі поєднати в одній китиці білу троянду Йорків з червоною трояндою Ланкастерів. І хтозна, чи не приведе це гідне жалю суперництво до таких самих згубних наслідків, які мали чвари XV століття для англійської аристократії? ¹

¹ Йдеться про війну XV ст. між англійськими феодалами, що вигубила майже всю старовинну шляхту в країні. Рід Йорків і рід Ланкастерів, наймогутніших тоді феодалів, мали в своїх гербах вирізьблені троянди.

Тим часом наближається хвилина, коли прова Стандарт-Айленду повинна перетяти лінію екватора. Розрахунок зроблено з точністю до одної чверті секунди, і розходження не може перевищити восьми метрів. Осьось обсерваторія подасть гасло.

— В мене виникла чудова ідея! — шепоче Пеншіна.

— Яка саме? — питає Івернес.

— Я зараз як бабахну кулаком по кнопці цього пристрілу, то вони одразу прийдуть до згоди...

— Не треба цього робити! — каже Фрасколен, затримуючи рукою «Його високість».

Невідомо, чим закінчилася б ця пригода, якби раптом не пролунав постріл...

Але він надійшов не з батареї Хвилеріза. Добре було чути, що стріляли з моря.

Натовп занімів спантеличений.

Що може означати постріл із гармати, яка не належить артилерії Стандарт-Айленду?

Телеграма, надіслана з Штирборт-Гарбора, майже негайно роз'яснює цю загадку.

За дві чи три милі від плавучого острова гине судно, воно подає гасла лиха і просить допомоги.

Несподівана і щаслива розв'язка! Тепер нікому не спаде на думку ані сперечатись перед електричним пристрілом, ані салютувати, відзначаючи перехід через екватор. Зрештою, і час уже минув. Плавучий острів перетнув заповітну лінію, а з жерла гармати так і не пролунав традиційний постріл. І ще, безперечно, навіть на краще для честі родин Танкердонів і Коверлі.

Сквер спорожнів. Юрби людей виrushають пішки — адже електричний транспорт не працює, — поспішаючи до молу Штирборт-Гарбора.

А втім, почувши гасло з моря, черговий офіцер уже вжив заходи для порятунку. Один з електричних катерів, пришвартованих у гавані, миттю пустився в море, наче стріла. І саме в ту хвилину, коли натовп дійшов до порту, катер повернувся у гавань із потерпілими, яких ледве встиг зняти з судна — його в той момент поглинула безоднія Тихого океану.

Це судно — малайський кеч, що весь час від Гавайських островів йшов слідом за Стандарт-Айлендом.

Розділ XI
МАРКІЗЬКІ ОСТРОВИ

Вранці двадцять дев'ятого серпня «перлина Тихого океану» тихо просувалась серед островів Маркізького архіпелагу між $7^{\circ} 55'$ і $10^{\circ} 30'$ південної широти і 141° і $143^{\circ} 6'$ західної довготи за паризьким меридіаном. Від Сандвічевих островів вона пройшла відстань у три з половиною тисячі кілометрів.

Маркізький архіпелаг називають ще й островами Мендані за іменням іспанця, що відкрив 1595 року південну частину цієї групи. Їх називають також островами Революції, бо 1791 року¹ капітан Маршан побував на північному заході цих островів. Звуться вони також і архіпелагом Нука-Хіва, бо таку назву має найзначніший з островів архіпелагу. Проте справедливіше було б назвати їх іменем Кука: славетний мореплавець обслідував їх у 1774 році.

Погоджуючись із цими міркуваннями комодора Сімкоо, Фрасколен додає своєю чергою:

— Ці острови можна з однаковим правом називати й французьким архіпелагом, бо на Маркізьких островах майже у Франції.

Дійсно, першого травня 1842 року контр-адмірал Дюпеті-Туар, командувач постійним військово-морським флотом в Тихому океані, ім'ям Франції заволодів цим архіпелагом. Близько тисячі і до двох тисяч миль відмежовують його від американського узбережжя, від Нової Зеландії, Австралії, Китаю, від Молукських і Філіппінських островів. Хвалили чи засуджували контр-адмірала, зважаючи на такі обставини, за його вчинок? Опозиція картала його, урядові кола — схвалювали².

— Та чи ж є у нас на цих островах,— питає Фрасколен у свого люб'язного чичероне,— більш-менш значні військові сили?

¹ Тобто за часів французької буржуазної революції кінця XVIII ст.

² 1842 року Франція оголосила протекторат над Маркізькими островами, що надзвичайно загострило її взаємини з Англією. Поплітка колоніального загарбання французького буржуазного уряду і дії адмірала Дюпеті-Туара викликали рішучий протест демократичних прошарків французького населення.

— До 1859 року,— відповідає комодор Сімкоо,— в Нука-Хіва стояла залога морської піхоти. Коли її відкликаю, охорона французького державного прапора була доручена місіонерам, які не дозволили б спустити його й обов'язково стали в оборону.

— А тепер?

— На Тайо-Хае ви знайдете лише резидента, кількох жандармів і тубільних солдатів під орудою одного офіцера, який виконує також обов'язки судді...

— Що веде справи тубільців?..

— Тубільного населення і французьких поселенців.

— Отже, в Нука-Хіва є поселенці?

— Так... мабуть, із двадцятеро.

— Замало, щоб організувати з-поміж них симфонічний оркестр, хіба що поганенький, з самих сурмачів!

Та й справді, в той час, як Маркізький архіпелаг, що простягається на сто дев'яносто п'ять миль у довжину й на сорок вісім у ширину, займає площу близько тисячі двохсот квадратних кілометрів, його людність не перевищує й двадцяти чотирьох тисяч, отож на тисячу тубільців ледве припадає один поселенець-колоніст.

Чи ж збільшиться населення Маркізьких островів, коли між двома Америками прокладуть новий морський шлях?¹ Це покаже майбутнє.

Що ж до Стандарт-Айленду, то його мешканців побільшало відтоді, як п'ятого серпня була врятована команда малайського кеча.

Іх десятеро, якщо не рахувати капітана, дуже рішучої на вигляд людини, як ми вже казали. Капітанові років сорок, звуть його Саролем. Його матроси — кремезні хлопці з тих племен, що заселяють найдальші острови Західної Малайї. Три місяці тому цей Сароль привів їх з вантажем копри² в Гонолулу, де Стандарт-Айленд зупинився на десять день. Як і повсюди, поява штучного плавучого острова викликала в них зачудування. Правда, вони не побували на острові, бо дістати дозвіл на це було дуже важко, та не треба забувати, що їхній кеч часто виходив у море, щоб оглянути зближнька Стандарт-Айленд, і об'їздив його на відстані півкабельтова. На-

¹ Йдеться про Панамський канал, будівництво якого тривало з 1881 р. до 1914 р.

² Копра — ядро кокосового горіха, з якого виробляють кокосову олію.

стирливе маячіння цього судна побіля плавучого острова, як і те, що воно виришило з Гонолулу через кілька годин після комодора Сімкоо, не викликали жодної підозри. Та чи ж варто, зрештою, турбуватися через якесь суденце в сотню тонн з десятма матросами? Ні, звичайно, але це, можливо, була помилка...

Коли вартовий офіцер Штирборт-Гарбора почув гарматний постріл, кеч був на відстані якихось двох чи трьох миль. Рятувальна шлюпка прибула саме вчасно, щоб прийняти капітана і його команду.

Ці малайці вільно розмовляють англійською мовою, що, власне, і не дивує в мешканців західних територій Тихого океану, де, як ми вже згадували, Великобританія домоглась беззаперечної переваги. Отож від них дізнались, який нещасливий випадок під час плавби спричинився до катастрофи і що одинадцять малайців зникли б у глибинах океану, якби шлюпка запізнилась хоч на кілька хвилин.

За добу перед тим, розповідали ці люди, в ніч з четвертого на п'яте серпня, на кеч наразився пароплав, що йшов на великій швидкості. Судна капітана Сароля не примітили, хоч на ньому й світились запобіжні вогні. Зіткнення було, напевне, зовсім незначне для пароплава, який наче нічого й не відчув і продовжував свій шлях з тою ж швидкістю; або ж — на жаль, це трапляється частенько, — він, тікаючи на всіх парах, намагався уникнути непріємних претензій, які б йому дорого обійшлися.

Але поштовх, непомітний для пароплава чималого тоннажу, спричинився до загину невеличкого кеча. Малайське судно зазнало у прові біля фок-щогли страшного удару, і навіть незрозуміло, як воно, пробите наскрізь, не пішло одразу на дно. Воно трималось так-сяк на поверхні води із людьми, що вчепились за щогли. Якби море в той час було бурхливе, жодний з них не міг би опиратися хвильям, що миттю знесли б цей потопаючий уламок. На щастя, течія віднесла його на схід, і він наблизився до Стандарт-Айленду.

Проте, розпитуючи капітана Сароля, комодор не приховує свого здивування перед тим, що напівзатонулий кеч опинився в полі зору Штирборт-Гарбора.

— Мені ще більше це не зрозуміло, — відповідає маляець. — Мабуть, за останню добу ваш острів посувався дуже поволі?

— Ось єдине їмовірне пояснення,— каже комодор Сімкоо.— Та, зрештою, це й неважливо. Головне те, що ви врятовані.

І врятовані вчасно, треба додати. Ледве шлюпка відійшла на якусь чверть милі, як кеч зник під водою.

Все це розповів капітан Сароль спершу офіцерові рятувальної шлюпки, потім комодорові Сімкоо і, врешті, губернатору Сайрусові Бікерстафові; відтак він і його екіпаж дістають потрібну допомогу.

Тепер постає питання про повернення малайців на їхню батьківщину. Коли їх спіткало нещастя, вони тримали курс на Гебріди. Стандарт-Айленд, що йде на південний схід, не може міняти свій маршрут і повернути на захід. Отже, Сайрус Бікерстаф пропонує висадити їх в Нука-Хіва, де вони чекатимуть на будь-яке торговельне судно, що йтиме з своїм вантажем до Нових Гебрід.

Капітан і його матроси перезираються. Вигляд у них розчарований. Ця пропозиція зовсім засмутила бідолах, що залишились без будь-яких засобів існування і втратили разом із кечем усе, що мали. Невідомо, скільки часу доведеться їм на Маркізьких островах чекати праплава, а на що вони житимуть?

— Пане губернаторе,— каже капітан благальним тоном,— ви нас рятували від смерті, і ми не знаємо, як довести вам свою глибоку вдячність... І все ж ми просимо вас полегшити наше повернення додому...

— В який спосіб? — питає Сайрус Бікерстаф.

— В Гонолулу казали, що Стандарт-Айленд, прямуючи на південь, повинен відвідати Маркізькі острови, Помоту, острови Товариства, а потім звернути на захід.

— Це так,— каже губернатор,— дуже можливо, що, перш ніж повернутися до бухти Магдалини, ми дійдемо аж до островів Фіджі.

— Острови Фіджі — англійський архіпелаг,— провадить капітан,— і відтіля ми легко дісталися би до Нових Гебрід, вони лежать поблизу... якби ви дозволили нам залишитись тут...

— Я нічого не можу вам обіцяти,— відповідає губернатор.— Нам заборонено брати на острів сторонніх осіб. Треба поочекати, поки прибудемо до Нука-Хіва. Я запищаю каблограмою наше управління в бухті Магдалини, і, якщо воно дасть згоду, ми довеземо вас до островів

Фіджі, відкіля дістатися додому вам дійсно набагато легше.

Ось як сталося, що малайці перебували на Стандарт-Айленді, коли він двадцять дев'ятого серпня наблизався до Маркізьких островів.

Цей архіпелаг, так само як і острови Помоту й Товариства, підпадає дії пасатних вітрів, які забезпечують в цих місцях помірну температуру й цілющий клімат.

На світанні плавучий острів підходить до північно-західної групи Маркізького архіпелагу.

Перш за все він зустрічає на своєму шляху піщаний атол¹, позначений на картах як кораловий острівець; гнані потужною течією, об нього шалено б'ються морські хвилі.

Атол залишається ліворуч, і спостерігачі вже сигна-лізують появу першого острова Фетуу, крутого, оточеного прямовисними скелями, в чотириста метрів заввишки. За ним видніє острів Xay, що здіймається вгору на щістсот метрів: з цього боку він має вигляд високої неплідної кручі, в той час як протилежний схил його зелений і свіжий і має дві бухточки, куди можуть заходити невеликі судна.

Фрасколен, Івернес і Пеншіна, покинувши Себастяна Цорна в його постійно недоброму гуморі, посідали на першечку вежі в товаристві Етеля Сімкоо й кількох його співробітників. Хай ніхто не дивується, що звуконаслідувальний характер назви Xay наснажує «Його високість» па різні химерні вигадки.

— Напевне,— каже він,— це котяча колонія, якою править здоровенний кіт...²

Xay залишається ліворуч. Стандарт-Айленд тут не зупиняється і прямує до головного острова, що дав назву всьому архіпелагу.

Наступного дня, тридцятого серпня, наші парижани з першим промінням сонця знову на чатах. Верхів'я Нука-Хіви можна було розгледіти ще вчора ввечері. В ясну погоду гірський ланцюг цього архіпелагу видно за вісімнадцять-двадцять миль, бо деякі його вершини сягають понад тисячу двісті метрів і вимальовуються здалеку, наче величезний хребет, що тягнеться вздовж усього острова.

¹ Атол — низинний кораловий острів, що має кільцеву форму.

² Назва острова Xay нагадує у вимові (х'яу) котяче «няв».

— Зверніть увагу,— каже комодор Сімкоо до своїх гостей,— на загальний вигляд архіпелагу. Його верхогір'я зовсім оголені, що в цих широтах не може не дивувати, а рослинність з'являється лише на рівні двох третин схилів, розповсюджується з гір по ярках та ущелинах і пишно бує на узбережжі, розстилаючись аж до білих пляжів.

— А проте,— зауважує Фрасколен,— Нука-Хіва, очевидно, не підлягає цьому загальному правилу, принаймні коли йдеться про рослинність середньої смуги. Острів здається безплідним...

— Це тому, що ми підходимо до нього з північного заходу,— відповідає комодор Сімкоо,— та коли ми обійдемо його з півдня, вас уразить контраст. Там повсюди зелені луки, густі ліси, водоспади метрів у триста...

— Он як! — вигукує Пеншіна.— Потоки води, що падають з висоти Ейфелової вежі,— воно варто того, щоб подивитись! Цьому й Ніагара позаздрить...

— Анітрохи! — протестує Фрасколен.— Цінність Ніагари — її широчінь, маса води там рине вниз на всій відстані в дев'ятсот метрів од американського берега до канадського. Адже ти добре це знаєш, Пеншіна, ми ж там були...

— Цілком справедливо, і я прошу пробачення в Ніагари! — відповідає «Його високість».

Протягом дня Стандарт-Айленд пливше вздовж берегів Нука-Хіва на відстані одної милі. Весь час ті самі позбавлені рослинності схили, що піdnімаються до центрального плато Товії, безперервна лінія стрімких скель і урвищ. І все ж, як засвідчив мореплавець Браун, тут є добре місця для стоянки суден, і вони дійсно були пізніше відкриті.

Загальний вигляд Нука-Хіва, чиє ім'я викликає в уяві чарівні краєвиди, досить похмурий. Але, як справедливо зауважують Дюмулен і Дегра, супутники Дюмон-Дюрвіля¹ під час його подорожі до південного полюса й по Океанії, «вся краса, всі пишноти природи зосереджені у внутрішній частині бухт, у міжгір'ях, утворених відрогами гірського хребта, що височіє у центрі острова».

¹ Дюмон-Дюрвіль (1790—1842) — французький мореплавець. Обслідував островні групи Тихого океану, райони Антарктики, відкрив кілька невідомих досі земель і островів. Залишив багатотомні описи своїх подорожей.

Проминувши ці пустельні береги і гострий виступ на заході, Стандарт-Айленд дещо міняє свій напрямок і, зменшивши швидкість правих гребних гвинтів, обходить навколо мису Чічагова, названого так російським мореплавцем Крузенштерном¹. Тут берег утворює западину, скожу на подовжену дугу, в центрі якої вузьке війстя веде у порт Тайоа, або Акані, що його бухточки дають надійний захисток від найстрашніших штурмів Тихого океану.

Але комодор Сімкоо тут не зупиняється. Далі на південь є дві інших бухти: Анни-Марії, або Тайо-Хає, в центрі, і бухта Тайпі, по той бік мису Мартен, найдальшого на південному сході пункту острова. Біля бухти Тайо-Хає Стандарт-Айленд і розраховує зупинитися днів на дванадцять.

Тридцять першого серпня, як тільки в полі зору з'являється порт, із правого боку починають лунати постріли, й кучерявенький димок піднімається над скелями.

— Диви,— каже Пеншіна,— тут на честь нашого прибуття гатять із гармати.

— Ні,— заперечує комодор Сімкоо.— Ані таї, ані хаппа — основні племена цього острова — не мають артилерії, придатної хоч би для найскромнішого салюту. Те, що ви чуєте,— гуркіт морських хвиль, що ринуть у глибини скелястої печери поблизу мису Мартена, а дим — то тільки бризки від маси відкинутої назад води.

— Шкода,— каже Пеншіна,— бо гарматний салют — це те саме, що капелюх, який знімають, щоб привітатися.

Острів Нука-Хіва має кілька назв — можна сказати, кілька імен,— якими називали його один по одному хрещені батьки: Інгрем назвав його островом Федерації, Маршан — Прекрасним островом, Гергерт — островом сера Генрі Мартена, Робертс — островом Адама, Порт-Тір — островом Медісона². Зі сходу на захід він простягається на сімнадцять миль, з півночі на південь — на десять, тобто має щось із п'ятдесяти чотири милі в об-

¹ Крузенштерн — один з перших російських мореплавців, які досліджували район Тихого океану, зокрема Маркізький архіпелаг (роки 1803—1806). Мис на острові Нука-Хіва названий на честь російського полярного мореплавця В. Е. Чічагова.

² Тут згадуються мореплавці різних країн, які надавали Маркізькому архіпелагу та його островам свої назви. Крузенштерн запропонував називати їх так, як називають їх тубільці.

воді. Клімат тут для здоров'я корисний. Температура така, як в міжтропічних зонах, пом'якшена впливом пасатних вітрів.

Щодо населення Маркізьких островів, то пора вже відкинути перебільшені цифри перших дослідників, які нараховували тут сто тисяч жителів. Елізе Реклю, спираючись на ґрунтовні матеріали, вважає, що архіпелаг має близько семи тисяч мешканців, причому найбільше припадає на долю Нука-Хіва. Якщо за часів Дюмон-Дюрвіля кількість мешканців Нука-Хіва, що складались із племен таї, хаппа, тайона й тайпі, сягала до восьми тисяч, то відтоді вона безперервно скорочується. В чому ж причина цього вилюднення? В тому, що тубільців винищують війни, чоловіків силоміць одправляють працювати на перуанські плантациї, населення зловживає алкогольними напоями і, нарешті,— треба сказати відверто,— воно вимирає від злигоднів, які завжди приносить чужоземне завоювання, навіть коли завойовники належать до цивілізованих народів.

Під час тижневої стоянки мільярдяни неодноразово відвідують Нука-Хіва. Найбільш поважні серед місцевих європейців віддають візити, завдяки дозволу губернатора, що надав їм право вільного доступу на Стандарт-Айленд.

Себастян Цорн з товаришами також пускаються в довгі екскурсії і хоч як утомлюються, зате зазнають від них великої втіхи.

Бухта Тайо-Хае має форму півкола, зрізаного вузьким проходом у гавань, за своїми розмірами замалу, щоб умістити Стандарт-Айленд; до того ж бухта поділена навпіл двома піщаними пляжами. Ці пляжі відокремлені один від одного невеличким пагорбком із крутими схилами, на якому ще досі підносяться руїни фортеці, збудованої Портером 1812 року, коли він завойовував цей острів.

На протилежному березі наші парижани знаходять не місто, а скромне селище; більшість його хатинок визирають то тут, то там з-за дерев. Та які чарівні долини розстилаються поруч і перш за все долина Тайо-Хае, в якій мешканці Нука-Хіва найохочіше зводять свої житла. Яка насолода блукати тут серед заростів кокосових та бананових пальм, казуарин, гойяв, гібікусів, хлібних та багатьох інших дерев, ущерть налитих живодайним

соком! В хижках туристів зустрічають гостинно. Там, де сто років тому їх, можливо, пожерли б, тепер частують перепічками з бананів і тіста меї або з хлібного дерева, жовтявою лемішкою з таро¹ — солодкою в свіжому вигляді й трохи кислуватою, коли зачерствіє, — а також споживним корінням такі². Що ж до хауа — рід ската, що його їдять сирим, і філе з акули, яке цінують тим вище, чим більше воно протухло, то наші парижани рішуче відмовились навіть доторкнутися до цих страв.

На прогулянках музикантів супроводжує часом Атана́з Доремюс. Торік він побував у цих місцях і тепер виконує обов'язки гіда. Можливо, він не дуже знається на природознавстві й ботаніці, може бути, він іноді плутає величні спондії, плоди яких схожі на яблука, з декоративними панданусами, «найзапашнішими», що цілком виправдовують цю назву, з казуаринами, дерево яких тверде, немов залізо, з гібіскусами, що з їхньої кори тубільці роблять собі одежду, з папайєю, з квітучою гарденією. Але квартет не має потреби звертатися до його дещо сумнівних знань, бо Маркізька флора сама демонструє перед ними розкішну папороть, гордовиті поліподи, кущі китайських червоних і білих троянд, злакові, пасльонові (серед них і тютюн), губоцвіти з фіялковими гронами, які правлять за найвишуканішу оздобу юним нука-хів'янкам, також рицинові в дванадцять футів заввишки, драцени, цукрову тростину, помаранчові й цитрусові дерева, що, завезені сюди нещодавно, чудово прийнялися на цій землі, зігрітій гарячим літнім промінням і зрошеній незліченними струмками, які збігають з гір.

Одного ранку музиканти, діставшись на той бік села Таї, зійшли вздовж гірського потоку до вершини хребта. І коли біля їхніх ніг перед їхніми очима розіслались при надні долини, де живуть племена таї, тайпі і хаппа, — з грудей їх вирвались захоплені вигуки! Якби вони мали з собою інструменти, то не втримались би від бажання в звуках будь-якого шедевра ліричної музики вилити свій захват перед шедевром природи! Правда, виконавців слухали б тільки пташки. Але які ж вони гарні — і горлиця куру-куру, яка залітає на ці верхогір'я, і

¹ Т а р о — трав'яниста рослина, її кореневища багаті на крохмаль.

² Так і — багаторічні трави з крохмалистими бульбами.

чарівна маленька салангана¹, і фаетон², що примхливим летом перетинає повітряні простори, постійний гість нука-хівських ущелин!

В місцевих лісах, навіть у найдикішій гущавині, не має ядучих плаズунів. Нікого не лякають ані удави в два фути завдовжки, такі ж нешкідливі, як і вужі, ані ящірки, лазурові хвостики яких не відрізниш від квітів.

Тип тубільців дуже прикметний. В них є щось азіатське, і саме ці риси виявляють, наскільки вони різняться за походженням від інших народів Океанії. Ріст вони мають середній, тіло м'язисте, бездоганно пропорційної будови, груди широкі. Руки й ноги в них тонкі, овал обличчя правильний, чоло високе, очі чорні з довгими віями, ніс орлиний, зуби рівні і білі, шкіра не біла і не червонувата, а темно-коричнева, як у арабів, обличчя веселі й привітні.

Татуювання — тут не роблять порізів на тілі, а про-колини, які потім посипають попелом спаленого моло- чаю — вже майже зовсім зникло. Тепер тубільці носять бавовняну одежду, впроваджену місіонерами.

— Гарні люди,— каже Івернес,— та, мабуть, вони були ще кращі за тих часів, коли носили лише пов'язку на стегнах, а на голові — нічого, крім власного волосся, і вільно розмахували луком і стрілами.

Населення Нука-Хіва поділяється на два класи, обидва підлеглі закону табу³. Цей закон вигадали сильні проти недужих, багаті проти бідних, щоб оборонити свої права й свої достатки. Білий колір означає табу, що лежить на священих речах, священих місцях, на надгробках, на житлах вождів — простим людям не можна до них підходити. Отже, є клас людей табу, тобто недоторканих, до якого належать жерці, тута, або чаклуни, акарки, або світські начальники, і клас непривілейованих — більшість жінок і все простолюддя. Ці люди не тільки не мають права доторкнутися рукою до предмета табу, їм навіть і дивитися на нього заборонено.

¹ Салангана — дрібна пташка з породи стрижів, яку часто називають морською ластівкою.

² Фаетон — птах з породи веслоногих, що живе в зоні тропічних морів.

³ Табу — релігійний закон у полінезійських народів, за яким певні речі, місця, особи тощо оголошуються священими і будь-який зв'язок з ними забороняється.

— Цього закону,— розповідає музикантам Сайрус Бікерстаф під час прогулянки до бухти,— так суворо додержуються на Маркізьких островах, і на Помоту, і на островах Товариства, що я не радив би вам, панове, будь-коли його порушувати.

— Ти чуєш, мій хоробрий Цорне? — каже Фрасклен.— Держи свої руки й очі на припоні!

Віолончеліст тільки знизує плечима, як людина, що її ці речі зовсім не обходять.

П'ятого вересня Стандарт-Айленд покидає стоянку біля Тайо-Хає, а дев'ятого вересня після полуночі з очей мільярдян зникає на південному сході останній острівець архіпелагу. Плавучий острів згідно з своїм маршрутом повертає на захід, щоб дістатися до архіпелагу Помоту.

Дні стоять погожі — вересень у цій місцевості відповідає березню в північній півкулі.

Вранці одинадцятого вересня з Бакборт-Гарбора виходить у море щлюпка і наближається до одного плавучого поплавища, на якому закріплена кабелі з бухти Магдалини. Кінець мідного дроту, ізольованого щільним шаром гутаперчі, з'єднують з апаратами обсерваторії і встановлюють таким чином телефонний зв'язок з американським узбережжям.

Адміністрація Стандарт-Айленду запитує управління Компанії щодо малайців з потонулого кеча. Чи дозволить воно губернаторові довезти їх до островів Фіджі, відкіля вони зможуть дістатися додому швидшим і дешевшим способом?

Відповідь управління позитивна. Стандарт-Айленд дістає навіть дозвіл йти на захід аж до Нових Гебрід і висадити там потерпілих, якщо рада нотаблів Мільярд-Сіті не заперечуватиме проти цього.

Сайрус Бікерстаф повідомляє про це рішення капітана Сароля, який просить губернатора передати управлінню Компанії в бухту Магдалини його щиру подяку.

Розділ XII

ТРИ ТИЖНІ НА ПОМОТУ

Правду кажучи, членів квартету можна було б звичнувати в обурливій невдячності до Калістуса Менбара, якби в їхніх серцях не ворушилось шире до нього

почуття за те, що він заманив їх, нехай і по-зрадницькому, на Стандарт-Айленд. Та хіба так уже важливо, до яких засобів удався головний інспектор мистецтв, щоб обернути паризьких артистів на гостей Мільярд-Сіті, котрих радісно зустрічають, уклінно вшановують і щиро винагороджують! Себастян Цорн все, ще ходить насуплений, та що ж робити — ніколи вкритий колючками їжак не перетвориться на пухнасту кішечку. Але Івернес, Пеншіна, навіть Фрасколен і не мріють про приємніше життя. Екскурсія по чарівних морях Тихого океану, де не знаєш ані небезпеки, ані утоми! Прекрасний здоровий клімат, майже завжди однаковий, завдяки вчасному переходу з одного району Тихого океану до іншого. Жодної участі в суперництві двох таборів вони не беруть; їх вважають за співучу душу плавучого острова, їх охоче приймають у родинах Танкердонів і Коверлі і в найвищуканішому товаристві обох частин міста, до них з пошаною ставиться губернатор і службовці мерії, комодор Сімкоо і працівники обсерваторії, полковник Стюарт і його підлеглі, вони знаходять собі друзів в обох портах, на заводах, серед службовців і робітників. Чи ж будуть наші парижани в таких обставинах шкодувати за тими часами, коли вони блукали від одного американського міста до другого, і хто, врешті, їм не позаздрив би?

Однак на обрії Стандарт-Айленду помітні чорні плями, які, доводиться це визнати, перетворюються мало-помалу на насичені електрикою хмари, що можуть невдовзі вибухнути грозами, бурями й ураганами. Суперництво між Танкердоном і Коверлі, яке що далі, то більш загострюється, викликає серйозне занепокоєння. Їхні прибічники також ворогують між собою. Чи не призведе це врешті до сутички між двома партіями? Невже Мільярд-Сіті загрожують заворушення, заколоти, революція? Чи ж виявить адміністрація міста досить енергії, а губернатор Сайрус Бікерстаф — належної непохитності, щоб зберегти мир між цими Қапулетті й Монтеккі¹ на плавучому острові? Невідомо. Всього можна чекати від суперників, самолюбству яких немає меж.

Після сцени, що відбулася під час переходу через екватор, два мільярдери стали одвертими ворогами. Кож-

¹ Қапулетті й Монтеккі — ворогуючі між собою родини в трагедії Шекспіра «Ромео і Джульєтта». Ця ворожнеча привела Ромео і Джульєтту до загибелі.

ного підтримують їхні друзі. Між двома частинами міста припинились будь-які зносини. Вгледівши один одного здалеку, люди ухиляються від зустрічі, а коли все ж таки зустрічаються, якими погрозливими жестами вони обмінюються, як люто зиркають спідлоба один на одного!

Рознеслися навіть чутки, ніби колишній чікагський комерсант і кілька його однодумців з лівої частини міста засновують торговельне підприємство, ніби вони домагаються в Компанії дозволу збудувати на острові великий завод і довозити туди сотні тисяч свиней, щоб забивати, солити і продавати їх на різних архіпелагах Тихого океану...

Легко собі уявити після цього, що особняк Танкердана і особняк Коверлі обернулися на дві порохіvnі. Досить одної-однісінької іскри, і вони вибухнуть, а з ними злетить у повітря і весь плавучий острів. Адже йдеться, зрештою, не про що інше, як про судно, що плаває понад глибокими проваллями океану...

До того ж представникам міської влади слід було б менш покладатися на облудну безпеку і краще пильнувати капітана Сароля й малайців, яких так гостинно прийняли на острові після загину їхнього судна. Не можна сказати, щоб вони провадили якісь підозрілі розмови — ці люди зовсім не балакучі, тримаються осторонь, не вступають з остров'янами ні в які стосунки і втішаються тим безтурботним існуванням, про яке, без сумніву, шкодуватимуть на своїх диких Нових Гебрідах! Чи ж дають вони привід для якої підозри? І так і ні. В усякому разі уважніший спостерігач помітив би, що вони безперестанку шмиглють по острову, старанно вивчають Мільядр-Сіті, розташування вулиць і особняків, наче збираються складати точний план міста. Їх можна зустріти і в парку, і за міською околицею, вони вчащають до обох портів, де стежать за рухом пароплавів, що прибувають і відпливають з гавані. Під час довгих прогулянок вони роблять розвідки на узбережжі, де вночі і вдень вартує митна охорона, відвідують батареї, розміщені в носовій і кормовій частинах острова. Та, зрештою, що тут незвичайного? Чи ж можуть ці малайці, позбавлені будь-якої роботи, краще використати свій вільний час, ніж оглядаючи острів, та чи є в цьому щось підозріле?

А тим часом плавучий острів під управлінням комодора Сімкоо прямує потихесеньку все далі й далі на пів-

денний захід. Івернес, що ніби весь переродився відтоді, як він став плавучим остров'янином, цілком поринув у насолоду цієї чарівної подорожі. Те саме відчувають і Пеншіна, і Фрасколен: Які чудові години проводять вони в казино у вільний час між концертами, що відбуваються двічі на місяць, і виступами на музичних вечорах, за які мільярдяни сперечаються між собою, обіцяючи їм золоті гори. Щоранку з газет Мільярд-Сіті, до яких різні повідомлення надходять через підводні кабелі й пароплави регулярної служби, артисти дізнаються про свіжі новини; вони знають усе, що їх цікавить у житті Старого і Нового Світу,— з науки, політики, мистецтва, світської хроніки. Щодо політики, треба сказати, що англійська преса всіх напрямків продовжує протестувати проти існування мандрівного острова, який блукає по водах Тихого океану. Але на Стандарт-Айленді, як і в бухті Магдалини, на ці протести й докори не звертають жодної уваги.

Слід згадати, що, переглядаючи протягом кількох тижнів повідомлення закордонної інформації, Себастіян Цорн і його товариші пересвідчуються в тому, що американські газети зацікавились їхньою долею. Славетний Мандрівний квартет, який з захватом вітали скрізь у Сполучених Штатах, який так палко бажали почути ті, кому ще не судилося це щастя, не міг зникнути, не викликавши великого галасу. Квартет не прибув у Сан-Діего в призначений день, і в Сан-Діego забили на сполох. Надійшли чутки, які потім підтвердились, що на узбережжі Долішньої Каліфорнії французьких музикантів було викрадено і тепер вони подорожують на плавучому острові. Оскільки вони самі не протестували проти того, що їх викрали, то з цього приводу між Федеральною республікою і Компанією Стандарт-Айленд не відбулось жодних дипломатичних переговорів. Коли квартет захоче повернутися туди, де він тішився таким нечуваним успіхом, він завжди буде там бажаний гость.

Зрозуміло, що обидві скрипки й альт примусили мовчати віолончель, яка була зовсім не від того, щоб спричинитись до оголошення війни між Новим Світом і «перелиною Тихого океану»!

А втім, наші музиканти, відтоді як їх силоміць завезли на острів, надіслали до Франції багато листів. Їхні родини цілком заспокоїлися, і листування з плавучим

островом відбувається тепер так само регулярно, як між Парижем і Нью-Йорком.

Якось уранці — це було сімнадцятого вересня — Фрасколен, що сидів саме в бібліотеці казино, відчув цілком природне бажання познайомитися з картою архіпелагу Помоту, до якого лежав їхній шлях. Та ледве він розгорнув атлас, ледве кинув погляд на цю частину Тихого океану, як мимоволі гукнув сам до себе:

— Тисяча квінт! Як же Етель Сімкоо вибереться з цієї плутаниці? Ніколи в світі не знайде він дороги серед цієї сили-силенної островів і островців. Адже тут їх сотні! Немов купа камінців у калюжі. Тут він наразиться на скелі, там сяде на мілину, зачепиться гвинтами за виступ, а ось у цьому місці — буде капут усій машині! Справа кінчиться тим, що ми захряснемо всередині цього архіпелагу, де островці рояться, як на узбережжі нашого Морбігхана в Бретані!

Наш розважливий Фрасколен має рацію, хоч на узбережжі Морбігхана нараховують лише триста шістдесят п'ять островів — стільки, скільки днів у році,— а архіпелаг Помоту має їх удвоє більше. Море, що їх обминає, оточують, наче поясом, низки коралових рифів завдовжки у шістсот п'ятдесяти миль, як показує Елізе Реклю.

Вивчаючи карту цієї островної групи, не можна не дивуватись, що судно, а тим більше така морська споруда, як Стандарт-Айленд і поготів, наважується вирушити в небезпечну мандрівку крізь цей архіпелаг. Розташований між 17 і 28° південної широти та 134 і 147° західної довготи, він охоплює до тисячі островів і островців — а сімсот напевне,— рахуючи від Мата-Хіва до Піткерна.

Немає нічого дивного в тому, що цій групі надавано найрізноманітніші назви, як, наприклад, «Небезпечні острови» або «Архіпелаг Ліхого моря». Завдяки тій рясноті географічних назв, що складає своєрідну привілею Тихого океану, ця група зветься також «Острови Низинні», «Острови Туамоту», що означає «Далекі острови», «Південні», «Острови Ночі», «Таємнича земля». Щодо назви Помоту, або Памоту, яка означає «Острови Підкорені», то депутатія тубільного населення, яка зібралась 1850 року в Папеете, столиці Таїті, протестувала проти такого найменування. Та попри те, що французький уряд,

узявши до уваги це клопотання, вибрав між усіма іншими назву «Туамоту», в нашему оповіданні краще буде зберегти відомішу назву «Помоту»¹.

Хоч яке небезпечне це плавання, комодор Сімкоо не вагається. Він так досконально знає тутешні моря, що на нього можна цілком покластися. Він маневрує своїм островом, наче човном, примушує його кружляти на місці — можна подумати, керує ним за допомогою коромового весла. Фрасколен може не турбуватися: гострі виступи Помоту навіть не подряпають сталевий корпус Стандарт-Айленду.

Удень дев'ятнадцятого вересня спостерігачі обсерваторії помітили на відстані дванадцяти миль перші ознаки архіпелагу. Ці острови навдивовижу низинні. Якщо декілька з них височіють над рівнем моря метрів на сорок, то понад сімдесят острівців вистромлюються з води не більш як на метр, і їх заливало б хвилями двічі на добу, якби морський приплив не був тут майже невідчутний. Інші острови — це атоли, відгороджені ланцюгами підводних скель, безплідні кералові обмілини й оголені рифи.

Стандарт-Айленд наближається до архіпелагу зі сходу, щоб підійти до острова Анаа; відколи цей острів на половину зруйнував жахливий циклон 1878 року, під час якого загинуло багато його мешканців, столицею острова стала Факара.

В наступні дні Стандарт-Айленд минає острови Вахітаксі, Акіті й Аману.

В той час як мільярдяни цілком задоволені цією повільною прогулянкою між островами архіпелагу, де вони вже побували торік, і їм досить милуватися на місцеві чудеса здалеку, Пеншіна, Фрасколен та Івернес дуже зраділи б кільком зупинкам, які дозволили б їм ближче познайомитися з цими островами, що завдячують своїм існуванням наполегливій праці поліпів, тобто штучними островами... як і Стандарт-Айленд...

— Різниця лише в тому,—зауважує комодор Сімкоо,— що наш острів рухається...

— І навіть надто швидко,— підхоплює Пеншіна,— бо він ніде не зупиняється!

— Він зробить зупинку на островах Хао, Аноа, Фака-

¹ Архіпелаг звичайно називають Туамоту.

рава, і ви, панове, матимете повну можливість їх оглянути.

Коли Етеля Сімкоо запитують про процес формування цих островів, він відповідає, що поділяє найрозповсюдженішу теорію, за якою в цій частині Тихого океану морське дно поступово знижалося метрів на тридцять. Вкриті водою горбовини стали для зоофітів і поліпів місцем основою, щоб звести коралові спорудження. Внаслідок того, що інфузорії не можуть жити й виконувати свою роботу на значній глибині, ці спорудження піднімались потроху в міру зниження морського дна все вище й вище. Виступивши на поверхню океану, вони утворили цей архіпелаг, острови якого можна поділити за їх формою на бар'єрні, бахромчаті й атоли — так тубільці називають острови, що мають внутрішні озера. Потім з намулини від припливу на них нашарувався ґрунт. Зерна, занесені звідусіль вітрами, проросли, і кільчасті коралові островівці зазеленіли. Під сприятливим впливом тропічного клімату вапниста земля одяглася у трави й зілля, настовбурчилася чагарями й гайками.

— І хтозна,— говорить Івернес у пориві пророчого натхнення,— хтозна, може, суходіл, що його поглинули води Тихого океану, вирине будь-коли на поверхню, оновлений міріадами мікроскопічних істот. І тоді там, де тепер судна під вітрилами й пароплави борознять моря, мчатимуть експреси, з'єднуючи між собою Старий і Новий Світ!

— Нісенітниці плетеш, мій старий пророче! — глузливо зауважує неshanобливий Пеншіна.

Як і казав комодор Сімкоо, Стандарт-Айленд зупинився двадцять третього серпня перед островом Хао; чимала глибина навколоишнього моря дозволила підійти до нього близенько. Група екскурсантів дісталася на шлюпках до правого берега острова крізь протоку, над якою суцільною запоюю нависло гілля кокосових пальм. За п'ять миль відсіля на пагорку розташоване головне селище. В ньому усього двісті чи триста мешканців, більшість їх — ловці перламутру, який вони збувають торговельним підприємствам Таїті. Острів багатий на пандануси й мирти мікі-мікі, які перші прищепилися на цьому ґрунті, де тепер ростуть ананаси, цукрова тростина, таро, пріонія, тютюн і переважно кокосові пальми —

у величезних пальмових заростях їх нараховують на архіпелазі щось із сорок тисяч.

Можна сказати, що це дерево, справжній «добрий геній» тубільців, не потребує майже ніякого догляду. Горіх кокосової пальми, багато споживніший, ніж плоди пандануса,— основна їжа тубільного населення. Цими горіхами тут відгодовують свиней, хатню птицю, а також собак, бо тубільці дуже полюбляють собаче філе й котлети. Крім того, кокосовий горіх дає цінну олію, щоб виготовити її, ядро розтвочують, протирають, одержану гущу висушують на сонці, а тоді кладуть під якесь примітивно сконструйоване давило. Цю копру навантажують на кораблі, що йдуть на суходіл, де заводи переробляють її вже досконалішим способом.

Хао не дає правдивого уявлення про населення Помоту — людей тут надто мало. Близьче познайомитися з ними музиканти змогли на острові Анаа, до якого Стандарт-Айленд підійшов уранці двадцять сьомого вересня.

Лише зблизька стали вимальовуватися розкішні ліси Анаа. Цей острів, чи не найбільший у групі, має вісімнадцять миль завдовжки і дев'ять завширшки, якщо виміряти за його кораловою основою.

Кажуть, що 1878 року жахливий циклон спустошив цей острів, і відтоді головним центром архіпелагу стала Факарава. Щоправда, за кільканадцять років, у сприятливих кліматичних умовах тропічної зони, зовсім зникли сліди цього спустошення. На Анаа тепер тисяча п'ятсот мешканців і так само буяє життя, як і давніше; він поступається, проте, перед своєю суперницею Факарава в одному, дуже важливому відношенні: внутрішнє озеро на Анаа сполучається з морем тільки через вузький фарватер, де до того ж через великий приплив повсякчас вирює вода. На Факарава, навпаки, до озера можна дістатися двома широкими протоками, з півночі і з півдня. Хоч основна торгівля кокосовою олією відбувається на Факарава, мальовничий острів Анаа приваблює багато більше туристів.

Як тільки Стандарт-Айленд кинув якір, обравши для стоянки найвигідніше місце, багато мільярдян забажали оглянути острів. Між ними одні з перших зійшли на берег Себастян Цорн і його товариші. Цього разу віолончеліст погодився взяти участь в екскурсії.

Спочатку вони прямують піщаною, сліпучо-білою дорогою до селища Туахора. З того часу як Анаа перестали грati роль столицi, французький резидент архіпелагу бiльше тут не живе. Але залишився його будинок, оточений невибагливою огорожeю. Над казармою нечисленної залоги, дорученої сержантовi морської пiхоти, майорить трикольоровий прапор¹.

Житла Туахора заслуговують на те, щоб їх згадали добрим словом. Це не жалюгiднi хижки, а вигiднi, чистi й свiтлi хатини, задовiльно умебльованi, зведенi переважно на коралових пiдмурках. За дах їm правлять листя пандануса, з цього ж цiнного дерева роблять дверi й вiкна. Майже скрiзь навколо хатинок можна бачити городи, якi тубiльцi ущедрюють родючою землею i якi мають достоту принадний вигляд.

Хоч типи цих тубiльцiв, що мають досить темну шкiру, не такi примiтнi, їхнi обличчя не такi виразнi, а вдача не така привiтна, як у мешканцiв Маркiзьких островiв, усе ж вони чи не крацi представники тих народiв, що заселяють екваторiальну Океанiю. Розумнi й працьovитi, вони, напевно, енергiйнiше опиratимуться фiзично му виродженню, яке загрожує тубiльному населенню Тихого океанu.

Головна праця тубiльцiв — виготовлення кокосової олiї. Цим пояснюється значна кiлькiсть кокосових дерев в пальмових гаях на островi. Цi дерева розмножуються з такою ж швидкiстю, як кораловi нарости на поверхнi atола. Але в них є ворог, з яким познайомились i нашi екскурсанти, коли вiдпочивали, простягшиесь на березi внутрiшнього озера, зеленi водi якого становлять разючий контраст iз блакиттю навколошнього моря.

Раптом їхню увагу привернуло якесь шарудiння в травi. Вони глянули й жахнулися.

Що вони побачили? Тварину величезних розмiрiв, схожу на рака. Вони враз схопилися на ноги й почали розглядати чудовисько.

— Огидна тварюка! — вигукнув Івернес.

— Та це краб! — вихопилось у Пеншiна.

Дiйсно, це був краб, якого тубiльцi називають бiрго i якi у великiй кiлькостi водяться на островi. Переднi

¹ Трикольоровий прапор — французький державний прапор.

лапи краба, схожі на лещата,— міцні клішні, спроможні лущити горіхи, що становлять головну його поживу. Бірго живуть у глибоких норах, проритих між коріннями дерев і встелених волокнинами від горіхової шкаралупи. Вони виходять, переважно вночі, на розшуки горіхів, що попадали на землю, а часом видираються навіть по стовбуру і гілках пальми нагору, щоб збити плоди. Напевне, нестерпний, справді вовчий голод примусив цього краба, як зауважив Пеншіна, покинути серед білого дня своє темне сховище.

Музиканти полішають тварину робити, що вона хоче, сподіваючись на цікаве видовище. Краб помічає під кущами великий горіх; своїми мацаками він здирає з нього волокно, потім заходжується коло міцної шкаралупи, завзято молотить клешнею по тому самому місцю. Пробивши дірку, бірго витягає з середини м'якуш за допомогою тоненьких задніх мацаків.

— Я переконаний,— каже Івернес,— що природа створила цього бірго спеціально для того, щоб відкривати кокосові горіхи...

— А кокосові горіхи — на поживку бірго,— додає Фрасколен.

— А що, коли ми повстанемо проти намірів природи і перешкодимо цьому крабові з'їсти горіх, а горіхові — будуть знищеним цим крабом? — пропонує Пеншіна.

— Ні, ні, не треба йому заважати,— благальним тоном каже Івернес.— Хай ніхто, навіть бірго, не буде лихой думки про парижан, що подорожують.

Всі з ним погоджуються, і краб, який без сумніву кидав гнівні погляди на «Його високість», із вдячністю дивиться тепер на першу скрипку Мандрівного квартету.

Після шістдесятигодинної стоянки біля Анаа Стандарт-Айленд продовжує свій шлях на північ. Він пробирається між безліччю островів і острівців, і комодор Сімкоо твердою рукою веде його цим вузьким фарватером. Природно, що під час цього переходу мільярдяни покидають місто і подаються до узбережжя, найчастіше до батареї Хвилеріза. Стандарт-Айленд пропливає зблизька повз острови, які скидаються на зелені квітучі кошки, що плавають на поверхні океану. Можна подумати, що це квітковий базар на одному з каналів Голландії. Численні піроги сновигають навколо обох портів плавучого острова, але їм заборонено входити в гавань,

і охорона суворо додержується цього наказу. Часом, коли плавучий острів проходить на зовсім малій відстані од коралових берегів, тубільні жінки наближаються до нього плавом. Якщо їх не видно в човнах разом з чоловіками, то це тому, що човни — табу для представниць прекрасної статі помотуанців і їм заборонено туди сіdatи.

Четвертого жовтня Стандарт-Айленд зупиняється перед островом Факарава, біля входу в південну протоку. Перш ніж було перевезено на берег відвідувачів, у Штирборт-Гарбор прибув французький резидент; відтіль, за розпорядженням губернатора, його проводять до будинку мерії.

Відбувається, так би мовити, сердечна зустріч. У Сайруса Бікерстафа цілком офіційний вигляд, який він прибирає завжди під час таких церемоній. Резидент, старший офіцер морської піхоти, і собі удає те саме. Неможливо уявити собі щось поважніше, величніше, бундючніше, одубіліше, ніж ці дві особи.

Прийом закінчується, резидент дістає люб'язний дозвіл, оглянути Мільярд-Сіті, і Калістусові Менбару доручаеться його супроводити. Наші парижани й Атаназ Доремюс, як французькі громадяни, виявляють бажання до них приєднатися. Для резидента — велика радість зустрітися зі своїми співвітчизниками.

Другого дня губернатор вибуває до Факарави, щоб і собі відвідати старого офіцера, й обидва знову поводяться так, як напередодні. Квартет, висівши на берег, прямує до французької резиденції. Це скромний будиночок, в якому міститься залога — дванадцять колишніх моряків,— а над ними на щоглі майорить французький стяг.

Хоч Факарава й стала столицею архіпелагу, вона багатьма сторонами не варта своєї суперниці Анаа. Головне селище, що розкинулось під зеленим шатром дерев, значно поступається перед нею мальовничістю, крім того, й населення тут менш осіле. Виробництво кокосової олії, центр якого міститься в Факарава, тубільці сполучають із добуванням мушлі-перлівниці. Торгівля перламутром змушує їх учащати до сусіднього острова Тоау, де є спеціальне обладнання обробляти перлини. Тубільці — від важні плавці, вони безстрашно пірнають на глибину у двадцять і тридцять метрів, призвичаєні витримувати величезний тиск води і затамовувати дихання більш як на хвилину.

Декому дозволили запропонувати поважним громадянам Мільярд-Сіті плоди їхньої праці — перламутр і перлини. Звичайно, це не справжні коштовності, яких і без того не бракує багатим мільярдянкам. Але ці продукти природи не так часто трапляються в первісному необробленому стані, і всі поспішають скористатися з нагоди: шукачів перлин обібрали до цурки. Мільярдяни платять за перли шалені гроші. Коли пані Танкердон купує велику коштовну перліну, зрозуміло, що й пані Қоверлі робить те саме. На щастя, ніхто не набивав ціну, бо в такому разі хтозна, до чого вона б дійшла. Інші родини наввипередки кидаються наслідувати своїх друзів, і цього дня в мешканців Факарави, як то кажуть моряки, був багатий вилов.

За десять днів, тобто тринадцятого жовтня, «перлина Тихого океану» вирушає на світанку в море. Покинувши столицю Помоту, вона доходить до західних меж архіпелагу. Незліченні нагромадження островів і острівців, коралових рифів і атолів тепер уже не будуть завдавати турбот комодорові Сімкоо. Стандарт-Айленд вийшов з вод «Лихого моря», не зазнавши жодної подряпини. Перед ним стелеться широка водна просторінь, що відмежовує архіпелаг Помоту від островів Товариства. Пустивши в рух свої машини в десять мільйонів кінських сил, узявши курс на південний захід, він прямує до острова, що його так поетично уславив Бугенвіль¹, — до чаївного Таїті.

Розділ XIII СТОЯНКА НА ТАЇТІ

Архіпелаг Товариства, або Таїті, лежить між $15^{\circ}52'$ і $17^{\circ}49'$ південної широти і $150^{\circ}8'$ і $156^{\circ}30'$ західної довготи за паризьким меридіаном. Його поверхня займає тисячу шістсот п'ятдесяти квадратних кілометрів.

У складі архіпелагу дві групи островів; перша група — Навітряні: Таїті, або Taxitî-Taxaa, Тапаманоа, Еймео, або Mуреа, Тетіароа, Мехетіа, що перебувають під

¹ Бугенвіль Луї-Антуан (1729—1811) — французький мореплавець, шукаючи в південній частині Тихого океану нових територій для колонізації, обслідував острів Таїті. У 1771 р. видав книгу з описом своїх подорожей.

протекторатом Франції, і друга — острови Підвітряні: Тубуаї, Ману, Хуахіне, Райатеа-Тхао, Бора-Бора, Моффі-Іті, Маупіті, Мапетіа, острів Беллінсгаузена¹ і острів Сіллі, на яких владарюють тубільні монархи. Англійці називають їх островами Георга, хоч Кук, який їх відкрив, дав їм ім'я архіпелагу Товариства на честь Королівського товариства в Лондоні². Розташована за двісті п'ятдесяти миль від Маркізьких островів, ця група, за даними кількох переписів населення останнього часу, нараховує не більше сорока тисяч мешканців, чужоземців і тубільців.

Таїті — перший острів Навітряної групи, що повстає перед очима тих, хто підходить до нього з північного сходу. Спостерігачі обсерваторії помічають його на велику віддалені завдяки горі Манао, або «Діадемі», що здіймається на тисячу двісті тридцять дев'ять метрів над рівнем моря.

Перехід минає без жодної пригоди. Пасатні вітри підганяють Стандарт-Айленд, і він легко біжить по хвилях чаїрівних морів, над якими сонце поволі простує до тропіка Козерога. Ще два місяці й кілька днів, і осяйне денне світило його досягне, підніметься над екватором і протягом багатьох тижнів стоятиме в зеніті над плавучим островом, який потому супроводжуватиме його, тримаючись на певній дистанції, наче пес, що йде слідом за своїм хазяїном.

Мільярдяни роблять стоянку на Таїті вперше. Минулого року вони вирушили в плавання надто пізно. Покинувши Помоту, Стандарт-Айленд не пішов далі на захід, а повернувся до екватора. Проте архіпелаг Товариства — найкрасивіша група островів на Тихому океані.

Мандруючи тут від одного острова до другого, наші парижани ще глибше відчувають усю принадність подорожі на судні, що вільно обирає, за своїм уподобанням, і стоянки, і кліматичні зони.

— Хай так! Але ми ще побачимо, який кінець матиме ця безглузда авантюра! — незмінно повторює Себастян Цорн.

¹ Цей острів відкрив і дав йому ім'я російський мореплавець О. Коцебу в 1824 році.

² Королівське товариство в Лондоні — Англійська Академія наук. Кук назвав так архіпелаг в 1769 році.

— Аби лишень вона ніколи не кінчилася, це єдине, чого б я хотів! — вигукує Івернес.

Сімнадцятого жовтня на світанку в полі зору Стандарт-Айленду виникає Таїті. Вимальовується північне узбережжя острова. Ще вночі на виступі Венери засвітились вогні маяків. За один день можна дістатися до столиці архіпелагу Папеете, розташованої на північному сході, по той бік цього виступу. Але рада тридцяти нотаблів, що зібралася під головуванням губернатора, розкололася на два табори, як то буває на кожній раді, що додержується сталої рівноваги. Одні, прибічники Джема Танкердона, висловились за те, щоб іти на захід; другі, на чолі з Нетом Коверлі, вважали за краще прямувати на схід. Сайрус Бікерстаф, чие слово завжди вирішальне у випадках, коли голоси поділяються нарівно, ухвалив, що Стандарт-Айленд попрямує до Папеете, обійшовши острів з півдня. Ця постанова задовольнила насамперед членів квартету, бо дозволяла їм досхочу милуватися Новою Цітерою Бугенвіля¹, цією красунею Тихого океану.

Таїті займає площу в сто чотири тисячі двісті п'ятнадцять гектарів — приблизно в дев'ять разів більшу за площу Парижа. Кількість його людності тепер не перевищує семи тисяч мешканців. Своєю формою острів точнісінько скидається на сулію з карахоньки, що лежить на ?млі, широка її частина — то центральний острів, а шийка сулії — Таравао, вузька земляна смуга, що з'єднує його з півостровом Татарапу.

Це порівняння зробив Фрасколен, вивчаючи карту архіпелагу, і його друзям воно здалося таким влучним, що вони охрестили Таїті новим ім'ям: «тропічна карахонька».

З часу встановлення 9 вересня 1842 року протекторату Таїті розподіляється на шість областей, які охоплюють двадцять одну округу.

Стандарт-Айленд може, нічим не ризикуючи, безпечно обійти «тропічну карахоньку» на відстані мілі від її берегів. Вона дійсно лежить, лежить на кораловій основі, стрімкі ребра якої прямовисно спускаються в морські глибини. Проте і здалеку мільярдяни можуть споглядати

¹ Цітера — назва острова в старій Греції, де був храм богині Венери. Ім'я Цітери — алгорічна назва країни кохання — дав Таїті французький мореплавець Бугенвіль.

величне громаддя острова, його гори, куди щедріше обдаровані природою, ніж гори Гавайських островів, квітучі верховини, порослі лісом ущелини, гірські шпилі, що стримлять угору, наче гострі вежі велетенського собору, широке пасмо кокосових пальм, зрошуваних сріблястою піною прибою над підводними скелями.

Протягом цілого дня, поки Стандарт-Айленд посугається вздовж західного берега Таїті, найцікавіші мільярдяни, розташувавшись побіля Штирборт-Гарбора, озброєні біноклями — у кожного парижанина також є свій,— можуть розглядати узбережжя до найменших подробиць: округу Папеноо, на широкій долині якої чітко вирізьбулюється річка, що біжить від підніжжя гір і вливається в океан; вільні від коралових скель береги, де погляд обіймає простори в декілька миль навколо; затишний порт Хітіаа, відкіль експортують до Сан-Франціско мільйони помаранчів; селище Махаена, де в 1845 році після кривавої битви була здобута остаточна перемога над тубільцями.

Після полуудня плавучий острів наближається навскіс до вузького перешейка Таравао; комодор Сімкоо обходить півострів на відстані, яка дозволяє зблизька милуватися розкішшю плодючих полів округи Таутіра, зрошуваних численними ріками й струмками, що роблять цей край, може, найбагатшим на Таїті. На своїй кораловій основі гордовито височіє вулкан Татарагу, пишаючись суворими кручами згаслих кратерів.

Пізніше, коли сонце вже хилиться до обрію, востаннє спалахують пурпуром гірські вершини, барви тьмяніють і поволі розпливаються у теплому прозорому серпанку густих випарів, пройнятих помаранчевими й цитриновими пахощами, що їх розносить морський вечірній вітерець. Скороминущі сутінки заступає глибока нічна темрява.

Стандарт-Айленд обходить крайній південно-східний виступ півострова, і наступного дня на зорі він досягає вже західного берега перешейка, а о сьомій годині вечора зупиняється перед вузьким входом до бухти Папеете.

Відсіль, примхливо звиваючись між кораловими рифами, проходить фарватер, шлях якого позначений аж до виступу Фаренте старими, що вийшли з ужитку, гарматами. Само собою зрозуміло, що Етель Сімкоо,

завдяки досконалим картам, не має потреби в послугах лоцманів, чиї шлюпки сновигають біля входу в бухту. Однак один човен з жовтим прапорцем на кормі наближається до Штирборт-Гарбора. Це співробітники санітарної служби, які заходять у переговори з адміністрацією Стандарт-Айленду. На Таїті суворо додержуються свого розпорядку і нікому не дозволяють висідати на берег без перепустки санітарного лікаря й портового офіцера.

Для Стандарт-Айленду відвідини лікаря лише звичайна формальності. Ніяких хворих немає ані в Мільярд-Сіті, ані в його околицях. В усякому разі, заразливі хвороби,— холера, інфлюенца, жовта пропасниця тощо — тут зовсім не відомі. Отже, санітарне свідоцтво Стандарт-Айленд одержує одразу. Та після легких сутінок, що ледь устигли погустишати, нагло спадає ніч, тому висадка відкладається на завтра, і плавучий острів засинає до наступного ранку.

На світанку лунають гарматні постріли. Це батарея Хвилеріза двадцять одним пострілом салютує Навітряним островам і Таїті, столиці французького протекторату. В той же самий час на вежі обсерваторії тричі піднімають і спускають червоний прапор з золотим сонцем.

Точнісінько такий самий салют, постріл за пострілом, посилає у відповідь батарея, встановлена на виступі біля входу до головного фарватера Таїті.

Гавань правого порту вже зранку захряслала народом. З електричних поїздів висідають чимраз нові юрми туристів, що виrushають до столиці архіпелагу. Немає сумніву, що найнетерпеливіші з-поміж них — Себастян Цорн та його товариші. Транспортні засоби Стандарт-Айленду не спроможні задовольнити одразу силу людей, і тубільці поспішають запропонувати свої послуги — перевезти бажаючих на човнах до порту за сім кабельтових.

Губернатора належить висадити першим. Має відбутися зустріч з представниками місцевої цивільної та військової влади і такий самий офіційний візит королеві Таїті.

Отож близько дев'ятої години Сайрус Бікерстаф і обидва його заступники, Бартелемі Редж і Габлі Гаркур (усі троє в парадному строї), найповажніші громадяни обох частин міста, між ними — Джем Танкердон і Нет Коверлі, комодор Сімкоо і його офіцери в блискучих мундирах, полковник Стюарт зі своїм почтом сідають у при-

значений для урочистих випадків катер і прямують до порту Папеете.

Себастян Цорн, Фрасколен, Івернес, Пеншіна, Атаназ Доремюс, Калістус Менбар і кільканадцять різних урядовців виrushають на другому катері.

Човни й піроги тубільців створюють своєрідну почесну варту офіційним особам Мільярд-Сіті, світ яких гідно репрезентують губернатор, міські власті й нотаблі, з яких двоє найбагатших цілком спроможні купити острів Таїті і весь архіпелаг Товариства разом з його королевою.

Папеете — прекрасний порт, і такий глибокий, що туди можуть заходити навіть судна з великою водотоннажністю. До нього ведуть три протоки: велика протока з півночі в сімдесят метрів завширшки і вісімдесят метрів завдовжки, протока Таноа на сході і протока Тапуна на заході.

Електричні катери урочисто пропливають повз піщане узбережжя, поспіль забудоване віллами й дачами, повз моли, біля яких стоять на причалі судна. Висідають поблизу гарно оздобленого водозбору, що живиться струмками з навколошніх гір і постачає судна прісною водою.

Сайрус Бікерстаф виходить зі своїм почтом на берег, де скучилось багато народу, — французи, тубільці і чужоземці ґаряче плескають, вітаючи «перлину Тихого океану» як надзвичайніше з чудес, створених будь-коли гением людини.

Після перших захоплених привітань урочистий похід рушає до палацу французького комісара Таїті.

Калістус Менбар, надзвичайно показний у своєму парадному одязі, в який він убирається тільки на пишні церемонії, запрошує членів квартету супроводжувати його, і вони охоче на це пристають.

Французький протекторат охоплює не тільки острови Таїті й Мореа, але також і навколошні острівні групи. Найвище керівництво належить французькому комісарові, якому підвладні армія, флот, колоніальні й місцеві фінанси й судова адміністрація. Управління внутрішніми справами доручено головному секретареві комісара, а на місцях — французьким резидентам. Залога складається з колоніальної жандармерії, артилерії і морської піхоти. Вікарії та місіонери прищеплюють тубільцям католицьку віру. Села, розкидані по численних островах, підпорядковані місцевим радам, схожим на муніципальні, до складу

яких входять не більш як двоє тубільців і представники французької колоніальної влади.

Під зеленим склепінням високих дерев процесія прямує до палацу. Повсюди стрункі кокосові пальми, миртові дерева з рожевим листям, молочайники, гойяви, каучукові дерева, помаранчеві гайки. Серед густого галуззя височіє палац французького комісара — гарний двоповерховий будинок, оздоблений круглими віконцями під дахом. Тут уже зібралися головні французькі урядовці, а колоніальна жандармерія вишикувалась у почесній варті.

Комісар зустрічає Сайруса Бікерстафа з надзвичайною люб'язністю, якої не здибаєш, звичайно, на англійських архіпелагах; він складає подяку за те, що Стандарт-Айленд завітав у їхні води, і висловлює надію, що ці відвідини будуть повторюватися щороку і в майбутньому. Візит триває з півгодини. Домовились, що Сайрус Бікерстаф чекатиме завтра на Стандарт-Айленді представників французької влади. Він відрекомендував французькому комісарові осіб, що його супроводжують, в тому числі і членів Мандрівного квартету, і їх вітають особливо широко, як співітчизників.

Цілком природно, що Себастян Цорн, Івернес, Пеншіна й Фрасколен порадили Атаназові Доремюсу, який вже почав задихатися, повернутися додому на Двадцять п'яту авеню. Що ж до них самих, то вони мають намір оглянути Папеете, наскільки це дозволить час, відвідати околиці, зробити екскурсію по головних округах, побувати на півострові Татарапу, одне слово — вичерпати до останньої краплинни цю тропічну карахоньку.

Складвши цей план, музиканти знайомлять із ним Каїстуса Менбара, який цілком його схвалює.

— Але вам доведеться, — додає він, — добрих два дні почекати, перш ніж вирушити в екскурсію.

— А чому не сьогодні? — питає Івернес, якому кортить якнайшвидше взяти в руки ціпок туриста.

— Тому що високі особи Стандарт-Айленду мають відвідати королеву, і ви, як годиться, повинні бути відрекомендовані її величності, так само як і королівському двору.

— А завтра? — питає Фрасколен.

— Завтра французький комісар приїздить із візитом до Стандарт-Айленду, і ви, як годиться...

— Повинні бути там присутні,— підхоплює Пеншіна.— Ну що ж, пане головний інспектор мистецтв, ми там будемо, нічого не вдіш...

Вийшовши з палацу комісара, Сайрус Бікерстаф прямує зі своїм почтом до палацу її величності. Перехід до нього — коротка прогулянка під гіллястими деревами, що потребує не більше п'ятнадцяти хвилин.

Палац королеви привітно визирає з-за густих дерев. Це двоповерховий будинок, дах якого, за зразком швейцарських шале¹, нависає над двома рядами веранд, збудованих один над другим. З горішніх вікон перед очима розстилається чудовий краєвид: широка смуга плантацій, що простирається аж до міста, а за нею — морські простори. Загалом чарівне житло, не розкішне, але дуже зручне.

Престиж королеви старанно зберігається і при французькому протектораті. Якщо на щоглах кораблів, пришвартованих у порту Папеете і тих, що стоять на рейді, на цивільних і військових установах міста мають французькі прапори, то над палацом королеви майорить старовинний прапор архіпелагу — полотно з червоними й білими поперечними смугами, а в кутку — триколірний кораблик.

У 1706 році Кірос відкрив острів Таїті, якому він дав назву Сагітарія. Після нього Уолліс 1767 року і Бугенвіль 1768-го досліджували далі архіпелаг. У той час, коли був відкритий острів, його королевою була Обереа, а після її смерті в історії Океанії з'явилася славнозвісна династія Помаре.

Помаре I (1762—1780), який царював спочатку під ім'ям Отоо, що означає «Чорна чапля», відмовився від нього і прибрав ім'я Помаре.

Його син Помаре II (1780—1819) прихильно зустрів перших англійських місіонерів і через десять років уступив у християнську віру. То були роки розбрата і чвар, збройної боротьби, і населення архіпелагу скоротилося потроху від ста тисяч до шістнадцяти.

Помаре III, син попереднього, царював від 1819 до 1827 року, і його сестра Аімата, що народилась у 1812 році, славнозвісна Помаре, патроном якої був жахливий

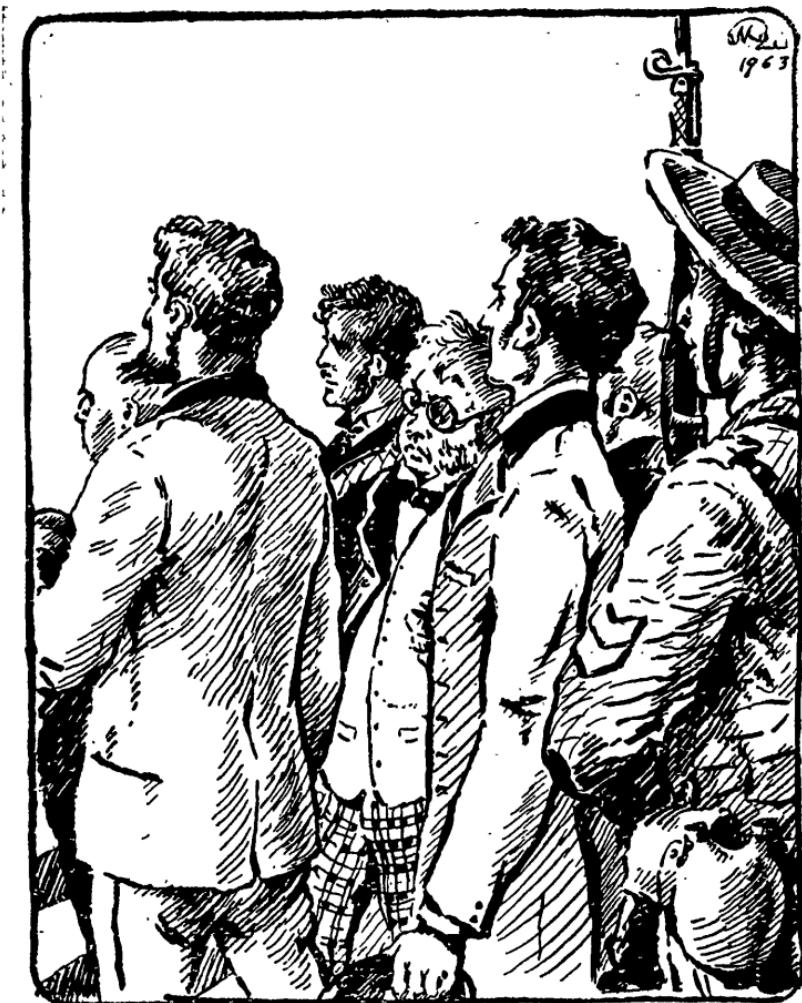
¹ Шале — схожий на дачу будиночок у швейцарських горах.

Прічард¹, стала після свого брата королевою Таїті і сусідніх островів.

Царювання королеви Помаре не було цілком спокійним. В 1835 році завелися між собою католицькі і протестантські місіонери. Католиків вигнали, але вони повернулись невдовзі з французькою військовою експеди-

¹ Прічард — англійський консул і місіонер, що боровся проти завоювання Таїті французами, які врешті вигнали його з архіпелагу, мало не призвівши до війни між Англією і Францією.

цією 1838 року. Через чотири роки п'ятеро вождів остріва прийняли французький протекторат. Помаре протестувала, протестували й англійці. 1843 року французький адмірал Дюпеті-Туар позбавив королеву престолу й вигнав за межі острова Прічарда; ця подія призвела до кривавих баталій. Але дії адмірала, як відомо, не дістали схвалення французького уряду; довелось виплатити Прічардові двадцять п'ять тисяч франків за відшкодування збитків, і адміралові Брюа доручили залагодити цю справу остаточно.

1846 року острів Таїті змушений був скоритися французам, і Помаре влітку 1847 року підписала угоду за протекторат, зберігши верховну владу над островами Райатеа, Хуахіне і Бора-Бора. Але й потому заворушення тривали ще деякий час. В 1852 році спалахнув заколот, королеву було скинуто й проголошено республіку. Але французький уряд поновив права королеви, яка зреклася трьох своїх володінь на користь двох синів і дочки.

Тепер престол архіпелагу обіймає одна з її онук, Помаре VI.

Послужливий Фрасколен, виправдуючи дане йому Пеншіна ім'я «Ларуса Тихого океану», без кінця розповідає товаришам щоразу нові історичні та біографічні подробиці і твердить, що треба якнайкраще знати тих людей, до яких прибуваєш і з якими говориш. Івернес і Пеншіна вважають, що він має слухність, в той час як Себастян Цорн зазначає, що йому до цього всього байдужісінько.

Вразлива вдача Івернеса цілком підпадає чарам поетичної тайянської природи. В його пам'яті виникають звабливі оповідання про подорожі Бугенвіля й Дюмона-Дюрвіля. І він не криється, що хвилюється на саму думку про те, що на власні очі побачить володарку «Нової Кітери»¹, справжню королеву Помаре, саме ім'я якої...

— Означає «ніч кашлю», — перериває його Фрасколен.

— Чудово! — вигукує Пеншіна. — Це звучить як «богиня нежитю», «королева застуди»! Гляди, Івернесе, щоб на тебе не напав нежить, і не забудь узяти хусточку до носа!

Івернес обурений недоречним жартом глузливого Пеншіна, але його товариші так весело, щиро регочуть, що перша скрипка врешті сміється разом з ними.

Губернаторові Сайрусу Бікерстафові, представникам міської адміністрації і делегації нотаблів улаштовано найурочистіший прийом. Почесну варту очолює мутої, начальник жандармерії, і його помічники-тубільці.

Королеві Помаре VI на око років сорок. Як і члени королівської родини, що її оточують, вона одягнена в пишне вбрання блідо-рожевого колвору — улюбленого

¹ Бугенвіль в 1768 р. дав острову Таїті назив «Нова Кітера».

кольору тайтан. Вона вислуховує привітання Сайруса Бікерстафа з такою ласкавою гідністю, якій варто було б повчиться і з європейським монархам, і відповідає дуже гречно, бездоганно французькою мовою, яку тут уживають повсюдно. Королева каже, що їй дуже хотілось би познайомитися з Стандарт-Айлендом, про який стільки говорять скрізь на всіх островах Тихого океану, і сподівається, що його стоянка на Таїті — не остання. Особливу прихильність вона виявляє до Джема Танкердона, що зачіпає самолюбство Нета Коверлі. Але ця прихильність пояснюється тим, що всі члени королівської родини — протестанти, а Джем Танкердон — найповажніша особа серед протестантів Мільярд-Сіті.

Відрекомендований королеві також і Мандрівний квартет. Вона висловлює своє бажання послухати його гру й подякувати йому за цю втіху. Музиканти шанобливо вклоняються й запевняють її величність, що вони до її послуг, а головний інспектор мистецтв готовий вживити всіх заходів, щоб вволити бажання королеви.

Тридцятихвилинна аудієнція закінчується, гості виходять, і почесна варта знову вшановує їх, як і тоді, коли вони входили до королівського палацу.

Гості повертаються до Папеете, де потрапляють у товариство військових — місцеві офіцери влаштували сніданок на честь губернатора і вибраних громадян Мільярд-Сіті. Шампанське ллється річкою, тости проголошуються без кінця один по одному, і лише о шостій годині катери відчалиють від набережної і повертаються до Штирборт-Гарбора.

Увечері, коли артисти опинились в залі казино, між ними відбувається така розмова:

— Передбачається концерт, — каже Фрасколен. — Що ж ми будемо грати для цієї королеви? Кого вона зрозуміє краще, Бетховена чи Моцарта?

— Ми заграємо їй Оффенбаха, Варні, Лекока або Одрана¹! — озивається Себастян Цорн.

— Ні в якому разі! Само собою, це буде «бамбула»! — вигукує Пеншіна й пускається по кімнаті вихилясом, наслідуючи рухи цього негритянського танку.

¹ Оффенбах, Варні, Лекок, Одран — французькі композитори, автори оперет.

Розділ XIV

БЕЗПЕРЕВНІ РОЗВАГИ

Зупинка Стандарт-Айленду на острові Таїті має бути досить тривала. Мільярдяни, яких привітно зустріли і французькі власті, і тубільці, віддають тим, що широко відчиняють перед ними двері, чи, точніше, свої порти. Військові й цивільні громадяни Папеете юрмами заповнюють місто, оглядають околиці, гуляють у парку й по вулицях, і, звичайно, прикрі випадки не затъмарюють установлених добрих стосунків.

На основі взаємності мільярдяни дістають повну свободу відвідувати всі острови архіпелагу, коли комодор Сімкоо буде заходити в будь-які гавані.

Маючи на увазі тривалу стоянку на Таїті, деякі багаті родини забажали переселитися у вілли поблизу Папеете і заздалегідь замовили їх по телеграфу. Вони розраховують влаштуватися там з своїми слугами й каретами на зразок тих парижан, які виїздять до сільської місцевості навколо Парижа, і пожити життям багатих власників, проводити час, як туристи, екскурсанти або мисливці, коли хто з них має нахил до полювання. Одне слово, це буде дачне існування в прекрасному, справді цілющому кліматі, де від квітня до грудня температура хитається між чотирнадцятьма і тридцятьма ступнями.

Серед багачів, яким спало на думку покинути свої особняки заради зручних тайтанських вілл, є й родини Танкердонів і Коверлі. Пан і пані Танкердон, їхні сини й дочки другого дня перебираються у мальовничий швейцарський будиночок, розташований на узгір'ях мису Та-тао. Пан і пані Коверлі, міс Діана і її сестри також покинули свій особняк на П'ятнадцятій авеню, щоб оселитися в гарнесенькій віллі, захованій серед пишних дерев мису Венери. Між цими двома оселями відстань у кілька миль, і можливо, що на думку Уолтера Танкердона вона дещо завелика. Але йому несила наблизити один до одного ці два пункти на тайтанському узбережжі. Та, зрештою, зручні, добре опоряджені дороги ведуть просто до Папеете.

Фрасколен зауважує Калістусові Менбару, що обидві родини, раз вони вибралися з міста, не зможуть бути в губернатора на зустрічі французького комісара.

— Ну що ж, це й на краще! — відповів головний інспектор, і в його очах заграли бісики дипломатичних хитрощів.— Принаймні уникнемо конфліктів на ґрунті самолюбства. Якби французький комісар завітав спочатку до Коверлі, що сказали б Танкердони? А якби він відвідав раніше Танкердона, що сказала б тоді родина Коверлі? Сайрус Бікерстаф повинен тільки радіти їхній відсутності.

— Невже не можна сподіватися, що цьому суперництву між двома родинами прийде колись край? — питає Фрасколен.

— Хтозна? — відповідає Калістус Менбар.— Можливо, це залежить тільки від люб'язного Уолтера й чарівної Діани...

— Проте немовби й не видно останнього часу, щоб цей спадкоємець і ця спадкоємиця... — починає Івернес.

— Гаразд, гаразд! — перебиває його головний інспектор.— Досить одного лише випадку, а якщо він сам із себе не нагодиться, ми самі про це подбаємо... задля процвітання нашого любого острова!

І Калістус Менбар, крутнувшись на підборах, робить пірует, який дістав би схвалення Атаназа Доремюса і від якого не відмовився би будь-який французький маркіз XVIII століття.

Двадцятого жовтня після полудня французький комісар, його заступник, головний секретар і найповажніші урядовці протекторату висаджуються на набережній Штирборт-Гарбора. Губернатор ушановує їх відповідно до їхнього високого становища. Від Хвилеріза й Корми лунають гарматні постріли. Пишна процесія електричних коляс, прикрашених французькими пррапорами й пррапорами Мільядр-Сіті, прямує до столиці острова, де вітальні в будинку мерії вже готові зустріти гостей. Протягом всього шляху їх доброзичливо вітає населення, а перед входом до мерії виголошуються урочисті офіційні промови.

Потому гості відвідують обидві церкви, обсерваторію, електростанції, обидва порти і парк; огляд острова закінчується кружною прогулankoю в електричних поїздах уздовж узбережжя. Повернувшись, сідають за столи у великій залі казино, де для них приготовлено сніданок. І тільки о сьомій годині гості — французький комісар з усім своїм почетом — виrushaють до Папеете під про-

щальний гуркіт гармат Стандарт-Айленду, збагатившись найкращими спогадами про відвідини плавучого острова.

Наступного дня, двадцять першого жовтня, четверо парижан виїздять уранці до Папеете. Вони нікого не запросили до свого гурту, навіть професора танцю, здоров'я якого зовсім не придатне для довгих прогулянок. Вони вільні, як вітер, і щасливі, наче школярі на вакаціях, відчуваючи під ногами справжню кам'янисту землю, справжній твердий ґрунт.

Насамперед треба уважно оглянути Папеете. Столиця архіпелагу — безперечно прегарне місто. Нашим музикантам дуже приємно трохи побайдикувати, блукаючи вздовж берега під розкішними деревами, що захищають від сонця оселі, склади й торговельні підприємства, розташовані в глибині порту. Потім, зійшовши нагору однією вулицею, що прилягає до набережної, де проходить побудована за американською системою залізниця, вони прямують у глиб міста.

Там вони попадають на вулиці, такі ж широкі й рівні, як авеню Мільядр-Сіті, прокладені між садками, повними густої свіжої зелені. Навіть у цю вранішню годину вулицями безперестанку сновигають європейці й тубільці, а після восьмої вечора це пожвавлення ще збільшується і триватиме цілісінку ніч. Адже тропічні ночі, та ще й ночі тайянські, існують зовсім не для того, щоб переводити їх, лежачи в постелі! Навіть і тоді, коли це ліжка, якими користуються в Папеете і які складаються з сітки, сплетеної з волокна кокосового горіха й устеленої банановим листям, матраца з бавовняного пуху й обов'язкової противоскітної завіски, що захищає сплячих від настирних нападів москітів.

А які ж тут тубільці?

— Тубільці? Тут тим більш, ніж на Сандвічевих островах,— розповідає Фрасколен,— ми не знайдемо тих хоробрих дикунів, які до підкорення островів охоче вечеряли котлетками з людського м'яса і віддавали своїм королям, щоб поласувати, очі будь-якого переможеного воїна, запечені згідно з рецептами тайянської кухні.

— Он як! Виходить, в усій Океанії немає більше людожерів! — вигукує Пеншіна.— Зробили тисячу миль і так і не зустріли жодного!

— Зачекай-но! — відповідає віолончеліст, вимахуючи в повітрі правицею, як Родольф у «Паризьких тай-

нах»¹. — Зачекай! Ми, можливо, зустрінемо їх ще в більшій кількості, ніж потрібно, щоб задоволити твою дурну, цікавість!

Кажучи це, він і гадки не мав, наскільки був близький до правди!

Таїтяни, найімовірніше, малайського походження і належать до раси, яку вони звуть маорі.

До появи на острові місіонерів таїтанське суспільство поділялось на три верстви: першу складали володарі, привілейовані особи, що їх визнавали за чаклунів, творців чудес, другу — вожді або власники землі, яких не надто поважали і які прислужували першим, нарешті — простий народ, що ніякої власності не мав і користувався тільки правом орендувати власну землю.

Та після завоювання і навіть раніше під впливом англіканських і католицьких місіонерів тут відбулись великі зміни. Але що не змінилось у тубільців, то це їхній розум, їхня жива мова, життерадісна вдача, мужність у всіх ви пробуваннях, їхня краса. Парижани без кінця милуються ними і в місті; і в селях.

— Далебі, гарні хлопці! — каже один.

— А які вродливі дівчата! — каже другий.

Це справді так: таїтяни на зрист височенькі, в них мідяний колір шкіри, наче пройнятої жаром їхньої крові, будова тіла пропорційна, як у античних статуй, обличчя привітні й, гожі. Вони просто чудові, ці маорі, очі мають виразисті, великі губи трохи повні, але благородного мальонка. Тепер, разом із припиненням на Таїті міжусобних війн, зникає звичай воєнного татуування.

Певна річ, багаті остров'яни одягаються по-європейському. Але наші туристи не звертають на них жодної уваги. Ні, не штанам найсучаснішого фасону вони віддають перевагу, а парео — яскравій барвистій тканині, в яку таїтяни загортуються від пояса до кісточок, і не високим модним капелюхам чи навіть панамам, а хеї — зачісці, однаковій в чоловіків і жінок, які вплітають у волосся листя й квіти.

Тубільні жінки — ті самі, яких змалював Бугенвіль, — стрункі й поетичні: вони оздоблюють пелюстками тіаре

¹ Родольф — герой відомого роману французького письменника Ежена Сю «Паризькі тайни» (1843), зображений речником справедливості.

(місцевий гатунок гарденії) свої чорні коси, які падають ім на плечі, або прикривають голову легким капелюшком з лушпини кокосового горіха. Сама знадлива назва цього капелюшка — «реварева»¹ здається Івернесу породженням мрії. Якщо до цього чарівного вбрання, що при найменшому русі міниться усіма кольорами, немов барви в калейдоскопі, додати легку ходу, природну грацію постави, ніжну посмішку, проникливий погляд темних очей, мелодійний голос — то можна легко зрозуміти, чому, коли один музикант вигукує: «Далебі, гарні хлопці!», то інші підхоплюють хором: «А які вродливі дівчата!»

Парижани, що прогулюються по місту й околицях Папеете, просто зачаровані розкішною рослинністю острова. Покинувши морське узбережжя, де розкинулись пишні плантації цитринових і помаранчових дерев, ароурута, цукрової тростини, кавового дерева й бавовнику, і поля ін'яма, маніока, індиго, сорго й тютюну, вони виrushaють до густих заростів у глибині острова, до підніжжя гір, верхів'я яких стримлять понад гіллястим склепінням лісів. Повсюди стрункі кокосові пальми, рожеве дерево, казуарини, або зализні дерева, тіаірі, або молочайники, пурву, тамана, ахі, або сандалові дерева, гуайяви, манго, таккі, коріння якого можна споживати, а також гордовите таро — дорогоцінне хлібне дерево, що має високий білий гладенький стовбур і широке темно-зелене листя, з-за якого визирають вкриті різьбленою лушпинкою чималі плоди, білий м'якуш яких становить тубільцям головний харч.

Хижаків на острові немає. Єдина чотиринога тварина тубільного походження — це вепр місцевої породи, щось середнє між свинею й диким кабаном. Є тут вівці й кози, але коней і биків сюди довозять. Отже, тваринний світ тут незрівнянно вбогіший, ніж рослинний. Те саме і в пташиному царстві. Живуть тут тільки горлиці й салангани, як на Сандвічевих островах. З плазунів зустрічаються стоноги й скорпіони, а з комах — оси й москіти.

З Таїті вивозять бавовну й цукрову тростину, культура якої тепер витискує тютюн і каву, вивозять також кокосову олію, ароузруї, помаранчі, крім того перламутр і перлинни.

¹ R ê v e — французькою мовою означає мрія.

Усього цього достатньо, щоб підтримувати жваву торфівлю з Америкою, Австралією, Новою Зеландією, з Китаєм в Азії та Францією і Англією в Європі.

Екскурсії заводять наших музикантів аж до півострова Табаратау. Завітавши до фортеці Фаетон, вони знайомляться з морськими піхотинцями, які привітно зустрічають своїх земляків.

Під час одної такої прогулянки, коли квартет потрапляє до портового шиночка, який держить колоніст, Фрасколенові спадає на думку почастувати всіх присутніх. Тубільцям із навколошніх селищ і тутешньому мутої подано французького вина, яке за гроші продає шинкар. Мешканці Табаратау своєю чергою частують гостей місцевими стравами: феї, тобто бананами особливого гатунку, гроня якого мають гарний жовтий колір, смачно виготовленим соковитим корінням ін'яма майоре, тобто плодами хлібного дерева, запеченими на розжареному камінні в затушкованій ямі, а також трохи кислуватим варенням, зробленим з тертого горіха, який називають тайєро і зберігають у посудинах із бамбукового стебла.

Полуденок у шиночку вийшов дуже веселий. Всі присутні безперестанку палять сигарети, скручені з висушеного над вогнем тютюнового листя й обгорнуті листком пандануса. Тільки замість того, щоб наслідувати тайян і тайянок, які, затягнувшись кілька раз, передають далі сигарету, колом, французи задовольняються тим, що курять на французький кшталт. І коли мутої пропонує Пеншіна свою сигарету, той відмовляється, дякуючи, і так кумедно вимовляє «меа майтай», тобто «дуже добре», що всі одразу звеселяються.

Під час цих мандрівок не раз траплялося, звичайно, що екскурсанти не могли повернутися ані до Папеете, ані на Стандарт-Айленд. Але скрізь: і в селах, і в самотніх житлах, і в колоністів, і в тубільців, їх зустрічали з щирою гостинністю і влаштовували з вигодами.

На сьоме листопада парижани запроектували відвідати виступ Венери — од цієї прогулянки не може відмовитись жодний турист, гідний цього ім'я. Вирушають на світанку жвавим, легким кроком. Переходять місток, перекинutий через мальовничу річку Фантахуа, і прямують долиною вгору до гомінкого водоспаду, незрівнянно вужчого, ніж Ніагара, але удвоє вищого, вода якого з величним гуркотом рине з висоти сімдесят п'яти метрів. Доро-

гою, що біжить узбіччям горба Тахарахі, туристи виходять на берег моря до крутого виступу, якому Кук дав імення «мис Дерева», бо тоді тут росло самітне дерево, яке тепер зовсім постарілось, аж змертвіло. Широка зелена алея веде від села Тахарахі до маяка, що здіймається на найдальшому кінці острова.

Саме в цьому місці, на квітучому взгір'ї, й оселилася родина Коверлі. Вілла Танкердона відсіль далеко, на віть дуже далеко, по той бік Папеете, отже, не може бути поважніших причин для прогулянок Уолтера Танкердона навколо мису Венери. Проте парижани помічають його тут. Молодик блукає верхи поблизу котеджу Коверлі. Він вітається з французькими туристами й питає, чи повернуться вони цього вечора до Папеете.

— Hi, пане Танкердоне,— відповідає Фрасколен.— Ми дістали запрошення від місіс Коверлі і, напевно, проведемо вечір на віллі.

— Тоді, панове, я з вами прощаюсь.

І всім здалось, що обличчя молодика похмурніло, хоч цієї міті жодна хмаринка не затмрювала сонце.

Він стискує острогами коня і від'їжджає дрібним клусом, востаннє кинувши погляд на віллу, що білє між деревами.

— Чи не здається вам, що наш чарівний вершник за любки приеднався б до нашого гурту? — каже Пеншіна.

— Еге,— відповідає Фрасколен,— і тепер очевидно, що наш друг Менбар мав цілковиту рацію. Юнак поїхав засмучений, що йому не пощастило зустріти міс Коверлі.

— І це доводить, що мільярдів ще не досить для щастя? — міркує наш великий філософ Івернес.

Друга половина дня і вечір приємно й весело минають в котеджі Коверлі. Квартет зустрічають тут так само привітно, як і на П'ятнадцятій авеню. Мистецтво робить цю приязнну зустріч ще втішнішою. Влаштовують чудовий концерт. Mісіс Коверлі грає на роялі, розбирає нові партитури. Mіс Ді співає, як справжня артистка, і до сопрано молодої дівчини долучається тенор Івернеса, що має чималий і приємний голос.

Хтозна, навіщо — можливо й навмисне,— Пеншіна згадує в розмові, наче між іншим, що він та його товариши бачили Уолтера Танкердона верхи поблизу вілли. Чи ж гаразд він учинив, може, краще було б помовчати? Та ні, мабуть, і якби головний інспектор мистецтв був

тут, він, безперечно, похвалив би «Його високість за ці слова. Легенка, ледве помітна усмішка торкнула губи міс Ді, її гарні очі враз засяяли, і коли вона знову заспівала, її голос забринів ще проникливіше.

Пані Коверлі зупинила на одну мить погляд на дочці і, помітивши насуплені брови чоловіка, обмежилась запитанням:

— Ти не втомилася, дитинко?

— Ні, мамо.

— А ви, пане Івернесе?

— Анітрохи, пані. До свого народження я, напевно, співав разом з хлопчиками в якісь капелі у раю.

Вечір закінчується. Вже близько дванадцяти, і містер Коверлі вважає, що пора спочивати.

Другого дня, задоволені з цієї простої й широї гостини, парижани повертаються до Папеете.

П'ятнадцятого листопада на Стандарт-Айленді має відбутися грандіозне свято. В його програму входить пишний бенкет і бал у будинкові мерії. До того часу мільядяни повернуться з своїх дач, бо за два дні плавучий острів вирушає в дальшу подорож.

Організувати це свято доручають Калістусові Менбару: ~~на~~ його вигадку, як і на його завзяття, можна цілком покластися. В його розпорядженні також і квартет, чий концерт включено до програми як один із найефектніших номерів.

Запрошення надсилає губернатор. Особисто Сайрус Бікерстаф запрошує королеву Помаре і членів її родини, французького комісара разом з головними урядовцями, а також контр-адмірала й офіцерів із французьких крейсерів, які саме стоять на якорі в Папеете.

Для населення Стандарт-Айленду — бо на бал до мерії потрапить тільки його верхівка — в парку організовано частування, гри, фейерверк.

Знаменний день настав. Стандарт-Айленд прикрашений французькими й тайянськими прапорами, поруч них майоряте прапори Мільядр-Сіті.

Королева Помаре зі своїм почтом, в ошатному вбранні прибуває до гавані Штирборт-Гарбора; їй салютують обидві батареї острова, яким відповідають гармати Папеете й французьких крейсерів.

Близько шостої години, оглянувши дорогою парк, гості під'їжджають до чепурно оздобленого будинку мерії.

Яке величне видовище — ці пишні сходи! Адже кожна їхня сходинка коштує щонайменше десять тисяч франків, як і сходинки в особнякові Вандербільта в Нью-Йорку! А в розкішній залі-їdalyni вже готові для гостей столи до вечеpі.

О дев'ятій годині гості виrushaють до казино, де має відбутися концерт. В програмі лише чотири твори — шедеври музичального мистецтва:

П'ятий квартет Бетховена ля мажор, опус 18;

Другий квартет Моцарта ре мінор, опус 10;

Другий квартет Гайдна, ре мажор, опус 64;

Дванадцятий квартет Онслоу, мі-бемоль.

Цей концерт перетворюється на новий блискучий тріумф паризьких артистів, які — що б там не казав той огурний віолончеліст — так щасливо потрапили на плавучий острів!

У парку гості — і європейці, і тубільці — розважаються, беручи участь у різних іграх. Бал організований просто неба, і — адже ганьби в цьому немає! — танцюють на гаяливниках під звуки акордеонів, надзвичайно популярних інструментів серед тубільців на островах Товариства. Треба сказати, що французькі моряки також полюбляють цей музичний інструмент, і коли навала відпукників з військових кораблів висіла на берег, оркестр, що прибув у повному складі, вдарив щосили, а акордеони просто шаленіли. До музики долучились голоси — пісні, що залунали з берега і «хімери» — найпопулярніші й найулюблениші мелодії океанійського населення.

В той же час на бал, добірніший і вишуканіший за своїм складом і характером, де обов'язки розпорядника виконує Атаназ Доремюс, зібрались усі найбагатші у місті родини. Мільярдянки й тайтанки змагаються між собою у близку коштовностей і елегантності туалетів. Івернес, Пеншіна й Фрасколен кружляють у вальсі, завзято танцюють польку й мазурку з гарненькими тайтанками і найчарівнішими дівчатами Стандарт-Айленду, в той час як Себастян Цорн тримається остоpонь, обравши позу якщо не осудження, то зневаги. А як усі здивувались, коли випадок звів до пари в якісь кадрилі Уолтера Танкердона й міс Коверлі! Та чи ж справді це сталося випадково, може, тут допомагає тонка дипломатія й хитра вигадка головного інспектора мистецтв? Як би там не було, а це перетворилось на подію дня, яка матиме, мож-

ливо, важливі наслідки, ставши першим кроком до зближення між двома впливовими родинами.

Після фейєрверка, влаштованого в парку на центральній галевині, танки починаються знову і продовжуються аж до ранку.

Через день на світанку комодор Сімкоо дає наказ вирушати. Гарматні постріли з берега відзначають одплиття Стандарт-Айленду, так само як вони вітали його появлі, і плавучий острів відповідає тайтанам і військовим кораблям тою самою кількістю залпів.

Стандарт-Айленд прямує на північний захід, щоб додому оглянути інші острови архіпелагу — групу Підвітряних островів після групи Навітряних. Він проходить повз мальовничі береги Муреа, немов настовбурчені гірськими шпиллями, поміж яких центральний має крізний отвір; повз Райатеа, священний острів, що був колискою тубільних королів, Бора-Бора, над яким підносяться верховина в тисячу метрів заввишки, повз островіці Мату-Іті, Мопелія, Тубуаї, Ману — все це ланка тайтанського ланцюга, що перетинає цю місцевість.

Дев'ятнадцятого листопада, о тій годині, коли сонце ховається за обрієм, зникають і останні верхогір'я архіпелагу.

Тоді Стандарт-Айленд повертає на південний захід — цей новий напрямок телеграфні апарати відмічають на картах, вивішених у вітринах казино.

Того, хто в цю хвилину спостерігав би капітана Сароля, вразив би похмурий зловісний вогонь у його очах і лютість, що сптворила йому лице, коли він погрозливо підняв руку, вказуючи своїм малайцям шлях на захід до Нових Гебрід, що лежать відсіля за тисячу двісті миль!

ЧАСТИНА ДРУГА

Розділ I НА ОСТРОВАХ КУКА

Збігло вже шість місяців з того часу, як, покинувши бухту Магдалини, Стандарт-Айленд плаває від архіпелагу до архіпелагу по просторах Тихого океану. Жодного нещасливого випадку не трапилося під час цієї чудесної подорожі. О цій порі року море екваторіальної зони спокійне, між тропіками, як завжди, повівають пасати. А втім, якби й знялися шквал або буря, то місця основа, на якій споруджено Мільярд-Сіті, обидва порти, парк і навколошні поля, не відчує ніяких поштовхів. Шквал минає, буря вщухає. А на поверхні «перлині Тихого океану» їх ледве помітили.

В цих умовах доводиться скоріше боятися нудоти, яку породжує одноманітність існування. Але наші парижани перші можуть посвідчити, що нічого такого не відчува-

ють. В неозорій пустелі океану повсюди зустрічаються оази — ті групи островів, які Стандарт-Айленд уже від-відав, тобто Сандвічеві острови, Маркізькі, Помоту, острови Товариства, і ті, з якими він ще познайомиться, перш ніж поверне на північ,— острови Кука, Самоа, Тонга, Фіджі, Нові Гебріди і, можливо, деякі інші. Скільки різноманітних зупинок, стільки ж нетерпляче очікування можливостей оглянути ці країни, такі цікаві з етнографічного погляду!

Що ж до Мандрівного квартету, то на що він мав скаржитись, якби навіть у нього й був на це час? Чи ж має він підстави вважати, що відірваний од усього світу? Хіба ж поштові зв'язки з обома континентами не працюють регулярно? Не тільки нафтоналивні судна дозвозять свій вантаж для потреб електростанцій в призначений день, але не минає й двох тижнів без того, щоб разом з різноманітними товарами, які вивантажують із пароплавів у Штирборт-Гарборі або Бакборт-Гарборі, не прибували на острів відомості та новини зовнішнього світу, якими втішається на дозвіллі населення Мільяд-Сіті.

Само з себе зрозуміло, що призначена артистам винагорода виплачується з пунктуальністю, яка свідчить про невичерпність коштів Компанії. Тисячі доларів течуть в їхні кишени, і коли закінчиться термін ангажементу, вони будуть багаті, навіть дуже багаті. Ніколи ще вони не жили так безтурботно й розкішно, і їм не доводиться шкодувати за дуже посередніми, відносно, заробітками під час їхнього турне по Сполучених Штатах Америки.

— Послухай-но,— звернувся якось Фрасколен до вілончеліста,— ти вже зрікся свого упередження проти Стандарт-Айленду?

— Ні,— рішуче відповів Себастян Цорн.

— А проте,— зауважив Пеншіна,— наприкінці нашого плавання ми матимем добру торбину грошей!

— Напхана грішми торбина — це ще не все. Треба ще бути певним, що завезеш її з собою!

— А ти в цьому не певен?

— Ні.

Що можна на це відповісти? А втім, про згадану торбину грошей немає жодної підстави турбуватися, бо що три місяці гонорар артистів надсилається у вигляді

грошових переказів до Нью-Йоркського банку. Отож найкраще полишити цю вперту людину скніти в своїй нічим не вправданій неймовірі.

Дійсно, майбутнє видається більш ніж будь-коли за-
безпеченім. Незгоди між двома частинами міста начеб-
то занишкли. Сайрус Бікерстаф та його підлеглі можуть
бути задоволені.

Тепер, після балу в мерії, усім ясно, що чари Ді Ко-
верлі полонили Уолтера Танкердона. Це сталося уже рік
тому, але за тих обставин, що склалися, він ні на кого
не міг звірити своєї таємниці. Міс Ді вгадала це й зро-
зуміла, і дівчину зворушила його мовчазна скромність.
А може, вона навіть зазирнула в своє власне серце і
збагнула, що воно ладне відповісти серцеві Уолтера?
А втім, своїх почуттів міс Ді не виявила. Вона поводиться
дуже стримано, як то велить їй почуття власної гідності,
а також і відчуження, що існує між обома родинами.

Проте можна помітити, що Уолтер і міс Ді ніколи не
беруть участі в суперечках, які зчиняються часом в особ-
няках чи то на П'ятнадцятій авеню, чи то на Дев'ятна-
дцятій. Коли затягти Джем Танкердон удається до гост-
рих вихваток на адресу Коверлі, його син замовкає, по-
хнювивши голову, і йде собі геть. Коли ж Нет Коверлі
починає вергати громи проти Танкердонів, його дочка
опускає очі, її гарне личко блідне, і вона намагається,
хоч і марно, перевести розмову на щось інше. Якщо вони
обидва нічого не помічають, то це звичайна доля батьків,
яким природа закриває пов'язкою очі. Але пані Коверлі
й пані Танкердон — принаймні, як запевняє Калістус
Менбар, — не дійшли до такої міри сліпоти. Материн-
ські очі добре бачать, і душевний стан їхніх дітей стає
для них джерелом постійних турбот, бо ті єдині ліки, що
могли б ім зарадити, застосувати неможливо. Власне,
вони добре усвідомлюють, що через ворогування двох
суперників, через болючість їхнього самолюбства в пи-
таннях першості їх мови бути не може про будь-яку згоду,
про єдність їхніх родин... І все ж таки Уолтер і міс Ді
люблять одне одного... Їхні матері давно розгадали цю
таємницю...

Вже не один раз молодика умовляли вибрати собі
наречену серед дівчат лівої частини острова. Поміж ни-
ми чимало чарівних, прекрасно вихованих і майже та-
ких же багатих, як і він, чиї родини такий шлюб зро-

бив би щасливими. Батько відверто наполягав на цьому, мати теж, але не так настійливо. Уолтер весь час одмовлявся, посилаючись на те, що не відчуває жодного потягу до одруження. Та колишній чікагський комерсант подібних відмовок і слухати не хоче. Хто одержує у спадок сотні мільйонів, той не повинен парубкувати. Якщо його син не може знайти собі дівчини до вподоби на Стандарт-Айленді — природно, дівчину з свого кола, — ну що ж, хай він попоїздить скрізь, помандрує по Америці й Європі!.. Маючи таке ім'я, таке багатство, не кажучи вже про особисту привабливість, наречених він знайде досхочу, навіть коли б забажав принцесу імператорської чи королівської крові! Так гадав Джем Танкердон. Та щоразу, коли батько заганяв його в тісний кут, Уолтер рішуче зрікався розшуків дружини за кордоном. Мати спитала його одного разу:

— Мій любий хлопчику, може, тут є дівчина, що припала тобі до вподоби?

— Так, мамо, є! — відповів він.

Пані Танкердон не розпитувала, хто ця дівчина, і син не визнав за потрібне назвати її ім'я.

Безперечно, така сама ситуація склалася і в родині Коверлі. Колишній банкір з Нового Орлеана бажав одружити свою дочку з одним із тих юнаків, що вчашали до них. Якщо жодний з них їй не подобається, гаразд, батько й мати повезуть її за кордон. Вони відвідають Францію, Італію, Англію. Міс Ді відповідала, що вона воліє не покидати Мільярд-Сіті. Вона почуває себе добре і на Стандарт-Айленді... Йі хочеться тільки одного — залишитися тут. Містера Коверлі бентежила ця відповідь, про справжні мотиви якої він не міг догадатися.

Звичайно, місіс Коверлі не запитувала дочку так відверто, як місіс Танкердон свого сина, і, напевне, міс Ді не наважилася би відповісти так щиро — навіть своїй матері.

Ось як стояли справи. Відколи юнак і дівчина впевнились у своїх почуттях, вони не перекинулися жодним словом, хіба що обмінювалися іноді поглядами. Якщо вони й зустрічаються, то лише в офіційних місцях, на прийомах у Сайруса Бікерстафа, під час різних церемоній, на яких вельможні мільярдяни завжди присутні, зобов'язані до цього своїм становищем у суспільстві. В цих обставинах Уолтер Танкердон і міс Ді Коверлі поводяться

дуже обережно, бо щонайменша необачність може привести до прикрих наслідків...

Багато різних припущень було висловлено з приводу надзвичайної події, що сталася на балу в губернатора. Дехто, схильний до перебільшень, вважав, що вона має скандальний характер, і другого дня все місто тільки про це й говорило. Що ж до причин, які викликали цю подію, то нічого не могло бути простіше. Головний інспектор мистецтв запросив міс Коверлі танцювати, але коли почалась кадриль, він десь зник — о, цей лукавий Менбар! Та тут саме нагодився Уолтер Танкердон, і молода дівчина прийняла його запрошення на танець.

Можливо, і навіть напевно, що після цієї події, такої важливої в світському житті Мільярд-Сіті, відбулися розмови й пояснення з одного і з другого боку. Містер Танкердон, мабуть, розпитував сина, а місіс Коверлі — свою доньку. Але що відповіла міс Ді? Що відповів Уолтер? Якщо пані Коверлі і пані Танкердон утрудилися в цю справу, то чим закінчилося це втручання? Попри всю свою пронозливість і дипломатичний хист, Калістусові Менбарам не пощастило про це дізнатись. Тому він не відповідає на запитання Фрасколена й тільки підморгує правим оком, та за цим нічого не ховається, бо він анічотісінько не знає. Цікаво відмітити, до речі, що після того пам'ятного дня Уолтер, зустрічаючи місіс Коверлі й міс Ді під час прогулянки, шанобливо вітається з ними, а дівчина і її маті відповідають їйому на привітання.

Коли повірити головному інспекторові, це — величезний крок уперед, «стрибок у майбутнє».

Вранці двадцять п'ятого листопада на морі сталася подія, яка, щоправда, зовсім не стосувалась до справ цих двох найзначніших родин на плавучому острові.

На світанку вартові обсерваторії побачили кілька військових суден, що прямували на південний захід. Вони йшли один по одному, зберігаючи певну відстань. Напевне, це був загін якоїсь військової ескадри Тихого океану.

Комодор Сімкоо попередив телеграмою губернатора, який дає наказ салютувати військовим суднам.

Фрасколен, Івернес і Пеншіна сходять на вежу обсерваторії, щоб спостерігати обмін традиційних виявів міжнародної членності.

Біноклі скеровані на кораблі — їх чотири, вони ще на відстані п'яти-шести миль. На них не видно жодного пра-

пора, отже, не можна розпізнати їхню національну приналежність.

— Ніщо не вказує, до якого флоту вони належать? — запитує Фрасколен у морського офіцера.

— Ніщо,— відповідає той,— але за зовнішнім виглядом можна, гадаю, стверджувати, що це британські кораблі. До того ж у цих місцях курсують тільки судна англійських, французьких і американських військових ескадр. Як би там не було, ми дізнаємося про це, коли вони підійдуть ближче на одну чи дві милі.

Кораблі наближаються досить поволі, і, якщо їхній напрямок не зміниться, вони повинні пройти в кількох кабельтових від Стандарт-Айленду.

Купка цікавих уже зібралась навколо батареї Хвилеріза і пильно стежить за рухом кораблів.

Через годину кораблі вже менш ніж за дві милі; це крейсери старого зразка, з трьома щоглами, на вигляд багато показніші, ніж судна нової конструкції зі зменшеним рангоутом¹. З широких труб вилітають завої пари, які морський вітерець жене до далекого обрію.

Коли кораблі вже за якихось півтори милі від острова, офіцер з певністю підтверджує: це підрозділ англійської ескадри, що курсує в західній частині Тихого океану, кілька архіпелагів якого, наприклад Тонга, Самоа, Кука, належать Великобританії або перебувають під її протекторатом.

Офіцер готується підняти прапор Стандарт-Айленду, оздоблений золотим сонцем, широке полотно ось-ось захлюпощеться на вітрі. Очікують тільки салюту з флагманського корабля.

Минає хвилин десять.

— Якщо це англійці,— каже Фрасколен,— то вони не дуже поспішають із виявами чесності!

— Чого ти хочеш? — відповідає Пеншіна.— У Джона Буля капелюх звичайно міцно прикручений до голови і, щоб зняти його, потрібна довга і складна маніпуляція.

Офіцер знизує плечима.

— Безперечно, це англійці,— каже він.— Я їх знаю, вони не салютуватимуть.

Дійсно, на передньому судні прапора так і не підняли.

¹ Рангоут — сукупність приладів і пристрійв на судні (щогли, реї і т. п.).

Військово-морський підрозділ проходить повз плавучий острів, не звертаючи на нього жодної уваги, наче він і не існує. Та ѹ справді, за яким правом він існує взагалі? За яким правом він захаращає води в цій частині Тихого океану? Чому Англія повинна свідчити йому свою увагу? Адже вона завжди протестувала проти спорудження цієї величезної машини, що никає тепер по цих морях, ризикуючи наразитися на судна, перетинаючи морські шляхи.

Військово-морський підрозділ поплив собі геть, наче погано вихований джентльмен, що не хоче пізнавати зустрічних на тротуарах Ріджент-стріт або Стренда, і прapor Стандарт-Айленду так і не розгорнувся.

Легко собі уявити, як у місті і в обох портах ганили бундючну Англію, цей підступний Альбіон, цей новітній Карфаген. Ухвалили ніколи не відповідати на жодний фалют англійських суден, якщо він будь-коли матиме місце — що, проте, більш ніж сумнівно.

Бранці двадцять дев'ятого листопада спостерігачі обсерваторії помітили перші верхогір'я островів Кука, що лежать між 23° південної широти й 160° західної довготи. До цього архіпелагу, що дістав спочатку ім'я Манджія, потім Гервея і врешті було названо ім'ям Кука, який війсів там 1770 року, входять острови Манджія, Раротонга, Атіу, Мітіро, Гервей, Пальмерстон, Хеджмейстер та інші. Населення цих островів, маорійського походження, кількість якого зменшилась в останній час від двадцяти тисяч до дванадцяти, складається з полінезійських малайців, що їх європейські місіонери обернули в християнську віру. Ці остров'яни, що завжди прагнули до незалежності, вперто опирались чужоземним загарбникам. Вони все ще вважають себе за господарів на своїй землі, хоч щодалі все більше підпадають під протекціоністські впливи (всім добре відомо, що це означає) уряду англійської Австралії.

Перший острів, що зустрічається на шляху Стандарт-Айленду, це Манджія, найзначніший і найнаселеніший, — справжня столиця архіпелагу. За маршрутом тут має бути двотижнева стоянка.

Може, саме тут судилося Пеншіна познайомитися з справжніми дикунами — такими, які змальовані в «Робінзоні Крузо», що їх він марно шукав на Маркізьких островах, на островах Товариства і Нука-Хіва? Чи ж задовольнить наш парижанин свою цікавість? Чи ж поба-

чить він справжніх канібалів, здатних виявити свою природу?

— Мій старий Цорне,— каже він того дня до свого товариша,— якщо й тут немає людоїдів, то їх немає ніде!

— Я міг би тобі відповісти: а що мені до цього? — відказує цей колючий іжак.— Але я питаю тебе: чому ніде?

— Тому що на острові, який зветься «Манджія», можуть жити лише людоїди¹.

І Пеншіна ледве встигає ухилитися від стусана, якого він заробив за свій гидкий жарт.

Та чи є людоїди на Манджії, чи ні, «Його високості» так і не щастить зазнайомитися з ними.

Дійсно, коли Стандарт-Айленд наблизився до Манджії на відстань однієї милі, з її порту вийшла пірога й попрямувала до Штирборт-Гарбора. На ній прибув англійський резидент, звичайний протестантський пастор, який з куди більшим успіхом, ніж тубільні вожді, запрощував на острові жорстоку тиранію.

Превелебний отець посідає найкращі землі на цьому острові, який має тридцять миль у обводі, чотири тисячі мешканців, дбайливо оброблені поля, розкішні плантації таро, ароурута й ін'яма. В столиці острова Оухоре, під горою, що наїжилася кокосовими пальмами, хлібними, манговими й перцевими деревами, стоїть вигідний пасторів будинок, оточений квітучим садом, де буяють півонії, гарденії, колеа. Його влада спирається на мутої, тубільну поліцію, перед загоном якої схиляються манджійські монархи. Мутої забороняють населенню лазити по деревах, полювати й ловити рибу неділями й святами, гуляти після дев'ятої години вечора й купувати харч за іншими цінами, ніж довільно встановлені властями. Порушникам загрожує штраф, що сплачується в піастрах (піастр дорівнює п'яти франкам), значна частина яких ллеться в кишені не надто перебірливого пастора.

З піроги виліз опецькуватий чоловічок, портовий офіцер підійшов до нього, і вони привіталися.

— Від імені короля й королеви Манджії,— каже англієць,— передаю привітання губернаторові Стандарт-Айленду.

¹ Слово «Манджія» співзвучне французькому слову «manger» (їсти).

— Я уповноважений прийняти їх і подякувати вам, пане резиденте,— відповідає офіцер,— а наш губернатор особисто засвідчить своє шанування...

— Його ясновельможність матиме добру зустріч,— каже резидент, шахраювате лице якого виявляє хитрість і зажерливість.

— Я гадаю, санітарний стан Стандарт-Айленду не залишає бажати нічого кращого? — солоденько питає він.

— Чудовий, як завжди.

— Можливо, проте, є захворювання на тиф, інфлюенцу, віспу або які інші заразливі хвороби...

— Навіть нежитю ні в кого немає, пане резиденте. Подбайте, будь ласка, про надання нам відповідного свідоцтва, і як тільки ми дійдемо до місця нашої стоянки, одразу встановимо постійний зв'язок з Манджією.

— Річ у тому,— відповідає пастор, дещо вагаючись,— якщо хвороби...

— Я повторюю: їх і признáки немає.

— Отже, мешканці Стандарт-Айленду мають намір вісісти на берег?..

— Звичайно... як вони висідали нещодавно на східних островах.

— Дуже добре... дуже добре...— відповідає товстунчик.— Будьте певні, їх зустрінуть якнайкраще, в разі якщо немає пошесті...

— Жодної, ще раз підтверджую.

— Ну що ж, хай висідають... хоч і багато... Мешканці чудово їх зустрінуть, адже манджійці дуже гостинні... Але тільки...

— Що тільки?

— Іхні величності у згоді з радою вождів ухвалили, що на Манджії, а також і на інших островах архіпелагу, чужоземці повинні оплачувати право зйти на берег...

— Оплачувати?

— Так... у розмірі двох піастрів. Дешиця, як ви бачите... два піастри з кожного, хто ступить на землю архіпелагу.

Цілком очевидно, що сам резидент і запропонував цей закон, а король, королева і рада вождів лише схвалили його; ясно і те, що чимала частина прибутків з цього нового джерела потрапить у руки його превелебності... Однак на островах східної частини Тихого океану ніколи й

мови не було про таємний податок, і портовий офіцер не зміг приховати свого здивування.

— Ви це серйозно кажете? — запитав він.

— Цілком серйозно,— підтверджив резидент,— і ми не впустимо нікого, хто не сплатить цих двох піастрів...

— Гаразд! — відповів офіцер.

Потім, попрощавшися з резидентом, він іде до телефону й переказує комодорові всю розмову.

Етель Сімкоо з'єднується з губернатором. Чи ж личить плавучому острову зупинятися перед Манджією, якщо претензії її адміністрації такі категоричні й необґрунтовані?

На відповідь губернатора довго чекати не доводиться. Порадившись зі своїми помічниками, Сайрус Бікерстаф рішуче відмовляється скоритися цій образливій постанові. Стандарт-Айленд не робитиме стоянки ані біля Манджії, ані біля будь-якого іншого острова цього архіпелагу. Жадібний пастор залишиться зі своїми претензіями, а мільярдяни попливуть собі далі, до сусідніх морів, де тубільці не такі корисливі і не такі вимогливі.

Механіки дістають наказ пустити в рух чимдуж усі мільйони кінських сил. Ось в який спосіб Пеншіна був позбавлений втіхи потиснути руку шановним людожерам — якщо вони тут були. Та хай він за цим не побивається: люди на островах Кука вже не пожирають один одного.

Широкою морською протокою Стандарт-Айленд прямує до групи з чотирьох островів, що розкинулись півколом на її північнім краї. Довкола видно багато човнів; одні зроблені й обладнані досить майстерно, інші — просто видовбані стовбури дерев, але плавають ними мужні рибалки, що наважуються навіть полювати на китів, численних у цих морях.

Ці острови дуже родючі, мають розкішну рослинність, і зрозуміло, чому Англія накинула їм свій протекторат, очікуючи того дня, коли вона зможе обернути їх на свої тихоокеанські володіння. Відсіля добре видно скелясті береги Манджії, облямовані кільцем коралових рифів, сліпучо-блілі будиночки, обмазані нелюсованим вапном, яке добувають з коралів, і пагорбки, що не перевищують двохсот метрів, вкриті темно-зеленим килимом різних тропічних рослин.

Наступного дня по гірських схилах, порослих аж до

верховин густим лісом, комодор Сімкоо пізнає острів Раротонга. В центрі його вулкан заввишки у півтори тисячі метрів, вершина якого підноситься над пишними кронами високолісся. Між зеленими заростями вирізняється біла-блісінка будівля з готичними вікнами. Це протестантська церква, збудована серед розлогих лісів, що прослались аж до морського узбережжя. Дерева високі, з міцним гіллям, з чудернацькими стовбурами, скривлені й скарючені, як старі химерні нормандські яблуні або прованські оливи.

Може бути, велебний пастор, що опікується душами рапортонгців і спілкує навпіл з директором «Німецького Тихоокеанського товариства», в чиїх руках зосереджена вся торгівля острова, не встановив, за прикладом свого манджійського колеги, податку на чужоземців? Може бути, мільярдяни спроможуться без зайвих витрат за свідчити своє поважання двом королевам, що сперечаються між собою за владу, одна в селищі Арогнані, друга в селищі Аваруа? Але Сайрус Бікерстаф поклав не зупинятися біля цього острова, і рада нотаблів схвалила цю постанову — адже вони звикли, щоб їх скрізь ушановували немовби королів. В ціому це чиста згуба для тубільців, керованих недоумкуватими англійськими пасторами, бо мільярдянські багатії мають добре напхані гаманці і розкидаються грішми куди попадають.

Надвечір видно вже тільки шпиль вулкана, що маячити, наче стрілка, на обрії. Міриади морських пташок спустились без дозволу на Стандарт-Айленд і кружляють над ним, а коли надходить ніч, вони знімаються, раз у раз вимахуючи крильцями, і відлітають на острівці в північній частині архіпелагу, де повсякчас вирує морський прибій.

На Стандарт-Айленді під головуванням губернатора збирається рада; вона має розглянути пропозицію про зміни в маршруті. Плавучий острів перетинає ту частину океану, де англійський вплив переважає. Прямувати згідно з маршрутом далі на захід, уздовж двадцятої паралелі, означає плисти в напрямку островів Тонга і Фіджі. Але те, що сталося на островах Кука, зовсім не заоочує до відвідин цих островів. Чи не податися краще до Нової Календонії, до архіпелагу Лоялті, де «перлину Тихого океану» за французьким звичаем зустрінуть гостинно й чимно? Потім, після грудневого сонцестояння, вона змо-

же вільно повернутися до екваторіальної зони. Правда, це змусить її відхилитися вбік від Нових Гебрід, куди треба відвезти команду кеча та їхнього капітана...

Під час наради з приводу нового маршруту малайці виявляли велике занепокоєння; адже їхнє повернення надзвичайно ускладнилось би, коли б були ухвалені зміни маршруту. Капітан Сароль не міг приховати своєї досади, скажемо навіть люті, і тому, хто почув би його розмову з товаришами, це роздратування здалось би надто підозріле.

— Бачите, що вони замишляють,— повторював він,— висадити нас на Лоялті... або на Новій Каледонії! А наші друзі чекають на нас в Ероманга! І в Нових Гебрідах все вже готово, щоб здійснити наш план! Невже щасливий випадок вислизне з наших рук?

На щастя для малайців і на лихо для Стандарт-Айленду, рада відхилила пропозицію змінити маршрут. Багаті мільярдяни неохоче порушують свої звички. Плавання триватиме за програмою, визначеною тоді, коли вони виrushали з бухти Магдалини. Проте замість двотижневої стоянки, що не відбулася на островах Кука, ухвалено податися до архіпелагу Самоа, тобто круто повернути на північний захід, перш ніж піти в напрямку островів Тонга.

Малайці, дізнавшись про цю ухвалу, не могли приходити свого задоволення.

Та ѹ справді, що може бути природніше, ніж радіти з того, що рада нотаблів не відмовилася від свого наміру, доправити їх до Нових Гебрід?

Розділ II

ВІД ОСТРОВА ДО ОСТРОВА

Якщо на обрії Стандарт-Айленду пояснішало відтоді, як стосунки між його правою і лівою частинами стали доброзичливіші, якщо цим покращанням мільярдяни зобов'язані взаємним почуттям Уолтера Танкердона й міс Ді Коверлі, якщо губернатор і головний інспектор мистецтв мають підстави сподіватися, що майбутнє не затъмарюватимуть внутрішні чвари,— то, з усім тим, існуванню самої «перелини Тихого океану» загрожує небезпека, і хтозна, чи її пощастиТЬ уникнути заздалегідь

підготовленої катастрофи. Пливучи на захід, вона одночасно наближається до місця своєї неминучої загибелі. Цю злочинну авантюру замислив не хто інший, як капітан Сароль.

Справді, аж ніяк не випадково потрапили малайці на Сандвічеві острови. Кеч зупинився в Гонолулу лише з метою дочекатися прибуття Стандарт-Айленду в час його щорічних відвідин. Йти слідом за плавучим островом, кружляти навколо нього, не викликаючи підозри, змусити прийняти себе і свою команду як потерпілих аварію, раз вони не могли потрапити на Стандарт-Айленд як пасажири, і тоді, під приводом повернення додому, скерувати його до Нових Гебрід — такі були наміри капітана Сароля.

Уже відомо, як була здійснена перша частина цього плану. Те, що кеч зазнав аварії через зіткнення, була цілковита вигадка. Жодне судно не наразилося на нього поблизу екватора. То самі малайці розтрощили свій кораблик, ще й в такий спосіб, що він протримався на поверхні води до тої хвилини, коли прибула допомога, яку вони викликали гарматним пострілом, і потонув саме тоді, коли екіпаж кеча підібрала рятувальна шлюпка Штирборт-Гарбора — останньої хвилини малайці відкрили пробоїну. Отже, вигадка про зіткнення суден нікому не здалась підозрілою, й жодного сумніву не було у тому, що команда з щойно затонулого корабля дійсно зазнала аварії і їй необхідно дати притулок.

Могло статися, правда, й інакше. Що, якби губернатор не захотів залишити їх на острові? Якби, за існуючими правилами, чужоземцям заборонили тут проживати? Або вирішили висадити їх на найближчих островах? За таких обставин доводилось ризикувати, і капітан Сароль на це пішов. Але після позитивної відповіді Компанії потерпілих ухвалено залишити на острові й забезпечити повернення на Нові Гебріди.

Ось як стояла справа з малайцями. Вже протягом чотирьох місяців капітан Сароль і його десять матросів цілком вільно живуть на плавучому острові. Вони мали можливість вивчити його від одного краю до другого, збегнути всі його таємниці — вони не знахтували ані найменшої дрібниці. Все складалось для них як на краще. Правда, і в них була страшна хвилина — коли рада обговорювала зміни маршруту; вони так розхвилюва-

лись, що мало самі себе не зрадили. Та, на щастя для них, маршрут не зазнав жодної зміни. Промине ще три місяці, Стандарт-Айленд прибуде до Нових Гебрід і там станеться катастрофа, нечувана навіть серед найстрашніших випадків на морі.

Архіпелаг Нових Гебрід дуже небезпечний для мореплавців не тільки через підводні рифи, якими густо всіяні підступи до нього, не тільки через властиві його водам стрімкі бурхливі течії, але й через хижу вдачу частини його населення. Відколи Кірос відкрив цей архіпелаг в 1706 році, і після того як Бугенвіль досліджував його в 1768-му, а Кук — в 1773-му, він не раз перетворювався на арену жахливої різанини, і, можливо, його лиха слава цілком виправдує побоювання Себастяна Цорна щодо кінця морської подорожі Стандарт-Айленду. Людність архіпелагу — канаки, папуаси, малайці, що змішалися з чорними австралійцями,— підступна й зрадлива і опирається будь-яким впливам цивілізації. Деякі острови цієї групи — справжні розбійницькі кублиця, населення яких живе з піратської здобичі.

Капітан Сароль, малаєць з походження, належить до того порідку морських розбійників, що промишляють китоловлею, сандаловим деревом, торгують неграми і, за словами морського лікаря Агона, що побував на Нових Гебрідах, все спустошують навколо своїми насекомими. Сміливий, винахідливий, призвичаєний плавати в найнепевніших місцях, знавець на своє діло, що не раз очолював криваві набіги, капітан Сароль має вже в цьому чималий досвід і завдяки своїй діяльності він став відомий в морях західної частини Тихого океану.

Отак кілька місяців тому капітан Сароль і його товариши, злигавшись із кровожерними мешканцями Ероманга, одного з Ново-Гебрідських островів, підготували таку махінацію, яка, коли б удалася, дозволила б їм безтурботно жити під виглядом чесних людей повсюди, де їм заманеться. До них дійшли чутки про острів на гребних гвинтах, який вже з минулого року плаває між двома тропіками. Вони знали, які незлічені скарби зібралися у його багатющій столиці. Але плавучий острів не заходив так далеко на захід, отже, конче треба було затягнути його близче до дикого Ероманга, де вже все готово для його знищення.

З другого боку, хоч й розраховуючи на підмогу тубільців із сусідніх островів, новогебрідці повинні пам'ятати про те, що населення Стандарт-Айленду набагато переважає їх числом, не кажучи вже про ті засоби оборони, що воно має до своїх послуг. Не могло, отже, бути й мови про напад на плавучий острів у морі, як на звичайне торговельне судно, ані про те, щоб взяти його на абордаж за допомогою цілої флотилії пірог. Малайці вдалися до іншого засобу — вони використали почуття людяності остров'ян, і ось Стандарт-Айленд, ні про що не здогадуючись, прямує до морів Ероманга. Він зупиниться в кількох кабельтових... Тисячна навала тубільців захопить його зненацька... Вони кинуть його на скелясті рифи... вони його розтрощать... можна буде вільно грабувати, вбивати... Дійсно, цей моторошний план може розраховувати на успіх. Отже, в нагороду за гостинність, виявлену до капітана Сароля й усіх його спільніків, мільярдяни приречені до смерті і тепер наближаються до неминучої загибелі.

Дев'ятої грудня комодор Сімкоо досягає тої точки сто сімдесят першого меридіана, де він перетинає п'ятнадцяту паралель. Між цим меридіаном і сто сімдесят п'ятим лежить архіпелаг Самоа, що його відвідав Бугенвіль 1768, Лаперуз 1787 і Едвардс 1791 років.

Перший острів, що його помічають на північному заході,— острів Троянд — незалюднений і зупиняється біля нього не варто.

За два дні вимальовується острів Мануа, обабіч якого туляться острівці Олозага й Офу. Найбільша височина на острові Мануа досягає семисот шістдесяти метрів над рівнем моря. Хоч на ньому нараховується близько двох тисяч мешканців, він зовсім не найцикавіший серед островів архіпелагу, і губернатор не дає наказу зупинитися. Краще зробити двотижневу стоянку біля островів Тутуїла, Уполу, Савайї, найгарніших у цій групі, яка в цілому переважає красою багатьох інших. Проте в морських літописах Мануа судилася певна слава. Відомо, що кілька супутників Кука загинуло на його узбережжі, в глибині бухти, за якою збереглась надто справедлива назва «Бухти Вбивства».

Близько двадцяти миль відокремлює Мануа від його сусідів, острова Тутуїла. Стандарт-Айленд наближається до нього в ніч з 14 на 15 грудня. Цього вечора, прохо-

джуючись біля батареї Хвилеріза, наші парижани «відчули» цю Тутуїлу, дарма що вона була ще на відстані кількох миль: повітря насичували солодкі паходи.

— Це не острів,— вигукує Пеншіна,— це магазин Піве... це фабрика Любена... це модна парфюмерна крамниця!

— Якщо «Твоя високість» не заперечує,—озивається Івернес,— я волів би порівняти його з паухою курильницею...

— Гаразд, хай буде курильниця,— погоджується Пеншіна, щоб не розігнати поетичні уявлення свого товариша.

Справді, легіт, що повіва над цими чарівними водами, приносить струмки запашних випарів. Це всепроникливий аромат рослин, яку канаки називають мускоої.

На сході сонця Стандарт-Айленд пропливає вздовж північного берега Тутуїли на відстані шести миль. Цей острів наче квітучий кошик або, скоріше, багатоповерхове нагромадження зелених заростів і лісів, що піднімаються вгору до верховин, між якими найвища сягає понад тисячу сімсот метрів. Перед берегом розкидано кілька дрібних острівців. Безліч доладно змайстрованих пірог, керованих дужими напівголими тубільцями, що веслюють у такт самоанській пісні, оточують Стандарт-Айленд, наче почесна варта. П'ятдесят-шістдесят веслярів — без жодного перебільшення — вміщають ці довжелезні човни, настільки міцні, що з ними виходять у відкрите море. Тепер наші парижани зрозуміли, чому перші європейці назвали ці острови архіпелагом Мореплавців. Його справжня географічна назва — Хамоа, або, частіше,— Самоа.

Савайї, Уполу, Тутуїла, що тягнуться один по одному з північного заходу на південний схід, і Олосега, Офу й Мануа — на південному сході,— ось головні острови цієї вулканічного походження групи. Їхня загальна площа — дві тисячі вісімсот квадратних кілометрів, кількість мешканців — тридцять п'ять тисяч шістсот. Отже, цифри, вказані первими дослідниками, треба зменшити наполовину.

Зауважимо, що на кожному цьому острові кліматичні умови такі ж сприятливі, як і на Стандарт-Айленді. Звичайна температура — від двадцяти шести до три-

дцяти чотирьох градусів. Липень і серпень тут найхолодніші місяці, а найбільша спека у лютому. Від грудня до квітня самоанців заливають рясні дощі, і саме в цей час на морі бушують шквали й бурі, що часто спричиняються до нещасних випадків.

Торгівля на островах зосереджена головним чином у руках англійців, потім йдуть американці і, нарешті, німці. З островів вивозять деякі сільськогосподарські продукти, бавовну, культура якої поширюється з кожним роком, і копру, тобто висушене ядро кокосового горіха.

До основного населення островів, малайсько-полінезійського за походженням, домішується не більше трьох сотень білих і кілька тисяч наймитів, завербованих на різних островах Меланезії¹. Близько 1830 року місіонери навернули самоанців у християнську віру; та вони, проте, й досі дотримуються деяких із своїх старовинних релігійних обрядів. Внаслідок впливу англійців і німців більшість тубільців — протестанти. Та все ж і католицизм має тут кілька тисяч прибічників, число яких будь-що намагаються збільшити місіонери-католики, змагаючись проти англосаксонських впливів.

Стандарт-Айленд зупинився поблизу південної частини Тутуїли, біля війстя до рейду Паго-Паго. Це і є головний порт острова, столиця якого Леоне розташована в його центрі. Цього разу між губернатором Сайрусом Бікерстафом і самоанською адміністрацією не виникло ніяких непорозумінь. Вільний доступ на берег дозволено. Король, а також англійська, американська й німецька резиденції містяться не на Тутуїлі, а на Уполу. Отже, офіційних прийомів не було. Декілька самоанців охоче скористалися з можливості безоборонно відвідати Мільярд-Сіті та його, «околиці». Мільярдяни ж упевнились, що населення острова також зустріне їх щиро й гостинно.

Порт розмістився в глибині бухти. Бурхливі вітри з відкритого моря сюди не досягають, доступ у порт легкий. Тут часто зупиняються військові кораблі.

Серед перших остров'ян, що зійшли на берег,— Себастян Цорн, троє його товаришів і головний інспектор

¹ Меланезія — сукупність островів у південно-західній частині Тихого океану (на відміну від Полінезії — островів східної його частини).

мистецтв, який виявив бажання їх супроводжувати. Калістус Менбар, як завжди, в прекрасному гуморі, веселої в ньому так і бують. Він дізнався, що три чи чотири найбагатших родини Мільярд-Сіті організують екскурсію до Леоне в екіпажах, запряжених новозеландськими конячками. Серед екскурсантів повинні бути Танкердоні й Коверлі, і можна сподіватися, що ця прогулянка спричиниться до дальншого зближення між Уолтером і міс *Ді*, з чого Калістус Менбар надзвичайно радітиме.

Прогулюючись із музикантами, він без упину розводиться про цю велику подію, що так його хвилює й захоплює.

— Друзі мої,— повторює він,— все відбуватиметься, як в опереті... Несподіваний випадок призводить до щасливої розв'язки. Раптом зноровиться кінь... перекидається карета...

— Нападають розбійники! — каже Івернес.

— І вирізують поспіль всіх екскурсантів! — додає Пеншіна.

— Що ж, це цілком можливо! — бурчить Себастян Цорн похоронним голосом, що нагадує тужливі звуки, які видає четверта струна його віолончелі.

— Ні, мої друзі, ні! — вигукує Калістус Менбар.— Не треба ніякої різанини! Навіщо вона? Хай справа обмежиться якоюсь слушною пригодою, що дала б Уолтерові Танкердону щасливу можливість врятувати життя міс *Ді* Коверлі.

— І все це під музику Буальд'є і Обера! — каже Пеншіна і удає жестами, наче він крутить ручку катеринки.

— Я бачу, пане Менбар,— каже Фрасколен,— ви все ще підтримуєте цей шлюб?

— Чи підтримую я його, мій дорогий Фрасколене? Я мрію про нього вдень і вночі! Я втратив свій добрий настрій! (Цього щось не видно). Я змарнів... (Цього тим більш не помітно). Я помру, якщо вони не поберуться...

— Вони поберуться, пане інспекторе,— озивається Івернес пророчим голосом,— бог не забажає смерті вашої ясновельможності...

— Бог зазнав би від цього великих збитків! — зітхає Калістус Менбар.

Всі п'ятеро простують до місцевого шиночка, де випивають за здоров'я майбутнього подружжя кілька склянок кокосового соку, закусуючи смачними бананами.

Дивитись на самоанців, що заповнюють вулиці Паго-Паго й зелені гайки в околицях порту,— справжня втіха для наших парижан. Чоловіки вищі за середніх на зріст, мають смагляво-бронзову шкіру, круглі голови, широкі груди, м'язисті руки й ноги, привітні й веселі обличчя. Можливо, вони надуживають татуюванням, яке вкриває їхні руки, груди, навіть стегна, ледве огорнені чимсь на зразок спідниці, зробленої з трави або з листя. Чорне волосся, яке вони пригладжують або закручують кучерями згідно смаку місцевих денді, скидається на перуку, бо вкрите звичайно товстим шаром вапна.

— Дикиуни в стилі Людовіка XVI! — вигукує Пеннішна.— Ім бракує тільки камізельки, шпаги, коротких штанів, панчіх, черевиків з червоними закаблуками, капелюхів з пір'ям і табатирки, щоб з'являтися до Версаля на ранкові королівські прийоми!

Самоанки, жінки й дівчата, одягнені так само невибагливо, як і чоловіки; руки і груди в них татуйовані, на головах вінки з гарденій, на ший намисто з червоного гібіскуса, вони — принаймні молоді — цілком виправдовують захват, яким пройняті розповіді перших мореплавців. Проте самоанки дуже стримані, дещо удавно соромливі, граціозні й усміхнені; вони зовсім зачарували наших музикантів, проказуючи своїми ніжними мелодійними голосами «калофа», тобто «добридень».

Вісімнадцятого грудня, через чотири дні, Стандарт-Айленд покидає Тутуїлу, а «назнаменований випадок», якого так палко бажав головний інспектор, так і не трапився. Але стосунки між двома ворогуючими родинами помітно кращають.

Між островами Тутуїла й Уполу не більше дванадцяти миль. Наступного ранку комодор Сімкоо на відстані чверті милі пропливає повз островів Нунтуа, Самусу й Салуафата, які захищають Уполу, наче три висунутих уперед форти. Він спритно маневрує і після полуночі досягає місця своєї стоянки поблизу порту Апіа.

Уполу, що має шістнадцять тисяч мешканців,— чіль-

ний острів архіпелагу. Саме тут розмістились резиденції німецьких, американських і англійських представників, які утворили щось на зразок спільної ради для оборони інтересів своїх співвітчизників. Король архіпелагу, в оточенні свого двору, «царює» в Малінуу, на східному краї мису Апія.

Зовнішній вигляд Уполу такий самий, як і Тутуїли: нагромадження гір, над якими височіє шпиль вершини Міссії, найвищої у гірському пасмі, що протяглося по всій довжині острова. Древні, уже згаслі вулкани аж до кратерів оповиті тепер густими лісами. Під горами розіслались полонини й ниви, які доходять до алювіальної смуги¹ на узбережжі, де бує розкішна рослинність, породжена вигадливою тропічною природою.

Наступного дня губернатор Сайрус Бікерстаф, двоє його помічників і кілька нотаблів виrushають з офіційним візитом у порт Апія, щоб відвідати німецького, американського й англійського резидентів, у чиїх руках зосереджене адміністративне управління архіпелагу.

Поки Сайрус Бікерстаф із своїм почтом гострють у резидентів, Себастян Цорн, Фрасколен, Івернес і Пеншіна, що прибули разом з губернатором, на дозвіллі оглядають місто.

Перш за все їх вражає контраст між показними європейськими будинками, де купці розмістили свої крамниці, і хатинами старовинного канакського селища, в яких мешкають тубільці; низькі стріхи цих халупок, розкиданих уздовж обох берегів річки Апія, ховаються під ошатними пальмовими кронами.

В порту панують рух і пожвавлення. Пароплави відідують Апія частіше, ніж усі інші порти архіпелагу, а Гамбурзьке торговельне товариство тримає тут цілу флотилію каботажних суден, які курсують між Самоа і навколоишніми островами.

Велика втіха для квартету — зустріч з старим священиком, що очолює тут французьку католицьку місію і вже багато років живе на Самоа. А як він радий побачити співвітчизників, до того ж французьких аристів! Старий місіонер гостинно частує їх прохолодними напоями, виготовленими за його власним рецептом.

¹ Алювіальна смуга — смуга родючої землі, що утворилася із річкових намулин.

— Ви не думайте,— каже він,— що на островах нашого архіпелагу живуть дикиуни. Тут ви не знайдете тубільців-людожерів...

— Та ми їх досі ніде й не зустрічали,— зауважує Фрасколен.

— На превеликий жаль! — додає Пеншіна.

— Чому ж це... на превеликий жаль?

— Пробачте цьому парижанинові за непомірну цікавість! Це все від потягу до місцевого колориту!

— Ну,— каже Себастян Цорн,— наше плавання ще триває і дуже можливо, що цих людожерів, таких бажаних нашему товарищеві, ми зустрінемо ще в більшій кількості, ніж нам хотілось би.

— Все може бути,— відповідає місіонер,— мореплавці, наближаючись до групи західних островів — Нових Гебрід, Соломонових тощо,— повинні бути надзвичайно обережними. Але на Таїті, Маркізьких островах, на островах Товариства, як і на Самоа, цивілізація має великі здобутки. Я знаю, що вбивство супутників Лаперуза уславило самоанців як хижих дикунів, схильних до людожерства. Але відтоді багато що змінилось. Тубільці за цей час стали культурні, вони мають уряд з двома палатами, як у європейців, навіть у них бувають революції.

— Теж на європейський штиб? — питає Івернес.

— Саме так, сину мій. Самоанцям також властиві політичні чвари!

— Нам казали,— говорить Пеншіна,— що ми тут опинимось саме у розпалі династичної війни між двома королівськими родинами.

— Справді, мої друзі, тут ішла боротьба між нащадком древніх володарів архіпелагу королем Тупуа, якого ми всіма засобами підтримуємо, і королем Маліетоа, що його висунули німці й англійці. Багато крові пролилося, особливо під час великої баталії в грудні 1887 року. Цих королів по черзі то ставили на царство, то скидали, аж поки не оголосили врешті Маліетоа верховним монархом, за згодою трьох могутніх держав, що виконали наказ берлінського двору!

І старий місіонер не міг стримати трептіння, що торкнуло його уста, коли вони вимовляли останні слова.

— Розумієте,— казав він далі,— досі на Самоа най-

дужчим був німецький вплив. Німці прибрали до своїх рук дев'ять десятих придатної до обробітку землі. Вони дістали від уряду дуже важливу концесію — поблизу Апіа, в Салуафаті, поруч з портом, через який можна налагодити постачання їхніх військових суден. Вони завезли сюди скорострільну зброю. Але можливо, що цьому всьому прийде край...

— На користь Франції? — питає Фрасколен.

— Ні... на користь Сполученого Королівства.

— О,— зауважує Івернес,— хіба ж не однаково, Англія чи Німеччина?

— Ні, мій сину,— відповідає місіонер,— це величезна різниця¹.

— А що ж король Малієтоа? — питає Івернес.

— Короля Малієтоа ще один раз скинули, і ви знаєте, хто тоді був найімовірніший заступник його на престолі? Англієць, один із видатних осіб на островах, письменник...

— Письменник?

— Так... Роберт Люїс Стівенсон, автор «Острова скарбів» і «Нових арабських ночей»².

— Ось куди може завести література! — вигукує Івернес.

— Який приклад для наших французьких романістів! — озивається Пеншіна.— Уявіть собі тільки: Золя Перший, король самоанців, визнаний британським урядом, посів трон усіх цих Тупуа і Малієтоа, і його династія приходить на зміну династії тубільних королів! Та це ж просто казка!

Місіонер розповідає багато подробиць про звичаї і побут самоанців, і розмова на цьому закінчується.

Наступного дня, 23 грудня, комодор Сімкоо виrushає на світанку, і Стандарт-Айленд пливе, оточений численними пірогами, які мають супроводжувати його до найближчого острова Савайї. Він відокремлений од Уполу протокою в сім-вісім миль. Але перш ніж увійти

¹ Справжня причина міжусобних воєн на Самоа — суперництво й інтриги трьох держав — Німеччини, Англії, США.

² Відомий англійський письменник Р. Л. Стівенсон (1850—1894), автор «Острова скарбів» й інших романів, останні роки життя жив на островах Самоа, був справжнім другом самоанців, боронив їх від грабунку й гноблення колонізаторів, яких викривав у пресі. Стівенсон тішився безмежним авторитетом і любов'ю самоанців, життя яких він змалював у своєму романі «Берег Фалеза».

в протоку, доводиться цілий день іти вздовж північного берега Уполу, на якому розташований порт Апія.

Згідно з маршрутом, що його склав губернатор, плавучий острів не буде обходити навколо Савайї, а пропливе між ним і Уполу, а потім зверне на південний захід, до архіпелагу Тонга. Тому Стандарт-Айленд рухається дуже повільно, щоб не йти вночі цією вузькою протокою.

Вранці, на сході сонця, комодор Сімкоо обережно обминає два острови — Аполіма й Маноно. Відсіля можна милуватися островом Савайї в усій його пишності. Непохитні гранітні скелі захищають його від ураганів, шквалів і циклонів, які шаленіють на морі взимку. Острів укритий густим лісом, над яким здіймається згаслий вулкан у тисячу двісті метрів заввишки. Серед заростів, під склепінням велетенських пальм, біліють на сонці селища, шумують рвучкі водоспади, з глибоких печер долинає відгомін могутнього прибою, що б'ється об скелястий берег.

I, якщо вірити легендам, цей острів — справжня колиска полінезійської раси, найчистіший тип якої зберігають одинадцять тисяч мешканців Савайї.

Стандарт-Айленд поволі віддаляється від нього, і ввечері 24 грудня останні гірські вершини острова зникають удалини.

Розділ III

КОНЦЕРТ У КОРОЛЯ-АСТРОНОМА

Зупинившись на деякий час над тропіком Козерога, сонце відновлює 21 грудня свій шлях на північ, щоб, покинувши ці місця на волю зимової негоди, повернути літо північній півкулі.

Стандарт-Айленд перебуває зараз на відстані якісь десяти градусів від тропіка. Спустившись до островів Тонгатабу, він досягне крайнього південного пункту свого плавання і поверне на північ, залишаючись у такий спосіб весь час у найсприятливіших кліматичних умовах. Правда, плавучий острів не зможе уникнути тропічної спеки в той час, коли розжарене сонце стоять у зеніті, але спеку пом'якшуватиме морський бриз, і

вона буде зменшуватися в міру віддалення світила, що випромінює цю гарячінь.

Між Самоа і головним островом Тонгатабу нараховують вісім градусів, тобто близько, дев'ятисот кілометрів. Отже, немає потреби збільшувати швидкість. Стандарт-Айленд пливе потихесеньку цим незмінно прекрасним морем, таким спокійним, як і пойтря над ним, що його тишу ледве порушують зрідка скороминущі грози. До Тонгатабу не пізно прибути і на початку січня, щоб після тижневої стоянки вирушити до островів Фіджі. Відтіля Стандарт-Айленд знову підніметься на північ до Нових Гебрід, де висадить команду малайців; потім, прямуючи на північний схід, він дійде до широт бухти Магдалини і тут закінчить свою другу подорож.

Тихо і спокійно минає життя в Мільярд-Сіті. Це звичайне життя великого американського чи європейського міста — постійні зносини з новим континентом за допомогою пароплавів і телеграфних дротів, звичні відвідини між знайомими родинами, видиме зближення між двома частинами міста — суперницями, прогулянки, розваги, концерти Мандрівного квартету, що незмінно тішиться прихильністю місцевих меломанів.

Надходять різдвяні дні, і «Кріスマс»¹, дорогий серцю протестантів, так само як і католиків, пишно святкують і в церкві святої Марії, і в палацах, і в особняках, і в будинках торговельного кварталу. З приводу цієї урочистої нагоди свята продовжуватимуться на острові цілий тиждень, з 25 грудня до 1 січня.

Місцеві газети «Стандарт-Кронікл» і «Нью-геральд» щодня, як і завжди, пропонують своїм читачам внутрішні й закордонні новини. Одна така новина, надрукована одночасно обома листками, викликала численні коментарі.

У числі від 26 грудня можна було прочитати, що король Малекарлії відвідав мерію, де його прийняв губернатор. Яка мета цього візиту... яка причина? Найрізноманітніші чутки точилися у місті, і, без сумніву, довелося б вдаватися до найнеймовірніших припущень, якби в газетах не з'явилася другого дня цілком певна інформація з цього приводу.

Король Малекарлії просив надати йому посаду в

¹ Кріスマс — англійська назва різдва.

обсерваторії, і найвища адміністрація негайно задовольнила його прохання.

— Хай йому чорт! — вигукує Пеншіна.— Тільки в Мільяд-Сіті можна побачити подібні речі! Монарх, що споглядає крізь телескоп зірки на небі!

Проте це достеменно так, і ось через що його величність змушений був просити посади.

Король Малекарлій був добрий король, а його дружина — добра королева. Людина освічена, ліберальних поглядів, король захоплювався наукою, знався на мистецтвах, надто кохався в музиці. Вчений і філософ, він добре розумів, яка доля чекає європейських монархів. Тому він щохвилини готовий був покинути своє королівство, коли тільки народ не захоче більше короля. Безпосередніх спадкоємців він не мав, і його родина не зазнала б ніякої шкоди, якби йому довелось зректися влади й зняти королівську корону.

Цей час настав три роки тому. А втім, в Малекарлії обійшлося без революції, принаймні без революції кривавої. Угоду між його величністю і підданцями за обопільним бажанням було зламано. Король обернувся на звичайну людину, його підданці — на громадян своєї країни, і він поїхав відтіль у той же самий спосіб, що й будь-який подорожній, узявши квитка на залізницю і давши волю новому режимові заступити старий.

Король, маючи шістдесят років, був іще здоровий і міцний, але тендітне здоров'я королеви вимагало такого клімату, де б не було раптових змін температури. Важко було б знайти його деінде, як не на Стандарт-Айленді — надто морохливо переїжджати безпестранку з місця на місце, вганяючи за гарною погодою! Можна було сподіватися, що морська споруда «Стандарт-Айленд компані» забезпечить своїм мешканцям різноманітні вигоди, бо ж недарма найбагатші набоби Сполучених Штатів забажали зробити плавучий острів своїм рідним містом.

Ось чому король і королева Малекарлій, як тільки закінчилася побудова плавучого острова, вирішили оселитися в Мільяд-Сіті. Вони дістали на це дозвіл з єдиною умовою — жити, як звичайні люди, нічим не вирізняючись, не претендуючи на особисті привілеї. Та можна з певністю сказати, що вони й не збиралися жити інакше. Вони найняли на Тридцять дев'ятій авеню, в

правій частині міста, невеличкий особняк, оточений садком, що прилягав до центрального парку. Тут і почало жити королівське подружжя, останньою усіх, не втручаючись у боротьбу за першість і інтриги двох частин міста, задовольняючись зовсім скромним існуванням. Король заглибився в свої астрономічні студії, до яких завжди мав велику схильність. Королева жила майже відлюдно, позбавлена навіть змоги присвятити себе ділам милосердя, бо на «перлині Тихого океану» було невідоме жебрацтво.

Ось така історія колишніх володарів Малекарлії, історія, яку головний інспектор мистецтв розповів нашим артистам, додавши, що ці король і королева найкращі в світі люди, хоч достатки їхні відносно надто мізерні. Вони цілком задоволені зного мирного існування і охоче підкоряються законам і правилам життя на плавучому острові.

Король і королева Малекарлії справді зовсім не багаті проти більшості мільярдян, беручи до уваги високу вартість життя на Стандарт-Айленді. І, дійсно, що можна зробити, маючи двісті тисяч франків річної ренти, коли приміщення — скромний особняк — коштує там п'ятдесят тисяч у рік? Малекарлійські королі не виглядали багатими поруч з європейськими імператорами й королями, яких своєю чергою й рівняти не можна до Гульдів, Вандербільтів, Ротшильдів, Асторів, Макеїв і інших богів фінансового світу. Отже, хоч колишні монархи й не дозволяють собі ніяких розкошів і задовольняються самим необхідним, вони весь час відчувають грошову скрутку. Між тим, умови життя на Стандарт-Айленді настільки сприятливі для здоров'я королеви, що їм і на думку не спадає його покинути. Тому король і вирішив збільшити свою працею засоби до життя, і коли в обсерваторії звільнилося місце, до того ж з високою платнею, — він попросив губернатора призначити його на цю посаду. Сайрус Бікерстаф, запитавши каблограмою вищу адміністрацію в бухті Магдалини, охоче задоволив прохання короля. Ось в який спосіб газети змогли оголосити, що король Малекарлії став астрономом Стандарт-Айленду.

У будь-якій іншій країні така подія спричинилася би до нескінченних розмов і теревенів. Тут говорили про неї протягом двох днів, а потім перестали й згадувати.

Всім здалося цілком природним, що король хоче працею здобути можливість продовжити спокійне перебування в Мільярд-Сіті. Він учений, чому б не скористатися з його знань. Ця справа заслуговує тільки на пошану. І коли він відкриє якусь нову планету, комету чи зірку, її назвуть його ім'ям, яке стане в почесний ряд міфологічних імен, що наповнюють різні астрономічні довідники.

Прогулюючись у парку, Себастян Цорн, Пеншіна, Івернес і Фрасколен розмовляють про цю подію. Вранці вони бачили короля, який поспішав на службу, і вони ще не настільки американізувалися, щоб вважати та-кий стан речей принаймні звичайним.

— Якби його величність,— каже Фрасколен,— не зміг виконувати обов'язки астронома, йому довелось би давати приватні лекції музики.

— Король, що бігає по уроках! — вигукує Пеншіна.

— І одержує, звичайно, чималу платню за них від своїх багатих учнів.

— А й справді, кажуть, що він дуже добрий музикант,— зауважує Івернес.

— Я б не здивувався, почувиши, що він до божевілля любить музику,— додав Себастян Цорн,— ми ж самі бачили, як він тулився до дверей казино під час наших концертів, бо не міг купити собі й свої королеві квитків до залу.

— Слухайте-но, скрипалі,— каже Пеншіна,— мені щось спало на думку!

— О, мабуть, щось дуже химерне,— озивається Себастян Цорн,— раз ця думка виникла в голові «Твоєї високості!»

— Химерне чи ні, мій старий Себастяне,— відповідає Пеншіна,— але я левен, що й тобі вона припаде до вподоби.

— Побачимо, що ж то вигадав Пеншіна,— каже Фрасколен.

— А от що: ми підемо до короля й королеви і в їхній вітальні дамо для них концерт; ми будемо грati найкращі номери нашого репертуару!

— А знаєш,— вигукує Себастян Цорн,— твоя вигадка зовсім не погана!

— Ще б пак! В мене повна голова таких вигадок, і варто мені лише нею струснути...

— Як вона задзеленчить, наче балабончик! — підхоплює Івернес.

— Дорогий Пеншіна,— каже Фрасколен,— ми пристаємо на твою пропозицію. Я певен, що король і королева матимуть велику втіху...

— Завтра ми попросимо дозволу їх відвідати,— каже Себастян Цорн.

— Ні, краще підемо до них сьогодні ж увечері з інструментами, як мандрівні музиканти,— пропонує Пеншіна.— Гаразд?

— Гаразд.

Отже, коли починає сутеніти, наші парижани, захопивши футляри з трьома скрипками й скриньку з віолончеллю, покидають казино й крокують аж у кінець правої частини міста до Тридцять дев'ятої авеню.

Скромний будинок стоїть у глибині подвір'ячка, прикрашеного зеленим моріжком. По один бік — різні служби, по другий — порожні стайні, котрими, як видно, не користуються. Широкі сходи ведуть до будинку, що має два поверхи і мансарду під дахом з великим вікном. Праворуч і ліворуч два розкішних крислатих дерева простягли свої віти над доріжками, що прямують до садка. У садку, площею не більше двохсот метрів, між кущами й купами дерев зеленіє невеличка галявинка. Цей котедж і порівняти не можна до особняків Коверлі, Танкердона й інших багатих мільярдян.

Фрасколен натискує кнопку електричного дзвінка. Виходить слуга, відчиняє хвіртку й проводить гостей до вестибюля, де вони залишають свої інструменти. Потім вони йдуть до вітальні, куди входять тої ж хвилини і господарі дому. От і вся церемонія.

Королева, в простому темному вбранні, сідає в крісло перед вікном, що виходить у сад, за яким вимальовуються дерева парку.

Король навстоячки вітається до своїх гостей і запищує, що саме завело їх сюди, у цей будинок, загублений на краю Мільярд-Сіті. У короля жваві очі під майже чорними бровами і проникливий погляд вченого. На груди падає широка сива дбайливо розчесана борода. Його обличчя, суворі риси якого пом'якшує привітна посмішка, викликає в його гостей щиру симпатію.

— Ми з королевою,— каже він,— дякуємо вам, панове, ми зворушені вашою увагою. На цей острів, де ми

сподіваємось закінчiti наше повне турбот життя, ви принесли з собою солодке повітря Франції. Вас не може не знати людина, що хоч і загиблена повсякчас у наукові студії, та до нестями любить музику. Успіхи в цьому мистецтві уславили вас в артистичному світі. Нам відомо, який захват слухачів супроводив вас у Європі і в Америці. В алодисментах, якими вітали Мандрівний квартет на Стандарт-Айленді, ми також брали участь — правда, дещо здалеку. І нам шкода, що ми не слухали вас так, як треба вас слухати.

Король запрошує своїх гостей сідати й сам сідає біля каміна, мармурову дошку якого прикрашає чудове погруддя королеви роботи Франкетті.

Щоб приступити до справи, Фрасколену потрібно лише відповісти на останні слова короля.

— Ви маєте рацію,— каже він,— камерна музика, квартети видатних майстрів класичної музики вимагають інтимної обстановки, яку аж ніяк не створити на багатолюдних концертах. Камерній музиці потрібна особлива зосередженість...

— Дозвольте нам,— уступає до розмови Івернес,— перетворити ненадовго цю вітальню на храм музики, і ми будемо грати тільки для королеви й вас...

Івернес ще не закінчив говорити, як обличчя господарів дому наче засвітилися.

— Панове,— каже король,— ви хочете, у вас виникла думка...

— Це — мета нашого візиту...

— О, я пізнаю французьких музикантів,— каже король, простягаючи їм руку,— благородство яких є не менше їхнього таланту. Дякую вам від імені королеви й од себе! Ніщо... ні, ніщо не могло б нам дати більшої втіхи!

І поки слуга вносить до вітальні інструменти й готує все для імпровізованого концерту, господарі запрошують гостей до саду. Проходжуючись, вони розмовляють і сперечаються про музику так, як можуть говорити тільки музиканти у своєму вузькому колі.

Король захоплено розповідає про свою любов до цього мистецтва; видно, що він тонко відчуває всі чари музики, глибоко розуміє всю її красу. Він дивує своїх гостей широкою обізнаністю з творами композиторів, яких він щойно буде слухати. Він уславлює трохи найв-

не і разом з тим вигадливе обдаровання Гайдна. Він згадує, що писали критики про Мендельсона, незрівняного майстра камерної музики, який висловлював свої думки мовою Бетховена... А Вебер — яка вищуканість почуттів, який благородний розум, що роблять його таким своєрідним художником. Бетховен — то володар інструментальної музики... В його симфоніях розкривається висока душа. Геніальні твори Бетховена не поступаються ані в величині, ані в силі перед шедеврами поезії, мальарства, скульптури й архітектури... Величне світило, що востаннє засяяло перед тим як згаснути в «Симфонії з хором», де голоси інструментів так органічно зливаються з голосами людей!

— А проте, він ніколи не міг, танцюючи, потрапити в такт!

Як ви собі це й уявляєте, тільки добродій Пеншіна міг проходитися так недоречно.

— Ну що ж,— відповідає король, посміхаючись,— це доводить лише, що вухо не такий вже необхідний орган для композитора. Він творить серцем, тільки серцем! Хіба ж Бетховен не довів цього своєю незрівнянною симфонією, про яку я щойно згадував, створеною тоді, коли через глухоту він уже не міг сприймати звуки?

Потому палке красномовство короля обирає за свій об'єкт музику Моцарта.

— О панове,— каже він,— дозвольте мені висловити перед вами своє захоплення! Вже давно мое серце було позбавлене можливості розкритися! Відколи я на Стандарт-Айленді, ви — перші артисти, що зможете мене зрозуміти. Моцарт!.. Моцарт! Один із ваших музичальних драматургів, найвидатніший, на мою думку, композитор кінця XIX століття, присвятив йому чудові сторінки. Я їх читав, і ніщо не в змозі зітерти їх з моєї пам'яті. Він пише про те, з якою невимушністю Моцарт полишає кожну ноту звучати по-своєму, не порушуючи ритму й характеру музичної фрази... Він пише, що патетична правда в творах Моцарта поєднується з пластичною красою й художньою довершеністю... Хіба ж Моцарт не єдиний, хто знайшов виразну музичальну форму для кожного почуття, для всіх відтінків пристрасті й характеру, тобто для всього того, що складає людську драму? Моцарт не король — що тепер важить

якийсь король? — додає його величність, хитаючи головою.— Я сказав би, що він бог, бог музики!

Неможливо передати, з яким запалом король висловлює свій захват. І коли всі повертаються до вітальні, він бере зі столу невеличку книжку, що має заголовок «Дон Жуан» Моцарта». З цієї книжки, яку треба читати й перечитувати, король цитує кілька рядків; вони спливли з пера композитора, який найглибше розумів і найбільше любив Моцарта — з пера славного Гуно: «О Моцарт, божественний Моцарт! Тільки той не божествить тебе, хто погано розуміє! Ти — вічна правда! Ти — довершена краса! Твої чари невичерпні! Ти завжди глибокий і завжди прозоро-ясний. Ти поєднуеш усю складність людства з простотою дитини! Ти все відчув і все висловив у своїй музикальній фразі, яку ще ніхто не перевершив і ніколи не перевершить».

Себастян Цорн і його товариши беруть свої інструменти, і у вітальні, залитій м'яким світлом електричної лампи, бринять звуки першої п'єси, обраної для концерту. Це десятий квартет ля мінор Мендельсона, опус 13, який господарі слухають з невимовною насолодою.

Після нього йде третій квартет Гайдна, до мінор, опус 75, — «Австрійський гімн», виконаний з незрівнянною майстерністю.

Закінчивши цей гімн, чудесно піднесений генієм композитора, вони грають шостий квартет сі-бемоль Бетховена, опус 18, так званий «Меланхолійний»; в ньому стільки смутку, стільки всепроникливої сили, що в слухачів навертаються на очі сльози.

Потім надходить черга незрівнянної фуги до мінор Моцарта, настільки вільної від схоластичних пошуків, настільки довершеної і природної, що здається, ніби це струмить прозорий ручай або ворушить листям ніжний легіт. І нарешті — один із найчарівніших квартетів божественного композитора, десятий, ре мажор, опус 35. На цьому закінчується цей незабутній вечір, подібного якому ніколи не знати багатіям Мільядр-Сіті.

Але вже одинацять, і король каже:

— Дякуємо вам, панове, і вірте, що ця подяка йде з глибини нашого серця! Музика у вашому чудовому виконанні дала нам таку глибоку естетичну насолоду, що ми її ніколи не забудемо! Це принесло нам стільки радості...

— Якщо ви цього бажаєте,— каже Івернес,— ми можемо якось ще раз...

— Дякую, панове, щиро дякую! Але ми не хочемо зловживати вашою люб'язністю. Вже пізно, до того ж... цієї ночі... я працюю. Так, панове,— додає весело король,— адже я астроном обсерваторії Стандарт-Айленду,— в його голосі бринить хвилювання,— і я стежу за зірками, за летючими зірками!

Розділ IV

БРИТАНСЬКИЙ УЛЬТИМАТУМ

В останній тиждень року, відзначений святкуванням різдва, було надіслано численні запрошення на обіди, вечори, офіційні прийоми. Банкет у губернатора, влаштований для багатіїв правої і лівої частини Мільярд-Сіті, свідчив про певне зближення між ними. Танкердони й Коверлі опинились за одним столом. В перший день нового року між особняком на Дев'ятнадцятій авеню й особняком на П'ятнадцятій відбудеться обмін візитними картками. Уолтер Танкердон дістає навіть запрошення на один із концертів місіс Коверлі. Люб'язний прийом господині дому слід, очевидно, вважати за добру ознаку. Але до встановлення близких стосунків ще дуже далеко, хоч Калістус Менбар, у своєму хронічному захопленні, повторює безперестанку всім, хто хоче його слухати:

— Справу вже пущено на мазані колеса, друзі мої, запевняю вас!

Між тим, Стандарт-Айленд продовжує своє мирне плавання, прямуючи до архіпелагу Тонгатабу. Ніщо, здавалось, і не повинно його бентежити, та ось, у ніч з 30-го на 31-е грудня, його порушило несподіване й досить дивне метеорологічне явище.

Між другою й третьою годиною ночі здалеку долинули гарматні постріли. Спостерігачі не звернули на них особливої уваги. Навряд чи це могла бути якась баталія на морі, хіба що між кораблями південних американських республік, які часто заводяться один з одним. Та кінець кінцем чого турбуватися цим Стандарт-Айленду, незалежному острову, що має мирні стосунки з державами обох континентів?

Віддалене гуркотіння, що надходило з західних морів Тихого океану, чутно було до світанку, і тепер уже неможливо було сплутати його з канонадою.

Комодор Сімкоо, якого повідомив вартовий офіцер, зійшов на вежу обсерваторії, щоб оглянути обрій. Жодного вогника не помітно на широкій морській поверхні, що розіслалась перед його очима. Але небо має незвичайний вигляд. Вогняні полиски, наче заграва, розцвічують небо аж до зеніту. В повітрі ніби якась мла, хоч погода чудова і ніякий раптовий спад барометра не вказує на будь-яке зрушення повітряних течій.

Тих мешканців Мільярд-Сіті, що звикли вставати рано, цього дня спіткала дивна несподіванка. Не тільки все ще гуркотіло вдалині, але й у повітрі навис червонувато-чорний туман, якийсь майже невідчутний пил, що почав падати дощем. Це скидалось на зливу дрібненьких частинок кіптяви. За якусь хвилину вулиці міста, дахи будинків укрив густий шар речовини, в якій поєдналися кольори карміну, марени, багряній і ясно-червоний впереміш із чорною жужелицею.

Всі сипнули на вулицю — за винятком Атаназа Доремюса, що ніколи не вставав раніше одинадцятої години; дарма що лягав напередодні о восьмій. Наші музиканти, розуміється, підхопилися з ліжка й подалися до обсерваторії, де комодор, офіцери, астрономи — серед них і новий службовець, король, — намагалися збагнути природу цього явища.

— Шкода, — каже Пеншіна, — що ця червона речовина не рідина, і що ця рідина — не дощ із помара або шато-лафіта¹!

— Випивака! — кидає Себастян Цорн.

Та й справді, в чому причина цього явища? Відомі численні випадки таких дощів з червоного пилу, до складу якого входять кремінка, окис хрому й окис зализа. На початку XIX століття Калабрію й Абронцци затопило такою зливою, в якій забобонні люди вбачали дощ із краплин крові, в той час як це був просто хлористий кобальт. Трапляється також, що з далеких пожарищ вітер нагонить хмари сажі чи дрібнесеньких часточок вугілля. Хіба ж не падали дощі з кіптяви в Пернам-

¹ Помар, шато-лафіт — французькі вина.

буку¹ 1820 року, жовті дощі в Орлеані 1829 року, дощі з соснового пилку в Долішніх Піренеях 1836 року?

Якого ж походження цей порошний, змішаний з жужіллю дощ, що просочив увесь простір і вивергнув на Стандарт-Айленд і морську поверхню навколо цю густу рудувату масу?

На думку короля Малекарлії, цю речовину викинув якийсь вулкан з західних островів. Його колеги по обсерваторії пристають до цього припущення. Вони збирають у жмені цей жужільний дощ і переконуються, що його температура вища, ніж температура повітря, отже, навіть пройшовши крізь атмосферу, він не охолов. Вибухи, що й тепер долинають час од часу, можна пояснити лише потужними вулканічними виверженнями. Та й справді, ці місця рясніють вулканами, чи то діючими, чи згаслими, але здатними відновити свою діяльність під впливом підземних сил, не кажучи вже про те, що внаслідок грандіозних поштовхів з дна океану піднімаються іноді нові вулкани, які вибухають часом із страшеною силою.

І хіба ж кілька років тому в центрі архіпелагу Тонга, куди саме й прямує Стандарт-Айленд, вулкан Туфуа не вкрив лавовою площею на сто кілометрів навкруг? Хіба ж вибухи не розлягались тоді протягом багатьох годин на відстані двохсот кілометрів? А в серпні 1833 року хіба не спустило виверження Krakatau тих ділянок на островах Яви й Суматри, що межують із Зондською протокою? Тоді були знищені цілі селища, безліч людей загинуло від землетрусу, що вкрив поверхню товстим шаром густої грязі, отруїв повітря сірчаними випарами, збурив на морі жахливі хвилі, що поглинили кораблі.

Чи не загрожує й плавучому острову така небезпека?

Занепокоєння не полишає комодора Сімкоо, плавання дедалі завдає все більших труднощів. Він дає наказ зменшити швидкість, і Стандарт-Айленд тепер посугається зовсім поволі.

Страх і тривога охоплюють населення Мільядр-Сіті. Невже починають здійснюватися зловісні пророцтва Себастяна Цорна про сумний кінець цієї подорожі?

Опівдні настала повна темрява. Мешканці покинули

¹ Пернамбуку — порт у Бразілії.

свої будинки, які все одно не вдергаться, якщо металевий корпус підніметься під тиском тектонічних сил¹. Не менша небезпека загрожуватиме і в тому разі, коли збаламучене море хлюпне через залізну берегову арматуру і на острів ринуть водяні смерчі!

Губернатор Сайрус Бікерстаф і комодор Сімкоо ви-рушають до батареї Хвилеріза, супроводжувані юрбою мільярдян. В обидва порти надіслано офіцерів з наказом невідступно там вартувати. Механіки приготувались крутко повернути острів, якщо треба буде плисти в протилежному напрямку. Темрява чимраз густішає, й це ще більше затруднює плавання.

О третій годині дня вже й за десять кроків нічого не видно. Густі шари кіптяви поглинають сонячне проміння. Немає навіть і сліду розсіяного світла. Важлива загроза криється і в тому, що Стандарт-Айленд під вагою жужелі, що вкрила всю його поверхню, може осісти нижче ватерлінії. Адже він — не судно, яке можна полегшити, скинувши вантаж у море, звільнивши від баласту! Що ж тут удієш, доведеться чекати, поклавшись на міцність і витривалість плавучого острова.

Надходить вечір, а за ним ніч, але це можна визнати тільки за допомогою годинника. Стоїть непроглядна темрява. Висячі електричні ліхтарі не можуть залишатися в повітрі під зливою жужелиці, їх доводиться зняти. Звичайно, освітлення в будинках і на вулицях, ввімкнute протягом усього дня, діятиме увесь час, поки не розсіється темрява.

Ніч не приносить ніяких змін. Проте складається таке враження, що вибухи наче послабшали і долинають тепер зрідка. Лютість вибуху, здавалось, згасала, і дощ із сажі, завдяки досить сильному морському вітру, що відносив його на південь, почав вщухати.

Мільярдяни, дещо заспокоївшись, вирішили розійтися по своїх домівках, сподіваючись, що наступного дня Стандарт-Айленд повернеться до звичного нормального життя. Доведеться лише старанно й довго опоряджати й чистити плавучий острів — нічого не поробиш!

Та який смутний усе ж перший день нового року на «перлині Тихого океану» і наскільки була вона близька

¹ Тектонічні сили — сили, що утворюються від зсуву й переміщення земної кори й призводять до землетрусів тощо.

до долі Помпеї і Геркуланума¹! Хоч Стандарт-Айленд і не лежить біля підніжжя Везувію, та яку силу підводних вулканів може зустріти він під час свого плавання в цій частині Тихого океану!

Губернатор, його помічники й члени ради весь час залишаються в будинку мерії. Вартові на вежі пильнують найменші зміни на обрії й на небозводі. Щоб не переривати свого руху на південний захід, плавучий острів посугається вперед, але його швидкість не перевищує двох-трьох миль на годину. Коли настане день чи, скоріше, коли розійдеться темрява, він знову візьме курс на архіпелаг Тонга. Там він напевне дізнається, котрий із навколошніх островів став аrenoю такого незвичайного виверження.

В міру того, як ніч минає, дедалі очевидніше, що вулканічні вибухи слабшають.

Але близько третьої години ночі нова подія викликає напад панічного страху в мільярдян.

Стандарт-Айленд раптом дістав сильний поштовх, що відчутно відбився в усіх клітинах його корпусу. Правда, удар був не настільки дужий, щоб будинки захиталися й зіпсувалися машини. Робота гвинтів, що рухають уперед острів, не зупинилась. Проте було ясно, що сталося якесь зіткнення.

Що ж сталося? Стандарт-Айленд сів на мілину? Ні, бо він весь час пливе далі. Може, він наразився на підводну скелю чи риф? Може, зіткнувся у непроглядній пітьмі з якимсь судном, що йшло назустріч і не помітило вогнів плавучого острова? Чи не зазнав він унаслідок цього поштовху значної шкоди, яка коли не загрожує його безпеці, то вимагає щонайменше чималого ремонту під час найближчої стоянки?

Сайрус Бікерстаф і комодор Сімкоо, загрузаючи в масі густої жужелиці, ледве дістаються до батареї Хвілеріза.

Митна охорона повідомляє їх, що поштовх справді стався через зіткнення. Пароплав значної тоннажності проходив з заходу на схід і наразився на Хвілеріз Стандарт-Айленду. Удар виявився незначним для плавучого острова, але для пароплава, можливо, справа оберну-

¹ Помпей і Геркуланум — старовинні італійські міста, що їх вибух Везувію 79 р. обернув на мертві руїни, засипані попелом.

лася інакше. Його темну масу помітили тільки останньої миті. Почулися крики, але вони одразу ж припинились. Начальник охорони зі своїми людьми прибігли до виступу батареї, але вже нічого не було ані видно, ані чути. Може, пароплав одразу ж потонув? На лихо, це припущення більш ніж імовірне.

Стандарт-Айленд, як виявилося, не зазнав од поштовху ніякої шкоди. Але маса його така величезна, що йому досить навіть на найменшій швидкості зачепити судно будь-якої потужності, хоч би й броненосець першого рангу, щоб його спіткала разом з людьми й усім майном майже неминуча загибел. Напевно, цього разу так і сталося.

Що ж до національної принадлежності цього судна, то начальник охорони немовби чув жорсткий голос, що давав розпорядження,— відрубчасте рикання, властиве команді в англійському флоті. Проте він не наважувався це стверджувати напевне.

Подія надзвичайно важлива, яка може мати не менш важливі наслідки. Що скаже Сполучене Королівство? Англійське судно — це частина Англії, а всім відомо, що вона не дозволить безкарно відтяті щось од себе... Яку відповіальність понесе Стандарт-Айленд, які вимоги поставить перед ним Великобританія?

Так почався новий рік. У цей день комодор Сімкоо до десяти годин ранку не мав можливості розпочати розшуки в морі. Завіса з кіптяви все ще колихалася в повітрі, хоч свіжий вітер, усе міцніючи, почав розганяти жужильний дощ. Нарешті сонячне проміння пропіталось на обрії крізь млу.

Який вигляд має Мільярд-Сіті, парк, околиці, заводи, порти! Скільки праці потрібно, щоб все це почистити! А втім, це входить у обов'язки відділу міського впорядкування. Питання часу і грошей. Ні того, ні другого не бракує.

На поверхні моря не видно ніяких уламків. З вежі обсерваторії навіть крізь найдужчі біноклі нічого не можна помітити, хоч Стандарт-Айленд відійшов від місця аварії не більше як на дві мілі.

Проте в ім'я людяності треба шукати далі. Губернатор радиться з комодором Сімкоо. Механіки дістають наказ зупинити машини, з обох портів виходять у море електричні катери.

Розшуки в радіусі від п'яти до шести миль не дають ніяких наслідків. З цього випливає єдиний висновок: судно, діставши пошкодження у підводній частині, пішло на дно, не залишивши після себе жодного сліду.

Тоді комодор Сімкоо наказує рушати і йти на звичайній швидкості. Опівночі обсерваторія повідомляє, що місцеположення Стандарт-Айленду — сто п'ятдесят миль на південний захід від Самоа.

Спостерігачам дають наказ стежити за всім, що відбувається на морі, особливо пильно.

Близько п'ятої години вечора вони сигналізують появу густих завоїв диму в південно-східному напрямку. Може, це останні спалахи вулканічного вибуху, що скаламутив усе навколо? Це мало імовірно, адже карти не вказують поблизу ніяких островів чи островів. Може, на поверхню океану вийшов новий вулкан?

Ні, бо вже добре видно, що клуби диму наближаються до Стандарт-Айленду.

За годину вимальовуються три судна, що, тримаючись поруч, мчать на всіх парах.

Ще через півгодини можна розгледіти, що це військові кораблі, а коли минає година, не залишається жодного сумніву щодо їхньої національності. Це підрозділ британської ескадри, який п'ять тижнів тому не захотів підняти прапор, щоб привітатися із Стандарт-Айлендом.

Заходить ніч, військові кораблі вже за чотири милі від батареї Хвилеріза. Чи ж пройдуть вони своїм шляхом повз Стандарт-Айленд? Навряд, бо їхні вогні вказують на те, що вони зупинились.

— Безперечно, ці кораблі мають намір зв'язатися з нами,— звертається комодор Сімкоо до губернатора.

— Почекаємо,— відповідає Сайрус Бікерстаф.

Але що казатиме губернатор командирові підрозділу, якщо той висуне свої домагання щодо недавньої аварії? Справді, дуже можливо, що він має саме такий намір — хіба ж не може бути, що він врятував команду загиблого корабля, підібрав її на свої рятувальні шлюпки? Зрештою, ще буде час вирішити, як чинити, коли з'ясується, про що тут йдеться.

Все стало відомо другого дня уранці. На сході сонця контр-адміральський прапор замайорів на бізань-щоглі

головного крейсера, що стоїть під парами за дві милі від Бакборт-Гарбора. Від крейсера відходить шлюпка й прямує до порту.

За чверть години комодор Сімкоо дістає депешу такого змісту:

«Капітан Тернер із крейсера «Геральд», начальник штабу адмірала сера Едварда Колінсона, просить негайної аудієнції в губернатора Стандарт-Айленду».

Прочитавши депешу, Сайрус Бікерстаф дає вказівку морському офіцерові дозволити прибулим висадитися в порту і відповідає, що він чекає капітана Тернера у себе в мерії.

За десять хвилин начальник штабу в супроводі капітан-лейтенанта виходить з електричної коляски, що зупинилася перед палацом мерії.

Губернатор одразу їх приймає у вітальні, що межує з його кабінетом.

Відбувається обмін привітаннями — дуже холодними як з одного, так і з другого боку.

Потім, не поспішаючи і підкresлюючи кожне слово, ніби цитуючи напам'ять літературний уривок, капітан Тернер проказує таку нескінченну фразу:

— Маю честь довести до відома його ясновельможності губернатора Стандарт-Айленду, який знаходиться в цю хвилину на сто сімдесят сьому градусі тринадцяти мінутах східної довготи за Грінвічським меридіаном і на шістнадцятому градусі п'ятдесяти чотирьох мінутах південної широти, що в ніч з 31 грудня на 1 січня пароплав «Глен» з порту Глазго, водотоннажністю в три тисячі п'ятсот тонн, з вантажем збіжжя, індиго, рису, вина, що разом складає значну цінність, дістав сильний удар від Стандарт-Айленду, який належить об'єднанню «Стандарт-Айленд компані лімітед», з місцем перебуванням у бухті Магдалини, Долішня Каліфорнія, Сполучені Штати Америки, хоч на згаданому пароплаві були всі належні сигнальні вогні — білій на фок-щоглі, зелений на правому і червоний на лівому борту, — і що на другий день після катастрофи його зустріли на відстані тридцяти семи миль від місця зіткнення напівзатонулого внаслідок пробоїни в задній частині лівого борту, і що він дійсно затонув, після того як його капітана, офіцерів і весь екіпаж успішно прийняв на борт «Геральд», крейсер першого класу її величності

королеви Великобританії, який плаває під прапором контр-адмірала сера Едварда Колінсона, і він повідомляє про цей факт його ясновельможність губернатора Сайруса Бікерстафа, пропонуючи йому визнати відповідальність «Стандарт-Айленд компані лімітед», що гарантується мешканцями згаданого Стандарт-Айленду перед власниками згаданого пароплава «Глен», вартистю корпусу, машин і вантажу якого складає разом суму в один мільйон двісті тисяч фунтів стерлінгів, тобто шість мільйонів доларів, і ця сума повинна бути по-

вёрнена згаданому адміралові серу Едварду Колінсоні, в противному разі до згаданого Стандарт-Айленду буде застосовано силу.

Одна фраза з двохсот сорока трьох слів, розділена комами, і жодної крапки! Але як повно вона все охопила, не полишивши місця будь-яким викрутасам! Отже, згода чи ні, приймає чи відхиляє губернатор претензію сера Едварда Колінсона щодо: 1) відповідальності з боку Компанії; 2) оціненої вартості пароплава «Глен» із Глазго в мільйон двісті тисяч фунтів?

Сайрус Бікерстаф наводить аргументи, звичайні в випадках зіткнення пароплавів:

Внаслідок вулканічного вибуху, що стався, напевне, десь у західній частині океану, тієї ночі була страшна темрява. Якщо «Глен» світив свої вогні, то й Стандарт-Айленд теж світив свої. Як з одного, так і з другого боку помітити їх було неможливо. Отже, тут збіг надзвичайних і несприятливих обставин. За правилами морського розпорядку, кожний в таких випадках бере свої збитки на власний рахунок, і ні про претензії, ні про відповідальність тут не може бути й мови.

Відповідь капітана Тернера:

Його ясновельможність губернатор, безперечно, мав би рацію, якби йшлося про два судна, що плавають у звичайних умовах. Та якщо «Глен» цим умовам відповідав, то цілком очевидно, що Стандарт-Айленд ім аж ніяк не відповідав, що він не подібний до жодного судна, що він, пересуваючись усією своєю масою по морських шляхах, становить постійну загрозу для кораблів, що його можна дорівняти тільки до острова, острівця чи підводної скелі, яка пересувається довільно, отож-бо його місцезнаходження не можна точно визначити на картах; що Англія завжди заперечувала проти цієї завади, визначити яку неможливо ніякими гідрографічними засобами; що Стандарт-Айленд через це повинен завжди нести відповідальність за всі нещасні випадки, причина яких полягає у властивій йому природі і т. д. і т. п.

Цілком очевидно, що аргументам капітана Тернера не можна відмовити в певній логічності. В глибині душі Сайрус Бікерстаф відчуває, що вони справедливі. Але він не упноважений самостійно ухвалювати будь-яку постанову. Про справу повідомлять того, кого належить, а він може тільки скласти акт для адмірала Едварда Колінсона в тому, що його вимоги прийнято. На превелике щастя, людських жертв немає.

— На превелике щастя,—зауважує капітан Тернер,— але судно загинуло, й океан поглинув мільйони з вини Стандарт-Айленду. Чи ж погоджується губернатор негайно сплатити адміралові серу Едварду Колінсонові суму, що дорівнюється вартості «Глена» і його вантажу?

Але як губернатор може погодитися на виплату цієї

суми? Кінець кінцем Стандарт-Айленд пропонує цілком достатні гарантії. Він згоден відшкодувати збитки, якщо після експертизи, яка визначить причини нещастя й розміри втрат, суд визнає, що Стандарт-Айленд несе за них відповідальність.

— Це останнє слово вашої ясновельможності? — питав капітан Тернер.

— Це мое останнє слово,— твердо відповідає Сайрус Бікерстаф,— бо мене не уповноважено погоджуватись від імені Компанії на визнання її відповідальності.

Губернатор і англійський капітан уклоняються на прощання один одному ще більш вимушено й недоброзичливо. Електрична коляска відвозить англійця до Бакборт-Гарбора, відкіля він повертається своєю шлюпкою на борт крейсера «Геральд».

Рада нотаблів, дізнавшись про відповідь Сайруса Бікерстафа, цілком і повністю її схвалила, так само як пізніше і все населення Стандарт-Айленду. Та й справді, не можна скорятись зухвалим і настійним вимогам представників її британської величності.

Розв'язавши цю справу, комодор Сімкоо наказує йти далі своїм шляхом якомога швидше.

Та якщо підрозділ адмірала Колінсона вперто домагатиметься свого, чи ж пощастиТЬ ухилитися від його переслідування? Адже ці кораблі набагато переважають Стандарт-Айленд у швидкості. А що, коли він додасть до своїх претензій набої з мелінітом, чи ж можливо буде цьому опиратися? Звичайно, батареї острова спроможні відповісти на гармати Армстронга, якими озброєні англійські крейсери. Але поле, відкрите для англійських пострілів, незрівнянно ширше, просторіше... Що робитимуть жінки, діти, коли на острові немає жодного сковища? Англійські кулі всі поцілять, а батареї Хвилеріза й Корми втратять марно щонайменше половину своїх куль, стріляючи у невелику й рухому ціль!..

Отож доведеться чекати, що надумає адмірал сер Едвард Колінсон.

Чекати довелось недовго.

О дев'ятій годині сорок п'ять хвилин з центральної башти «Геральда» розлягся перший сліпий постріл і одночасно на головній щоглі піднявся прапор Сполученого Королівства.

Рада нотаблів під головуванням губернатора і його помічників обговорює становище в залі для засідань у будинку мерії. Цього разу Джем Танкердон і Нет Коверлі дотримуються одної думки. Ці американці, як люди практичні, й думати не хочуть про будь-який опір, що може спричинитися до втрати людей і майна на Стандарт-Айленді.

Лунає другий гарматний постріл, чути свистіння снаряду, поціленого цього разу так, щоб потрапити в море на відстані півкабельтова від плавучого острова, де він вибухає з неймовірною силою, здимаючи величезні водяні гори.

За наказом губернатора комодор Сімкоо дає розпорядження спустити прапор, який знявся у відповідь на появу прапора на «Геральді». Капітан Тернер знову прибуває до Бакборт-Гарбора. Там йому передають боргове зобов'язання, підписане Сайрусом Бікерстафом і контр-асигноване головними багатіями міста на суму один мільйон двісті тисяч фунтів стерлінгів.

За три години останні димки англійських крейсерів зникають на сході, а Стандарт-Айленд продовжує свій шлях до архіпелагу Тонга.

Розділ V

ТАБУ НА ТОНГАТАБУ

— Отже,— каже Івернес,— ми робитимемо зупинки на головних островах Тонгатабу?

— Так, мій славний друже! — відповідає Калістус Менбар.— Ви зможете на дозвіллі познайомитися з цим архіпелагом, який маєте право називати ще й архіпелагом Хаапаї, а також і архіпелагом Дружби, як назвав його капітан Кук у подяку за гостинність і доброзичливість до нього тубільців.

— І до нас тут напевне краще поставляться, ніж на островах Кука? — питає Пеншіна.

— Дуже можливо.

— А що, ми відвідаемо всі острови цієї групи? — цікавиться Фрасколен.

— Ні, звичайно, адже їх число доходить до півтори сотні...

— А потім? — розпитує Івернес.

— Потім ми підемо до Фіджі, тоді до Нових Гебрід, після чого, висадивши там малайців, ми повернемось до бухти Магдалини, і на цьому нашему плаванню край.

— А в яких пунктах архіпелагу має зупинятися Стандарт-Айленд? — розпитує далі Фрасколен.

— Тільки на Вавау й Тонгатабу,— відповідає головний інспектор,— але й там ви не знайдете справжніх дикунів, про яких мріє наш дорогий Пеншіна.

— Що ж поробиш, їх немає більше ніде, навіть на заході Тихого океану! — скаржиться «Його величність».

— Пробачте... це не так... Диких племен сила-силен-ча в районі Нових Гебрід і Соломонових островів. Але на Тонга підданці короля Георга I доволі цивілізовані, і, додам, підданці-жінки просто чарівні. Проте я не раджу вам брати собі за дружину якусь із цих звабливих тонганок.

— А чому це?

— Тому що шлюби між чужоземцями й тубільцями ніколи не бувають щасливі. Звичайно між ними виявляється разюча несходжість вдачі.

— Ото шкода! — вигукує Пеншіна.— А наш старий скрипаль Цорн збирався одружитися на Тонгатабу!

— Я? — дивується віолончеліст, знизуючи плечи-ма.— Ні на Тонгатабу, ні деїнде, запам'ятай це собі, нещасний вигадъко!

Вранці шостого січня на обрії потроху вимальовуються високості Вавау, найбільшого острова північної групи. Своїм вулканічним походженням ця група дуже різниться від двох інших — Хаапай і Тонгатабу. Всі три групи лежать між 17 і 22° південної широти і 170 й 178° західної довготи і займають площу шістсот дев'яносто сім квадратних кілометрів, яка розподіляється між ста п'ятдесятьма островами з людністю в шістдесят тисяч.

В цих місцях побували кораблі Тасмана 1643 року і кораблі Кука 1773, під час його другої подорожі по Тихому океану з метою відкриття нових земель. Після того, як на цих островах було повалено династію Фінаре-Фінаре й засновано 1797 року федеративну державу, кількість населення значно зменшилася внаслідок громадянської війни. Потім сюди понайздили місіонери-методисти, і незабаром на островах узяла гору ця честолюбна секта англіканської церкви. Король Георг I тепер незаперечний монарх цього королівства, яким він

править під протекторатом Англії, поки що... Ці крапки мають на увазі майбутнє, яке чекає на всіх тих, ким «копікується» за морем Великобританія.

Щоб добрatisя до Ну-Офа, столиці архіпелагу Вавау, треба пройти крізь лабіринт обсаджених кокосовими пальмами острівців і островів — нелегка й забарна справа!

Архіпелаг Вавау — вулканічний, і тому часто зазнає землетрусів. Про це не забувають тубільці, коли зводять свої житла, в яких немає жодного гвіздка. Стіни тут будують із комишевого плетива й планок, зроблених з кокосового дерева, на дерев'яних бантинах чи на суцільних стовбурах пальми лежить овальної форми дах. Такі житла завжди свіжі й дуже чисті. Вони впали в око нашим артистам, які вартоують на батареї Хвилеріза, поки Стандарт-Айленд пливе крізь протоки, облямовані обабіч канакськими селами. Де-не-де визирають європейські будинки, на яких мають німецькі чи англійські прапори.

Стоянка Стандарт-Айленду біля Вавау триває всього вісім днів. Цей острів варто відвідати, хоч його кілька років тому й спустошив жахливий циклон. Проте вся місцевість зберегла свій привабливий вигляд. Численні села оточені кільцем помаранчевих гайків, плодючих рівнин, плантацій цукрової тростини й ін'яма, бананових заростів, тутових, хлібних, сандалових дерев.

Головний інспектор не допустився перебільшень, оцінюючи красу тубільців, принадлежних до типу, спільногого, зрештою, всім народам малайської раси, що залюднюють острови центральної частини Тихого океану. Чоловіки мають достоту величний вигляд. Високі на зрост, дещо оглядні, але яка чудова статура, благородна постаوا, який гордий погляд! Колір шкіри має різні відтінки — від смагляво-мідяного до оливкуватого. Жінки стрункі, гарно збудовані; руки й ноги в них такі тендітні й невеличкі, що, дивлячись на них, німкені й англійки з європейських колоній не раз упадають у гріх заздрощів. А втім, тубільні жінки тільки плетуть мати й кошики та тчуть тканини, схожі на ті, що їх роблять на Таїті, і від цих ручних робіт форма іхніх пальців не псується. Крім того, ніщо не заважає вільно оцінювати вроду тонганців: європейський одяг — ані бридкі штани, ані кумедні плаття з довгим подолом не увійшли ще

в моду на цих островах. Чоловіки носять тільки звичайну пов'язку на стегнах або пояс, жінки, одночасно й скромні й чепуристі,— карако¹ і коротку спідничку з орнаментом із тонкої висушененої кори. Чоловіки й жінки дуже піклуються про своє волосся, а молоді дівчата кокетливо піdnімають його над чолом, закріплюючи зачіску сіткою з кокосових волокнин.

Однак всі ці принади не в силі примусити непохитного Себастяна Цорна зректися своїх упереджень. Він не має жодного бажання одружуватися ні на Вавау, ні на Тонгатабу, так само як і в будь-якій іншій країні земного світу.

Зійти на берег — завжди велика втіха для нього і для його товаришів. Звичайно, Стандарт-Айленд їм до вподоби, але ступити ногами на тверду землю не може для них не бути приємно. Справжні гори, справжні поля, справжні потоки — чого варті проти них фальшиві річки й штучні береги! Треба бути якимсь Калістусом Менбаром, щоб ставити «перлину Тихого океану» вище за творіння природи.

Хоч король Георг не має на Вавау постійної резиденції, йому належить у Ну-Офа палац, чи, точніше, гарненький котедж, який він частенько відвідує. Але великий королівський палац і установи англійськихрезидентів розташовані на острові Тонгатабу.

Тут, майже на межі тропіка Козерога, Стандарт-Айленд зупиниться востаннє; це буде кінцевий пункт, що він його досягне під час плавання в південній півкулі.

Покинувши Вавау, мільярдяни протягом двох днів тішились приємними подорожніми враженнями. Тільки зникне вдалині острів, як з'являється перед очима інший. Всі вони вулканічні за своєю природою й виникли внаслідок дії підземних сил. З цього погляду північна група островів подібна до центральної. Надзвичайно точні гідрографічні карти цієї місцевості допоможуть комодорові Сімкоо маневрувати, не наражаючись на небезпеку, в лабіринті на шляху від Хаапай до Тонгатабу. А втім, лоцманів знайшлося б доволі, якби виникла в них потреба. Безліч суден сновигають навколо островів: більшість із них — шхуни каботажного плавання, під

¹ Карако — легка накидка з листя або рослинної волокнини.

німецьким прапором, або торговельні кораблі, що вивозять бавовну, копру, каву, маїс — головні продукти архіпелагу. Не тільки лоцмани охоче з'явились би, якби Етель Сімкоо їх викликав, але також прибули б і екіпажі тубільних подвійних пірог з балансиром, з'єднаних між собою містком, які вміщають до двохсот чоловік. Так, на перший заклик з'явились би сотні тубільців. Який несподіваний і величезний зарібок, якщо лоцмани нараховувати платню відповідно до тоннажу Стандарт-Айленду! Двісті п'ятдесяти дев'ять мільйонів тонн! Але комодор Сімкоо добре знає ці місця і не потребує нічіїх послуг. Він звіряється тільки сам на себе і розраховує на досвід і знання своїх офіцерів, які виконують абсолютно точно всі його розпорядження.

Вранці 9 січня показався острів Тонгатабу, коли Стандарт-Айленд був від нього за три-чотири мілі. Дуже низинний, цей острів не зобов'язаний своїм створенням дії тектонічних сил, він не виріс із підводних глибин, як багато інших островів, що, зітхнувши на повні груди, застигли нерухомо на поверхні океану. Його збудували інфузорії, що поволі один по одному зводили його коралові поверхні.

І яка ця праця! Сто кілометрів навколо, площа дорівнює чотирьомстам тридцяти квадратним кілометрам, на яких живе двадцять тисяч населення!

Комодор Сімкоо зупинився проти порту Маофуга. Негайно встановлюється зв'язок між островом нерухомим і островом плавучим. Проте між цим островом і архіпелагами Маркізьким, Помоту, Товариства велика різниця. Тут усьому відчувається англійський вплив, і, підкорюючись йому, король Георг I не поспішає з виявами гостинності до американських мільярдерів.

Коли Тасман відкрив Тонгатабу, він назвав його «Амстердам» — ім'ям, яке навряд чи могли виправдати місцеві житла з листя пандануса й кокосового волокна. Хоч на острові вже не бракує європейських будинків, все ж тубільна назва багато краще до нього пасує.

Порт Маофуга розташований на північному узбережжі. Якби Стандарт-Айленд зупинився на кілька миль далі на захід, перед очима мільярдян стала б Нукуалофа, її королівські сади і королівський палац. Якби, навпаки, комодор Сімкоо подався трохи на схід, він опинився б побіля бухти, яка заходить далеко в глиб

острова, де розкинулось село Муа. Але він цього не зробив, зважаючи на небезпеку для плавучого острова, що ризикував сісти на мілину серед сотень острівців, між якими можуть вільно проходити тільки кораблі невеликого тоннажу. Отже, плавучому острову доводиться протягом усієї стоянки залишатися перед Маофугою.

Серед мільярдян, які зійшли на берег у порту, небагато охочих заглибитися в середину цього чарівного острова, що цілком заслуговує на щедрі похвали Елізе Реклю. Правда, спека тут стойть надзвичайна, атмосфера, як у передгроззя, насичена електрикою, і час од часу зриваються страшенні зливи, здатні остудити запал екскурсантів. Треба схибнутися на туризмі, щоб прогулюватися по цій країні. Проте саме так роблять Фрасколен, Пеншіна й Івернес, виrushаючи на прогулянку утром, бо ж ніяким способом не можна примусити віолончеліста покинути затишну кімнату в казино перше, ніж настане вечір і вітер з моря почне обвівати узбережжя Маофуги.

Навіть головний інспектор мистецтв і той відмовляється супроводжувати цих божевільних.

— Я розтану в дорозі! — відмовляється він.

— Ну що ж, ми принесемо вас назад у плящі, — відповідає «Його високість».

Проте ця зваблива перспектива не спокушає Калістуса Менбара, що воліє зберегти твердий стан.

На світанку наступного дня троє друзів покидають Маофугу й простують до столиці острова. Йти, звичайно, жарко; але цю жару цілком можна терпіти в затінку кокосових пальм, канделябрів дерев і заростей кока¹, що його червоні й чорні ягоди яскріють у гронах, немов самоцвіти.

Опівдні перед очима туристів повстає столиця в усій своїй квітучій пишноті — вислів, що цілком виправдується у цю пору року. Королівський палац підноситься немов із середини велетенського букета. Привертає увагу разючий контраст між тубільними хатинами, що потопають у зелені й квітах, і будинками, надто англійськими на вигляд, тими, наприклад, де міститься протестантська місія. А втім, методистські місіонери мають

¹ Кока — кущова рослина, в листі якої є кокаїн.

тут значний вплив, і тонганці, чимало з них повбивавши, врешті пристали до їхньої віри.

Зауважимо, до речі, що тубільці не зrekлися цілком обрядів і звичаїв, пов'язаних з їхніми канакськими поганськими віруваннями. Верховного жерця вони ставлять вище за короля. За їхніми чудними космогонічними уявленнями¹ важлива роль належить добрим і злим духам. Християнству нелегко буде викорінити табу, що повсякчас залишається у великій шані, і коли його порушують, відбуваються покутні церемонії, під час яких офірують людей.

Фрасколен, Пеншіна й Івернес не відчувають жодного бажання йти до короля Георга, щоб припасти йому до ніг. Цей вислів треба сприймати не в метафоричному, а у власному розумінні, бо тутешній звичай вимагає цілувати ноги монархові. І наші парижани радіють із того, що утримались од цих відвідин, коли помічають на майдані Нукуалофа «туї», як називають його величність, одягненого в якусь білу сорочину й коротку спідничку з місцевої тканини. Це цілування ніг стало б напевне найприkrішим поміж спогадами про їхню подорож.

— Як видно,— каже Пеншіна,— в цій країні бракує річок і струмків.

Справді, в Тонгатабу, на Вавау, як і на інших островах архіпелагу, немає ані рік, ані прісних озер. Єдине, чим обдаровує природа тубільців, це дощова вода, яку збирають у водоймища й ощадно уживають — однаково і підданці Георга I і їхній володар.

Троє туристів, знemагаючи з утоми, повернулись того ж дня у порт Маофуга і з великою втіхою опинились нарешті в своїй квартирі в казино. Вони запевняли недовірливого віолончеліста, що прогулянка була надзвичайно цікава: Та невважаючи на поетичні декламації Івернеса, Себастян Цорн усе ж не наважився вирушити наступного дня разом з ними до села Муа.

Другого дня уранці до Сайруса Бікерстафа прийшов капітан Сароль і ось в якій справі.

Близько сотні малайців було завербовано на Нових Гебрідах і завезено до Тонгатабу — орати цілину на

¹ Космогонічні уявлення — тут релігійні уявлення про будову Всесвіту.

землях місіонерів. Закінчивши роботу, малайці очікували оказії, щоб повернутись у свої рідні краї. Може, губернатор дозволить ім зробити цей переїзд на Стандарт-Айленді? Просити цього дозволу й прийшов капітан Сароль. За п'ять чи шість тижнів вони дістануться до Ероманга, і напевно перевіз цих тубільців не надто б переобтяжив муніципальний бюджет. Було б невеликодушно відмовити цим славним хлопцям у такій дрібниці. Губернатор дає дозвіл, за що й дістає подяку від капітана Сароля і місіонерів Тонгатабу, для чиїх потреб і було завербовано цих малайців.

В кого могла б виникнути підозра, що капітан Сароль збільшує в такий спосіб число змовників, що ці новогебрідці прислужаться, коли настане слухна година, і що він дістав нагоду поздоровляти себе з успіхом, зустрівши їх на Тонгатабу й влаштувавши цей переїзд на Стандарт-Айленді?

Настав останній день перебування мільярдян на Тонгатабу, завтра плавучий острів виrushає далі.

Вдень вони ще можуть бути присутні на одній з тих напівгромадських, напівлігійних відправ, у яких з таким запалом беруть участь тубільці.

Програма цих свят — до них тонганці так само охочі, як і жителі Самоа чи Маркізьких островів,— складається з численних і різноманітних танків. Наші парижани, ласі до таких видовищ, вже о третій годині ходять на берег.

Іх супроводжує головний інспектор і Атаназ Доремюс, що забажав цього разу приєднатися до гурту. Що може бути природнішим, ніж присутність на таких церемоніях професора грації й танцю?

Себастян Цорн також іде з товаришами, безперечно, цікавлячись насамперед тонганською музикою, а не хореографічними вправами тубільців.

Коли вони прибувають на місце, свято вже в повному розпалі. Тиквенні пляшки з напоєм кави, що здобувається з висушеного коріння перцевого дерева, переходять від рук до рук. До них жадібно припадають танцюристи, чоловіки й жінки, юнаки й дівчата; останніх прикрашає довге, розпущене по плечах волосся, яке вони носять так аж до заміжжя.

Оркестр надзвичайно простий. Його інструменти — гундоса флейта, що зветься фангу-фангу, і з кільканан-

дцять нафа, тобто барабанів, в які б'ють подвійними розміреними ударами, і навіть у такт, як зауважив Пеншіна.

Зрозуміло, що добропристойний Атаназ Доремюс відчуває тільки глибоку зневагу до танців, які не належать до тої категорії, що кадрилі, польки, мазурки й вальси французької школи. І, не криючися із цим, він весь час лише знизує плечима, на відміну від Івернеса, якому ці танці видаються оригінальними й самобутніми.

Насамперед це танці, що їх виконують навсидячки, і які полягають у змінах положення верхньої частини тіла, в пантомімних жестах, у розхитуванні торса в такт повільному й журливому ритму якоїсь химерної музики.

Потім танцюристи зриваються на рівні ноги й починають танок, в який тонганці і тонганки вкладають увесь запал свого темпераменту, то імітуючи літ граціозними помахами рук, то зображенчими рухами тіла лютість воїна, що мчить дорогою війни.

Парижани, як артисти, милуються цим видовищем і питают один одного, до якої міри збудження дійшли б ці тубільці, якби вони почули паризьку бальну музику.

І тоді Пеншіна — тільки йому могло спасті таке на думку — пропонує послати за їхніми інструментами до казино й ошелешити місцевих танцюристів і танцюристок найшаленішими й найгучнішими танцювальними мелодіями з репертуару Лекока, Одрана й Оффенбаха.

Пропозицію схвалюють, і Калістус Менбар не має жодного сумніву, що враження буде разоче.

За півгодини прибувають інструменти, і враз лунає бальна музика.

З надзвичайним здивуванням, але також і з надзвичайним захопленням слухають тубільці звуки віолончелі й трьох скрипок, що, підвладні швидколетним смичкам, розливають у повітрі хвилі ультрафранцузької музики.

Будьте певні, ці тубільці дуже чутливі до таких музикальних ефектів. Адже давно вже доведено, що характерні танки, які можна бачити у Франції на народних гулянках, виникають стихійно і навчаються їх без допомоги будь-яких учителів — що б там не думав Атаназ Доремюс. Тонганці і тонганки, одні поперед одних, стрибають, повертаються на всі боки, розхитуються під музику всім тілом. Та ось Себастян Цорн, Івернес,

Фрасколен і Пеншіна починають шкварити скажені ритми «Орфея в пеклі»¹. Тепер уже й головний інспектор не може всидіти на місці й пускається в танок — щось на зразок кадрилі, яку несамовито витанцюють самі лише чоловіки, а професор грації й гарних манер закриває собі обличчя руками, щоб не бачити такої непристойності.

В розпалі цієї какофонії — бо ж до скрипок долучаються гумені флейти й лункі барабани — завзяття танцюристів доходить до нестягами, і хтозна, до чого б воно сягнуло, якби не трапилася раптом подія, що поклава край цій диявольській хореографії.

Молодий тонганець — високий і дужий парубійко, зарядований звуками, які віолончеліст видобуває з свого інструмента, — кидається несподівано на віолончель, вихоплює її з рук музиканта й тікає, кричачи:

— Табу! Табу!..

Віолончель стала табу! До неї вже не можна доторкнутися, бо ж тепер це буде блюзніство! Жерці, король Георг, достойники королівського двору, вся людність острова повстали б, якби хто зневажив цей священий звичай...

Та Себастян Цорн і слухати нічого не хоче. Довершене творіння Гана й Бенарделя для нього найдорожче в світі. І він мчить щодуху за хапуном. Негайно же нутуть услід і його товариші. Разом із ними й тубільці. Всі біжать безладно, переганяючи один одного.

Але тонганець летить із такою неймовірною швидкістю, що годі й думати його наздогнати! За кілька хвилин він уже далеко... дуже далеко...

Себастян Цорн та його друзі нічого не можуть удіяти, вони повертаються до Калістуса Менбара, що й сам зовсім засапався. Сказати, що віолончеліста охопила невимовна лють, цього не досить. Він задихається, на губах у нього піна. Табу чи не табу, хай йому повернуть інструмент та й край! Хай Стандарт-Айленд оголосить війну Тонгатабу — хіба немає прикладів, коли війна вибухала навіть не з такого важливого приводу? — а віолончель повинна повернутись до свого власника!

На щастя, представники місцевої влади втрутилися

¹ «Орфей в пеклі» — одна з кращих оперет Жака Оффенбаха.

у цю справу. Через годину тонганця схопили й змусили його віднести інструмент. Правда, це коштувало великих труднощів, і недалека була та хвилина, коли ультиматум губернатора Сайруса Бікерстафа міг, в зв'язку з питанням про табу, збаламутити релігійні пристрасті архіпелагу.

А втім, зняття табу відбулося за певними правилами, відповідно до культового обряду, встановленого у таких випадках. Згідно звичаю, зарізали чимало свиней, засмажили їх у ямі на розжареному камінні разом з бататами і плодами таро, а потім з'їли на превелику втіху тонганців.

Що ж до віолончелі, то в загальному шарварку вона трохи розстроїлася, але Себастян Цорн знову її наладив, після того як упевнився, що вона зберегла всі свої якості, невважаючи на замовини й закляття, проказані над нею тубільцями.

Розділ VI

ХИЖАКИ НА СТАНДАРТ-АЙЛЕНДІ

Покинувши Тонгатабу, Стандарт-Айленд бере курс на північний захід, до архіпелагу Фіджі. Він відходить усе далі від південного тропіка, йдучи за сонцем, що прямує до екватора. Немає потреби поспішати — до фіджійської групи залишається всього двісті миль, і комодор Сімкоо посугується вперед зі швидкістю, яка пасує морській прогулянці.

Вітер змінний, але що він важить для такої потужної морської споруди? Якщо часом на двадцять третій паралелі і вибухають бурі, то «перлині Тихого океану» немає чого турбуватись. Електрику, що насичує атмосферу, притягають численні громозводи, встановлені на муніципальних і на житлових будинках. А дощі, навіть пото-ки води, ще їх виливають на острів громові хмари, тут дуже бажані. Парк і поля ще яскравіше зеленіють під цим душем, який буває, проте, зрідка. Отож життя на плавучому острові минає щасливо, серед свят, концертів, прийомів. Тепер стосунки між обома частинами міста налагодилися, і, здається, віднині вже ніщо не загрожуватиме безпеці Стандарт-Айленду.

Сайрусові Бікерстафу не доводиться докоряти собі за те, що він, на прохання капітана Сароля, погодився взяти новогебрідців. Вони намагаються бути корисними, сумлінно працюють на полях, як працювали раніше на тонганських плантаціях. Сароль і його малайці проводять з ними цілий день, а ввечері повертаються разом у порти, де їх оселив муніципалітет. Ці тубільці ні на що не скаржаться.

Новогебрідці всі віком від двадцяти до сорока років. Середні на зріст, вони мають шкіру темнішу, ніж у малайців, не такі гарні, як мешканці Тонга чи Самоа, і здаються дуже витривалими. Вони дбайливо зберігають гроші, що заробили на плантаціях Тонгатабу, і в гадці не мають розтринькувати їх на алкогольні напої, які, до речі, продавали б їм у дуже обмеженій кількості. До того ж вони тут зовсім не витрачаються і, безперечно, ніколи не жили так безтурботно на своїх диких островах.

Проте ці тубільці, об'єднавшись завдяки зусиллям капітана Сароля зі своїми співвітчизниками новогебрідцями, візьмуть участь у злочинній справі, година якої наближається.

А поки що мільярдяни глибоко переконані в повній безпеці свого існування, де все так розумно передбачено, так мудро влаштовано. Квартет супроводжує незмінний успіх. Його слухають без утоми, нагороджують оплесками. Крім звичайних концертів у казино, влаштовуються музикальні вечори в місіс Коверлі, які відвідує багато мільярдян. Якщо Джем Танкердон ще не був із візитом на П'ятнадцятій авеню, то Уолтер став постійним відвідувачем цих концертів. Не можна собі й уявити, щоб його одруження з міс Ді не відбулось невдовзі... Про це говорять цілком відверто в салонах обох частин міста... Називають навіть свідків майбутніх наречених... Бракує тільки дозволу обох батьків. Невже не трапиться якоїсь події, що змусила б Джема Танкердона й Нету Коверлі висловитись?

І ця подія, нетерпляче очікувана, не загаялась. Але ціною якої небезпеки, якої погрози для добробуту Стандарт-Айленду!

Вдень 16 січня, близько середини тої частини моря, що лежить між Тонга й Фіджі, вартові помітили на південному сході якесь судно. Здавалось, воно прямує до

Штирборт-Гарбора. Це був, мабуть, пароплав, водообсягом приблизно в сімсот-вісімсот тонн. На щоглі не видно ніякого прапора, його не підняли й тоді, коли судно підійшло на відстань одної милі.

Якої національності цей пароплав? За його зовнішнім виглядом вартові обсерваторії цього визначити не можуть. Та раз він не вшанував Стандарт-Айленд жодним пострілом, дуже можливо, що це англієць.

Зрештою, судно, про яке йде мова, не збирається заходити ні в один із двох портів. Воно нібито має намір іти далі у відкрите море і, напевно, швидко зникне з очей.

Спадає ніч, безмісячна, темна, хоч в око стрель. Небо вкривають густі, кошлаті хмари, що не пропускають жодного місячного променя, поглинають усе світло. Не шелесне вітерець. Глибока тиша панує і на морі, і в повітрі. Непроглядна темрява сповнена безмежного спокою.

Близько одинадцятої години погода міняється. Атмосфера робиться грозовою. Пітьму раз у раз прорізають блискавиці, і довго ще по півночі чутно гуркотіння грому, хоч не падає й жодної краплини дощу.

Можливо, що цей гуркіт — відгоміндалекої грози — перешкодив митній охороні, що вартувала на батареї Корми, почути дивний посвист і незрозуміле гарчання, які лунали в повітрі над цією частиною узбережжя. Ці звуки не були породжені грозою і тривали тільки між другою й третьою годинами ночі.

Вранці з найвіддаленіших од центру міських кварталів надійшли тривожні звістки. Передавали, що на глядачі, які пильнували отари на пасовищах, раптом, наче охоплені панічним страхом, пороснули вrozтіч, — одні до портів, другі за огорожу, що оточує місто.

Став відомий і інший, ще тривожніший факт: уночі було пошматовано щось із п'ятдесяти баранів, їхні скривавлені рештки валяються поблизу батареї Корми. Така ж доля спіткала й кілька десятків корів, кіз і оленів в загородах парку і щось із двадцяtero коней.

Безперечно, на цих тварин напали хижаки... Але які хижаки? Леви, тигри, пантери, гіени? Хіба ж це можливо? Хіба якийсь із цих лютих м'ясожерних звірів з'являвся будь-коли на Стандарт-Айленді? Хіба ж можна припустити, що вони перепливли море? Адже «перли-

на Тихого океану» не плаває поблизу Індії, Африки чи Малайї, фауна яких багата на хижаків!

Зовсім ні, Стандарт-Айленд так само далеко від цих країн, як і від гирла Амазонки або дельти Нілу, а проте двох жінок, які щойно розказували про це в садку біля мерії, о сьомій ранку переслідував величезний алігатор, що повернув потім до берега Серпантайн-рівер і сковався під водою. Трава, що коливається уздовж берега річки, свідчить про те, що там борсається чимало таких ящерів.

Самі вважайте, яке враження справили ці неймовірні звістки! За годину спостерігачі обсерваторії повідомили, що на полях ганяють і стрибають парами численні тигри, леви й пантери. На кількох баранів, що метнулися в бік Хвілеріза, напали два величезних тигри й роздерли їх на шматки. З усіх боків збігаються хатні тварини, перелякані гарчанням хижаків. Вранці з міста вирушили люди, що працюють у полі й на городах. Але перший електричний поїзд, який попрямував до Бакборт-Гарбора, негайно повернувся у гараж. Троє левів гналися за ним на відстані ста кроків і ледве його не догнали.

Ясно, що на Стандарт-Айленд уночі вдерлася зграя хижаків і, коли не вжити негайно застережних заходів, вони добудуться і в Мільярд-Сіті.

Наши артисти дізналися про те, що сталося, від Атаназа Доремюса. Професор грації й танцю, вийшовши з дому раніше ніж звичайно, не наважився повернутися і знайшов собі притулок у казино, відкіля ніякі людські зусилля тепер його неспроможні витягти.

— Облиште! — вигукує Пеншіна. — Ваші леви й тигри — просто вигадки, а ваші алігатори — першоквітневі жарти.

Проте очевидні факти доводиться визнати. Муніципалітет наказує зачинити гратчасту огорожу навколо міста і загородити вхід до обох портів і до охоронних постів на узбережжі. Одночасно припиняється рух електричних поїздів: людності заборонено виходити в парк і за околиці міста, поки триватиме небезпека нападу хижих звірів.

Саме в ту мить, коли поліцейські зачиняли гратчасту браму в кінці Першої авеню, з боку скверу, що оточує обсерваторію, за п'ятдесят кроків од них вистрибнула

пара тигрів; очі в них палали, пащі були скривавлені. Ще мить — і хижаки опинились би за огорожею.

Зачинили ворота також біля мерії; Мільярд-Сіті тепер може не страхатися нападу.

Яка неймовірна подія, скільки газетного матеріалу для відділів щоденної хроніки й пригод у «Старбордин-Кронікл», «Нью-Геральд» та інших газетах Стандарт-Айленду!

Та й справді, загальний жах дійшов свого краю. В особняках і будинках люди забарикадувалися. Магазини припинили торгівлю, поспускали на вітрини залізні штори. Всі двері в місті позачинялися. З вікон горішніх поверхів виглядають перелякані обличчя. Вулиці збезлюдніли, немає ані живої душі, крім військових загонів під командуванням полковника Стюарта й поліцейських частин, очолюваних своїми офіцерами.

Сайрус Бікерстаф, його помічники Бартелемі Редж і Габлі Гаркур, що прибігли до мерії рано-вранці, не покидають відтоді великого залу адміністративної ради. Сюди з обох портів, з батареї і берегових охоронних постів надходять телефоном чимраз тривожніші звістки. Хижаки блукають скрізь... їх щонайменше сотні, запевняють телеграми, можливо, додаючи з переляку зайвий нуль... Та в усякому разі можна стверджувати, що якась кількість левів, тигрів, пантер і крокодилів ганяють по околицях міста.

Що ж сталося? Може, на Стандарт-Айленд потрапили хижаки, що повтікали з кліток якогось звіринця? Але відкіля він узявся? Яке судно перевозило цей звіринець? Може, той пароплав, що його бачили напередодні? Якщо це так, то де ж він подівся? Може, вночі він непомітно причалив до Стандарт-Айленду? Чи, може, ці звірі, повтікавши з пароплава, дістались уплав до Стандарт-Айленду і видряпались на берег у долішній його частині, де стікають у море води Серпантайн-рівер? І, нарешті, можливо, що це судно невдовзі потому затонуло? Проте на морській поверхні, наскільки охоплює її зір спостерігачів обсерваторії і може сягнути бінокль комодора Сімкоо, не видно жодного уламка, а Стандарт-Айленд з учорашнього дня майже не зрушився з місця. До того ж, коли це судно пішло на дно, чому його екіпаж не шукав порятунку на Стандарт-Айленді, як це зробили звірі?

Мерія по телефону запитує з цього приводу різні берегові пости, і вони відповідають, що жодний корабель не зіткнувся вночі з Стандарт-Айлендом, не було жодної аварії. Тут уже не може бути помилки, хоч темрява була непроглядна. Виходить, що із всіх припущень це найменш імовірне.

— Таємниця... таємниця! — повторює без кінця Івернес.

Він і його товариші разом з Атаназом Доремюсом зібралися в казино за сніданком.

— Слово честі,— каже Пеншіна, уминаючи свою шоколадну газету, яку він раз у раз занурює в чашку, що парує перед ним,— слово честі, нічогісінько я не можу добрati в цій собачій, чи то пак звірячій справі... Та що б там не було, давайте їсти, пане Доремюсе, поки нас самих не пожерли...

— Хтозна? — озвивається Себастян Цорн.— Зроблять це леви, тигри чи людоїди...

— Я волію, щоб це були людоїди! — каже «Його високість».— Кожному — за його смаком, чи ж не так?

Він рे�гоче, цей невтомний штукар, але професор грації й манер не сміється, і мільярдяни, охоплені жахом, і в гадці не мають вторувати веселому парижанинові.

О восьмій годині ранку члени ради, викликані губернатором, збираються у будинку мерії. Зараз же, під голovуванням Сайруса Бікерстафа, починається нарада.

— Панове,— каже губернатор,— вам відома причина тієї паніки — цілком зрозумілої, звичайно,— яка охопила населення Стандарт-Айленду. Минулої ночі на наш острів напала зграя хижаків і ящерів. Перш за все треба винищити всю цю звірину, що ми, безперечно, й зробимо. Але громадянам нашого міста доведеться скоритися тим заходам, які ми змушені вжити. Поки що дозволяється ходити по місту, що його обидві брами зачинені, але безумовно заборонено виходити до парку чи за околиці. Отже, до нового розпорядження припинено сполучення між містом, обома портами, батареями Корми й Хвілеріза.

Схваливши ці заходи, рада переходить до обговорення питання, в який спосіб найшвидше винищити страшних звірів, що заводнили Стандарт-Айленд.

— Наші військові частини й наші моряки,— провадить губернатор,— організують облаву й полювання на

хижаків у різних місцях острова. Тих серед вас, хто знається на мисливстві, просимо приєднатися до них, взяти на себе керівництво їхніми діями, подбати про те, щоб попередити можливі нещасні випадки...

— Колись,— каже Джем Танкердон,— я полював в Індії і в Америці, отже, мені не вперше братися за мисливську рушницю. Я готовий іти з ними, і мій старший син піде також.

— Ми дякуємо шановному містерові Танкердону,— відповідає Сайрус Бікерстаф,— а я, зногою боку, наслідує його приклад. Одночасно з солдатами полковника Стюарта діятиме загін моряків під орудою комодора Сімкоо, і вам, панове, не заборонено поповнити їх ряди.

Нет Коверлі, як і Джем Танкердон, пропонує свої послуги, і врешті всі серед присутніх, кому дозволяє вік, охоче згоджуються взяти участь у полюванні. Скорострільної й далекобійної зброї в Мільяд-Сіті вистачить на всіх; безперечно, зважаючи на самовідданість і мужність кожного мисливця, Стандарт-Айленд швидко буде звільнено від цього лижого поріддя. Але головне, знову повторює Сайрус Бікерстаф, запобігти загибелі будь-кого з людей.

— Однака хижаків, числа яких ми ще не в змозі визначити,— додає він,— конче треба знищити якнайшвидше. Дати ім час тут освоїтися й розмножитися — означає наразити на небезпеку весь острів.

— Напевно,— зауважує хтось із присутніх,— ця зграя не така вже й велика...

— Справді, вона могла потрапити до нас тільки з корабля, що перевозив звіринець,— відповідає губернатор,— і йшов з Індії, Філіппін або Зондських островів; напевне, його зарехтувала якась гамбурзька фірма, що веде торгівлю дикими тваринами.

Учасники наради збирались уже розійтися, щоб приготуватись до полювання за участю найправніших мисливців Стандарт-Айленду, коли Габлі Гаркур — губернаторів помічник — попросив слова.

— Шановні члени ради, я не хочу затримувати здійснення щойно ухвалених заходів, бо зараз найголовніше — негайно розпочати винищувати хижаків. І все ж дозвольте мені поділитися з вами тим, що спало мені на думку. Може, ми знайдемо вірогідніше пояснення цьому незрозумілому нападові звірів на Стандарт-Айленд.

Губернатор просить його висловити свою думку, і промовець викладає її в кількох стислих фразах:

— Вчора вдень поблизу нашого острова вартові помітили якийсь пароплав. Він не виявив своєї національної приналежності, намагаючись, очевидно, її приходити. На мою думку, не може бути сумніву в тому, що на ньому був цей вантаж хижих звірів...

— Це цілком очевидно,— зауважує Нет Коверлі.

— Крім того, панове, якщо дехто з вас гадає, що до навали хижаків на Стандарт-Айленд спричинився нещасний випадок на морі, то я... я цього не думаю!

— Але ж тоді це означає,— вигукує Джем Танкердон, якому в словах Габлі Гаркурі починає відкриватися істина — що все зроблено навмисне, з певним наміром... як заздалегідь обміркований злочин...

— О! — вихоплюється в усіх учасників наради.

— Я в цьому переконаний,— твердим голосом зазначає Гаркур.— Таку штуку міг утнути тільки наш споконвічний ворог, Джон Буль, для якого всі засоби добрі, коли вони спрямовані проти Стандарт-Айленду!

— О! — ще раз вихоплюється у присутніх.

— Позбавлені можливості знищити наш острів, англійці намагаються його збезлюднити. Ось де узялись ці леви, ягуари, тигри, пантери, алігатори, яких вночі крадькома перекинули до нас з того пароплава!

— О! — гукають усі втрете.

Але це «О!», в якому спершу вчувався сумнів, зараз виявляє впевненість. Так, це помста знавіснілих англійців, які ні перед чим не зупиняються, коли йдеться про ствердження їхньої зверхності на морі. Так! Тє судно було нарехтовано для цієї злочинної каверзи; виконавши її, воно зникло! Так! Уряд Сполученого Королівства охоче пожертвував кілька сотень ліврів заради того, щоб зробити життя на Стандарт-Айленді неможливим для його мешканців.

І Габлі Гаркур додає:

, — Якщо я наважився сформулювати свої спостереження, якщо мої підозріння перейшли в переконання, то це тому, що пам'ять підказала мені точнісінько такий самий факт, махінацію, здійснену за дуже схожих умов — ганебну пляму того злочину Англія не змила з себе й досі!

— Проте води їй не бракує! — зауважує один член ради.

— Соленою водою нічого не змиш! — озивається другий.

— Навіть море неспроможне змити кривавих плям з рук леді Макбет! ¹ — гукає третій.

Зауважте, що поважні мільярдяни висловлюються в такий спосіб, ще не дізнавшись про той факт, на який посилається Габлі Гаркур.

— Коли Англія змушена була повернути Антільські острови Франції, — веде далі він, — вона вирішила залишити там сліди свого перебування, і які сліди! До того часу ні Гваделупа, ні Мартініка не знали жодної гадюки, але після того, як англосаксонські колоністи покинули цей останній острів, виявилося, що він аж кишить гадюками. Так помстився Джон Буль! Перш ніж накивати відтіль п'ятами, він напрудив землю, яка вислизнула йому з рук, сотнями рептилій, і відтоді ці мерзенні плазуни розплоджуються там без кінця-краю на превелику шкоду французьким колоністам.

Певно, що це давнє обвинувачення проти Англії, яке вона й досі не спростувала, робить дуже імовірним пояснення Габлі Гаркура. Та чи ж можна припустити, щоб Джон Буль забажав спустошити плавучий острів, щоб він намагався вчинити щось подібне на одному з Антільських островів, які належать Франції? Ні один з цих двох фактів не доведено. А все ж мільярдяни вважають, що це достату так, особливо те, що іх безпосередньо стосується.

— Гаразд! — вигукує Джем Танкердон. — Якщо французи не спромоглися очистити Мартініку від гадів, яких англійці залишили замість себе...

Грім вигуків «ура!», «гіп, гіп!» зустрічає цю вихватку непогамового американця.

—...то мільярдяни зуміють звільнити Стандарт-Айленд від хижаків, яких напустила на нього Англія!

Новий вибух оплесків, який припиняється тільки на мить, щоб залунати ще дужче, коли Джем Танкердон додає:

¹ Натяк на трагедію Шекспіра «Макбет», в якій жінка шотландського воєначальника леді Макбет, домігшись через ряд злочинів престолу для свого чоловіка, марно намагається змити з своїх рук криваві плями.

— Рушайте ж на свої місця, панове, і не забувайте, що переслідуючи цих левів, ягуарів, тигрів, і кайманів¹, ви полюєте на англійців!

Потому учасники наради розходяться.

За годину, коли виходять друком місцеві газети з стенографічним звітом про це засідання, коли мільярди дізнаються, чиї ворожі руки випустили хижаків з плавучого звіринця і кому вони зобов'язані навалою сили-силенної хижих звірів, крики обурення лунають звідусіль, і Англію проклинають разом з її синами й онуками, щоб її ненависне ім'я навічно стерлося з людської пам'яті!

Розділ VII

ВЛОВИ

Треба негайно розпочати поголовне винищення звірів, що загатили Стандарт-Айленд. Коли вислизне хоч одна пара хижаків, годі сподіватися на безпечне існування. Вони розмножаться, і тоді вже краще податися жити у хаці Індії чи Африки. Збудувати із криці хитромудру споруду, випустити її на широкі простори Тихого океану, постійно уникати всяких стосунків з підозрілими островами й архіпелагами, вживати усіх заходів, щоб захистити її від будь-яких пошестей чи навал, і раптом, за одну ніч... Справді, «Стандарт-Айленд компані» повинна без жодного вагання подати до Міжнародного суду скаргу на Сполучене Королівство й вимагати негайного відшкодування величезних збитків. Хіба ж не були тут грубо порушені права людини? Так, їх порушили, і якщо будуть докази...

Однаке, як ухвалила рада поважних громадян, треба братися насамперед за найпильніші справи.

Але й мови не може бути про те, щоб людність острова, як того вимагає декілька родин, покинула Стандарт-Айленд і шукала порятунку на пароплавах в обох його портах. До того ж і місця для всіх на пароплавах не вистачило б.

¹ Кайман — вид крокодила з панциром на спині і на череві.

Hi! На цих завезених англійцями звірів полюватимуть, їх винищать, і «перлина Тихого океану» поверне собі свій колишній стан цілковитої безпеки!

І мільярдяни, не гаючись ані хвилини, беруться до справи. Дехто пропонує крайні заходи — затопити плавучий острів водою, підпалити паркові зарості й пустити вогонь на поля й луки, щоб весь цей набрід захлинувся водою чи загинув у полум'ї. Але і той, і другий засіб безсилій проти амфібій, а тому краще вдатися до розумно організованих вловів.

Так і вчинили.

Треба сказати, що капітан Сароль, його малайці й новогебрідці запропонували свої послуги, які губернатор охоче приймає. Ці славні хлопці прагнуть, мабуть, відплатити добром за те, що для них зробили. Насправді ж, капітан Сароль найбільше боїться того, щоб ця подія не перервала подорожі, боїться, що мільярдяни зі своїми родинами покинуть Стандарт-Айленд, що вони змусять адміністрацію негайно повернутись до бухти Магдалини, і тоді всі його заміри зведуться нанівець.

В цих обставинах квартет показав себе добре. Ніхто не скаже, що четверо французів жалували себе, коли виникла небезпека. Вони виконували всі вказівки Қалістуса Менбара; головний інспектор, за його словами, бачив дещо й багато гірше, він тільки знизує плечима, виявляючи цим глибоку зневагу до всіх цих левів, тигрів, пантер та інших невинних тварин! Може, цей онука Барнума був колись приборкувачем хижаків чи приймні директорм мандрівного звіринця?

Влови почались того ж ранку, і одразу ж справи пішли якнайкраще.

Двоє крокодилів необережно вилізли на берег Серпантайн-рівер, а ці ящери, дуже небезпечні, як відомо, у воді, не такі вже й страшні на суходолі через свою вайлуватість. На них відважно кинулись капітан Сароль і малайці, і хоч один з його команди був поранений, усе ж парк було звільнено від крокодилів.

Невдовзі викрили ще з десяtero цих плавунів — їх зібралася тут ціла зграя. Крокодили були великі, від чотирьох до п'яти метрів завдовжки, і тому дуже небезпечні. Вони поховались у річці, але моряки залишилися поблизу напоготові, набивши рушниці вибуховими кулями, які розбивають удрузки й найміцніший панцир.

В той же час загони мисливців розбрелись по полях в усіх напрямках. Одного лева забив Джем Танкердон, який мав рацію, кажучи, що полювати йому не вперше— для нього це була нагода виявити свою самовладу і спритність колишнього мисливця з Дальнього Заходу. Звір був чудовий. Свінець улучив йому в серце саме тієї миті, як він метнувся до музикантів, і Пеншіна запевняв, що коли лев стрибнув — на нього вийнув вітер від лев'ячого хвоста!

Після полуздня губернаторові пощастило вбити левицю, звірину надзвичайної краси. Не справдяється надії Джона Буля, який напевно розраховував, що ці люти хижаки залишать тут своїх нащадків!

Перш ніж посуетеніло, пара тигрів полягли від руки комодора Сімкоо, що очолив команду матросів, серед яких один дістав важкого удара пазуристою лапою; пораненого негайно відвезли до Штирборт-Гарбора. За одержаними відомостями, ці страшні кішки — найчисленніші поміж хижаками, яких напустили на плавучий острів.

Коли запала ніч, нещадно переслідувані протягом дня звірі поховались у заростях навколо батареї Хвилеріза, відкіля їх поклали вигнати на світанку наступного дня.

Жахливе виття, що не припиняється цілісін'ку ніч аж до ранку, нагонить панічний страх на жінок і дітей Мільярд-Сіті. Відчуття жаху, що охопило населення, триває, та й чого б воно мало зникнути? Чи ж можна бути певним, що Стандарт-Айленд розправиться з цим авангардом британської армії? І прокляття, які надсилають підступному Альбіону мешканці Мільярд-Сіті, лунають без кінця.

На світанку влови розпочинаються знову, як і напередодні. За наказом губернатора, погодженим із комодором Сімкоо, полковник Стюарт готується застосувати артилерію проти хижаків, щоб повигонити їх зі сковищ. Дві гармати, набиті картеччю, як і гармати Гочкіса, прибувають із Штирборт-Гарбора до батареї Хвилеріза.

В цьому місці зарості залізного дерева перетинає трамвайна лінія, яка відходить у бік обсерваторії. Саме в захистку цих дерев і притаїлись на ніч хижі звірі. Між віттям, що прослалось низько, миготять їхні голови й блискучі зіниці. Моряки, солдати, мисливці, яких очолюють Джем і Уолтер Танкердони, Нет Коверлі і

© 1963

Габлі Гаркур, засіли ліворуч від цих заростей і готовуються зустріти тих хижаків, які не загинуть від перших пострілів.

Комодор Сімкоо дає знак, і обидві гармати вибухають одночасно. Ім відповідає люте гарчання. Безперечно, картеч улучила в багатьох хижаків. Ті, кого вона не зачепила — їх близько двадцяти,— вибігають із заростей і мчать майже повз групу парижан; хижаків зу-

стрічає випал із рушниць, двоєпадають, забиті на смерть. Тої ж миті велетенський тигр кидається на артистів, і, збитий з ніг дужим стрибком, Фрасколен відлітає на десять кроків убік.

Товариші поспішають йому на допомогу. Його підвідять, він майже втратив свідомість, проте досить швидко приходить до пам'яті. Його тільки штовхнуло — але як штовхнуло!

В той же час інші загони намагаються повигонити кайманів із Серпантайн-рівер. Та чи ж можна бути певним, що вони позбулись назавжди цих ненажерливих тварин? На щастя, Гарлі Гаркурові спливло на думку підняти щити річкових шлюзів, щоб зійшла вода і було легше полювати на крокодилів.

Єдина жертва — чудовий собака, що належав Нетові Коверлі. Алігатор скопив бідолашну тварину своїми щелепами і враз перекусив її надвое. Однак щось із десятеро цих тварок згинуло від куль солдатів, і можна сподіватися, що Стандарт-Айленд цілком позбудеться огидних амфібій.

Загалом день минув успішно: вбито шість левів, вісім тигрів, п'ять ягуарів, дев'ять пантер.

Увечері квартет, у тому числі й Фрасколен, до якого повернулось нормальне самопочуття, сидить за столом в ресторані казино.

— Хотілось би вірити, що нашому лихові надходить край,— каже Івернес.

— Якщо тільки той пароплав не був другим Ноєвим ковчегом,— каже Пеншіна,— і на ньому не зібрались усі тварини з усієї землі¹.

Та всі знають, що це неймовірно, і Атаназ Доремюс навіть наважується повернутись до своєї домівки на Двадцять п'яту авеню. Там, у забарикадованому будинку, старенька служниця зустрічає його у стані цілковитого розpacу, гадаючи, що від її господаря залишились самі жалюгідні рештки.

Ніч минула досить спокійно. Лише здалеку, від Бак-борт-Гарбора, долинало ледве чутне гарчання. Напевне, завтра, після загальної облави на полях, хижаків винишать остаточно.

На світанку знову збираються мисливці. Само з себе зрозуміло, що вже цілу добу Стандарт-Айленд не рухається, бо всі механіки разом зі своїми підручними беруть участь у вловах.

Загони, по двадцятеро чоловік кожний, озброєні скорострільними рушницями, дістають наказ почати «про-

¹ За біблейською легендою під час всесвітнього потопу загинули всі живі істоти, крім тих, що врятувались завдяки Ною і його «ковчегові», ним збудованому, на який він узяв усю свою родину і кожної тварини по парі; тільки через це життя на Землі не припинилось, стверджує легенда.

«ісування» всього острова. Тепер, коли звірі порозбігалися, полковник Стюарт вважає за недоцільне стріляти з гармат. Тринадцять хижаків було вбито поблизу батареї Корми. Але від них ледве відбили двох охоронників з сусіднього поста, на яких напали тигр і пантера й тяжко обох поранили.

Число тварин, знищених від початку облави, дійшло до кінця цього дня до п'ятдесяти трьох.

О четвертій годині ранку Сайрус Бікерстаф і комодор Сімкоо, Джем Танкердон та його син, Нет Коверлі й обидва помічники губернатора і ще дехто з поважних мільярдян, у супроводі військового загону виrushають у напрямку мерії, де рада приймає рапорти, що надходять з обох портів, з батареї Хвілеріза й Корми.

Раптом, коли вони вже наблизились до будинку мерії кроків за сто, розітнулись одчайдушні зойки. Вони бачать юрбу, головним чином жінок і дітей, що біжать, охоплені панікою, вздовж Першої авеню.

Негайно губернатор, комодор Сімкоо, їхні супутники кинулись до скверу — його гратчасті ворота мали бути зачинені. Але через чиюсь злочинну недбалість ворота стоять відчинені, і крізь них, безперечно, і пробрався хижак — можливо, останній.

Нет Коверлі і Уолтер Танкердон, що підійшли перші, метнулись у глиб скверу.

Раптом Уолтера, в трьох кроках від Нета Коверлі, перекидає величезний тигр.

У Нета Коверлі немає часу набити свою рушницю, він витягає з-за пояса мисливський ніж і поспішає на допомогу Уолтерові саме в тіу хвилину, коли пазури хижака вп'ялися у плече молодика.

Уолтера врятовано, але тигр обертається й стрибає на Нета Коверлі.

Той вражає звіра ножем, але не потрапляє в серце, і ось він уже сам падає на землю горілиць.

Тигр гарчить, відступаючи назад, із роззявленої пащі висолопився скривавлений язик...

Лунає постріл...

Це стріляє Джем Танкердон.

Другий постріл...

Куля влучила й вибухнула в тілі тигра.

Уолтера підводять, на плечі в нього — рвана рана.

Нет Коверлі не поранений, але почуває, що ще ніко-

ли смерть не проходила повз нього так близько, як хвилину тому.

Він випростується, підходить до Джема Танкердона й каже вроочистим тоном:

— Ви врятували мене... дякую вам!

— Ви врятували мені сина... Дякую вам!

Обидва простягають один одному руки на знак сердичної вдячності, яка обіцяє в майбутньому перетворитися на щиру дружбу.

Уолтера негайно переносять в особняк на Дев'ятнадцятій авеню, де переховується його родина, а Нет Коверлі повертається до себе, спираючись на руку Сайруса Бікерстафа.

Що ж до забитого тигра, то головний інспектор подбає, щоб якнайкраще використати його розкішне хутро. Цю красиву шкіру щільно наб'ять, і опудало стоятиме в природничо-історичному музеї Стандарт-Айленду з написом:

«Дарунок Сполученого Королівства Великобританії й Ірландії безмежно вдячному Стандарт-Айлендові».

Якщо відповідальність за злочинний замах несе Англія, не можна помститися дотепніше. Приайні так вважає Пеншіна, знавець у таких справах.

Немає нічого дивного в тому, що наступного дня місіс Танкердон відвідала місіс Коверлі, щоб подякувати їй за послугу, зроблену Уолтеру, а місіс Коверлі віддала візит місіс Танкердон, щоб подякувати їй за послугу, зроблену її чоловікові. Додамо, що міс Ді забажала супроводити матір, і, природно, обидві дами розпитували про здоров'я доброго пораненого.

Отже, все йде якнайкраще, і, позбувшись грізних гостей, Стандарт-Айленд продовжуватиме в повній безпеці свій шлях до архіпелагу Фіджі.

Розділ VIII

ФІДЖІ І ФІДЖІЙЦІ

— Скільки, ти сказав? — питает Пеншіна.

— Двісті п'ятдесят п'ять, друзі мої,— відповідає Фрасколен.— Так, архіпелаг Фіджі нараховує двісті п'ятдесят п'ять островів і острівців.

— Навіщо нам це здалося,— каже Пеншіна,— адже «перлина Тихого океану» не збирається робити двісті п'ятдесят п'ять зупинок.

— Ти ніколи не знатимеш географії! — виголошує Фрасколен.

— А ти... ти вивчив її аж надто! — відказує «Його високість».

От так вони завжди опираються, ці незгідливі товариши, коли друга скрипка хоче їх навчати. А втім, Себастян Цорн, що звичайно слухає Фрасколена охочіше за інших, погоджується підійти до карти, вивішеної в казино, на якій щодня відзначають, де перебуває острів. По цій карті легко стежити за маршрутом Стандарт-Айленду відтоді, як він вийшов з бухти Магдалини. Звичиста лінія цього маршруту утворює на карті щось схоже на велику літеру S, долішній закруток якої завертає до островів Фіджі.

Фрасколен звертає увагу віолончеліста на скучення островів, які Тасман відкрив 1643 року,— архіпелаг, що лежить між 16 і 20° південної широти і 174 і 179° східної довготи.

— Отже, наша озія мусить пробиратися між сотнями цих камінців, розкиданих на її шляху? — зауважує Себастян Цорн.

— Еге ж, мій давній друже,— відповідає Фрасколен,— якщо ти придивишся уважніше...

— І міцно затулиш рота... — додає Пеншіна.

— Чому?

— Тому що, як каже прислів'я, до закритого рота муха не залітає!

— На яку муху ти натякаєш?

— На ту, що кусає тебе щоразу, коли випадає на года полихсловити на адресу Стандарт-Айленду!

Себастян Цорн презирливо знизує плечима й звертається до Фрасколена.

— Що ти казав?..

— Я казав,— відповідає Фрасколен,— що до двох найбільших островів — Віті-Леву і Вануа-Леву — можна дістатися одною з трьох проток, що проходять крізь східну групу островів: Нануку, Лакемба й Онеата...

— Не рахуючи тієї протоки, де розбиваються вдруги! — вигукує Себастян Цорн.— Кінець кінцем це з нами й трапиться! Хіба ж можна плавати в таких морях

цілому місту та ще й густо заселеному? Ні! Це суперечить законам природи!

— Муха! — вигукує Пеншіна. — Ось вона, муха Цорна, ось вона!

Упертий віолончеліст ніяк не хоче зреクトися своїх похмурих пророцтв!

У цій частині Тихого океану передня група островів Фіджі справді наче загороджує шлях судам, що йдуть зі сходу. Але немає підстав турбуватися — ширина проток достатня, і комодор Сімкоо наважується спрямувати в одну з них Стандарт-Айленд. Найважливіші серед цих островів, окрім Віті-Леву і Вануа-Леву, розташованих на заході,— острови Оно, Нграй, Кандаву та інші.

Між гірськими вершинами, що виступають із глибин океану, лежить ціле море Коро, але цей архіпелаг, що його помітив іще Кук, і відвідали Блай 1789 року і Вільсон 1792, був мало відомий, і тільки знаменні подорожі Дюмона Дюрвіля 1828 і 1833 років, американця Уілкса 1839 року, англійця Ерскіна 1853 і нарешті експедиція «Геральда», очолювана капітаном англійського флоту Даремом, дозволили скласти карту, точність якої робить честь інженерам-гідрографам.

Отже, комодор Сімкоо сміливо веде вперед плавучий острів. Він входить у протоку Вуланга з північного сходу, залишивши ліворуч острів з тією ж назвою, схожий на перепічку з відламаним ріжком, яку вам підносять на кораловій таці. А на другий день Стандарт-Айленд уже досягає внутрішнього моря, яке потужні підводні кряжі захищають від бурунів, що здіймаються на поверхні океану.

Цілком природно, що в місті ще триває занепокоєння, викликане навалою хижаків, які з'явились під британським стягом. Мільярдяни весь час маються на бачності. У заростях, на полях, уздовж річки без упину влаштовують облави, але жодного сліду хижаків не помітно. Не чути й гарчання ані вдень, ані вночі. Найбоязкіші спочатку не наважувалися виходити за місто, в парк чи на околиці. Хіба ж не було підстав боятися, що англійський пароплав напустив сюди гадюк, як на Мартініці, і вони кишать тепер повсюди? Тому кожному, хто знищить гадюку, видадуть нагороду, яку сплатять ширим золотом за вагою рептилії або в залежності від

її довжини. Коли трапиться гадюка завдовжки як боа¹, сума буде чималенька! Але всі розшуки були безплідні, і тепер вже напевно можна заспокоїтися. Стандарт-Айленд знову в цілковитій безпеці. Ті, хто вчинили цей злочин — хто б вони не були, — тільки завдали собі збитків, змарнувавши гроші на хижаків.

За позитивний наслідок усіх цих подій треба визнати те, що між обома частинами міста запанувала повна згода. Після того, як Коверлі визволив Уолтера, а Танкердон урятував Коверлі, родини з правої і з лівої частин міста відвідують, запрошують і приймають одна одну. Гостини йдуть за гостинами, свято за святом. Що-вечора міські багатії влаштовують бали чи концерти — найчастіше в особняках на Дев'ятнадцятій авеню або на П'ятнадцятій. Мандрівний квартет ледве всюди встигає. А втім, захват, який викликає їхня гра, зовсім не зменшується, а, навпаки, зростає.

Нарешті одного ранку, коли потужні гвинти Стандарт-Айленду вже збивали хвилю на спокійній поверхні моря Коро, по місту рознеслася велика новина. Містер Джем Танкердон прибув з офіційним візитом до особняка Нета Коверлі і просив у нього згоди на шлюб його дочки, міс Ді Коверлі, з своїм сином, Уолтером Танкердоном. І містер Нет Коверлі погодився віддати свою дочку, міс Ді Коверлі, за Уолтера Танкердона, сина містера Джема Танкердона. Питання про посаг було розв'язано дуже легко. Кожний з молодих одержить по двісті мільйонів.

— Вони проживуть якось, не знаючи лиха... навіть в Європі! — справедливо зауважив Пеншіна.

З усіх усюд линуть поздоровлення обом родинам. Губернатор Сайрус Бікерстаф не приховує свого глибокого задоволення. Цей шлюб знищить всі призводи до суперництва, що загрожувало миру на Стандарт-Айленді. Серед перших надсилають нареченим свої поздоровлення й побажання король і королева Малекарлії. В поштові скриньки обох особняків дощем сиплються алюмінієві візитні картки з написом золотими літерами. Газети щодня друкують повідомлення про майбутні, розкішні святкування, яких зроду не бачили ані в Мільядр-

¹ Б о а — змія-удав довжиною 3—4 метри.

Сіті, ані в будь-якому іншому місці на землі. До Франції надсилають каблограми з замовленнями подарунків для нареченої. Магазини мод, кравецькі найвідоміших кравчинь, майстерні, що виготовляють коштовності, мистецькі речі й оздоби, одержують неймовірні замовлення. На спеціальному пароплаві, що вирушає з Марселя через Суець і Індійський океан, ці чудові витвори французької промисловості потрапляють на Стандарт-Айленд. Весілля призначається на 27 лютого, за п'ять тижнів. До речі, зауважимо, що торгівці Мільярд-Сіті одержать і тут свою частку прибутку. Вони постачають своїм покупцям все, що потрібно на весільні подарунки і, враховуючи, що набоби Мільярд-Сіті не зупиняються ні перед якими витратами, можна бути певним, що дехто матиме з цього добрий зиск.

Само з себе зрозуміло, що упорядчиком святкувань має бути не хто інший, як головний інспектор мистецтв Калістус Менбар. Неможливо змалювати його душевний стан тоді, як було офіційно оголошено шлюб між Уолтером Танкердоном і міс Ді Коверлі. Відомо, як він цього бажав, як намагався сприяти цьому одруженню! Тепер його мрія здійснилась. Муніципалітет дає йому повну свободу дій, і, будьте певні, він і на слизькому не споткнеться й організує нечуване ультрапищне свято.

Комодор Сімкоо повідомив через газети, що в день весільної церемонії плавучий острів досягне тої частини моря, яка лежить між архіпелагом Фіджі й Новими Гебрідами. Але раніше Стандарт-Айленд зупиниться біля Віті-Леву, і стоянка триватиме тут днів дванадцять — єдина, яку заплановано зробити в межах цього ширококрайого архіпелагу.

Плавати в цих водах — сама насолода. На поверхні моря бавляться численні кити. Раз у раз вони випускають воду, і тоді морська гладінь укривається безліччю водограїв, перетворюючись на велетенський басейн Нептуна, проти якого Версальський¹ — просто дитяча забавка, як зауважує Івернес. Але з'являється також сила величезних акул, що пливуть услід за Стандарт-Айлендом, бо вони звичайно супроводжують у морі кораблі.

¹ Версаль — колишній королівський палац, розташований в околицях Парижа, з славнозвісним парком і водогляями.

Ця частина Тихого океану становить кордон Полінезії, що межує з Меланезією, до якої належать і Нові Гебріди. Тут проходить сто вісімдесят градус довготи — уявна лінія, меридіан, що ділить величезний океан на дві половини. Коли моряки перепливають цей меридіан, йдучи зі сходу, вони закреслюють один день у своєму календарі і, навпаки, додають один день, коли прибувають з заходу. Без такого запобіжного засобу не було б узгодження між датами. Минулого року цього не довелось застосувати на Стандарт-Айленді, бо тоді він не дійшов сто вісімдесятого меридіана. Але цього разу доводиться діяти за цим правилом, і, раз плавучий острів йде зі сходу, 22 січня перетворюється на 23 січня.

З двохсот п'ятдесяти п'яти островів, що складають архіпелаг Фіджі, заселена ледве сотня. Загальна кількість людності не перевищує сто двадцять вісім тисяч — дуже невелика щільність для площині у вісімнадцять тисяч квадратних кілометрів.

Ці острівці — прості уламки атолових скель або вершини підводних гір, облямовані кораловою смужкою. Жодний за своїми розмірами не сягає понад сто п'ятдесяти квадратних кілометрів. Ці острови належать до Британської Австралазії і підлеглі короні з 1784 року — це означає, що Англія захопила їх геть усі й приєднала до своєї колоніальної імперії. Якщо фіджійці врешті скорились британському протекторату, то лише тому, що 1859 року ім загрожувала навала тонганців, який перешкодило Сполучене Королівство, надіславши сюди свого уславленого Прічарда, того самого Прічарда, що діяв на Таїті. Тепер архіпелаг розподілений на сімнадцять округ, якими керують дрібні тубільні вожді, близькі або далекі родичі останнього короля Такумбау.

— Я не знаю,— каже комодор Сімкоо, розмовляючи на цю тему з Фрасколеном,— чи це наслідки англійської колоніальної системи і чи не станеться з Фіджі того, що і з Тасманією, але доведений факт, що тубільці тут вимирають. Колонія не процвітає, населення не зростає, про що переконливо свідчить менша кількість у країні жінок, ніж чоловіків.

— Справді, це ознака зникнення людської раси в недалекому майбутньому,— відповідає Фрасколен,— і в Європі є кілька країн, яким теж загрожує таке співвідношення в кількості населення.

— До того ж,— провадить комодор,— тубільці тут — справжні кріпаки, так само як і жителі сусідніх островів, що їх місцеві плантатори вербують орати цілину. Населення скорочується і через пошесті; 1875 року, наприклад, від віспи загинуло тридцять тисяч людей. А проте архіпелаг Фіджі — чудовий край, як ви самі бачите! Якщо в глибині острова температура доволі висока, то вона падає до помірної на узбережжі, де вдосталь плодів і овочів, всілякого дерева, кокосових пальм, бананів тощо. Тільки й праці, що збирати врожай іньяма, таро і добувати споживну серцевину зі стовбура сагової пальми.

— Саго! — задумливо озивається Фрасколен. — Одразу згадуеш нашого «Швейцарського Робінзона»¹.

На шляху до Віті-Леву Стандарт-Айленд проходить повз численні острови — Вануа-Вату, Моала, Нгау та інші, але біля них він не зупиняється.

Цілі флотилії пірог поспішають звідусіль до Стандарт-Айленду, пливуть уздовж його берегів. Піроги тубільців довгі, обладнані балансирами з перехрещених бамбукових жердин, яких уживають, щоб підтримувати рівновагу човна і для вантажу. Піроги сновигають, кружляють навколо плавучого острова, зgrabно маневрюють, але не роблять спроб зайти ні до одного з його портів. Та, напевне, їх туди і не пустили б, зважаючи на лиху, славу фіджійців. Правда, відтоді як 1835 року європейські місіонери оселилися в Лакембі, фіджійці перейшли в християнську віру. Але в минулому вони так часто вдавалися до людожерства, що, напевне, й тепер ще не втратили смаку до цієї страви. Крім того, тут чимало важить і релігія. Іхні боги любили кров. Доброзичливість ці племена мали за слабкість і навіть за гріх. З'їсти ворога вони вважали за честь для нього.

Отож, якщо Пеншіна не зустріне на якомусь острові онуків колишніх людоїдів, що досі зберігають старі звичаї своїх предків, йому доведеться назавжди відмовитися від надії натрапити на рештки «місцевого колориту» на архіпелагах Тихого океану.

¹ «Швейцарський Робінзон» — твір швейцарського письменника Йоганна-Рудольфа Віса (1812), де зображене життя на незаселеному острові не одної людини, як у Дефо, а цілої родини.

До західної групи Фіджі вхόдять два великих острови — Віті-Леву й Вануа-Леву, і два середніх за розміром — Кандаву й Тавеуні. На північний захід від них лежать острови Вясава й відкривається протока Круглого острова, крізь яку має пройти комодор Сімкоо, коли вирушить до Нових Гебрід.

Вдень 25 січня на обрії вже бовванють високості Віті-Леву. Цей горячий острів — головний поміж островів архіпелагу, він на одну третину більший за Корсіку, тобто має площину в десять тисяч шістсот сорок п'ять квадратних кілометрів.

Його шпилі підносяться на тисячу двісті — тисячу п'ятсот метрів над рівнем моря. Це згаслі або принаймні поснулі вулкани, і їхнє пробудження звичайно дуже непривітне. Стандарт-Айленд зупиняється перед входом до порту Сува, що тепер править за столицею архіпелагу. Того ж дня виконано необхідні формальності, доступ на берег дозволено. Відвідини острова туристами вигідні так для тубільців, як і для колоністів, отже, мільярдяни певні, що їх зустрінуть гостинно, хоч скоріше заради зиску, ніж із широті. Та не слід забувати і те, що Фіджі — підлеглі британської корони і що стосунки між Форін-Офіс¹ і «Стандарт-Айленд компані», яка ревно пильнує свою незалежність, повсякчас напружени.

Вранці 26 січня торгівці Мільярд-Сіті сходять на берег, щоб продати свої товари тубільцям і дещо купити собі. Туристи, і поміж них наші парижани, не примушують себе чекати. Хоч Пеншіна й Івернес люблять покепкувати з Фрасколена, старанного учня комодора Сімкоо, і з його етно-марудно-географічних студій, як каже «Його високість», проте використовують при нагоді його знання. На питання товаришів про мешканців Віті-Леву, їхні заняття й звичаї, друга скрипка завжди має грунтовну відповідь. Вряди-годи й Себастян Цорн не гордує розпитатися в Фрасколена, а Пеншіна, дізнавшись, що в цих місцях ще недавно процвітало людожерство, гірко зітхає.

Місто Сува, зведене на правому боці невеликої бухти, розкинуло свої будиночки по схилу зеленого горбка. В місті є набережні з причалами для кораблів і вулиці з дощаними помостами замість пішоходів, точнісінько

¹ Форін-Офіс — англійське міністерство закордонних справ.

такі, як на пляжах великих морських курортів. Будиночки дерев'яні, здебільша одноповерхові, веселі й свіжі на вигляд. В околицях міста видніють хижки тубільців, оздоблені мушлями, дашки з високими гребенями, що скидаються на ріжки. Дашки дуже міцні і витримують зимові дощі, коли злива триває без перерви від травня до жовтня. Так, 1871 року, як розповідає Фрасколен, що добре запам'ятує статистичні дані, в селищі Мбуа, розташованому на сході острова, вода піднялась якось на тридцять вісім сантиметрів.

Віті-Леву, не менш ніж інші острови, зазнає на собі примхи клімату, і рослинність на обох його берегах дуже відмінна між собою. На одному, обвітрюваному південно-східними пасатами, атмосфера волога, і там землю вкривають розкішні ліси. На другому боці простяглись нескінчені савани, цілком придатні до обробітку. Останнім часом деякі дерева на Фіджі, як спостерегли, почали хиріти й усихати, між іншим, майже зовсім зникло сандалове дерево і також фіджійська сосна «дакуа».

А втім, квартет під час прогулянки пересвідчився, що флора Фіджі буяє своєю тропічною пишнотою. Повсюди розкинулись ліси кокосових та інших пальм, їхні стовбури вкриті чужоїдними орхідеями, зарості казуарин, панданусів, акацій, деревуватої папороті, а в багністих, болотистих місцях багато мангових дерев з переплетеним високо над землею корінням. Але бавовна й чай не дають тих врожаїв, на які можна було сподіватися у цих надзвичайно сприятливих кліматичних умовах. Справді, ґрунти у Віті-Леву, як і на всьому архіпелазі, глинкуваті, жовтуватого кольору, утворені з вулканічного попелу, якому домішки перегною надали родючості.

Фауна тут досить одноманітна, як і на інших островах Тихого океану: щось із сорок пташиних порід, найбільше папуг і канарок, що давно тут призначилися, кажани, незчисленні щури, неотруйливі гадюки, яких тубільці охоче споживають, ящірки, що рояться скрізь, куди не глянь, і гидрі таргани, ненажерливі, як людоїди. Але хижаків немає зовсім, і Пеншіна не може втриматися від чергового дотепу з цього приводу:

— Нашому губернаторові Сайрусу Бікерстафові слід було б зберегти кілька левів, тигрів, пантер і крокодилів, усіх по парі, й випустити цю хижу сімейку на Фіджі.

Це було б тільки повернення того, що ми дістали,—
адже острови належать Англії.

Тубільці, суміш полінезійської і меланезійської раси, досить гарні. Чоловіки, високі на зріст і дужі, мають бронзову, майже чорну шкіру й кучеряве волосся; поміж них чимало метисів. Одяг у них примітивний, звичайно вони носять пов'язки на стегнах або загортуються у шматок тканини, яка зветься масі і виготовляється з волокна місцевого тутового дерева, що з нього роблять також папір. Тканина виходить дуже біла, але фіджійці вміють її фарбувати й розмальовувати різними барвами. Масі завжди має попит на всіх архіпелагах східної частини Тихого океану. Додамо, що тубільці не гребують при нагоді надягти на себе європейське канцур'я, яке їм щастливо почутили в прибулих з Англії чи Німеччини лахмітників. Природно, що парижанин дотепно позбіткується над фіджійцями, незgrabними і вайлуватими в європейських штанях, що вже давно втратили свою початкову форму, в обшарпаному пальті і навіть у чорному сурдугті, що, пройшовши різноманітні стадії занепаду, зачінчує своє існування на плечах тубільця Віті-Леву.

— Про такий сурдугт можна написати цілий роман,— каже Івернес.

Що ж до жінок, то вони одягнені в спіднички й капако з тої ж масі й мають більш-менш пристойний вигляд, на досаду проповідників-місіонерів. Фіджійки добре збудовані, і, принадні своєю молодістю, деякі з них видаються гарненькими. Але якого огидного звичаю дотримуються тутешні жінки і також чоловіки: щоб захиститись від сонячного удару, вони обмащують вапном своє чорне волосся, яке перетворюється на білу тверду шапку. Крім того, жінки курять, уживаючи, як їхні чоловіки й брати, місцевий гатунок тютюну, який тхне спаленим сіном; коли цигарка не стирчить у них у зубах, то витикається з вуха в тому місці, де в європейських жінок звичайно блищають діамантові чи перлові сережки.

Взагалі жінок тут зведено до стану рабинь, що виконують найважчу роботу в господарстві, і ще не так давно після смерті чоловіка, на якого жінка працювала протягом усього життя, її задушували на його могилі.

Під час своєї триденної екскурсії по околицях Суви наші туристи кілька разів пробували зайти до тубільців у їхні хижки. Але щоразу їх відштовхував — не брак го-

стинності в господарів, ні, а важкий сморід, що заліг у хижці. Запах кокосової олії, якою натираються тубільці, близьке сусідство свиней, курей, собак, кішок у тісній, смердючій аж до нудоти солом'яній халупі, задушливий дим від смоли дамара, яку вживають на освітлення... Ні! Все це знесті понад силу людині. До того ж, підсівши до вогню фіджійця, довелось би, щоб не знехтувати звичайністю, змочити губи в чашці з кавою — напоєм, що його повсякденно вживають тубільці. Ця пекуча кава, зроблена з сухого коріння перцевого дерева, зовсім не приятна для європейського піdnебіння, до того ж треба зважити і на спосіб її виготовлення. Хіба може він не викликати непереборної огиди? Перець не мелють, а пережовують, розтирають зубами, а потім виплюють у чашку з водою і частують вас по-дикунському настирно, так, що відмовитися неможливо. І тоді залишається тільки подякувати, проказавши: «Е мана ндіна» — ходячий вираз у цих місцях, що означає, власне кажучи, амінь.

Ми ще раз нагадаємо про тарганів, що копошаться в солом'яних матах, про білих мурах, що поїдають цю солому, про москітів, мільярди москітів, які щільними лавами сновигають по стінах, піdlозі, одежі тубільців.

Отже, немає чого дивуватись, що «Його високість»,угледівши цих жахливих комах, вигукує кумедно, наслідуючи вимову англійських клоунів: мьюстік! мьюстік!¹

Коротко кажучи, ані він, ані його товарищі не наважились переступити поріг фіджійської хижки. Отож на Фіджі не були завершені етнографічні студії, навіть учений етнограф Фрасколен відступився, і тому в його подорожніх спогадах у цьому місці прогалина.

Розділ IX CASUS BELLI²

Поки наші артисти прогулюються на дозвіллі по острову й спостерігають звичаї тубільців, дехто з нотаблів Стандарт-Айленду вирішив, що запізнатися з представниками місцевої влади зовсім не зайва річ. «Папаланги» — так на цих островах називають чужоземців — можуть не боятися, що їх зустрінуть недоброзичливо.

¹ Moustiques (франц.) — москіти.

² Casus belli (лат.) — привід до війни.

Європейську владу тут репрезентує насамперед генерал-губернатор, що одночасно виконує обов'язки генерального англійського консула для групи західних островів, підлеглих у тій чи іншій мірі протекторату Сполученного Королівства. Сайрус Бікерстаф не визнав за потрібне їхати до нього з офіційним візитом. Двічі або тричі зустрівшись, вони злісно зазирнулися, але далі цих поглядів їх стосунки не пішли.

Знайомство з німецьким консулом, що є разом з тим і найбільшим комерсантом у країні, обмежилося обміном візитними картками.

Під час стоянки родини Танкердон і Коверлі влаштовували екскурсії в околиці Суви і в ліси, що вкривають горські схили аж до найвищих шпилів.

З цього приводу головний інспектор мистецтв ділиться зі своїми друзями-музикантами цілком справедливими спостереженнями:

— Мільярдяни такі охочі до прогулянок у гори через те, мабуть,— каже він,— що на нашому Стандарт-Айленді немає ані високостей, ані горбків. Вся місцевість надто пласка й одноманітна. Але я певен, що невдовзі тут буде зведенено штучну гору, яка змагатиметься з найвищими вершинами Океанії. А тим часом наші громадяни користуються кожною нагодою, щоб зйті на гору якомога вище й на повні груди подихати чистим животворним повітрям. Цього вимагає, як видно, людська природа.

— Гаразд,— каже Пеншіна.— Але послухайте доброї ради: Коли ви будуватимете з заліза чи алюмінію вашу гору, не забудьте вкласти у нутрощі гарненський вулкан... вулкан із приладом для штучних вибухів і фейерверком.

— А чому б і ні, пане насмішнику?— відповідає Каїстус Менбар.

— Саме це я й кажу: чому б і ні?

Само з себе зрозуміло, Уолтер Танкердон і міс Ді Коверлі беруть участь у сімейних екскурсіях і блукають завжди разом, рука в руку.

На Віті-Леву екскурсанти відвідали варті уваги місця тубільної столиці, як-от «мбуре-калу», тобто храми духів, а також і приміщення, де відбуваються політичні збори. Ці будівлі, зведені на підмурку з висушеного каменю, споруджують із бамбукової плетениці, бантини прикрашають орнаментом з листя й квітів, а вправно

припасовані сволоки підтримують солом'яний дах. Екскурсанти оглянули також лікарню, санітарний стан якої вони визнали прекрасним, і ботанічний сад, що розкинувся амфітеатром на уступах позаду міста. Часом прогулянки затягуються, і тоді туристи повертаються з ліхтарем у руках, яким освітлюють собі дорогу в темряві, як за добрих старих часів. На островах Фіджі міське управління ще не знає ані газометра, ані ріжків Ауера, дугової лампи чи ацетилену, але все це незабаром з'явиться «під високоцивілізованою британською опікою», як іронічно назначає Калістус Менбар.

А що роблять під час стоянки капітан Сароль, його малайська команда й новогебрідці, яких узяли на плавучий острів в Самоа? Нічого, що відрізнялось би від їхнього звичайного щоденного побуту. На берег вони не сходять, бо добре знають Віті-Леву й сусідні острови, де одні побували під час каботажного плавання, другі — працюючи на плантаціях. Вони воліють за краще залишатися на Стандарт-Айленді і без утоми його обслідують, учащаючи до міста, портів, до парку, оглядаючи околиці, батареї Корми й Хвилеріза. Ще кілька тижнів і, завдяки люб'язності Компанії, завдяки губернаторові Сайрусу Бікерстафові, ці хоробрі люди після п'ятимісячного перебування на плавучому острові дістануться нарешті до рідних берегів.

Часом артистам трапляється розмовляти з Саролем, людиною неабиякого розуму, який вільно володіє англійською мовою. Сароль захоплено розказує їм про Нові Гебріди, про тубільців цих островів, їхнє харчування, їхню кухню — цими питаннями надто цікавиться «Його високість». Таємна мрія Пеншіна — відкрити якусь нову страву, рецепт якої він передасть гастрономічним клубам старої Європи.

Тридцятого січня Себастян Цорн і його товариші виrushaють до берега в електричній шлюпці Штирборт-Гарбора, яку губернатор віддав до їхніх послуг. Вони мають намір піднятися вгору течією Реви, одної з головних річок острова. Разом з ними — командир човна, механік, двоє матросів і лоцман-фіджієць. Марно екскурсанти запрошували Атаназа Доремюса приєднатися до них. Професор гарних манер і танцю остаточно втратив почуття цікавості... до того ж під час його відсутності

сті до нього може прийти учень, отже, він воліє залишитися в танцювальному залі казино.

О шостій годині ранку добре споряджена шлюпка, маючи запас харчів, бо раніше вечора вона не повернеться до Штирборт-Гарбора, виходить із бухти Сува і пливе вздовж узбережжя до бухти Рева.

У цих місцях трапляються не тільки рифи, але й сила акул: треба стерегтись і тих, і тих.

— Ото,— каже Пеншіна,— велика дивина оці ваші акули, вони навіть не схожі на людожерів соленої води. Англійські місіонери, мабуть, навернули їх у християнську віру, як навернули фіджійців. Ладен піти в заклад, що ці тварюки втратили вже смак до людського м'яса...

— Не покладайтесь на це,— відповідає лоцман,— так само як не слід покладатись і на фіджійців, що живуть у глибині острова.

Пеншіна знизує плечима. Хай не дурять ѹому голову із цими так званими людожерами, які не «людожерствуєть» тепер навіть у святкові дні!

Що ж до лоцмана, він прекрасно обізнаний з бухтою і течією Реви. На цій великій річці, що звється також Ваї-Леву, морський приплив відчувається на відстані сорока п'яти кілометрів, і човни можуть йти вгору проти течії кілометрів на вісімдесят.

Побіля гирла Рева має завширшки понад сто туазів¹. Вона тече між піщаних берегів, низинних ліворуч і стрімких праворуч, де на загальному зеленому тлі яскраво вирізняються банани й кокосові пальми. Її справжнє ім'я Рева-Рева характерне тим своєрідним подвоюванням слів, яке широко розповсюджене серед багатьох племен Океанії.

Вибравшись із річкового гирла, човен пропливає повз село Камба, заховане серед зелені й квітів. Але, маючи на меті використати всю силу припливу, екскурсанти не зупиняються ані тут, ані перед селом Найтасірі. А втім, саме тепер це село проголошено «табу», і його хатини, дерева, його мешканці й навіть води Реви, що хлюпощаються на піщаному березі,— все стало «табу». Тубільці не дозволили б ні кому й ногою сюди ступити. Може, цей звичай не гідний великої пошани, але його

¹ Туаз — старовинна французька міра довжини (близько двох метрів).

тут дуже шанують,— Себастян Цорн дещо про це знає — отже, і до цього табу всі ставляться з пошаною.

Коли екскурсанти проїжджають повз Найтасірі, лоцман звертає їхню увагу на самітне дерево, що височіє на заломі річки.

— Що ж у ньому особливого, в цьому дереві? — питает Фрасколен.

— Нічого,— каже лоцман,— тільки те, що кора його стовбура від коріння до галуззя вся покарбована зарубками. Ці карби означають число людей, яких тут замажили, а потім з'їли...

— Все одно що зарубки пекаря, який відмічає на палиці кількість випечених буханців,— зауважує Пеншіна, знижуючи плечима на знак недовіри.

Та він, очевидно, помиляється. Саме на островах Фіджі й було переважно розповсюджене людоїдство, яке, треба підкреслити, не цілком зникло ще й тепер. Найдовше воно зберігається у племен з віддалених районів архіпелагу. Якщо йняти віри лоцманові, якийсь їхній вождь, Ра-Ундренуду, наказував зводити камені у своїх володіннях, а коли він помер, їх число сягало до восьмисот двадцяти двох.

— І знаете, що означали ці камені?

— Хоч із нас і тямущі оркестранти,— каже Івернес,— але ми неспроможні про це догадатись.

— Вони означають кількість людських тіл, що їх цей вождь пожер за своє життя!

— Сам один?

— Сам один!

— Добрий ідець! — зауважує Пеншіна, що додержується своєї власної думки про ці «фіджійські байки».

Дорогою електричний човен раз у раз зустрічає проприги з балансирями, навантажені бананами. Банани тут ходяча монета, яку збирач податків одержує з населення замість грошей. Уздовж обох берегів безперервно тягнуться зарості лаврового й цитринового дерева, акацій, кактусів з червоними, наче кров, квітками. Високо над ними бананові й кокосові пальми здіймають могутні віти з важкими гронами плодів, і все це зелене море сягає аж до гор, що бовваніють на задньому плані, де підноситься шпиль Мбуге-Леву.

Між заростями де-не-де визирають будівлі, їхній європейський вигляд мало пасує до дикої природи краю.

То цукроварні, обладнані найновітнішими машинами, що їхня продукція може успішно конкурувати з цукром Англійських островів та інших колоній.

Близько години дня човен досягає кінцевого пункту своєї подорожі в верхоріччі Реви. За дві години почнеться відплів, ним треба скористатись, щоб спуститись за водою униз. Течія швидка, і з поверненням екскурсанти не забаряться, до Штирборт-Гарбора вони дістануться ще до десятої вечора.

Отже, вони мають у своєму розпорядженні трохи часу, який найкраще використати для огляду селища Тампоо,— перші його хатини видніються за півмилі відсіль. Домовляються, що механік і двоє матросів залишаться стерегти човна, а лоцман поведе своїх пасажирів до села, де старовинні звичаї, за його словами, збереглися в усій своїй фіджійській недоторканності. В цій частині острова місіонери надаремно поклали свою працю, марно читали свої казання. Тут ще досі панують чаклуни; тут у великій шані чародійство, особливо те, що має складну назву «Вака-Ндран-ні-Кан-Така», тобто «заклинання листям». Тут поклоняються Катоаву, тобто богам, які «існували завжди й існуватимуть повік» і які не греють людськими жертвами; місцева влада неспроможна не тільки попереджати, але й карати такі вчинки.

Можливо, слід було б виявити більшу обачність і утриматися од відвідин таких непевних племен. Але наші артисти, цікаві, як усі парижани, наполягають, і лоцман погоджується їх супроводити, радячи не відходити далеко один від одного.

Увійшовши до Тампоо, що налічує якусь сотку солом'яних хижок, вони з самого початку помічають жінок. Це справжні дикиунки, на яких немає іншого одягу, крім пов'язок навколо стегон. Вони не відчувають жодного здивування, побачивши чужоземців, що стежать за їхньою роботою. Подібні відвідини не бентежать їх з того часу, як архіпелаг підпав під англійський протекторат.

Жінки пораються коло коріння, з якого виготовляють куркуму; його зберігають у ямах, що їхне дно вкривають травою і банановим листям. Коріння витягають з ями, підсмажують, шкrebуть, видушують у кошах, вистелених папороттю, а сік збирають у посудини, зроблені з порожнього всередині бамбука. Цей сік — куркуму — вживають у харч і як помаду змащувати шкіру: і

в тому, і в другому вжитку вона широко розповсюджена.

Маленький гурт європейців йде селом. Жодної уваги з боку тубільців, вони не поспішають ані привітати гостей, ані виявити їм хоч будь-яку гостинність. Зовнішній вигляд хижок надто непривабливий. Беручи до уваги важкий дух, що лине з хижок — це насамперед запах згірклої кокосової олії,— музиканти навіть задоволені, що закони гостинності тут у невеликій шані.

Та ось вони підходять до житла вождя. Вождь — високий на зріст фіджієць, лютий на вигляд, з хижим обличчям — рушає їм назустріч, оточений почтом тубільців. Кучерява голова вкрита густим шаром вапна. На ньому парадний одяг: смугаста, підперезана поясом сорочка, на лівій нозі стара вишина пантофля і — як тільки Пеншіна не вибухнув реготом! — синій з золотими гудзиками фрак старого фасону, підлатаний в кількох місцях, по литках метляються фалди неоднакової довжини.

Раптом, наближаючись до групи чужинців — «папалангі» — вождь, зачепившись за пеньок, втрачає рівновагу й крижем падає на землю.

Додержуючись етикету «бале мурі»,увесь почет негайно теж спотикається й шанобливо простягається на землі, «щоб опинитися й собі в такому ж кумедному станові, як і їхній вождь».

Так пояснює лоцман, і Пеншіна цілком схвалює цей звичай, не сміховинніший, ніж багато інших, яких дотримуються при європейських дворах.

Між тим, усі підводяться, вождь перемовляється з лоцманом по-фіджійськи. Квартет, звичайно, не розуміє ані слова. Всі запитання вождя, як переказує лоцман, мають на увазі з'ясувати лише одне: чого чужинці з'явилися в село Тампоо. Йому відповідають, що вони бажають тільки пройтися селом і оглянути околиці: дозвіл на це їм дають, нарешті, після ще кількох запитань і відповідей.

А втім, вождь не виявляє ані радості, ані незадоволення з приводу появи туристів у Тампоо; за його знайом тубільці повертаються до своїх солом'яних хижок.

— Зрештою, вигляд у них не надто злий! — зауважує Пеншіна.

— Але через це ми не повинні забувати про обережність! — відповідає Фрасколен.

Протягом години артисти гуляють селом, ніхто їх не зачіпає. Вождь, одягнений у синій фрак, заховався у своїй хатині, і по всьому видно, що тубільцям до туристів байдужісінько.

Поникавши вулицями Тампоо, де в жодній хижці не відчинились гостинно перед ними двері, Себастян Цорн, Івернес, Пеншіна, Фрасколен і лоцман прямують до зруйнованих храмів, що скидаються на занедбані халупи. Вони розташовані недалеко хатини, що править за житло місцевому чаклунові.

Цей чаклун, уклякнувши на порозі свого дому, проводжає зайшлих недоброзичливим поглядом, а його чудернацькі жести наводять на думку, що він насилає на них зловісні чари.

Фрасколен намагається через лоцмана зайти з ним у розмову. Але враз обличчя чаклуна робиться таке похмуро-відворотне, а весь вигляд — такий загрозливий; що доводиться покинути всяку надію на те, щоб витягти хоч одне слово з цього фіджійського дикобраза.

А тим часом, усупереч усім пересторогам, Пеншіна віддалився від гурту й заглибився в гущавину бананів, що ними поросли схили найближчого горбка.

Коли Себастян Цорн, Івернес і Фрасколен, яких відштовхнула недоброзичливість чаклуна, зібрались покинути Тампоо, вони побачили, що їхнього товариша з ними немає.

Однак уже час повернатись до човна. Незабаром почнеться відплів: за тих кілька годин, що він триватиме, треба встигнути спуститись до гирла Реви.

Фрасколен, занепокоєний відсутністю Пеншіна, гукає його дужим голосом.

Жодної відповіді.

— Де ж це він? — питає Себастян Цорн.

— Не знаю, — відповідає Івернес.

— Чи ж хто з вас бчив, як віддалився ваш товариш? — питає лоцман.

Hi, ніхто не бачив!

— Напевне, він повернувся до човна тією стежкою, що йде від села, — каже Фрасколен.

— Не слід було йому це робити, — говорить лоцман. — Але не будемо марнувати час, ходімо за ним.

Вони йдуть, охоплені тривогою. Цього Пеншіна не переробиш, але, якщо навіть вважати, що лютість ту-

більців, які вперто залишаються в дикому стані, дещо вигадана, однаково йому загрожує цілком реальна небезпека.

Минаючи Тампоо, лоцман із занепокоєнням помічає, що ніде не видно жодного фіджійця. Двері солом'яніх хижок зачинені. Немає людей і навколо хатини вождя. Жінки, що виготовляли куркуми, теж усі зникли. Здавалось, за одну годину село покинули всі його мешканці.

Тоді купка туристів прискорює ходу. Знов і знов вони кличуть товариша, але ніхто не відповідає. Невже його немає і на березі річки, де стоять на причалі човен? Чи, може, і човен, якого пильнують механік і двоє матросів, теж кудись подівся?

До причалу залишається ще кілька сотень кроків. Вони поспішають і, як тільки виходять на узлісся, помічають човен і трьох чоловіків на варті.

- А наш товариш? — гукає Фрасколен.
- Хіба він не з вами? — здивовано питає механік.
- Ні.... ось уже з півгодини...
- Він сюди не приходив? — питає Івернес.
- Hi.

Що ж сталося з цим необачним? Лоцман уже не приховує свого занепокоєння.

— Треба повернутися до села, — каже Себастян Цорн. — Ми не можемо покинути отак Пеншіна.

Біля човна залишають на варті тільки одного матроса, хоч, можливо, це й небезпечно. Але цього разу треба повернутися до Тампоо, збільшивши й добре озброївши свій загін. Хоч би довелось винишпорити по всіх хижках, вони не покинуть села, не повернуться на Стандарт-Айленд, перш ніж знайдуть Пеншіна.

Виrushaють до Тампоо. Село — та сама пустка, навколо залягla тиша. Де поховались його мешканці? Жодного звуку не чутно на вулицях, хижки спорожніли.

На лихо, не залишається вже ніяких сумнівів... Пеншіна заглибився в бананові зарості... його схопили й потягли... куди? Легко собі уявити, яку долю готовують йому людожери, з яких він стільки глузував! Але розшуки навколо Тампоо не дають жодного наслідку. Чи ж можливо знайти хоч який слід у цих заростях, в лісовій хащі, яку знають самі лише фіджійці? Та вони можуть захопити ще й човна, якого охороняє один лише матрос.

Якби таке нещастя трапилося, загинула б уся надія взволити Пеншіна, і хтозна, чи змогли б врятуватись його товариші...

Невимовний розпач охоплює Фрасколена, Івернеса, Себастяна Цорна. Що робити? Лоцман і механік також не знають, як зарадити біді.

Фрасколен, що зберіг самовладу, каже нарешті:

— Вертаймось на Стандарт-Айленд.

— Без нашого товариша? — вигукує Івернес.

— Що ти вигадав? — додає Себастян Цорн.

— Я не бачу іншого виходу, — відповідає Фрасколен. — Треба повідомити губернатора Стандарт-Айленду... поставити вимогу перед властями Віті-Леву негайно вжити заходів...

— Так... рушаймо, — радить і лоцман. — Нам не можна гаяти жодної хвилини, якщо ми хочемо скористатися з відпливу.

— Це єдиний спосіб урятувати Пеншіна, — вигукує Фрасколен, — коли ще пізно!

Справді, єдиний спосіб.

Вони залишають Тампоо, непокоячись, що не знайдуть на березі свого човна. Марно гукають вони хором Пеншіна. Проте, якби лоцман і його супутники були не такі схвильовані, вони напевне помітили б де-не-де у чарагах кількох фіджійських дикунів, що стежили за ними невідступно.

Човен стоїть на тому ж місці. Матрос не бачив, щоб будь-хто блукав берегом Реви.

Як болісно крається їм серце, коли Себастян Цорн, Фрасколен, Івернес наважуються врешті увійти у човен! Вони вагаються... вони кличуть знову. Але треба рушати, каже Фрасколен, і він має рацію: баритися не можна.

Механік пускає в рух динамо, і човен, підхоплений течією, мчить униз до гирла Реви з неймовірною швидкістю.

О шостій годині вони пролітають повз крайню західну точку річкової дельти. Ще півгодини, і човен причає до молу Штирборт-Гарбора.

Електричний поїзд за кілька хвилин довозить Фрасколена і двох його товаришів до Мільярд-Сіті, і вони прямають до будинку мерії.

Дізnavшисъ про нещастія, Сайрус Бікерстаф негайно вирушає до Суви й домагається побачення з генерал-губернатором архіпелагу.

Цей представник англійської королеви, дізnavшисъ про події в Тампоо, не криється з тим, що справа надто серйозна... Француз потрапив до рук одного з тих племен віддалених районів, які опираються будь-якій владі...

— На жаль, ми не можемо вжити ніяких заходів раніше ніж завтра,— додає він,— наші човни не зможуть піднятися проти течії річкою Ревою до Тампоо. Крім того, необхідно організувати великий загін; найпевніший шлях — йти крізь ліс...

— Гаразд,— говорить Сайрус Бікерстаф,— але це буде не завтра, а сьогодні, треба виrushiti негайно...

— Я не маю в своєму розпоряджені потрібної кількості людей,— відповідає генерал-губернатор.

— В нас вони є, шановний добродію,— каже Сайрус Бікерстаф.— Накажіть приєднати до них солдатів з вашої охорони під командою вашого офіцера, що добре знає цю країну...

— Пробачте, добродію,— нелюб'язно мовить генерал-губернатор,— але я не звик...

— Пробачте й ви,— веде далі Сайрус Бікерстаф,— але я попереджаю вас, якщо ви не почнете діяти негайно, якщо нам не повернуть нашого друга, нашого гостя, ви за це відповідатимете, і...

— І?— зарозумілим тоном питає губернатор.

— Батареї Стандарт-Айленду зруйнують дощенту порт Суву, вашу столицю, і все, чим володіють тут чужоземці,— однаково англійці чи німці!

Ультиматум категоричний, і доводиться скоритися. Кілька гармат Суви — нішо проти батареї Стандарт-Айленду. Генерал це розуміє і підкорюється, хоч треба сказати, він повинен був це зробити не з примусу, а з доброї волі в ім'я людяності.

За півгодини на берег Суви сходить сотня матросів і солдатів під орудою комодора Сімкоо, який захотів сам керувати цією операцією. Разом з ним — головний інспектор мистецтв, Себастян Цорн, Івернес і Фрасколен. Їм на допомогу надано поліцейський загін з Віті-Леву. Прибувши на місце, експедиція обходить бухту Реви, заглиблюється в лісові зарості, за вказівками лоцмана,

який добре знає ці віддалені внутрішні райони острова. Ідуть навпростеъ, швидким кроком, щоб якнайшвидше добрatisя до Тампоо.

Виявляється, що йти до села не потрібно. Близько години ночі колона дістає наказ зупинитися.

В глибині майже непролазної хащі замиготів вогник багаття. Немає сумніву, що там зібралися жителі Тампоо, бо ж відсіль до села в східному напрямку всього півгодини ходи.

Комодор Сімкоо, лоцман, Калістус Менбар і троє пажан ідуть попереду...

Через якусь сотню кроків вони зупиняються й застігають на місці.

Освітлений кривавим полум'ям вогнища, яке оточила галаслива юрба чоловіків і жінок, стоить, прив'язаний до дерева, голий до пояса Пеншіна, і фіджійський вождь наближається до нього з сокирою в руці...

— Вперед! Вперед! — гукає комодор до моряків і солдатів.

Раптова й жахлива несподіванка для тубільців! Лунають постріли, удари прикладами, і в одну мить галівинка спустіла, тубільці кинулись уrozтіч і зникли в лісі...

Відв'язаний від дерева, Пеншіна падає в обійми свого друга Фрасколена.

Як передати радість артистів, його братів, до якої долучаються й кілька слізинок, а також і цілком справедливі докори!

— Ти просто божевільний, — каже віолончеліст, — чого це тобі заманулося піти кудись від нас?

— Хай я буду хоч сто разів божевільний, мій старий друге Себастяне, — каже Пеншіна, — але не дорікай своєму альтистові, коли він напівводягнений. Передай-но краще мені одежду, щоб я мігстати перед представниками влади у пристойнішому вигляді.

Одяг Пеншіна знайдено під деревом, і він його приймає з гідним подиву спокоєм. Потім, прибравши свого звичайного вигляду, він підходить і міцно тисне руку комодорові Сімкоо і головному інспекторові.

— Ну, — каже йому Калістус Менбар, — тепер ви повірили в людоїдство фіджійців?

— Не такі вже вони людоїди, ці сучі діти, — відповідає «Його високість», — адже я цілісінький!

— От навіжений, нічим його не виправиш! — вигукує Фрасколен.

— А ви знаете, що мені завдавало найбільшої прикорсті, коли я опинився в становищі людської дичини, яку ось-ось наштрикнути на рожен? — питає Пеншіна.

— Хай мене повісять, якщо я догадаюсь! — відповідає Івернес.

— Зовсім не те, що я піду тубільцям на закуску. Ні! Найгіркіше було знати, що тебе має пожерти дикун, одягнений у фрак... синій фрак з золотими гудзиками... з парасолем під пахвою... бридким англійським парасолем!

Розділ X

ЗМІНА ВЛАСНИКІВ

Другого лютого Стандарт-Айленд вибуває в дальшу подорож. Напередодні, закінчивши свої екскурсії, численні туристи повернулись до Мільярд-Сіті. Пригоди Пеншіна викликали великий розголос. Загальна прихильність до Мандрівного квартету настільки щира, що вся людність «перлини Тихого океану» готова була рятувати Пеншіна. Рада нотаблів одностайно схвалила енергійні дії губернатора Сайруса Бікерстафа. Газети ревно його прославляли. Отже, Пеншіна став зненацька героем дня. Уявити собі тільки — альт, що мало не закінчив своєї артистичної кар'єри в шлунку фіджійського вождя! І тепер він охоче погоджується, що тубільці Віті-Леву ще не остаточно позбулись своїх людоїдських навичок.

Стандарт-Айленд вибуває на зорі і бере курс на Нові Гебріди. Обираючи цей обхідний шлях, він відхиляється вбік на десять градусів, тобто на двісті миль, в західному напрямку. Доводиться зробити такий гак, щоб висадити в Нових Гебрідах капітана Сароля і його малайців. А втім, ніхто не шкодує з цього приводу. Кожному приємно допомогти цим славним хлопцям, що показали свою хоробрість під час полювання на хижаків. І який в них щасливий і задоволений вигляд — адже вони повертаються, та ще й в такий незвичайний і дуже вигідний спосіб, до рідного краю, після довгої з ним розлуки! А для мільярдян це слушна нагода познайомитися з островами, яких вони ще не знають.

Стандарт-Айленд посувається вперед дуже поволі, розраховуючи саме тут, між Фіджі і Новими Гебрідами, на $170^{\circ}30'$ східної довготи і $19^{\circ}13'$ південної широти зустрітися з пароплавом, нарехтованим Танкердоном і Коверлі, що йде з Марселя.

Цілком природно, що шлюб Уолтера й міс Ді більш ніж будь-коли в центрі загальної уваги. Та чи ж можна й думати про щось інше? В Калістуса Менбара немає жодної вільної хвилини. Він вигадує й готує різні ефекти, що прикрашатимуть нечуване досі на плавучому острові пишне святкування. Коли він схудне від цієї праці, ніхто тому не здивується.

Стандарт-Айленд проходить пересічно двадцять—двадцять п'ять кілометрів за добу. Він ще раз пропливає в полі зору Віті-Леву, величні береги якого, вкриті розкишними темно-зеленими лісами, бовваніють удалині. Протягом трьох днів гребні гвинти борознять спокійні води між островом Ванара й Круглим островом, аж поки протока, позначена на картах цим останнім ім'ям, відкриває перед «перлиною Тихого океану» широку дорогу, на яку вона не поспішаючи звертає. Сила сполоханих, подурілих од ляку китів тикаються головами в крицевий корпус Стандарт-Айленду, що весь здригається від цих ударів. Але цемає чого турбуватись, сталеві перетинки міцні й жодна аварія йому не загрожує.

Нарешті шостого лютого, в пообідній час, останні шпилі Фіджі зникають за обрієм. Саме цієї хвилини плавучий острів покидає полінезійську частину Тихого океану й увіходить до меланізійської.

Протягом трьох наступних днів, дійшовши дев'ятнадцятого градуса південної широти, Стандарт-Айленд прямує далі на захід. Десятого лютого він досягає тих країв, де до нього повинен підійти пароплав з Європи. Місце зустрічі, позначене на всіх картах Мільярд-Сіті, відоме кожному мешканцеві. На вежі обсерваторії пильнують спостерігачі. Численні біноклі й підзорні труби нишпоряять по обрію, і як тільки вони помітять судно... Все місто очікує... Це неначе пролог такої бажаної для публіки п'еси, в останньому акті якої відбудеться весілля Уолтера Танкердона й міс Ді Коверлі.

Тепер Стандарт-Айленду треба тільки об'якоритися, щоб протистояти течіям затиснутих між архіпелагами

морів. Комодор Сімкоо дає відповідні накази, і його офіцери стежать за їхнім виконанням.

Після сніданку, опівдні, під час двогодинного відпочинку, що його узяли собі за звичку артисти, Івернес, випускаючи закрутки пахучого диму, каже до товаришів:

— Шлюбний бенкет обіцяє бути розкішним, мої друзі. Наш головний інспектор не шкодує ані праці, ані вигадки. Без сумніву, падатиме доларовий дощ, а з водограїв Мільярд-Сіті струмітиме солодке міцне вино. Однак чи знаєте ви, чого бракуватиме всій церемонії?

— Водоспадів із плинного золота, що ринули б з діамантових скель! — вигукує Пеншіна.

— Hi,— відповідає Івернес,— кантати...

— Кантати? — дивується Фрасколен.

— Звичайно,— каже Івернес.— Буде концерт, ми гратимемо наймодніші музикальні п'еси, принагідно до випадку, але якщо не буде кантати, весільної пісні, епіталами¹ на честь молодих...

— В чому ж річ, Івернесе? — каже Фрасколен.— Якщо ти береш на себе зримувати «очі» і «ночі», і «єднання» й «кохання» для вірша на десять рядків неоднакової довжини, то Себастянові Цорну, який вже пробував своїми сили як композитор, залишиться тільки покласти твій поетичний твір на музику...

— Бліскуча ідея! — вигукує в захваті Пеншіна.— Звичайно, ти з цим упораєшся, мій старий буркотливий буркотуне! Це повинно бути щось насправді весільне, з багатьма *spiccato*, *allegro*, *molto agitato* і несамовитою кодою² по п'ять доларів за ноту...

— Hi, цього разу... безкоштовно,— каже Фрасколен.— Це буде пайка Мандрівного квартету, наш дарунок багатирям Стандарт-Айленду.

Пропозицію ухвалено, і віолончеліст проголошує, що він готовий благати в бога музики натхнення, якщо бог поезії обдарує своєю ласкою Івернеса.

Надвечір десятого лютого рознеслась чутка, що на обрії показався великий пароплав, який іде з північного сходу. Поки що, на віддалі близько десяти миль, не мож-

¹ Е піталама (*гр.*) — весільна пісня у старих греків.

² Музикальні терміни: *spiccato* (*італ.*) — уривчасто, *allergo* (*італ.*) — швидко, *molto agitato* (*італ.*) — з великим пожвавленням; кода — бурхливий бліскучий фінал музикальної п'еси.

на визначити його національну принадливість, та й над морем уже густішають сутінки.

Пароплав немов збільшує швидкість, і вже тепер можна з певністю сказати, що він прямує до Стандарт-Айленду. Та причалити він зможе, мабуть, тільки завтра на сході сонця.

Новина викликає нечуване хвилювання. Уяву жінок до краю збуджує думка про чудові ювелірні вироби, про творіння паризьких кравців і кравчинь, про художні оздоби, які привіз цей пароплав, що обернувся на велетенську шлюбну корзину... у п'ятсот-шістсот кінських сил!

Помилитися неможливо, пароплав дійсно прямує до Стандарт-Айленду. І вранці, обійшовши мол, він наближається до Штирборт-Гарбора, розгорнувши прапор «Стандарт-Айленд компанії».

Раптом — друга новина, яку передають телефоном у Мільярд-Сіті: прапор на пароплаві спущено.

Що сталося? Якесь нещастя... може, небіжчик на борту? Це було б поганою прикметою для шлюбу, який має зміцнити майбутнє Стандарт-Айленду.

Але це ще не все: пароплав, про який йде мова, не той, якого очікували, і прибув він не з Європи, а від американського узбережжя, з бухти Магдалини. Проте судно з весільними подарунками не запізнююється. Весілля призначено на 27 лютого, а тепер тільки 11-е, судно має ще багато часу.

Що ж тоді означає прибуття цього корабля? Яку звістку він приніс? Чому в нього напівспущений прапор? Навіщо Компанія відрядила його сюди, аж до Нових Гебрід, для зустрічі з Стандарт-Айлендом?

Може, він має зробити якесь термінове повідомлення виняткової важливості?

Справді так, і незабаром уже все відомо.

Ледве пароплав причалює, як на набережну сходить пасажир.

Це головний агент Компанії. Він не відповідає на нетерплячі запитання численної юрби цікавих, що позбігалися до причалу Штирборт-Гарбора.

Заощаджуючи кожну хвилину, агент стрибає до вагона електричного поїзда, що саме рушає.

За десять хвилин він уже в мерії і просить побачення з губернатором у терміновій справі.

Агента негайно введено до кабінету, де губернатор приймає його за щільно зчиненими дверима.

Не минає й чверті години, як кожний із тридцятьох членів ради дістає телефонне запрошення терміново прибути до зали засідань.

А в портах і в місті уява людей буяє нестримно, і за непокоєння, що заступило цікавість, доходить до краю.

За двадцять вісім хвилин рада збирається під голоувунням губернатора, поруч обидва його помічники. Агент Компанії виступає з таким повідомленням:

— Двадцять третього січня «Стандарт-Айленд компані лімітед» визнала свою фінансову неспроможність і надала містерові Уільяму Т. Померінгу необмежені повноваження діяти в інтересах вищеної Компанії, щоб ліквідувати всі її справи.

Містер Уільям Т. Померінг, на кого покладено всі ці обов'язки, і є прибулий агент власною особою.

Новина швидко розповсюдилася, але, кажучи правду, вона не справила того вражіння, яке зробила б у Європі. Та це й зрозуміло. Адже Стандарт-Айленд органічна частка Сполучених Штатів Америки, а жодне банкрутство неспроможне ані здивувати американців, та ще й заскочити їх зненацька. Хіба це не природна фаза ділового життя, цілком припустима річ, з якою всі погоджуються. Отже, мільярдяни поставились до справи з властивою їм байдужістю. Компанія збанкрутувала... ну що ж, це трапляється і з найсоліднішими фінансовими об'єднаннями. А який пасив? Дуже значний, як видно з ліквідаційного балансу: п'ятсот мільйонів доларів, або два мільярди п'ятсот мільйонів франків! Що ж спричинилося до банкрутства? Спекуляція... нерозважлива, маєтися, бо вона зазнала невдачі, але з нею могло б і пощастити... величезна справа... заснування нового міста в Арканзасі, яке запалось через раптовий зсув ґрунту... ніхто не міг цього передбачити. Кінець кінцем Компанія до цього непричтена, і коли земля провалюється, немає чого дивуватись, що заразом провалюються й акціонери. Хоч яка міцна видається Європа, але й з нею може колись таке трапитись... Проте з Стандарт-Айлендом не може статися нічого схожого, і хіба це не доводить переважно його перевагу над земною поверхнею — суходолом і островами?

Але головне зараз — діяти. Актив Компанії полягає на сьогодні в вартості плавучого острова, його корпусу, електростанцій, палаців, будинків, плантацій, флотилій — одне слово, з того всього, що увіходить до складу цієї рухливої споруди інженера Ульяма Терсена і, крім того, всі установи бухти Магдалини. Чи не постає тут питання про організацію нового товариства, що придбає все це у власність, так би мовити, огулом, за згодою або з аукціону? Так... жодного заперечення не буде з цього приводу, і весь зиск од цього продажу піде на ліквідацію боргів Компанії. Та чи обов'язково, засновуючи нове товариство, звертатися до чужих капіталів? Невже мільярдяни не досить багаті, щоб «відкупити» Стандарт-Айленд за власні кошти? Хіба ж не краще перетворитися з звичайних пожильців на власників «перлини Тихого океану»? І невже, нарешті, їхня адміністрація порядкуватиме гірше, ніж Компанія, що зазнала краху?

Усім відомо, скільки мільярдів лежить у кишеньках членів ради. Отож загальна думка така, що Стандарт-Айленд треба купити, і не гаючись. Агент Компанії уповноважений укладати подібні угоди? Так, звичайно. А втім, якщо Компанії потрібні якнайшвидше гроші на ліквідацію своїх справ, то вона може їх знайти лише в гаманах багатіїв Мільярд-Сіті, серед яких дехто — найголовніші її акціонери. Тепер, коли припинилось суперництво між двома головними родинами й двома частинами міста, все піде як із маслом. У Сполучених Штатах зі справами не зволікають. Тут же, під час засідання, мільярдяни збирають потрібні кошти. Оголошувати підписку члени ради вважають за зайве. Джем Танкердон, Нет Коверлі й ще кілька багатіїв Мільярд-Сіті пропонують за Стандарт-Айленд чотири мільйони доларів. А втім, за ціну не сперечаються... Можеш брати, можеш і відмовитися, і агент Компанії бере.

Рада зібралась в залі мерії о восьмій тринадцять. О дев'ятій годині сорок сім хвилин усі розійшлися, і Стандарт-Айленд перейшов до рук двох «архімільярдрів» і кількох їхніх приятелів, що об'єднали свої капітали під фірмою «Джем Танкердон, Нет Коверлі і Ко».

Так само, як повідомлення про банкрутство Компанії зовсім не збентежило населення плавучого острова, то і звістка, що багатії-мільярдяни придбали Стандарт-Айленд у власність, не викликала жодного хвилювання. Всі

вважають подібні справи вельми звичайними, і якби йшлося про кошти ще значніші, гроши з'явились би умить. Мільярдяни відчувають глибоке задоволення одної, що вони тепер, так би мовити, у себе вдома або принаймні не залежать більше від якоїсь сторонньої Компанії.

В усьому ладу, розпорядку, звичаях Стандарт-Айленду не відбудеться жодної зміни. Адміністрація буде ця сама. Всі службовці, всі робітники залишаться на своїх місцях.

Як же воно й могло бути інакше?

Отже, Етель Сімкоо й надалі очолюватиме навігаційне управління, зосереджуючи у своїх руках найвище керівництво рухом Стандарт-Айленду, відповідно до маршруту, затвердженого радою нотаблів. Міліція так само залишається під командуванням полковника Стюарта. Ніяких змін і в обслуговуванні обсерваторії,— королеві Малекарлії не загрожує втрата його посади астронома. Ні в портах, ні на електростанціях, ані в складі муніципальної адміністрації ніхто не зазнає змін у своєму службовому становищі. Навіть Атаназ Доремюс, попри всю свою марність, залишається на своєму місці, дарма що учні так само вперто не відвідують уроків танцю, грації й гарних манер.

Само собою зрозуміло, що залишається без жодної зміни й угода, укладена з Мандрівним квартетом, який до кінця подорожі одержуватиме свій нечуваний гонорар згідно з умовами ангажементу.

— Ці люди просто незвичайні! — каже Фрасколен, дізnavшись, що справу улагоджено всім на втіху.

— Це тому, що вони орудують мільйонами,— зауважує Пеншіна.

— А чи не скористатися нам з цієї зміни власників і зламати нашу угоду,— пропонує Себастян Цорн, який досі не відмовився від своїх безглуздих упереджень проти Стандарт-Айленду.

— Зламати угоду?! — обурюється Пеншіна.— Ану, лишень спробуй!

І, міцно затиснувши ліву руку, наче він тримає гриф інструменту, він погрожує віолончелістові: ще слово — і дістанеш близкавичного удара кулаком.

Проте в становищі губернатора відбудуться деякі зміни. Сайрус Бікерстаф, як безпосередній представник

«Стандарт-Айленд компані», вважає за потрібне скласти з себе обов'язки губернатора. Така ухвала видається цілком логічною у даній ситуації. Тому прохання губернатора задовольняють, і він дістає відставку на найпочесніших умовах.

Що ж до його помічників, Бартелемі Реджа й Габлі Гаркура, то вони, зазнавши як акціонери Компанії великих збитків від її банкрутства, мають намір покинути плавучий острів з першим-ліпшим пароплавом.

Усе ж Сайрус Бікерстаф погоджується залишитись на чолі муніципального управління до кінця подорожі.

Отак без галасу, без суперечок, без хвилювань і змагань відбулась важлива фінансова реорганізація і зміна власників Стандарт-Айленду. Всі справи було розв'язано так розумно й так швидко, що агент Компанії зміг того ж дня вирушити в зворотну путь, везучи з собою підписи головних покупців і гарантію ради нотаблів.

Що стосується надзвичайно важливої персони, яка звється Калістус Менбар, головний інспектор мистецтв і розваг на незрівнянній «перлині Тихого океану», то нові господари ствердили його обов'язки, його платню і його привілеї; та й справді, де б вони знайшли заступника цій незамінній людині?

— Ну,— каже Фрасколен,— все гаразд, майбутнє Стандарт-Айленду забезпечене, йому вже ніщо не загрожує!

— Побачимо! — бурмотить упертий віолончеліст.

Ось в яких обставинах має відбутися шлюб Уолтера Танкердона й міс Ді Коверлі. Грошові інтереси з'єднують обидві родини, а це в Америці, як і скрізь, зрештою, створює найміцніші зв'язки. Тепер остров'яни будуть певні свого добробуту. Відколи Стандарт-Айленд перейшов в руки найбагатших мільярдян, він немов набув більшої незалежності, став справжнім господарем своєї долі. Якірний ланцюг, що міцно прив'язував його раніше до бухти Магдалини в Сполучених Штатах, щойно розірваний!

Отже, тепер можна святкувати.

Чи ж є потреба говорити про радість наречених? Як зобразити те, що зобразити неможливо, як змалювати щастя, що осягає все навколо них? Вони не розлучаються один з одним. Шлюб, який уявляється всім відповідною партією для Уолтера Танкердона і міс Ді Коверлі,

насправді обернувся на одруження з любові. Вони покохали один одного почуттям — хай кожний переконається в цьому,— в якому немає місця корисливим інтересам. І юнак, і дівчина щедро обдаровані тими рисами, які повинні забезпечити їм найщастилівіше існування. В Уолтера золоте серце, і будьте певні, що і в міс Ді воно зроблено з того ж металу,— образно висловлюючись, звичайно, хоч і в матеріальному розумінні це цілком пасувало б до їхніх мільйонів. Вони створені один для одного, і ще ніколи цей вислів, такий заяложений, не вживався в точнішому значенні. Вони рахують дні, вони рахують години, які відділяють їх від жаданої дати — 27 лютого. Наречені шкодують лише за одним — що Стандарт-Айленд не прямує до ста вісімдесятого градуса довготи, бо якби він ішов тепер з заходу, вони могли б викреслити в календарі цілу добу. Щастя молодих стало б тоді близче на один день. Але ні! Церемонія відбудеться тільки біля Нових Гебрід, і доводиться цьому скоритися.

Зауважимо, до речі, що пароплав, навантажений різними чудесами з Європи, «пароплав-кошик», ще не прибув. Щодо наречених, то вони залюбки обійшлися б без коштовних речей, бо й справді навіщо їм ця королівська розкіш? Вони втішаються взаємним коханням, невже їм потрібно ще щось, крім цього?

Але їхні родини, їхні друзі, всі мільярдяни прагнуть надати весільній церемонії надзвичайної пишноти. Тому біноклі, спрямовані на схід, уперто вдивляються в обрій. Джем Танкердон і Нет Коверлі призначили навіть чималу премію тому, хто перший помітить пароплав, що його двигун рухається надто повільно, аби вдовольнити нетерплячу публіку.

Тим часом старанно розробляється її програма святкування. До неї входять гри, прийоми, подвійна релігійна церемонія — в протестантській церкві і в католицькому соборі, урочистий вечір у мерії, фестиваль у парку. Калістус Менбар пильним оком стежить за всім і скрізь, він не шкодує ані себе, ані своїх зусиль, можна сказати, він розтратає своє здоров'я. Та нічого не вдієш! Він має палку, схильну до захоплення вдачу, і зупинити його тепер так само неможливо, як поїзд, який мчить щодуху.

Готова її урочиста кантата. Івернес як поет і Себастьян Цорн як композитор показали себе гідними один

одного: Кантату виконуватимуть масові хори щойно утвореного хорового товариства. Сподіваються, що кантата спровадить незвичайний ефект, бо залунає в садку обсерваторії, освітленому електричними ліхтарями, коли вже спаде ніч. Потому молоді стануть перед урядовцем, що реєструє шлюби, а релігійний обряд відбудеться опівночі, серед феєричних вогнів, що засяють над Мільярд-Сіті.

Нарешті в морській далині заманячив давно очікуваний пароплав. Обіцяну нагороду — чималу кількість доларів — одержує один спостерігач Штирборт-Гарбора,

Дев'ятнадцятого лютого, о дев'ятій ранку, пароплав причалює до молу, і його негайно починають розванташувати.

Зайва річ — перераховувати детально весь крам, коштовності, туалети, модні речі, художні оздоби, все те, з чого складається цей весільний вантаж. Досить сказати, що виставка цих речей, влаштована в просторих залах особняка Коверлі, має нечуваний успіх. Пройтись перед цими дорогоцінностями забажало все населення Мільярд-Сіті. Зрозуміло, що тільки казково багаті люди спроможні, незважаючи на ціну, придбати всю цю розкіш, хай так. Але треба взяти до уваги тонкий смак, художнє чуття, що визначали вибір цих речей, і саме цим можна милуватися без кінця. А втім, чужоземки, яких цікавить детальний перелік означених речей, могли б знайти його в числах «Стандарт-Кронікл» і «Нью-Геральд» за 21-е і 22-е лютого. Якщо це їх не задовольнить, то хай згадають, що повного щастя на цьому світі не буває.

— Хай йому чорт! — тільки й каже Івернес, виходячи з салонів особняка на Г'ятнадцятій авеню у супроводі своїх трьох друзів.

— Хай йому чорт! Мені цей вислів видається найслушнішим,— зауважує Пеншіна.— Все це здатне спонукати вас одружитися з міс Ді Коверлі без всякого посагу... тільки заради одної неї.

Що стосується наречених, то треба признатись, що вони оглянули дуже поверхово це нагромадження бліскучих витворів мистецтва й моди.

Стандарт-Айленд після прибуття пароплава знову взяв курс на захід, у напрямку Нових Гебрід. Якщо до 27 лютого з'явиться хоч один острів архіпелагу, капітан

Сароль зійде на берег разом зі своїми супутниками, і Стандарт-Айленд зможе вирушити в зворотний путь.

Плавати в західних областях Тихого океану куди легше, бо їх дуже добре знає капітан-малаець. На прохання комодора Сімкоо, що потребував його допомоги, капітан Сароль увесь час вартує на вежі обсерваторії. Як тільки виникнуть на обрії перші високості, можна буде одразу підійти до Ероманга, найближчого на сході острова архіпелагу, що дозволить обминути численні підводні рифи, розкидані навколо Нових Гебрід.

Може, випадково, а може, бажаючи бути присутнім на весільному святі, але капітан Сароль маневрував настільки повільно, що перші острови з'явилися тільки вранці 27 лютого — саме того дня, на який призначено шлюбну церемонію.

Та, зрештою, це й неважливо. Шлюб Уолтера Танкердона і міс Ді Коверлі не буде менш щасливим од того, що його відзначатимуть поблизу Нових Гебрід, і, якщо ці славні малайці матимуть од цього втіху — а вони з цим і не криються, — хай собі беруть участь у весільних святах на Стандарт-Айленді.

Зустрінувши на своєму шляху кілька острівців, Стандарт-Айленд обходить їх, здаючись на дуже точні вказівки капітана Сароля, і прямує до Ероманга, залишаючи на півдні висоти острова Тана.

Себастян Цорн, Фрасколен, Пеншіна й Івернес опинились тут поблизу — за три сотні миль щонайбільше — французьких володінь у західній частині Тихого Океану, де живуть їхні антиподи¹, і розташовані острови Лоялті і Нової Каледонії, що правлять Франції за місце заслання.

Острів Ероманга, вкритий вглибині густими лісовими хащами, перетинають численні горби, між якими розстилаються широкі рівнини, цілком придатні до обробітку. Комодор Сімкоо зупиняється на відстані одної милі від бухти Кука на східному узбережжі острова. Підходить близче було б необережно, бо коралові стрілки, що виступають на поверхні води, висуваються тут у море на півмилі від берега. Зрештою, губернатор Сайрус Бікерстаф не має наміру робити стоянку ані пе-

¹ А н т и п о д и (*тут*) — мешканці взаємно протилежних пунктів земної кулі.

ред цим островом, ані деїнде в межах цього архіпелагу. Закінчиться святкування, малайці зійдуть на берег, і Стандарт-Айленд повернеться до екватора й відтіль до бухти Магдалини.

О першій годині днія плавучий острів зупиняється.

За розпорядженням адміністрації міста, всіх робітників, службовців, матросів і солдатів звільнено від роботи, за винятком митної охорони на берегових постах, яка повинна завжди пильнувати свого діла.

Зайве й казати, що погода стойть чудова, з моря повіває свіжий вітерець. І сонце, як то кажуть, святкує разом з усіма.

— Як видно, це горде світило також слугує багатіям — рантьє! — вигукує Пеншіна. — Якщо вони накажуть їому, як колись Ісус Навін, зупинитися, щоб продовжити день, воно скоритьсѧ їм! О, всевладність золота!

Не варто перераховувати різноманітні номери ні з чим незрівнянної програми, що її укладав головний інспектор розваг Мільярд-Сіті. З трьох годин всі мешканці міста, околиць, обох портів потоками линуть у парк, до берегів річки Серпентайн. Поважні громадяни приєднуються до натовпу простих людей. Гри викликають загальне захоплення, в якому, можливо, не останнє значення має боротьба за оголошені призи. Танцюють просто неба. Найблискучіший бал відбувається в розкішних залах казино, на якому молодики, дівчата, молоді жінки змагаються між собою у вишуканості й веселоща. Івернес й Пеншіна також танцюють і ні перед ким не поступаються, коли йдеться про танець із найвродливішими мільярдянками. Ніколи «Його високість» не був такий люб'язний і дотепний, ніколи не тішився таким успіхом. Тому немає чого дивуватися, що на скаргу своєї дами після несамовитого вальса: «Ох, добродію, з мене просто ллється вода!», він насмілився відповісти: «Це води Вальса, міс, води Вальса!»

Фрасколен, присутній при цій розмові, червоніє по самі вуха, а Івернес, почувши її, дивується, як небесний грім не вдарив над головою зухвальця.

Додамо, що родина Танкердон і Коверлі присутні у повному складі, і гарненькі сестри наречені, як видно, щиро радіють з її щастя. Міс Ді проходить під руку з Уолтером, що зовсім не порушує звичайності, бо в Аме-

риці це дозволено. Всі вітають любих молодят, дарують їм квіти, зустрічають їх оплесками, поздоровленнями й люб'язностями, які наречені приймають щиро й привітно.

Святкування триває, години минають, і щедре частування сприяє ще більшому піднесенню, що панує серед публіки.

Надходить вечір, парк спалахує безліччю вогнів, що потоками ллють згори електричні ліхтарі. Сонце вчасно догадалось зникнути за обрієм! Не личить йому принижуватися перед цим штучним промінням, яке перетворює ніч у ясний день.

Між дев'ятою і десятою годиною виконують канту. Вона має незрівнянний успіх. Та ні поетові, ні композитору не випадає ним пишатися. Можливо, що в цю мить навіть віолончеліст відчув, як тануть його упередження проти «перлині Тихого океану».

Дзигарі вибивають одинадцять ударів, довга урочиста процесія прямує до палацу мерії. Уолтер Танкердон і міс Ді Коверлі йдуть, оточені кожний своїми рідними. Все населення супроводить їх уздовж Першої авеню.

Губернатор Сайрус Бікерстаф чекає на них у великій вітальні муніципалітету. Найпрекрасніший шлюб, що йому доводилось вітати за весь час його адміністративної діяльності, ось-ось буде здійснено...

Раптом у повітрі розігнулися голосні крики, вони долинають із найдальшого кварталу лівої частини міста.

Процесія зупиняється на півдорозі. Крики повторюються все голосніше, ще дужче, одночасно чутно віддалені постріли.

За хвилину кілька вартових митної охорони — серед них багато поранених — вибігають до будинку із скверу, що оточує мерію.

Тривога досягає крайньої межі. Юрбу людей охоплює той безроздумний жах, який породжує невідома загроза.

Біля входу до мерії з'являється Сайрус Бікерстаф у супроводі комодора Сімкоо, полковника Стюарта й нотаблів, що приеднались до них.

Вартові, яких закидають питаннями, повідомляють, що на Стандарт-Айленд щойно напали банди новогебрідців — три або чотири тисячі — і веде їх капітан Сароль.

Розділ XI

НАПАД І ОБОРОНА

Так почала здійснюватися злочинна змова, що її підготував капітан Сароль за участю врятованих разом з ним малайців, узятих на Стандарт-Айленд з острова Самоа, новогебрідців, тубільців Ероманга й сусідніх островів. Який буде її кінець? Це неможливо передбачити, зважаючи на умови, за яких сталася ця жахлива нагла навала.

Новогебрідський архіпелаг, до складу якого входить принаймні сто п'ятдесяти островів, перебуваючи під протекторатом Англії, з погляду географії тяжить до Австралії, проте тут, як і на Соломонових островах, що лежать на північному заході цієї частини Тихого океану, питання про протекторат є справжнім яблуком розбратау й чвар між Францією і Сполученим Королівством. До того ж і Сполучені Штати недобром оком поглядають на заснування європейських колоній серед океану, де вони хотіли б самі лише панувати. Великобританія зводить на різних архіпелагах свій стяг, прагнучи створити собі тут бази постачання, які стануть їй у пригоді в тому випадку, якщо австралійські колонії вислизнуть з-під влади Форін-Офіса.

Населення Нових Гебрід складається з негроїдів і малайців канакського походження. Але вдача цих тубільців, їхній темперамент, їхні нахили неоднакові на північних і на південних островах, і це дозволяє відповідно поділити архіпелаг на дві групи.

У північній групі, на острові Санто, в бухті святого Піліпа, тубільці досягли певного рівня розвитку. Вони живуть мирно і ніколи не нападають на європейські факторії й кораблі. Те саме можна сказати про острів Ефат, або Сандвіч, на якому розкинулось кілька квітучих селищ, серед них — Порт-Віла, столиця архіпелагу, що має й іншу назву — Франсвіль. Французькі колоністи користуються тут багатствами чудових ґрунтів, розкішних пасовищ, придатних до хліборобства полів, плодючих земель, на яких успішно вирощують кавові дерева, бананові й кокосові пальми. Широко розповсюджено серед них і ремесло «копрамекерів»¹. Та, на жаль, канакська

¹ Копрамекери — ті, хто виготовляє й продає копру, тобто ядро кокосового горіха, яке висушують на сонці чи в печі і використовують на продукцію марсельського мила. (Примітка автора).

раса вимирає й цілком очевидно, що вона незабаром зовсім зникне, чим завдасть великої шкоди північній групі островів.

Зовсім інша справа — на південних островах архіпелагу. Капітан Сароль не випадково вибрав саме цю групу, щоб організувати злочинний напад на Стандарт-Айленд. Тут, особливо на острові Танна і на Ероманга, тубільці залишаються справжніми дикунами, перебуваючи на найнижчому рівні розвитку.

Серед тубільців південних островів капітан Сароль і навербував собі спільніків. Він пообіцяв віддати їм на грабунок цю безцінну «перлину Тихого океану», жодному мешканцеві якої вони не повинні дарувати життя. Серед дикунів, що чатували на нього поблизу Ероманга, були мешканці сусідніх островів, розділених одні від одніх вузькими морськими протоками — насамперед з острова Танна, що лежить відсіль на південнь усього за тридцять п'ять миль.

Відтіля, з округи Ванісса, прибули дужі чолов'яги, люті поклонники бога Теаполо, що ходять майже голі, а також тубільці з Чорного берега і Сангаллі — найдикіших і найнебезпечніших місцевостей архіпелагу.

Але з того, що людність північних островів не така хижка, не слід робити висновку, що вони не подали капітанові Саролю жодної допомоги. На північ від острова Сандвіч лежить острів Апі, що має вісімнадцять тисяч мешканців, де існує звичай пожирати полонених. Є острів Паама, дикі племена якого не поступаються у лютості перед мешканцями Апі, також острів Малліколо, де живуть канаки-людоїди, нарешті, острів Аврора, один з найнепевніших, де білі навіть не наважуються селитися: тут кілька років тому було знищено весь екіпаж французького катера. Саме з цих навколоїшніх островів капітан Сароль і дістав поміч.

Як тільки Стандарт-Айленд наблизився і зупинився в кількох кабельтових від Ероманга, капітан Сароль підав знак, що на нього чекали тубільці.

За кілька хвилин почався перехід кількох тисяч дикунів на плавучий острів по коралових скелях, що виступали над поверхнею моря.

Ці новогебрідці, що вдерлись у місто,— страшна небезпека, адже вони ні перед чим не відступають, здатні на будь-яке вбивство й насильство! На їх боці перевага

раптового нападу, вони озброєні не тільки довгими асагаями — списами, зробленими з кістки, вістря яких завдають небезпечних ран,— але й стрілами, що їх умочують у рослинну отруту, й рушницями Снайдерса, які скрізь у вжитку на новогебрідських островах.

Як тільки почалася ця навала, підступно підготовлена на заздалегідь змовниками Сароля, довелось негайно мобілізувати солдатів, матросів, службовців; усіх здорових чоловіків, здатних боротись зі зброєю в руках.

Сайрус Бікерстаф, комодор Сімкоо, полковник Стюарт зберігають цілковитий спокій. Король Малекарлії теж пропонує свої послуги, бо хоч йому й бракує вже молодечої сили, та не бракує мужності. Тубільці ще далеченько, біля Бакборт-Гарбора, де портові офіцери намагаються організувати опір. Але ясно, що навала новогебрідців пориватиметься до міста.

Адміністрація наказує негайно зачинити усі міські брами, за якими зібралось на весільне святкування майже все населення Мільядр-Сіті.

Напевно, тубільці спустошать і парк, і околиці. Дуже можливо, що вони зруйнують порти й електростанції, а також знищать батареї Хвилеріза й Корми, але як цьому запобігти? Та найбільше нещастя, що може трапитись,— якщо ворог спрямує гармати Стандарт-Айленду на місто, адже цілком імовірно, що малайці вміють з ними поводитися.

Перш за все за порадою короля Малекарлії більшість жінок і дітей переводять до мерії.

У величезному будинку муніципалітету панує глибо-ка темрява, як і на всьому острові: електроприлади перестали працювати, бо механіки змушені були рятуватися від напасників.

Проте, завдяки піклуванням комодора Сімкоо, зброю, що зберігали у будинку мерії, розподілили між солдатами й моряками і тепер її нікому не бракуватиме. Залишивши міс Ді з місіс Танкердон і місіс Коверлі, Уолтер приєднується до групи, до якої ввійшли Джем Танкердон, Нет Коверлі, Калістус Менбар, Пеншіна, Івернес, Фрасколен, Себастян Цорн.

— Ну от... так воно й повинно було закінчитися! — бубонить віолончеліст.

— Але ж іще нічого не закінчилось! — вигукує головний інспектор.— Hi, це ще не кінець, і наш любий

Стандарт-Айленд не поступиться перед жменькою канаків!

Хороші слова, Калістусе Менбаре! Всім зрозуміло, який гнів охоплює тебе на саму думку, що ці негідники-новогебрідці зірвали так старанно й пишно підготовлене свято! Так, треба сподіватися, що вони дістануть належну відсіч... Та, на лихо, вони не тільки переважають мільярдян кількісно, але на їх боці і всі переваги тих, хто нападає перший.

Весь час здалеку, від обох портів, долинають постріли. Капітан Сароль почав з того, що припинив рух гвинтів, щоб позбавити Стандарт-Айленд можливості відійти від Ероманга, де тубільці влаштували свою операційну базу.

Губернатор, король Малекарлії, комодор Сімкоо, полковник Стюарт, що створили комітет оборони, спочатку гадали зробити вилазку. Але це визначало б пожертвувати багатьма захисниками і обійшлося б надто дорого. Чекати милосердя від цих дикунів так само марно, як і від хижаків, що два тижні тому заводнили Стандарт-Айленд. До того ж чи не спробують тубільці посадити плавучий острів на скелі Ероманга, щоб легше було потім віддати його на грабунок?

За годину напасники опинились уже перед огорожею Мільярд-Сіті. Вони намагаються пробити її, але надаремно. Вони хочуть перелізти через огорожу, але їх непускають постріли захисників.

Отже, тубільцям не поталанило захопити Мільярд-Сіті зненацька, а в нічній пітьмі оборону міської огорожі прорвати нелегко. Тому капітан Сароль наказує тубільцям відійти на околиці і в парк, де вони чекатимуть світанку.

Між четвертою і п'ятою годинами небо на сході починає світлішати.

Половина керованих комодором Сімкоо і полковником Стюартом солдатів і моряків залишається в будинку мерії, інші збираються у сквері навколо обсерваторії, бо є підстави гадати, що капітан Сароль саме тут спробує вдертися крізь огорожу. Раз жодної допомоги ззовні немає чого чекати, треба будь-що перешкодити тубільцям добутися у місто.

Наши парижани приєднались до оборонців, яких їхні офіцери ведуть аж у кінець П'ятої авеню.

— Пощастило вислизнути від фіджійських людожерів,— вигукує Пеншіна,— а тепер мусиши захищатись від людожерів новогебрідських!

— Вони ковтатимуть нас не інакше, як цілісінъими,— каже в тон йому Івернес і додає: — Я боронитиму себе до останнього шматочка, як герой Лабіша!¹

Себастян Цорн мовчить. Відомо, що він думає про всі ці події, але це не заважає йому виконувати свій обов'язок.

Тільки розвиднилось, з обох боків садової огорожі розітнулися перші постріли. Починається мужня оборона в районі обсерваторії. На одному й на другому боці є жертви. Джема Танкердона ворожа куля влучила в плече — рана легка, і він воліє залишитись на місці. Нет Коверлі й Уолтер — у перших лавах бійців. Король Малекарлії, нехтуючи кулями снайдерсів, намагається позілити в капітана Сароля, який весь час на видноті серед своїх новогебрідців.

Правду кажучи, напасників надто вже багато! Все боєздатне населення Ероманга, Танна й сусідніх островів ринуло на Мільярд-Сіті. Проте є й сприятлива обставина, яку спостеріг комодор Сімкоо: течія не відносить Стандарт-Айленд до берегів Ероманга, а поволі скеровує його до групи північних островів; ще краще було б, якби його несло у відкрите море.

Але час минає, тубільці подвоюють свої зусилля, і оборонці, невважаючи на мужній опір, вже не можуть більш їх стримувати. О десятій годині огорожу зірвано. Перед натовпом, що горлаючи затопив увесь сквер, комодор Сімкоо змушений відійти до будинку мерії, де доведеться боронитися, як у фортеці.

Захищаючись, солдати й моряки відступають крок по кроці. Можливо, що тепер новогебрідці, вдервшись за міську огорожу, гнані грабіжницьким інстинктом, розсюються по кварталах, що дало б мільярдянам хоч деяку перевагу.

Марна надія! Капітан Сароль не дозволяє тубільцям покидати Першу авеню. Посуваючись уперед цією вулицею, вони дійдуть до мерії, де остаточно зламають опір тих, хто потрапив в облогу. Коли капітан Сароль стане

¹ Л а б і ш Е ж е н (1815—1888) — французький драматург.

господарем мерії, перемога буде цілковита. Прийде го-
дина різанини й грабунку.

— Ні... їх надто багато! — повторює Фрасколен, яко-
му асагай пошкодив плече.

Під зливою стріл і куль відступають далі.

О другій годині дня ворог відкинув оборонців до му-
ніципального скверу. З кожного боку нараховують щось
із п'ятдесяти убитих, поранених удвічі чи втрیчі більше.
Перше ніж тубільці наблизились до будинку муніципа-
літету, оборонці увіходять у нього, зачиняють усі двері,
переводять жінок і дітей у внутрішні приміщення, де
вони будуть у безпеці від стріл і куль. Потому Сайрус
Бікерстаф, король Малекарлії, комодор Сімкоо, полков-
ник Стюарт, Джем Танкердон, Нет Ґоверлі, їх друзі,
солдати й моряки стають на чати біля вікон, й стріля-
нина поновлюється ще з більшою силою.

— Треба тут триматися,— каже губернатор.— Це на-
ша остання надія! Врятувати нас може тільки чудо!

Новогебрідці йдуть на штурм за наказом капітана
Сароля, що певен успіху, хоч перед ними й нелегке зав-
дання. Двері в будинку настільки міцні, що їх важко ви-
садити без допомоги артилерії. Тубільці кидаються на
них з сокирами, але вогонь із вікон не вщухає й завдає
їм великих втрат. Та це не зупиняє їхнього проводиря.
Якби його вбито, ця смерть змінила б, можливо, стано-
вище...

Минає дві години. Будинок мерії все ще чинить опір.
Кулі спустошують лави напасників, але на місце вбитих
прибувають нові і нові. Марно найвправніші стрільці —
Джем Танкердон і полковник Стюарт — намагаються
влучити в капітана Сароля. Навкруг нього падають лю-
ди, а він наче невразливий.

І не він гине в розпалі запеклої стрілянини, а Сайрус
Бікерстаф. Куля із снайдерса залетіла на центральний
балкон і влучила йому в самісіньке серце. Він упав і
ледве встиг проказати кілька слів приглушеним голосом,
кров підступила йому до горла. Його перенесли до вну-
трішньої вітальні, де він небавом пустився духу. Так по-
мер той, хто був першим губернатором Стандарт-Айлен-
ду, здібний адміністратор, людина великого й благород-
ного серця.

Напад триває, лютъ тубільців подвоюється. Під уда-
рами сокир двері будинку починають піддаватися. Як

вберегти від ворожої навали цю останню фортецю. Стандарт-Айленду? Як врятувати жінок, дітей і всіх, хто знайшов тут притулок, від поголовного вбивства?

Король Малекарлії, Етель Сімкоо, полковник Стюарт радяться між собою, чи не організувати їм втечу через задні виходи палацу. Але де шукати захистку? На батареї Корми? Чи ж пощастиТЬ туди дістatisя? В одному з портів? Та хіба ж там не господарюють тубільці? А поранені, число яких все зростає,— хіба ж можна їх покинути?

В цю хвилину трапляється щасливий випадок, який може поліпшити становище.

Король Малекарлії виходить на балкон, не звертаючи уваги на зливу стріл і куль, щопадають навколо нього. Він піднімає рушницю і цілиться в капітана Сароля, саме в ту мить, коли двері мерії захиталися, відкриваючи дорогу напасникам. Капітан Сароль падає, вбитий на смерть. Малайці одразу зупиняються вражені, потім відступають, несучи з собою труп свого проводиря, і вся маса тубільців відкочується до садової огорожі.

Майже одночасно долинають крики з протилежного кінця Першої авеню, де стрілянина знову дужчає.

Що там відбувається? Може, захисники портів і батарей здобули перемогу? Може, вони біжать до міста... наміряються, невважаючи на свою нечисленність, ударирити на тубільців, ззаду.

— Стрілянина з боку обсерваторії наче більшає!..— каже полковник Стюарт.

— Напевне, ці негідники дістали підмогу!..— відповів комодор Сімкоо.

— Не поділяю вашої думки,— озивається король Малекарлії.— Ці постріли зовсім не зрозумілі...

— Так! Там щось нове! — вигукує Пеншіна.— І нове нам на користь...

— Дивіться, дивіться! — підхоплює Калістус Менбар.— Весь цей набрід починає відсіль драпцовувати.

— Ну, мої друзі,— каже король Малекарлії,— ходімо, виженемо цих голодранців із міста... Вперед!

Офіцери, солдати, моряки спускаються на перший поверх і вибігають крізь головні двері...

Сквер спорожнів. Юрби дикунів тікають, одні вздовж Першої авеню, інші сусідніми вулицями...

Що ж насправді спричинилося до цієї раптової й не-

сподіваної зміни? Може, її викликала загибель капітана Сароля... втрата командира? Чи ж можливо, щоб напасники, які мали таку велику чисельну перевагу, настільки розгубились, коли було вбито їхнього ватажка, саме тоді, як вони вже ось-ось мали захопити мерію?

Щось із двісті солдатів і моряків під керівництвом комодора Сімкоо й полковника Стюарта і разом з ними Джем і Уолтер Танкердони, Нет Коверлі, Фрасколен і його товариші рушили Першою авеню, переслідуючи втікачів, які навіть не обертаються, щоб послати останню стрілу, останню кулю, їй кидають дорогою свої снайдерси, луки, асагаї.

— Вперед! Вперед! — чутно гучну команду Сімкоо.

Проте на піdstупах до обсерваторії постріли підсиливались. Безперечно, там люто, запекло б'ються.

Невже Стандарт-Айленд дістав допомогу? Але яку... і відкіль вона могла прибути? Хоч би як там було, але напасники тікають звідусіль, охоплені незрозумілою панікою. Може, на них пішли в наступ підкріплення з Бакборт-Гарбора?

Саме так... тисяча новогебрідців, очолювана французькими колоністами з острова Сандвіч, висадилася на Стандарт-Айленді.

Немає чого дивуватися, що наших музикантів вітали рідною мовою, коли вони зустрілись зі своїми хоробрими співвітчизниками!

Ось за яких обставин сталося це несподіване, майже чудесне втручання.

Протягом минулоЯ ночі і ранку течія відносила Стандарт-Айленд у бік острова Сандвіч, де, як вже відомо читачам, розкинулась французька колонія. Як тільки до колоністів дійшла чутка про напад капітана Сароля на Стандарт-Айленд, вони поклали за допомогою тисячі тубільців, що перебувають під їхнім впливом, негайно піти на виручку населення плавучого острова. Але на острові Сандвіч бракувало потрібного транспорту, щоб перекинути на Стандарт-Айленд тисячу людей.

Як же зраділи ці чесні колоністи, коли побачили вранці, що Стандарт-Айленд, посугуваючись за течією, опинився поблизу їхнього острова. Негайно вони кинулись до рибальських човнів і, супроводжувані тубільцями, більшість яких рушила плавом, дістались до Стандарт-Айленду...

Зразу ж до них приєдналась обслуга батареї Кормі й Хвилеріза і всі люди, що залишались у портах. Крізь поля і парк вони добулись до Мільярд-Сіті, і, дякуючи їм, мерія не потрапила до рук піратів, що й так уже завагались через смерть капітана Сароля.

За дві години банди новогебрідців, гнані звідусіль, знаходили порятунок, кидаючись у море, щоб досягти острова Сандвіч, але більшість з них загинула під кулями.

Тепер Стандарт-Айленду ніщо не загрожує: він урятувався від грабунку, вбивства, спустошення.

Здавалось би, щасливий кінець цієї жахливої події повинен був викликати бурхливі вияви загальної радості й широї вдячності. Але ні! Ці американці завжди залишаються диваками. Можна подумати, що остаточна розв'язка їх зовсім не здивувала... що вони її передбачали. А що б з ними сталося, однак, якби спроба капітана Сароля привела б до страшної катастрофи!

Усе ж, можна сказати певно, що найголовніші власники Стандарт-Айленду мовчки вітали себе з тим, що їм пощастило зберегти свою двомільярдову власність, та ще й саме тоді, коли шлюб Уолтера Танкердона й міс Ді Коверлі мав зміцнити ці достатки в майбутньому.

Зауважимо, що наречені, побачившись знову, впали в обійми один одному. А втім, нікому не спало на думку дорікати їм за порушення звичаїв. Адже вони мали одружитися ще двадцять чотири години тому!

Та вже де-де, а в зустрічі паризьких артистів із французькими колоністами годі шукати ультраамериканську стриманість! Які міцні рукостискання! Які палкі поздоровлення одержує Мандрівний квартет від своїх земляків! Щоправда, кулі були ласкаві до них і не зачепили жодного, та вони відважно виконували свій обов'язок, ці дві скрипки, альт і віолончель! Що ж до шановного Атаназа Доремюса, який спокійно залишався в залі казино, то він очікував там своїх учнів, які вперто не з'являються... хто ж йому за це дорікатиме?

Лише головний інспектор мистецтв становить виняток. Хоч який він не є ультраянкі, радість його бурхлива й нестримна. Та й що ви хочете? В його жилах тече кров славнозвісного Барнума, і цілком природно, що нащадок цього останнього позбавлений спокійної витримки, властивої його північноамериканським співгромадянам!

Коли король Малекарлії, після всіх хвилювань, повернувся разом з королевою до своєї домівки, рада нотаблів висловила йому подяку, на яку цілком заслуговують його мужність і відданість загальній справі.

Отже, Стандарт-Айленд цілий і непошкоджений. Попрятунок коштував йому дорого: в розпалі битви вбито Сайруса Бікерстафа, близько шістдесяти солдатів і моряків загинуло від ворожих куль і стріл, майже стільки жертв серед робітників і службовців, які билися так хоробро. У громадській жалобі взяло участь все населення «перлини Тихого океану», що назавжди збереже спогад про загиблих.

А втім, моторні і швидкі в усіх справах, мільярдяни не гаючись дадуть усьому лад. Після кількаденної стоянки біля острова Сандвіч зникають усі сліди цієї кривавої битви.

Поки що досягнуто повної згоди щодо військового керівництва, яке зберігається за комодором Сімкоо. Цей пункт не викликає жодного ускладнення, тут не виникає жодного суперництва. Ані містер Джем Танкердон, ані містер Нет Коверлі на цю роль не претендують. Пізніше відбудуться вибори, які залагодять важливe питання — обрання нового губернатора Стандарт-Айленду.

Наступного дня все населення міста зійшлося до набережної Штирборт-Гарбора на вроочисту церемонію. Трупи малайців і тубільців просто кидають у море. Але інакше ставляться до трупів тих громадян, що загинули під час оборони плавучого острова. Їхні тіла розшукують, опоряджають, ушановують, як то належить.

Похоронний вантаж доручають одному швидкісному пароплаву Стандарт-Айленду, й судно вирушає до бухти Магдалини, де дорогі останки будуть поховані в землю за встановленим звичаєм.

Розділ XII

ШТИРБОРТ І БАКБОРТ ВОРОГУЮТЬ

Третього березня Стандарт-Айленд покидає води Сандвіча. Перед відплиттям мільярдяни палко дякують французьким колоністам і їхнім союзникам-тубільцям.

Під наглядом комодора Сімкоо швидко полагоджують всі пошкодження на плавучому острові. Зрештою,

збитки незначні. Машини на електричних станціях цілком справні. Наявні запаси нафти забезпечують роботу динамо на кільканадцять тижнів. До того ж плавучий острів незабаром досягне тої частини Тихого океану, де він зможе зв'язатися підводним кабелем з бухтою Магдалини. Все це дає певність гадати, що подорож закінчиться без будь-яких пригод. Не міне й чотирьох місяців, як Стандарт-Айленд дістанеться до американського узбережжя.

— Будемо сподіватися,— каже Себастян Цорн, слухаючи головного інспектора, що палко просторікує своїм звичаєм про славне майбутнє, яке чекає цю чудесну морську споруду.

— Але,— додає наостанку Қалістус Менбар,— який повчальний урок ми дістали! Ці малайці, що здавались такими послужливими, і цей капітан Сароль... ні в кого вони не викликали підоозри! Ні, це востаннє Стандарт-Айленд дав притулок чужоземцям...

— Навіть коли це будуть потерпілі від якоїсь аварії на кораблі? — питає Пеншіна.

— Друже мій, я тепер не вірю ані в потерпілих, ані в аварії!

Однак те, що комодор Сімкоо зосереджує в своїх руках, як і попереду, управління плавучим островом, аж ніяк не визначає, що він керує й громадськими справами. Відколи помер Сайрус Бікерстаф, у Мільярд-Сіті немає більше мера, а колишні помічники його, як відомо, склали свої обов'язки. Отже, необхідно призначити нового губернатора.

До того ж через відсутність вищого урядовця в громадських справах Уолтер Танкердон не може взяти шлюб з міс Ді Коверлі. Ось іще одна заморока, до якої спричинились каверзи цього шахрая Сароля! І не тільки наречені, але й найповажніші громадяни Мільярд-Сіті, все населення міста прагне прискорити остаточно цей шлюб. В ньому — найнадійніша запорука майбутнього. І з цією справою не слід зволікати, бо Уолтер Танкердон уже наміряється на одному з пароплавів Штирборт-Гарбора дістатися з обома родинами до найближчого острова, де перший-ліпший мер виконає шлюбну церемонію. Туди до дідька! Їх знайдеться доволі на Самоа, на Тонга, на Маркізьких островах, а дістатися туди можна менш як за тиждень, коли плисти на всіх парах...

Розсудливі люди вмовляють нетерплячого молодика. В місті готуються до виборів... За кілька днів буде обрано нового губернатора... Першим актом його адміністративної діяльності стане звершення палко очікуваного шлюбу... Програму святкування буде відновлено повністю... Мера! Мера! Єдиний крик лунає з усіх уст!

— Коли б ці вибори не розпалили знову колишнього суперництва... ще, можливо, не зовсім згаслого,— зауважив Фрасколен.

— Ні, ні в якому разі! Қалістус Менбар ладен з шкури випнутися, як то кажуть, аби довести справу до щасливого кінця.

— Та зрештою,— вигукує він,— хіба немає тут наших закоханих? Ви, безперечно, згодні зі мною, що самолюбство не встоїть перед коханням?

Стандарт-Айленд пливе далі на північний схід, до пункту, де перетинаються дванадцять південна паралель і сто сімдесят п'ятий західний меридіан. Саме сюди, згідно з надісланими ще до стоянки в Нових Гебрідах каблограмами, мають прибути від бухти Магдалини судна з харчами і пальним. А втім, питання постачання не надто турбує комодора Сімкоо. Наявні запаси забезпечують Стандарт-Айленд більше як на місяць, і з цього приводу немає чого непокоїтись. Щоправда, давно вже бракує закордонних новин. Відділ зовнішньої політики в газетах став зовсім мізерний. «Старбординг-Кронікл» скаржиться, «Нью-Геральд» сумує... Та нічого не вдіш! Хіба Стандарт-Айленд сам із себе не маленький довершений світ і чи ж не обходить його те, що йдеться в інших місцях земної кулі? Може, йому заздро на політичні чвари? Е, незабаром їх буде й тут доволі... можливо, навіть надто багато!

Дійсно, починається виборча кампанія. Виборці завзято наполягають і під'юджують членів ради, серед тридцятьох представників якої однакове число припадає на «лівих» і на «правих». Уже тепер можна певно сказати, що обрання нового губернатора приведе до значних незгод, бо між Джемом Танкердоном і Нетом Коверлі знов виникає суперництво.

Кілька днів минає у підготовчих нарадах. З самого початку ясно, що через самолюбство обох кандидатів домовитись буде важко або й зовсім неможливо. Глухий неспокій охоплює місто й обидва порти. Агенти обох

частин міста підбурюють людність, щоб вплинути на нотаблів. Час минає, але не видно, щоб можна було дійти згоди. А що, як Джемі Танкердон і його найвпливовіші однодумці з лівої частини міста спробують накинути свої ідеї, засуджені головними представниками правої, і здійснити свій зловісний проект — обернути Стандарт-Айленд на промисловий і торговельний острів? Друга частина міста ніколи на це не погодиться! Одне слово, іноді здається, що перемагає партія Коверлі, іноді — що партія Танкердона бере гору. Відсіль взаємна лайка й дошкульні докори між обома таборами й помітне відчуження обох родин, відчуження, яке Уолтер і міс Ді воліють не помічати. Як їх обходить ця політична метушня?

Існує, проте, дуже простий спосіб залагодити справу, принаймні з адміністративного погляду: ухвалити, щоб обидва суперники по черзі виконували обов'язки губернатора — півроку один, півроку другий, навіть протягом року, якщо так здастся краще. Ця умова поклала б край суперництву й задовольнила б обидві партії. Але розумні поради ніколи не мають успіху в нашому недостойному світі, і хоч Стандарт-Айленд і незалежний від суходолів, на ньому буяють усі пристрасті, властиві мешканцям землі!

— Ось,— сказав якось Фрасколен своїм товаришам,— ось ті ускладнення, яких я побоювався...

— А що нам до всіх цих чвар! — відповів Пеншіна.— Хіба вони завдають нам якої шкоди? За кілька місяців ми прибудемо до бухти Магдалини, наш ангажемент закінчиться, і кожний з нас ступить на тверду землю... маючи мільйончик у кишені...

— Якщо не скоїться ще якогось лиха! — підхоплює незгідливий Себастян Цорн.— Хіба на цій плавучій озі можна бути певним завтрашнього дня? Після того, як наразились на англійський корабель, на нас напали хижаки, після хижаків — навала новогебрідців, після тубільців...

— Доки ти будеш крякати, наче ворона? — вигукує Івернес.— Замовч, або ми заткаємо тобі дзьоба!

Усе ж дуже шкода, що шлюб Танкердон-Коверлі не відсвяткували призначеного дня. Новий зв'язок поєднав би обидві родини, напруження становища само собою ослабилося. Допомогло б, безперечно, і втручання

молодого подружжя... Так чи інакше, загальне збудження невдовзі вщухне: вибори мають відбутися 15-го березня.

Тепер і комодор Сімкоо вживає заходів, щоб зближити між собою обидві частини міста. Але його просять не втручатися в те, що його не стосується. Йому доручено вести плавучий острів, хай він і веде! Йому треба уникати мілин і рифів, хай же це й робить! А політика зовсім не його справа.

І комодор Сімкоо змушений взяти це до уваги. В зв'язку з виборчою кампанією розпалюються й релігійні пристрасті, і духівництво — йому не слід було цього робити — втручається в політику більше, ніж то йому пасує. А вони жили досі у добрій злагоді, протестантська церква й католицький собор, пастор і епіскоп!

Що ж до газет, само з себе зрозуміло, що вони включились у боротьбу. «Нью-Геральд» підняла зброю за Танкердона, «Старбордин-Кронікл» — за Коверлі. Чорнило ллеться потоками, і можна чекати, що до нього долучиться й кров! Нове лихоманка! Хіба не досить вона зросила незайману землю Стандарт-Айленду під час битви з ногебрідськими дикунами?

Загалом більшість мільярдян цікавиться насамперед долею наречених, чий роман перервався на першому розділі. Але що можна зробити, щоб забезпечити їхнє щастя? Стосунки між двома частинами міста припинились. Ані прийомів, ані запрошень, ані музикальних вечорів! Якщо так триватиме, інструменти Мандрівного квартету візьмуться цвіллю у футлярах, і наші артисти отак, заклавши руки в кишені, одержуватимуть свої найменівні гонорари.

Головного інспектора, дарма що він і не зізнається в цьому, точить смертельна тривога. Становище його фальшиве, він сам це добре усвідомлює і докладає все своє уміння й розум, щоб подобатися і тим, і тим — а це вірний спосіб не подобатися нікому.

На дванадцяте березня Стандарт-Айленд значно наблизився до екватора, хоч ще й не досяг тої широти, де на нього чекатимуть пароплави з бухти Магдалини. Вони ще не запізннюються, але вибори, призначенні на 15-е, можливо, відбудуться до їхнього прибуття.

Поки що представники і правої, і лівої частини міста провадять і так і сяк попередній підрахунок голосів. І за всіма прогнозами виходить, що голоси поділяються

нарівно. Жодний кандидат не матиме більшості, коли будь-яка сторона не відмовиться від кількох голосів. Але ці голоси тримаються свого кандидата так міцно, як зуби в щелепах тигра.

Напередодні голосування збудження виборців іще зростає. Про те, щоб порозумітися, не може бути й мови. Прибічники Джема Танкердона й Нета Коверлі уникають зустрічатися навіть на вулиці. Вже зовсім не ходять з одної частини міста до іншої. Мешканці і тої, і другої не йдуть далі Першої авеню. Мільярд-Сіті перетворився на два ворожих міста. Єдиний, хто бігає в розпачі туди і сюди, схильзований, засмучений, знеможений, весь спіtnілий, подаючи добре поради праворуч і ліворуч і одержуючи лише образи звідусіль, це головний інспектор Калістус Менбар. Двічі чи тричі на день він виринає, як корабель без керма, в залах казино, де квартет ще більше дотинає його своїми марнimi розрадами.

Що ж до комодора Сімкоо, він обмежується тими обов'язками, що йому визначено. Він веде плавучий острів згідно з затвердженим маршрутом. Почуваючи відразу до політики, він ладен погодитися на будь-якого губернатора. Його офіцери, так само як і офіцери полковника Стюарта, виявляють повну байдужість до питання, яке баламутить усі голови. Стандарт-Айленду аж ніяк не загрожують воєнні заколоти.

А поки що рада нотаблів без кінця засідає в мерії, де час минає в обговореннях, суперечках і сварках. Справа доходить до особистих образів. Поліція змушенa вдатися до деяких застережних засобів, бо люди з ранку до вечора юрмляться перед будинком муніципалітету й часом чутно бунтівничі вигуки.

В той час повсюди рознеслася велима сумна новина: учора перед Уолтером Танкердоном, що з'явився до особняка Коверлі, зачинено двері. Нареченим заборонено зустрічатися, і якщо вже їхне весілля не відсвяткували до нападу новогебрідців, хто наважиться запевнити, що воно будь-коли здійсниться?

Нарешті настало 15 березня. У великій залі муніципалітету починаються вибори. Бурхливий натовп заповнює сквер, як колись населення Рима збиралось перед квіриналом, де конклав обирає нового папу¹.

¹ Квірин ал — палац папи римського. Конклав — рада кардиналів — найвищих після папи духовних осіб у католицькій церкві, — що збирається для обрання папи.

До чого ж призведе останнє обговорення кандидатур? Попередні розрахунки так само вказують на те, що голоси поділяться нарівно. Що станеться, коли представники правої частини не зрадять Нета Коверлі, а лівої — так само будуть підтримувати Джема Танкердона?

Великий день настав. Між першою й третьою годиною звичайне життя на Стандарт-Айленді зупиняється. Натовп із п'яти чи шести тисяч чоловік хвилюється, наче море, під вікнами муніципалітету. Вони чекають наслідків голосування в раді нотаблів, наслідків, про які негайно буде повідомлено телефоном в обидві частини міста і в обидва порти.

Перший тур голосування закінчується о годині тридцять сім хвилин.

Кандидати одержали однакове число голосів.

За годину відбувається другий тур.

Він не вносить будь-яких змін у наслідки первого туру.

О третій годині тридцять п'ять хвилин — третій і останній тур голосування.

І цього разу так само кожний кандидат дістає половину голосів і ні на один голос більше.

Тоді члени ради розходяться і розумно чинять. Якби засідання тривало далі, надмірне збудження призвело б їх до бійки. Коли вони переходят сквер і повертають ті до особняка Танкердона, а ті до особняка Коверлі, юрба проводжає їх гнівним гомоном і наріканнями.

Проте треба якось вийти з цього становища, яке не може тягтись ще далі і завдає великої шкоди інтересам Стандарт-Айленду.

— Між нами,— каже Пеншіна, коли він і його товариши дізнались від головного інспектора про наслідки трьохтурів голосування,— мені здається, що є дуже простий спосіб розв'язати це питання.

— Який? — питає Калістус Менбар, здіймаючи в розпачі руки вгору.— Який?..

— Розрубати острів посередині... поділити навпіл, як перепічку, на дві рівні частини, і хай кожна пливе собі куди хоче з обраним за своїм смаком губернатором...

— Розрубати наш острів! — вигукує з жахом головний інспектор, наче Пеншіна запропонував відняти одну з його кінцівок.

— За допомогою зубила, кліщів і молотка можна легко роз'єднати шворні,— додає «Його високість»,— питання буде розв'язане, і на поверхні Тихого океану замість одного плавучого острова опиниться два.

Цей Пеншіна у таких поважних обставинах нездатний бути серйозним.

Якщо на його раду не можна пристати принаймні в матеріальному розумінні — не можна, застосовуючи зубила й кліщі, роз'єднати шворні вздовж Першої авеню, від батареї Хвилеріза до батареї Корми — то роз'єдання в моральному відношенні вже завершилося. Мешканці правої і лівої частини міста стали такі чужі одні одним, наче їх розділили сотні морських миль. Дійсно, тридцять членів ради, не в змозі прийти до згоди, ухвалили голосувати окремо. Джема Танкердона обрано губернатором у лівій частині міста, і він керуватиме нею, як йому забагнетися. Нета Коверлі обрано губернатором у правій частині, і він буде господарювати там за власним розсудом. Кожна частина матиме свій порт, свої кораблі, своїх офіцерів, моряків, солдатів, службовців, торговців, свої електростанції, машини, двигуни, своїх механіків і кочегарів і задовольнятиметься сама собою.

Гаразд, але тоді комодор Сімкоо і головний інспектор Калістус Менбар повинні роздвоїтися, щоб, виконуючи свої функції, усім додогодити!

Щоправда, для останнього це не так уже й важливо. Його посада перетворюється тепер на синекуру¹. Не може бути й мови про свята й розваги, коли Стандарт-Айленду загрожує громадянська війна. Адже ясно, що мир установити неможливо.

Про це свідчить ще й такий факт: сімнадцятого березня газети повідомили, що намічений шлюб між Уолтером Танкердоном, і міс Ді Коверлі зламано остаточно.

Так, зламано, незважаючи на їхні просьби, на їхні благання! Всупереч твердженю Калістуса Менбара, самолюбство перемогло-таки любов! Але ж ні! Уолтер і міс Ді не покинуть одне одного... Вони утечуть від своїх батьків... Вони одружаться за кордоном... Вони знайдуть собі на землі закуток, де будуть щасливі, звільнившись від тягаря стількох мільйонів!

¹ Синекура (*лат.*) — посада, яка високо оплачується і не вимагає жодної праці.

Проте після обрання Джема Танкердона і Нета Коверлі маршрут Стандарт-Айленду не зазнав будь-яких змін. Комодор Сімкоо весь час прямує на північний схід. безперервних чвар, після повернення до бухти Магдалини подадуться на суходіл шукати того спокою, якого тепер уже не може їм дати «перлина Тихого океану». Може, плавучий острів зовсім збезлюдніє? І тоді його остаточно буде ліквідовано, пущено з молотка, продано на вагу, як старий, непотрібний залізний брухт, віддано на перетопку!

Хай так, але п'ять тисяч миль, які ще треба пройти, потребують щонайменше п'ять місяців плавби. А що, коли під час цієї подорожі маршрут зазнає змін через примху чи впертість ватажків? До того ж населення охопив бунтівничий дух. Хтозна, чи не дійдуть представники ворожих таборів до бійки, до стрілянини, чи не пролеться кров на металеві бруківки Мільядр-Сіті?

Hі! Безперечно, ворожнеча партій не сягне так далеко. Нової громадянської війни не буде не тільки між Північчю й Півднем, але навіть між лівою й правою частинами Стандарт-Айленду. І все ж фатальна година наближається, несучи загрозу справжньої катастрофи.

Дев'ятнадцятого березня уранці комодор Сімкоо чекає в своєму кабінеті на перші повідомлення з вежі обсерваторії про перебування Стандарт-Айленду. На його думку, плавучий острів уже недалеко від того місця, де він повинен зустрітися з кораблями, навантаженими харчами й пальним. Спостерігачі, розташувавшись на горішній площаці, пильно вдивляються в море по всьому обрію і негайно повідомлятимуть про появу кораблів. Біля комодора — король Малекарлії, полковник Стюарт, Себастян Цорн, Пеншіна, Фрасколен, Івернес, кілька офіцерів і урядовців — з них, кого можна назвати нейтральними, бо вони не беруть участі у внутрішніх чварах. Для них головне — якомога швидше дістатися до бухти Магдалини, де всім прикрощам і незгодам настане край.

Раптом лунають телефонні дзвінки, і комодорові передають два накази. Дзвонять із мерії, де Джем Танкердон посів у лівій половині, а Нет Коверлі — у правій, обидва зі своїми головними прибічниками. Відсіль вони намагаються керувати Стандарт-Айлендом, і зовсім не

дивно, що їх розпорядження в усьому суперечать один одному.

Цього ранку губернатори так і не дійшли згоди щодо маршруту, якого дотримувався комодор Сімкоо, хоч повинні були принаймні в цьому порозумітися між собою. Один — Нет Коверлі — ухвалив іти Стандарт-Айленду на північний схід, поз архіпелаг Гільберта. Другий — Джем Танкердон, — наполягаючи на потребі в торговельних зносинах, визначив шлях на південний захід, у напрямку до австралійських земель.

Ось до чого вони дійшли, ці два суперники, а їхні друзі присягаються в усьому за них стояти.

Одергавши два накази, надісланих одночасно до обсерваторії, комодор Сімкоо каже:

— Ось те, чого я так боявся...

— І що ні в якому разі не можна дозволяти в інтересах громадськості, — додає король Малекарлії.

— Що ви гадаєте чинити? — питает Фрасколен.

— Сто чортів, — вигукує Пеншіна, — страшенно цікало, як ви будете викручуватися, пане Сімкоо!

— Кепська справа, — зауважує Себастян Цорн.

— Спочатку повідомимо Джема Танкердона і Нета Коверлі, — відповідає комодор, — що їхні накази виконати не можна, як протилежні змістом. А втім, найкраще було б, щоб Стандарт-Айленд не рухався з місця й очікував судна, яким тут призначено зустріч.

Цю мудру відповідь негайно передають телефоном у мерію.

Минає година, ніяких нових повідомлень обсерваторія не одержує. Дуже можливо, що губернатори зrekлися своїх суперечливих вимог.

Раптом усі помічають, що корпус Стандарт-Айленду якось чудно здригається. Що воно означає? Те, що Джем Танкердон і Нет Коверлі затялися й дійшли у своєму впертому завзятті краю.

Всі присутні перезираються між собою, в усіх очах — знак запитання.

— Що це таке? Що сталося?

— Що сталося? — відповідає комодор Сімкоо, знизуочи плечима. — Сталося те, що Джем Танкердон дав розпорядження безпосередньо містеру Уотсонові, головному механікові Бакборт-Гарбора, а Нет Коверлі надіслав протилежний наказ містеру Сомуа, головному ме-

ханікові Штирборт-Гарбора. Один наказав йти вперед на північний схід, другий — дати задній хід, щоб прямувати на північний захід. Ось тепер Стандарт-Айленд і кружляє на одному місці, і кружляти не буде, доки триватимуть примхи цих твердолобих.

— Чудово! — вигукує Пеншіна. — Все це й повинно було закінчитися вальсом. Вальс упертоюхів! Атаназ Доремюс може скласти з себе свої обов'язки. Мільярдяни не потребують більше його науки.

Може, це безглуздє становище, навіть дещо комічне, і давало привід для сміху й глузування. Та, на жаль, як назначає комодор, цей подвійний маневр дуже небезпечний. Десять мільйонів кінських сил тягнуть Стандарт-Айленд у протилежні боки, загрожуючи розладнати його механізм.

Справді, машини працюють на повну потужність, гвинти обертаються з максимальною швидкістю, про що свідчить третіння сталевого підґрунтя. Якщо уявити собі запряжку коней, з яких один біжить щодуху вперед, скоряючись владному «но! но!», а другий, на вигук «тпру, тпру!», збиває назад, то можна зміркувати, що саме відбувається з островом!

Тим часом рух дедалі підсилюється, Стандарт-Айленд продовжує обертатися навколо своєї осі. Парк, поля на-краслюють концентричні кола, пункти, розташовані на узбережжі, переміщаються з швидкістю дванадцяти миль на годину.

Марна річ сподіватися вплинути на механіків, чиї дії викликають це кружляння на місці. Комодор Сімкоо не має над ними ніякої сили. Вони у владі тих самих пристрастей, що охопили всіх мешканців лівої і правої частини міста. Вірні слуги своїх проводирів, містер Уотсон і містер Сомуа стоятимуть до кінця, машина проти машини, динамо проти динамо...

І тоді виникає прикре явище, яке повинно було б витверезити голови і пом'якшити сердця.

Внаслідок кружляння Стандарт-Айленду мільярдяни й насамперед мільярдянки починають відчувати, що всередині їх наче щось каламутить. З'являються болісні напади нудоти, особливо у тих, чиї домівки віддалені від центру, де сильніше відчувається рух «вальса».

Призначатись по правді, ці дивні й кумедні наслідки політичних незгод викликають у Пеншіна, Івернеса й

Фрасколена шалені вибухи сміху, хоч становище чим далі все загострюється. Дійсно, «перлині Тихого океану» тепер загрожує розрив фізичний, який, може, небезпечніший за розрив моральний.

Щодо Себастяна Цорна, то під впливом безперервного кружляння він дедалі бліднішає... «спускає знамено», за висловом Пеншіна, до горла йому підступає нудота. Коли ж цьому паскудному жартові покладуть край? Відчувати себе в'язнем на величезному столі, який безперервно кружляє, та навіть нездатний прозирнути в таємниці майбутнього...¹

Протягом цілого нескінченого тижня Стандарт-Айленд безперервно обертався навколо свого центру — Мільярд-Сіті. В місті весь час товпляться юрби людей, що шукають тут рятунку від нудоти, бо в центрі острова кружляння не таке відчутне. Марно король Малекарлії, комодор Сімкоо, полковник Стоарт намагалися втрутитись у спірку між двома представниками влади, що поділили між собою палац муніципалітету... Жодний з них не схотів поступитися. Сам Сайрус Бікерстаф, якби він ожив, не спромігся б подолати цю ультраамериканську впertiaсть.

А тут ще, на лихо, протягом цього тижня небо вкривають такі густі хмари, що немає жодної можливості вести спостереження. Комодор Сімкоо не знає більше, де перебуває Стандарт-Айленд. Потужні гвинти тягнуть його в протилежних напрямках, чутно, як тремтять металеві перетики блоків. Мешканці бояться увіходити в свої домівки. В парку повно-повнісінько людей. Вони отаборились просто неба. З одного боку лунають вигуки: «Хай живе Танкердон!», з другого розлягається: «Хай живе Коверлі!» Очі сиплють блискавицями, стискаються кулаки. Невже громадянська війна у своїх найважливіших проявах вибухне серед населення, яке дійшло до краю божевілля?

Хоч як би там було, ані ті, ані ті не хочуть бачити небезпеки, що наближається. Вони не поступляться, хоч би «перлина Тихого океану» розлетілась на друзки!

¹ Натяк на столи, які крутяться й «провіщають майбутнє» на спіритичних сеансах, до яких вдаються прихильники спіритизму — містичного вчення про можливість зносин з «духами», тобто померлими.

Вона кружлятиме так, аж поки, через брак струму, не зупиняться динамо й гвинти.

Серед загального збудження, байдужий до нього Уолтер Танкердон залишається остоною,— гостра трилогія крає йому серце. Він боїться не за себе, а за міс Ді Коверлі — що станеться з нею, коли страшний вибух знищить Мільядр-Сіті? Вже вісім днів він не бачив ту, котра була його нареченою, мала стати його дружиною. Кілька раз у розпачі він благав батька зректися своєї жорстокої постANOви. Але Джем Танкердон не схотів нічого слухати й прогнав сина.

Тоді, в ніч із 27 на 28 березня, скориставшися з темряви, Уолтер намагається добрatisя до молодої дівчини. Він хоче бути біля неї, якщо трапиться катастрофа. Протягнувшись крізь натовп, що залляв Першу авеню, він ступає у ворожу частину міста і прямує до особняка Коверлі.

Незадовго перед світанком страшний вибух стрясає повітря аж до найвищих сфер. Надмірний тиск, що переходить межі дозволеного навантаження, висаджує котли лівої електростанції разом з будівлями і машинами. А раз джерело електричної енергії раптом зникло на цьому боці, то половина Стандарт-Айленду поринає в глибоку пітьму...

Роздiл XIII

ЯК ПЕНШИНА ВИЗНАЧИВ СТАНОВИЩЕ

Якщо машини Бакборт-Гарбора не діють тепер через вибух котлів, то машини Штирборт-Гарбора цілісні. Щоправда, це однаково, як позбутися зовсім двигунів. Обмежений рухом тільки правобічних гвинтів, плавучий острів і далі кружлятиме навколо себе, не посугуваючись анітрохи вперед.

Аварія значно погрішила становище. Справді, коли обидві енергетичні установки могли працювати одночасно, досить було взаємної згоди між партіями Танкердона і Коверлі, щоб покласти край цьому нестерпному стану речей. Двигуни повернулись би до свого доброго звичаю рухатися в одному напрямку, і плавучий острів, затримавшись усього на кілька днів, знову взяв би курс до бухти Магдалини.

А тепер усе обернулось інакше. Якби навіть і було досягнуто згоди, дальнє плавання все одно неможливе, бо в розпорядженні комодора Сімкоо немає двигуна достатньої сили, щоб вивести острів з цих віддалених морів.

До того ж, якби Стандарт-Айленд стояв незворушно протягом останнього тижня, якби очікувані пароплави змогли з ним зустрітись, він, напевно, спромігся б дістатися до північної півкулі.

Але ж цього не сталося. За одержаними сьогодні астрономічними спостереженнями встановлено, що під час свого тривалого кружляння Стандарт-Айленд перемістився у південному напрямку. Від дванадцятої паралелі він відхилився аж до сімнадцятої.

Дійсно, між Новими Гебрідами і островами Фіджі існують морські течії, які виникають через стиск океанських вод між двома архіпелагами і які прямують на північний схід. Поки машини працювали у цілковитій згоді, Стандарт-Айленд без зайвих зусиль перемагав ці супротивні течії. Але вітоді, як почалось кружляння, вони невідступно відносять плавучий острів до тропіка Козерога.

Дізнавшись про це, комодор Сімкоо, не приховуючи складності становища перед тими чесними людьми, що ми їх назвали нейтральними, звернувся до них з такими словами:

— Нас віднесло на п'ять градусів у південному напрямку. Але я не можу на Стандарт-Айленді зробити те, що робить кожний моряк на борту пароплава, коли його машини вийдуть з ладу. Наш острів не має вітрил, які дозволили б використати силу вітру, і ми покинуті на ласку морських течій. Куди вони нас занесуть? Цього я не знаю. Щодо пароплавів, які йдуть з бухти Магдалини, то вони марно шукатимуть нас у призначеному місці, бо ми з швидкістю від восьми до десяти миль на годину дрейфуємо у бік найвіддаленіших і найнебезпечніших областей Тихого океану.

У цих кількох фразах Етель Сімкоо схарактеризував ситуацію, що йому несила була змінити. Плавучий острів, наче велетенський уламок потонулого гіантського корабля, віddаний напризволяще морським течіям. Коли течія прямує на північ, його також несе на північ, коли течія йде на південь, і він пливе на південь — і

може навіть опинитися на крайній межі Південного полярного моря. І тоді...

Цей стан речей невдовзі став відомий населенню в Мільярд-Сіті і в обох портах. Всі гостро усвідомлюють наближення страшної небезпеки. І, як то завжди буває між людьми, політичні пристрасті вщухають перед лицем нової загрози. Вже нікому не спадає на думку розпочинати братовбивчі сутички, і якщо взаємна знанависть ще триває, то тепер принаймні вона не виллеться у насильницькі дії. Мало-помалу мешканці повертаються до своєї частини міста, розходяться по своїх кварталах і будинках.

І тоді Джем Танкердон і Нет Коверлі зрікаються змагатися за першість. Рада нотаблів, за пропозицією обох мерів, ухвалює едину розумну постанову, що випливає з даних обставин: вона передає всю владу до рук єдиного керівника, комодора Сімкоо, якому доручають віднині рятувати Стандарт-Айленд.

Етель Сімкоо бере на себе цей обов'язок без жодного вагання. Він розраховує на відданість своїх друзів, своїх офіцерів, усього свого персоналу. Але до яких заходів може він вдатися на цій плавучій споруді в двадцять сім квадратних кілометрів, яка стала невідчутна до управління, втративши свої двигуни?

І, загалом кажучи, хіба немає підстав вважати це за остаточний вирок Стандарт-Айленду, що його досі мали за шедевр корабельного будівництва, а останні події перетворили на іграшку вітрів та морських хвиль?

Щоправда, до цих нещасливих подій спричинились не стихійні сили природи, яким «перлина Тихого океану» від часу свого заснування завжди переможно опиралась, будь то урагани, шквали чи циклони. Це сталося з вини мільярдерів, через їхні внутрішні чвари, змагання за першість, через нестяжну впертість, яка спонукала одних пориватися на південь, а других — на північ! Тільки їхня неперевершена дурість і призвела до висадження котлів!

Але навіщо дорікати? Насамперед треба встановити розміри аварії у Бакборт-Гарборі. Комодор Сімкоо збирає своїх офіцерів і інженерів.

Комісія прямує туди, де здіймалися будинки електростанції, де містилися машини. Вибух апаратів, що перегрілися до краю, знищив усе навколо, заподіявши смерть двом механікам і шести кочегарам. Дощенту

зруйновано її енергетичну установку, що подавала електроенергію лівій частині Стандарт-Айленду, задоволяючи різноманітні її потреби. На щастя, динамо правої частини продовжують працювати, і, за словами Пеншіна, Стандарт-Айленд «відбувся тим, що позбувся одного ока».

— Хай так,— каже Фрасколен,— але ми позбулисся також і однієї ноги, а та, що зосталась, ні на що не здатна!

І кривий, і кульгавий — то вже занадто!

Огляд показав, що пошкодження полагодити неможливо, а тому неможливо й зупинити просування на південь. Доводиться чекати, коли Стандарт-Айленд самотужки вибереться з цієї течії, яка несе його геть за межі тропічної зони.

З'ясувавши розміри пошкоджень, Етель Сімкоо поклав перевірити стан металевих блоків корпусу. Чи не постраждали вони від тривалого круження, яке струшувало їх протягом тижня? Чи не розхитались сталеві перегинки, чи на місці заклепки? Якщо крізь шпарки просочується вода, треба знайти спосіб їх позатикати.

Інженери беруться до другого обслідування. Їхній звіт комодору Сімкоо мало втішний. В багатьох місцях від смикання в різні боки в металевих пластинах утворилися тріщини, розійшлися скріпи. Шворні повипадали без ліку, повсюди поробились розриви. Деякі клітини вже набралися води. Проте ватерлінія не знизилась, стійкість металевого ґрунту збережена, і новим володарям Стандарт-Айленду можна не турбуватися за свою власність. Значної шкоди зазнала батарея Корми, що має численні тріщини. Щодо Бакборт-Гарбора, то один його мол зник у морських хвилях під час вибуху... Але Штирборт-Гарбор цілий і непошкоджений, і кораблі знайдуть у його гаванях надійний захисток від морських хвиль.

Комодор Сімкоо дає розпорядження негайно довести до ладу все, що можна полагодити. Треба заспокоїти населення щодосталості Стандарт-Айленду. Досить, навіть більш ніж досить, і того, що через брак двигунів на лівому боці острова він не може попрямувати до найближчих земель. І жодні ліки не можуть цьому зарадити.

Залишається ще найважливіше питання про те, як врятуватися від голоду й спраги. На який час вистачить запасів харчування... на місяць? На два?

Ось факти, які встановив комодор Сімкоо:

З водою все гаразд. Хоч вибух і знищив один з дистилляційних заводів, другий працює нормально і спроможний задовольнити потреби всього населення.

Багато гірша справа з харчами. Після всіх підрахунків установлено, що їх вистачить тільки на два тижні, якщо не запровадити негайно для десятитисячного населення суворий раціон. Як відомо, за винятком садовини і городини, всі продукти на острів довозяться ззовні. А де він, цей зовнішній світ? На якій відстані лежать найближчі землі і як до них дістатися?

Отже, хоч яке прикре враження справить цей захід, комодор Сімкоо змушений видати наказ про обмеження споживання. Того ж вечора по телефону й телеавтографу передають цю сумну новину.

В Мільярд-Сіті й обох портах вона викликала загальний жах і передчуття ще гіршого лиха. Раз немає жодного способу поповнити запаси продуктів, то доводиться чекати появи на обрії примари голоду — за виразом зужитим, але образним. Справді, в розпорядженні комодора Сімкоо немає жодного судна, щоб відрядити його до американського континенту. За примхою долі, останній з них вийшов у море три тижні тому з прахом Сайруса Бікерстафа й інших обороноців міста, що полягли у боях з дикунами Ероманга. Тоді ніхто і в гадці не мав, що боротьба через самолюбство доведе Стандарт-Айленд до стану значно гіршого ніж тоді, коли його захопили банди новогебрідців!

Дійсно, до чого ті мільярди, навіщо бути багатим, як Ротшильд, Маккей, Астор, Вандербільт, Гульд, коли багатство нездатне врятувати від голодної смерті! Правда, більшу частину своїх достатків ці набоби надійно ховають у банках Старого й Нового Світу. Але хтозна, чи не настане час, коли за свій мільйон вони не дістануть ані кіло м'яса, ані буханця хліба!

Зрештою, причина всього лиха — в їхніх безглуздих чварах, в дурнісінському суперництві, в упертому прагненні до влади! Це вони в усьому винні, Танкердон і Коверлі, це вони заподіяли людям усі лиха й нещастия! Хай же вони стережуться відплати, гніву службовців, робітників, офіцерів, торгівців, усього населення, яке наразили на страшну небезпеку! Невідомо, до чого можуть дійти люди, коли їх почнуть мордувати муки голоду!

Слід застерегти, що ці докори зовсім не стосуються ані Уолтера Танкердона, ані міс Ді Коверлі, на них не розповсюджується осуд, що його заслуговують їхні родини. Ні! Юнак і молода дівчина не відповідають за те, що сталося. Вони були тим зв'язком, що мав забезпечити майбутній добробут обох частин міста, і не вони цей зв'язок розірвали!

Протягом наступних двох днів через густу хмарність спостереження не провадилися, і положення Стандарт-Айленду не можна визначити навіть приблизно.

На світанку 31-го березня обрій прояснів і туман на морі поступово розійшовся. Є надія, що усі виміри можна буде зробити в нормальніх умовах.

Наслідків спостережень усі очікують з гарячковим нетерпінням. Кількatisячний натовп зібрався біля батареї Хвілеріза. Серед них і Уолтер Танкердон. Але ані його батько, ані Нет Коверлі, жодний з тих мільярдерів, що привели цих людей до такого прикрого стану, не виходять із своїх особняків, де вони почивають себе наче замуріваними народним гнівом.

Опівдні спостерігачі готуються вловити найвищу точку сонячного диска. Два секстанти — один тримає король Малекарлії, другий — комодор Сімкоо — спрямовані на обрій.

Визначають висоту сонця і тоді беруться до вирахувань, з належними поправками; внаслідок мають $29^{\circ}17'$ південної широти.

О другій годині, в тих самих сприятливих умовах, провадять друге спостереження, яке показує $179^{\circ}32'$ східної довготи.

Таким чином, відтоді як Стандарт-Айленд став жертвою божевільного кружляння, морські течії віднесли його в південно-східному напрямку на тисячу миль.

Ось що виявилося, коли місце положення Стандарт-Айленду визначили на карті:

Найближчі острови — принаймні за сто миль, — архіпелаг Кермадек¹, укритий голими скелями, майже незаселений; там не знайдеш нічого поживного, та й як до нього добутися? За триста миль на південь лежить Нова Зеландія, але в який спосіб пристати до її берегів, коли

¹ Кермадек — група островів в південно-західній частині Тихого океану, належать Новій Зеландії, майже незалюднені.

течія відносить плавучий острів у відкрите море. В західному напрямку, на відстані в тисячу п'ятсот миль,— Австралія. В кількох тисячах на схід — Південна Америка на широті Чілі. За Новою Зеландією — Полярний океан і пустеля Антарктики. Невже Стандарт-Айленду судилось розбитися об крижані землі південного полюса? Невже мореплавці знайдуть там колись численні рештки людей, що загинули від злигоднів і голоду?

Комодор Сімкоо заходжується старанно вивчати течії цих морів. Але що буде, коли вони й надалі залишаться без змін, коли Стандарт-Айленд не зустріне супротивних течій, коли зніметься жахлива буря, одна з тих, що раз у раз виникають у передполярній зоні?

Природно, що ці відомості викликають в населення жах. Дедалі більше його охоплює обурення проти винуватців їхнього лиха, злочинців-багатіїв, які несуть відповідальність за все, що сталося. Потрібні вся енергія і вплив комодора Сімкоо й полковника Стюарта, віданість офіцерів, увесь їхній авторитет перед моряками й солдатами, щоб запобігти заколоту.

Наступний день минає без будь-яких змін. Кожний змушений підкоритися нормованому споживанню і обмежиться лише тим, що конче необхідно, однаково — і найбагатший, і менш заможний.

Тим часом величезну увагу приділено службі спостереження, яка невпинно, з величезною пильністю обслідує обрій. Хай тільки з'явиться будь-яке судно, йому сигналізують, і, можливо, пощастиТЬ відновити перервані зв'язки з зовнішнім світом. Але, на біду, плавучий острів відхилився вбік від морських шляхів, і кораблі тільки зрідка потрапляють у ці місця, сусідні з Антарктичним морем. І в уяві близьких до божевілля людей встає примара полюса — там, на страшному півдні, — освітлена зловісним вулканічним полум'ям Еребуса й Терора¹.

Проте в ніч з третього на четверте квітня обставини міняються на краще. Північний вітер, що лютував останні дні, раптом ущухає. На морі наступає повна тиша, а потім із південного сходу починає повівати легкий вітерець: такі атмосферні примхи часто можна спостерігати в період рівнодення.

¹ Еребус і Терор — вулкани в Антарктиді, на острові Роза (поблизу Землі Вікторії).

В комодора Сімкоо відроджується надія. Якби Стандарт-Айленд віднесло на якусь сотню миль у західному напрямку, супротивні течії наблизили б його до берегів Австралії чи Нової Зеландії. В усякому разі його рух до полярних морів наче припинився, і можливо, що поблизу австралійського суходолу він зустріне які-небудь судна.

Після сходу сонця південно-східний вітерець ще по-дужчав. Стандарт-Айленд виразно відчуває його силу. Високі будинки острова, обсерваторія, мерія, церква, собор у якійсь мірі допомагають вітрові. Вони стають за вітрила на борту цієї велетенської споруди з тоннажністю в чотириста тридцять два мільйони тонн!

Хоч небо весь час борознять швидкоплинні хмарки, сонце час од часу проглядає між ними, і це дозволить, безперечно, провести спостереження.

Дійсно, двічі пощастило вловити сонце, що визирнуло з-за хмарок.

Обчислення показали, що за добу Стандарт-Айленд перемістився у північно-східному напрямку на цілих два градуси.

Отже, ясно, що на Стандарт-Айленд діє не тільки сила вітру. Доводиться припустити, що він увійшов у той чортоприй, що відмежовує одну від одної великі течії Тихого океану. Якби плавучому острову пощастило потрапити в ту супротивну течію, що прямує на північний схід, то сподівання на порятунок стали б цілком здійсненими. Хай же зглянеться доля, щоб це сталося якнайшвидше, бо харчові пайки знову доводиться скорочувати, продовольчі запаси тануть із кожним днем, викликаючи глибоке занепокоєння: як прогодувати десять тисяч чоловік.

Коли наслідки останніх астрономічних спостережень стали відомі в місті і в обох портах, люди трохи заспокоїлися. Відомо, як легко натовп переходить від одного почуття до другого, від розpacу до надії. Так сталося й тепер. Звичайно, населення Стандарт-Айленду цілком відмінне від знедолених людських мас, які купчаться по великих містах Європи й Америки, повинно бути і є насправді поміркованіше, розважливіше, не так підпадає панічним настроям. Це все так, але перед загрозою голоду всього доводиться страхатися!

Протягом ранку вітер дедалі дужчає. Барометр поволі спадає. Море надихається довгими потужними хви-

лями — знак, що десь на південному сході знялася буря. Стандарт-Айленд, байдужий колись до будь-якої хитавиці на морі, тепер помітно від неї страждає. Деякі будинки здригаються згори донизу, загрожуючи завалитися, речі зсуваються зі своїх місць, наче під час землетрусу. Ці явища, нові для мільярдян, викликають у них велику тривогу.

Комодор Сімкоо і його персонал невідступно вартоють в обсерваторії, де тепер зосереджено всі адміністративні служби. Присутні дуже занепокоєні, що будинок раз у раз струшується: вони змушені визнати, що в цьому криється велика небезпека.

— Очевидно,— каже комодор,— Стандарт-Айленд пошкоджений у своїй основі. Блоки роз'єдналися. Корпус утратив уже ту міцну щільність, що надавала йому тривкості...

— Аби хоч буря не знялася,— додає король Малекарлії,— плавучий острів уже не може опиратися хвильам!

Все це так, та й населення не має вже довіри до цього штучного ґрунту. Воно відчуває, що йому раптом може забракнути опори. В сто разів краще було б розбитися об скелі Антарктичного суходолу! Щохвилини очікувати з жахом, що Стандарт-Айленд розколеться на шматки і його поглине прірва Тихого океану, що його глибин не досяг ще жодний зонд — це примушує здригатися навіть найміцніші серця.

Вже немає сумніву, що багато блоків зазнало нових пошкоджень. Тут зруйновано перетинки, там поробилися шпари, повипадали заклепки, що з'єднували сталеві бляхи. В парку, вздовж річки Серпантайн, на віддалених од центру вулицях унаслідок зміщення металевого підґрунтя химерно погорбилася земля. Чимало будинків уже похилилось; якщо вони заваляться, то западеться верхня, на якій тримається місто. В багатьох місцях тече, але годі й думати за те, щоб позакладати усі шпарки. Проте ясно, що вода просочилася в підґрунтя, бо ватерлінія зазнала змін. Майже навколо усього узбережжя острова, в обох портах, біля батареї Хвилеріза й Корми ватерлінія знизилась на один фут, і якщо її рівень і далі буде знижуватися, хвилі ринуть на береги. Коли порушиться стійкість Стандарт-Айленду, за кілька годин його поглине океан.

Комодор Сімкоо волів би приховати від населення цю перспективу, щоб не викликати паніки або й ще чого гіршого. Хтозна, до якої межі дійде обурення мільярдян проти призвідців усіх іхніх нещасть! Адже вони не можуть рятуватися втечею, як роблять пасажири корабля, не можуть скористатися шлюпками або спорудити плота, на якому рятується весь екіпаж, сподіваючись, що в морі подасть йому допомогу якесь судно. *Hi!* Такий пліт — сам Стандарт-Айленд, що ось-ось піде на дно!

Весь день комодор Сімкоо щогодини нотує зміни в рівні ватерлінії. Стандарт-Айленд дедалі осідає. Отже, вода весь час просочується в блоки, повільно, але безперервно й непереборно.

Разом з тим гіршає і погода. Небо розцвічують тьмяні, червонуваті, мідяні барви. Барометр падає все швидше й швидше. В атмосфері виразно чути наближення бурі. За пеленою обважнілого від випаровувань повітря обрій так звузився, що, здається, торкається узбережжя Стандарт-Айленду.

Ввечері зривається шалений вітер. Хвилі, лютуючи, б'ють знизу по металевому корпусу, під їх ударами тріщать і розсідаються блоки, шворні ламаються, розриваються сталеві бляхи. Звідусіль чутно тріск і хрускіт металу. Вулиці міста, галявинки в парку ось-ось заваляться. Тому, коли надходить ніч, мільярдяни покидають свої будинки й виrushаютъ за місто, де немає великих споруд і тому не така небезпека. Юрби людей заповнюють простір між обома портами Хвилеріза й Корми.

Близько дев'ятої години страшний поштовх стрясає Стандарт-Айленд до найглибших його основ. Електростанція Штирборт-Гарбора, яка постачала світло місту, западає в морську безодню. Все навколо обгортает темрява, така непроглядна, що не знати, де небо, а де море.

Невдовзі новий струс ґрунту вказує на те, що будинки починають валитися, наче карткові хатки. За кілька годин на поверхні Стандарт-Айленду не залишиться жодної будівлі!

— Панове,— каже комодор Сімкоо,— ми не можемо залишатися довше в обсерваторії, їй загрожує обвал. Ходімо в поле, там перечекаємо, поки закінчиться буря.

— Це циклон,— каже король Малекарлії і вказує на барометр, що впав до 713 міліметрів.

Справді, плавучий острів потрапив у такий циклон, що його дія подібна до дії потужних конденсаторів. Ураган захоплює в свій коловорот масу води, яка лютуючи вирує навколо майже сторчової осі і поширюється з заходу на схід, відхиляючись у південній півкулі на південь. Циклон — атмосферне явище, що має величезну руйнівну силу, і, щоб вибратися з нього, треба знайти спокійніший центр або принаймні «півцентр» з правого боку траекторії, де можна врятуватися від бурхливих хвиль. Але Стандарт-Айленду бракує двигунів, і він залишається безпорадний. Цього разу вже не людська дурість, не безглазда впертість двох владарів штовхає Стандарт-Айленд до загибелі, але жахливе явище природи, що має остаточно завершити його знищення.

Комодор Сімкоо, полковник Стюарт, король Малекарлії, Себастян Цорн та його товариши покидають обсерваторію, де вони вже не почивають себе в безпеці. І саме вчасно! Не встигли вони зробити й двісті кроків, як висока вежа з страшеним грюкотом упала, пробила ґрунт скверу й зникла в безодні. За одну мить на місці будівлі залишилась тільки купа уламків.

У цей час нашим музикантам спадає на думку перевігти Першу авеню й добрatisя до казино, щоб врятувати, коли це ще можливо, свої інструменти. Будинок казино ще стоїть на місці, вони добираються до нього, піднімаються у свої кімнати, хапають обидві скрипки, альт і віолончель — і біжать до парку, шукаючи рятунку.

Там уже зібралось кілька тисяч чоловік з обох частин міста. Між ними й родини Танкердонів і Коверлі, для яких, мабуть, краще, що в такій темряві вони не можуть ані побачити, ані пізнати один одного.

Уолтерові все ж таки пощастило пробратися до міс Ді Коверлі. Він спробує врятувати її, коли надійде час остаточної катастрофи... Він учепиться разом з нею за якийсь уламок...

Дівчина вгадала, що юнак біля неї, з її уст вихоплюється:

— Ох, Уолтер!

— Ді... люба Ді... я тут! Я вас більше не залишу...

Наші парижани також воліють не розлучатися. Вони тримаються разом. Фрасколен цілком спокійний, як завжди. Івернес дещо нервує. Пеншіна покірно й іронічно сприймає все, що діється навколо. Себастян Цорн по-

вторює Атаназові Доремюсу, що врешті наважився приступити до своїх земляків.

— Я весь час казав, що все це матиме поганий кінець! Я це передбачав!

— Досить тремоло в мінорі, старий Ісайя! — кричить «Його високість». — Твої покутні псалми всім набридли!

Опівночі шаленство циклону подвоюється. Вітри, зосереджуючись в одному місці, здіймають велетенські водяні вали й кидають їх на Стандарт-Айленд. До чого приведе його ця боротьба стихій? Може, він наразиться на підводні скелі? Чи розпадеться на брили серед океану?

Тепер металевий корпус острова пробитий в багатьох місцях. Звідусіль чути; як тріщать зламані шворні й заеклепки. Будинки, церква, собор, мерія обвалиються один по одному в зяючі, наче рани, щілини, крізь які вдираються високі бурхливі хвилі. Від розкішних споруд не залишилось і жодного сліду. Які скарби, коштовності, скільки статуй, картин, художніх творів загинуло назавжди! Людність уже не побачить це гордовите місто, коли зійде сонце, якщо воно ще зійде для них, якщо їх раніше не поглине безодня океану разом із Стандарт-Айлендом!

Дійсно, в парку, в полях, де підгрунтя ще опиралось руйнуванню, вода починає просочуватися й розливатися по поверхні. Ватерлінія чимраз знижується. Рівень плавучого острова вже досяг рівня моря, і циклон кидає на нього гори розбурханих хвиль.

Вже ніде не можна знайти ані захищту, ані притулку. Батарея Хвілеріза, що стоїть проти вітру, не захищає від морських хвиль і тим менш вітрових шквалів, що січуть, мов картечю. Металеві перетики блоків розламуються, і поява дедалі нових величезних щілин супроводжується страшним грюкотом, здатним заглушити найсильнішу громовицю... Кінець наближається...

О третій годині ночі в парку, вздовж берегів річки Серпантайн, утворюється тріщина завдовжки в два кілометри, крізь яку лінє вода, широкою пеленою розливаючись навколо. Треба тікати якомога швидше, і все населення розсіюється по полях. Одні біжать до портів, інші до батареї. Сім'ї роз'єднуються, матері марно шукають своїх дітей, а оскаженілі водяні вали, наче велетенський приплив, ринуть і ринуть на поверхню Стандарт-Айленду.

Уолтер Танкердон не залишає міс Ді, він намагається відвести її в бік Штирборт-Гарбора. В неї немає силити за ним. Він піднімає її, майже непритомну несе на руках у жахливій пітьмі, серед розплачливих зойків юрби...

О п'ятій годині ранку в східній частині міста знову розлягається хрускіт і гуркотіння заліза.

Величезна брила в половину квадратної милі завбільшки щойно відкололася від Стандарт-Айленду...

Це Штирборт-Гарбор зі своїми заводами, машинами, складами відпливає кудись все далі й далі...

Під потужними ударами циклону, що його сила досягла свого апогея, Стандарт-Айленд колишеться на хвилях, наче уламок потерпілого судна. Його корпус остаточно розпався... блоки роз'єдналися, деякі з них, обважнілі від води, зникають в морських глибинах.

— Після того, як хряснула Компанія, хряснув і Стандарт-Айленд! — вигукує Пеншіна.

І це підводить підсумок тому, що сталося.

Тепер від чудесного Стандарт-Айленду залишились тільки розкидані хвилями уламки, схожі на рештки невідомої розбитої комети, які плавають, правда, не в повітряних просторах, а на поверхні неозорого Тихого океану.

Розділ XIV

РОЗВ'ЯЗКА

Ось що побачив би спостерігач, якби оглянув на світанку ці місця з висоти кількох сотень футів: на морі гойдаються три уламки Стандарт-Айленду, площею від двох до трьох гектарів кожний, і з десятеро інших, менших за розміром, плавають на відстані в кілька кабельтових від них.

Як тільки почало дніти, сила циклону зменшилася. З швидкістю, властивою цим великим атмосферним зрушенням, центр циклону перемістився за тридцять миль у західному напрямку. Скаламучене море, все ще бурхливе й грізне, кидає й хитає на хвилях уламки, малі й велиki, наче кораблі під час штурму.

Найбільш постраждала та частина Стандарт-Айленду, на якій стояв Мільярд-Сіті. Під вагою своїх будівель і споруджень вона вся пішла під воду. Марно було б

шукати хоч будь-якого сліду розкішних особняків і палаців, що здіймались обабіч головних авеню в обох частинах міста. Мешканці цих останніх ще ніколи не були так докорінно роз'єднані, і, звичайно, їм і на думку не спадало саме таке роз'єднання.

Мабуть, є чимало жертв? Напевно так, хоч люди й завчасно повибігали в поле, де ґрунт довше тримався.

Ну, задоволені тепер всі ці Танкердони й Коверлі наслідками свого злочинного суперництва? Жодний з них не стане при владі, усунувши іншого! Мільярд-Сіті поглинула морська безодня, а разом з містом і величезні гроші, які вони за нього заплатили! Та хай ніхто не ллє сліз над їхньою долею! Вони ще мають доволі мільйонів у сейфах американських і європейських банків, щоб забезпечити себе на старість шматком хліба!

Найбільший уламок — та частина плавучого острова, що простяглася від обсерваторії до батареї Хвилеріза. Площа його має щось із три гектари, на яких скучилось близько трьох тисяч потерпілих аварію на морі — як інакше назвати цих людей?

На другій брилі, трохи меншій за розміром, збереглось кілька споруд, розташованих поблизу Бакборт-Гарбора, порт з кількома продовольчими складами й одна цистерна з солодкою водою. Що ж до електростанції і будівель, де містилися машини й двигуни, то, як уже згадувалось, їх висадило в повітря під час вибуху котлів. Тут знайшли собі притулок дві тисячі мешканців. Можливо, їм пощастиТЬ установити зв'язок з першим уламком, якщо не всі човни Бакборт-Гарбора загинули.

Що ж до Штирборт-Гарбора, то, як відомо, ця частина Стандарт-Айленду відірвалася від нього о третій годині ночі. Дуже імовірно, що вона затонула, бо, скільки сягає око, на поверхні океану не можна зауважити жодної її ознаки.

Разом з цими двома уламками плаває ще й третій, розміром від трьох до п'яти гектарів; це та частина поля, що прилягала до батареї Корми і на якій тепер опинилось близько чотирьох тисяч чоловік.

Нарешті, з десяток уламків, у кілька сотень квадратних метрів кожний, дали притулок решті населення, яке врятувалось під час катастрофи.

Ось те, що залишилось від колишньої «перлини Тихого океану!»

Число жертв сягає, очевидно, до кількох сотень. І слід дякувати долі, що весь Стандарт-Айленд не поглинули води Тихого океану!

Але як ці уламки, такі віддалені від будь-якої землі, зможуть досягнути якогось берега? Чи не приречені потерпілі на голодну смерть? Чи залишиться при житті хоч один свідок цього лиха, подібного якому не знає історія морських катастроф?

Ні, не треба впадати в розpac. На роз'єднаних уламках знайдуться енергійні люди, і вони зроблять все, що можна зробити для загального порятунку.

На уламку, що прилягає до батареї Хвілеріза, зібрались комодор Етель Сімкоо, король і королева Малекарлії, службовці обсерваторії, полковник Стюарт, кілька його офіцерів, дехто з нотаблів Мільярд-Сіті, духовні особи — одним словом, значна частина населення. Між ними є також і сім'ї Коверлі і Танкердон, пригнічені тягарем страшної відповідальності, що обтяжила їхні гляви. Чи ж не вразила їх вже болюча доля, — вони втратили те, що їм найдорожче, — адже Уолтера і міс Ді немає з ними! Куди вони зникли? Може, вони врятувались на іншому уламку? Чи можна сподіватися побачити їх будь-коли?

Мандрівний квартет, так само як і їхні неоціненні інструменти, у повному складі. Тут до речі вжити відомий вислів: «Тільки одна смерть здатна їх розлучити!» Фрасколен тверезо оцінює положення і зовсім не втратив надії. Івернес, якого завжди вражає незвичайне, вигукує перед видовищем цього лиха:

— Не можна уявити собі грандіознішого фіналу!

Щодо Себастяна Цорна, то він не тямиться з люті. Те, що він був слушним пророком і провістив нещастя Стандарт-Айленду, подібно до Ієремії, який віщував загибель Сіона¹, — це аж ніяк не може його ні потешити, ні розрадити. Він голодний, холодний, застудився, напади кашлю не дають йому передихнути. Пеншіна, цей непоправний насмішник, зауважує йому:

— Як ти цього допустився, мій старий Цорне, дві

¹ Легендарний біблійний «пророк» Ієремія, як свідчить приписана йому книга, викривав останніх царів Іudeї і пророкував загибель її столиці Сіона.

квінти поруч одна по одній — це заборонено... в гармонії¹.

Віолончеліст охоче придушив би «Його високість», якби він мав силу, та саме її якраз йому і бракує.

А Калістус Менбар? Ну, головний інспектор просто молодець, так, справжній молодець! Він вірить у порядунок усіх потерпілих від катастрофи, в порятунок Стандарт-Айленду. Всі повернуться на батьківщину, плавучий острів полагодять... Уламки досить міцні, і ніхто не важиться сказати, що сили природи взяли гору над цим геніальним творінням кораблебудівельного мистецтва!

Очевидно однो — безпосередня небезпека вже не загрожує Стандарт-Айленду. Те, що мало затонути під час циклону, пішло на дно разом із Мільярд-Сіті: всі будівлі, особняки, житлові будинки, фабрики, батареї, всі важкі споруди. Тепер уламки в доброму стані, ватерлінія значно підвищилася, і хвилі вже не заливають їхньої поверхні.

Отже, можна передихнути — це відчутне поліпшення, й оскільки безпосередня загроза загибелі минула, то й моральний стан людей також покращав. Всі більш-менш заспокоїлись. Тільки жінки да діти, нездатні міркувати, не можуть опанувати свій страх.

А що сталося з Атаназом Доремюсом? Коли острів почав розпадатись, професора танцю й гарних манер віднесло одразу ж на уламку у море разом з його старою служницею. Пізніше течія прибила їх до тої брили, де були його співвітчизники-музиканти.

Тим часом комодор Сімкоо, як то й належить капітану потерпілого аварію судна, за допомогою відданих йому службовців узявся до роботи. Перш за все треба з'ясувати, чи можна з'єднати докупи відокремлені шматки острова? Коли це неможливо, будь-що треба налагодити зв'язок між ними. Це останнє питання незабаром розв'язується позитивно, бо виявляється, що чимало човнів Бакторт-Гарбора цілком справні. На них можна об'їхати відокремлені частини острова, і комодор Сімкоо знатиме, які запаси є в його розпорядженні, скільки залишилось гожої води і продуктів харчування.

¹ Гра слів у французькій мові, де слово «напад» (quinte) звучить, як слово «квінта» (муз. термін).

Та чи є можливість назначити за даними широти й довготи, де перебуває та флотилія уламків?

Hi! Через брак потрібних інструментів неможливо вимірюти висоту сонця й зробити потрібні обчислення, а тому й невідомо, чи не плаває ця флотилія поблизу якого суходолу чи острова.

О дев'ятій годині ранку комодор Сімкоо разом із двома офіцерами сідає в шлюпку, щойно надіслану з Бакборт-Гарбора. Вони відвідують всі інші уламки острова й старанно їх оглядають. Ось наслідки цього обстеження: дистиляційні апарати знищенні, але гожої води в цистерні вистачить ще тижнів на два, якщо її споживання суворо обмежити. Що ж до запасів на портових складах, вони можуть забезпечити населення харчовими продуктами приблизно на такий самий термін.

Отже, необхідно за два тижні щонайбільше дістатися до будь-якого берега в Тихому океані.

Ці відомості здатні трохи заспокоїти. Все ж комодоріві Сімкоо прикро усвідомлювати, що жахлива ніч коштувала багатьох жертв. Горе родин Коверлі й Танкердон невимовне. Ні Уолтер, ні міс Ді не знайшлися на уламках, де побував комодор. У момент катастрофи хлопець із зомлілою нареченою на руках прямував до Штирборт-Гарбора, а від цієї частини Стандарт-Айленду нічого не зсталось на поверхні океану...

Вітер по півдні починає вщухати, море заспокоюється, уламки відчувають тільки легке погодування на хвилях. Завдяки зв'язку, що його налагодили човни Бакборт-Гарбора, комодор Сімкоо може узятися до розподілу продуктів між населенням, приділяючи кожному лише стільки, щоб не померти з голоду.

Проте спілкування людей з години на годину полегшується. Численні уламки, скорюючись законові взаємного тяжіння, як окрушки корка на поверхні налитої в миску води, поволі наближаються один до одного. І як не узяти це за добру прикмету довірливому Қалістусові Менбару, якому ввіждається вже відбудування його «перелини Тихого океану».

Ніч минає в глибокій темряві. Який далекий той час, коли авеню Мільярд-Сіті, вулиці його торговельних кварталів, паркові галявини, поля й луки сяяли електричними вогнями, коли алюмінієві півкулі заливали Стандарт-Айленд потоками сліпучого світла!

В літньмі кілька уламків наразилися один на один. Цього не можна було уникнути, але, на щастя, зіткнення було легке і не завдало серйозної шкоди.

Зійшло сонце, і всі побачили, що уламки за ніч дуже зблизились і тепер плинуть разом по спокійній поверхні моря, не стикаючись між собою. Кількох ударів весел досить, щоб дістатись від уламка до уламка. Комодор Сімкоо не зазнає ніяких труднощів, даючи лад з постачанням продуктів і води. Це зараз головне, потерпілі розуміють це і скоряються перед необхідністю.

Човни перевозять багато родин. Вони розшукують родичів, членів сім'ї, що їх загубили. Яка радість зново з ними зустрітися, забувши про загрозу можливого лиха. Яке горе в тих, які надаремно чекають повернення відсутніх!

Велика радість, що море заспокоїлось. Та все ж школа, що південно-східний вітер ущух. Він допоміг би течії, яка в цій частині Тихого океану прямує до австралійських берегів.

За наказом комодора Сімкоо, спостерігачам доручено пильно стежити за обрієм по всьому колу. Як тільки з'явиться будь-який корабель, йому негайно сигналізуватимуть. Але судна дуже зрідка заходять у ці віддалені місця, надто о цій порі року, коли починаються бурі рівнодення.

Тоді надія помітити вдалини димок, що звивається над лінією, відмежовуючи небо від води, або вітрила, що чітко вирізьблюються на обрії,— дуже хистка. Однак о другій годині дня комодор Сімкоо одержує від одного із спостерігачів повідомлення такого змісту:

«На північному сході помітна рухлива цятка, і хоч неможливо розгледіти корпус, очевидчаки, якесь судно йде морем повз Стандарт-Айленд».

Ця новина викликала надзвичайне хвилювання. Комодор Сімкоо, офіцери, інженери поспішають на той бік уламка, відкіля щойно помітили судно. Видано наказ будь-шо притягти його увагу, або розмахуючи пропорами на довгих жердинах, або за допомогою стрілу з усіх рушниць, які ще збереглись. Якщо ніч спаде раніше, ніж ці сигнали помітять, на головному уламку розведуть вогонь, який буде видно в темряві на великій відстані, і його неодмінно побачать.

Але чекати до вечора не довелось. Темна рухлива пляма, про яку йде мова, очевидчаки наближається. Над нею здіймається густий дим, і немає сумніву, що вона тримає курс просто до решток Стандарт-Айленду. Бі-ноклі не втрачають її з поля зору, дарма що корпус цього судна ледве піднімається над морем і в нього немає ані щогл, ані вітрил.

— Друзі мої! — вигукує невдовзі комодор Сімкоо. — Я переконався: це уламок нашого острова... це може бути тільки Штирборт-Гарбор, якого буря відкинула у відкрите море! Напевне, містер Сомуа полагодив машини і тепер прямує до нас!

Цю звістку зустрічають з божевільною радістю. Всім здається, що загальне визволення тепер забезпечене. З цим уламком Штирборт-Гарбора до Стандарт-Айленду наче повертається його живодайний орган!

Комодор Сімкоо не помилувся. Штирборт-Гарбор відкововся від Стандарт-Айленду, його підхопили супротивні течії й віднесли на північний схід. Настав день, містер Сомуа разом з офіцерами порту дещо полагодили в машинах, в цілому мало пошкоджених, і повернулись на місце катастрофи, везучи з собою кілька сотень врятованих мільярдян.

Через три години Штирборт-Гарбор уже на відстані одного кабельтова від флотилії. Назустріч линуть захоплені радісні вигуки. Уолтер Танкердон і міс Ді Коверлі, що знайшли на Штирборт-Гарборі захисток перед катастрофою, теж тут, один поруч другого.

Відтоді як Штирборт-Гарбор прибув зі своїми запасами харчів і води, надії на порятунок міцніють. На його складах збереглось доволі пального, щоб пустити в рух на кілька днів його машини, двигуни і гвинти. П'ять мільйонів кінських сил, які є в його розпорядженні, дають йому можливість дістатися до найближчих земель. Ці землі, за останніми спостереженнями, належать Новій Зеландії.

Труднощі полягають у тому, як прийняти на Штирборт-Гарбор кілька тисяч людей, коли його площа не перевищує шести-семи тисяч квадратних метрів. Чи не доведеться послати його по допомогу за п'ятдесят миль?

Hi, ця подорож потребувала б надто багато часу, а кожна година — на обліку. Справді, щоб уберегти потер-

пілих від голодної смерті, не можна втрачати жодного дня.

— Давайте краще ось що зробимо,— каже король Малекарлій.— Уламки Штирборт-Гарбора, батареї Хвилеріза й батареї Корми можуть узяти всіх мільярдян, що врятувалися. Зв'яжемо ці три уламки міцними ланцюгами так, щоб вони йшли низкою один услід за одним, як шаланди на буксири. Хай Штирборт-Гарбор очолить цю валку і за допомогою своїх п'яти мільйонів кінських сил приведе нас до Нової Зеландії.

Порада чудова, має всі шанси на практичне застосування і успіх, оскільки Штирборт-Гарбор зберіг усю потужність своїх двигунів. В серцях людей розквітає віра в порятунок, наче перед їхніми очима вже мріють бажані береги.

Кінець дня минає у роботі: треба якнайдініше почіплювати між собою ланцюгами уламки Стандарт-Айленду. Комодор Сімкоо вважає, що таке плавуче налисто робитиме вісім-десять миль на добу. Отже, за допомогою морських течій воно за п'ять днів пройде п'ятдесят миль, що лежать між ним і Новою Зеландією. На цей час харчів напевне вистачить. Проте треба бути завбачливими і, беручи до уваги можливі затримки, суверо обмежувати споживання й надалі.

О сьомій годині вечора, після закінчення всіх попередніх робіт, Штирборт-Гарбор стає на чолі валки. Його гвинти круться, і два інших уламки, що йдуть на буксири, поволі вслід за ним рушають морем, на якому панує мертвий штиль.

На світанку другого дня з очей спостерігачів зникають останні рештки Стандарт-Айленду.

Від четвертого до восьмого квітня дні проминули без жодної пригоди. Погода сприятлива, хвиля на морі ледве відчутина, отже, умови подорожувати якнайкращі.

Дев'ятого квітня, о восьмій годині ранку, ліворуч удалині вимальовується земля — високий берег, помітний на великій відстані. Виміри, зроблені за допомогою інструментів, що збереглися в Штирборт-Гарборі, підтверджують здогади: це виступ великого північного острова Нової Зеландії.

Минає день і ще одна ніч, і наступного дня, десятого квітня вранці, Штирборт-Гарбор зупиняється на відстані одного кабельтова від берега бухти Раваракі.

Яке заспокоєння, яке почуття повної безпеки охоплює людей, коли вони відчувають нарешті під ногами справжню землю, а не штучний ґрунт Стандарт-Айленд! А проте, скільки ще часу плавала б по океану ця морська споруда, якби людські пристрасті, сильніші за вітри й шторми, не сприяли її руйнації!

Новозеландці дуже гостинно приймають потерпілих і негайно постачають їм усе, в чому вони мають потребу.

Прибувши в Окленд, урочисто, як того вимагають обставини, святкують нарешті весілля Уолтера Танкердона і міс Ді Коверлі. Додамо, що мільярдяни востаннє втішалися грою Мандрівного квартету під час цієї церемонії, на якій всі вони були присутні. Це буде щасливий шлюб, і шкода, що в інтересах загалу він не стався раніше. Кожний молодий має тепер щорічну ренту розміром не більше за якийсь жалюгідний мільйон...

— Але,— каже Пеншіна з цього приводу,— слідгадати, що вони знайдуть своє щастя, незважаючи на такі обмежені достатки!

Щодо Танкердонів, Коверлі і решти нотаблів, то вони мають намір повернутися до Америки, де їм не доведеться сперечатися за владу на плавучому острові.

Те саме ухвалюють зробити комодор Етель Сімкоо, полковник Стюарт, його офіцери, службовці обсерваторії і навіть Калістус Менбар, який, проте, зовсім не зрікається думки побудувати новий штучний острів.

Король і королева Малекарлії не криються з тим, що вони шкодують за Стандарт-Айлендом, на якому вони гадали мирно прожити до кінця своїх літ. Будемо сподіватися, що колишні монархи знайдуть собі затишний куточок на землі, де їх останні дні минатимуть остеронь політичних суперечок!

А Мандрівний квартет?

Ну, Мандрівний квартет, хоч що б там казав Себастян Цорн, мав тут добрий зиск, і якби віолончеліст досі мав серце на Калістуса Менбара за те, що той затяг їх проти волі на плавучий острів, то це була б справді чорна невдачність.

Дійсно, від двадцять п'ятого травня попереднього року до десятого квітня цього року минуло понад одинадцять місяців, протягом яких наші артисти жили, як відомо, розкошуючі. Чотири рази на рік вони одержували свій гонорар, і три чверті цих грошей лежать у бан-

ках Сан-Франціско і Нью-Йорка, відкіля їх можна узяти, коли тільки забажається.

Після весілля в Окленді Себастян Цорн, Івернес, Пеншіна і Фрасколен прощаються зі своїми друзями, а також і з Атаназом Доремюсом. Потім вони сідають на пароплав, що йде до Сан-Дієго.

Третього травня вони прибувають до цієї столиці Долішньої Каліфорнії і передусім перепрошують через місцеві газети, що вони не додержали свого слова одинадцять місяців тому, і тепер дуже шкодують, що примирили себе чекати.

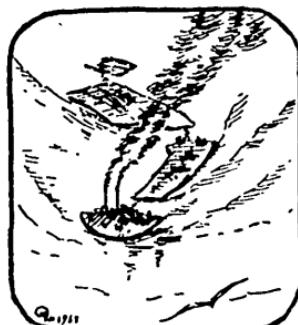
— Панове, ми вас чекали б іще двадцять років! — Таку люб'язну відповідь одержують вони від розпорядника музичальних вечорів у Сан-Дієго.

Чи ж можна бути згідливішим і прихильнішим? Единий спосіб засвідчити свою вдячність — виступити нарешті в концерті, так давно вже оголошенному.

І коли перед численними й захопленими слухачами парижани виконують квартет Моцарта фа мажор, опус 9, успіх, який судився цим талановитим майстрам, що врятувались під час катастрофи на Стандарт-Айленді, напевне, перевищив усі попередні за всю їхню артистичну діяльність.

Ось як закінчилась історія цього «дев'ятого чуда світу», цієї незрівнянної «перлини Тихого океану»! Усе добре, що добре закінчується, кажуть люди, але й все те погано, що закінчується погано... чи ж не такий кінець і Стандарт-Айленду?

Кінець? Ні. Рано чи пізно його знову відбудують — так принаймні запевняє Қалістус Менбар.

З М И С Т

Ч а с т и н а п е р ш а

<i>Розділ I.</i>	I. Мандрівний квартет	3
<i>Розділ II.</i>	II. Могутній вплив какофонічної сонати	12
<i>Розділ III.</i>	III. Балакучий чичероне	25
<i>Розділ IV.</i>	IV. Мандрівний квартет збентежений	36
<i>Розділ V.</i>	V. Стандарт-Айленд і Мільярд-Сіті	49
<i>Розділ VI.</i>	VI. Запрошені... силоміць	60
<i>Розділ VII.</i>	VII. Курс на Захід	74
<i>Розділ VIII.</i>	VIII. Плавання	87
<i>Розділ IX.</i>	IX. Сандвічеві острови	97
<i>Розділ X.</i>	X. Через екватор	108
<i>Розділ XI.</i>	XI. Маркізькі острови	123
<i>Розділ XII.</i>	XII. Три тижні на Помоту	133
<i>Розділ XIII.</i>	XIII. Стоянка на Таїті	144
<i>Розділ XIV.</i>	XIV. Безперервні розваги	156

Ч а с т и н а д р у г а

<i>Розділ I.</i>	I. На островах Кука	167
<i>Розділ II.</i>	II. Від острова до острова	178

<i>Розділ III.</i> Концерт у короля-астронома	189
<i>Розділ IV.</i> Британський ультиматум	198
<i>Розділ V.</i> Табу на Тонгатабу	210
<i>Розділ VI.</i> Хижаки на Стандарт-Айленді	220
<i>Розділ VII.</i> Влови	229
<i>Розділ VIII.</i> Фіджі й фіджійці	236
<i>Розділ IX.</i> Casus belli	246
<i>Розділ X.</i> Зміна власників	258
<i>Розділ XI.</i> Напад і оборона	271
<i>Розділ XII.</i> Штирборт і Бакборт ворогують	280
<i>Розділ XIII.</i> Як Пеншіна визначив становище	292
<i>Розділ XIV.</i> Розв'язка	304

Любий читачу!

Напиши нам, чи сподобалась тобі ця книжка, чи хороші в ній малюнки. Чи допоміг тобі художник краще зрозуміти твір? Напиши також, про що хотів би ти ще прочитати. Будемо дуже вдячні тобі за це.

Не забудь, що наша адреса: м. Київ, вул. Кірова, 34. Видавництво «Веселка».

ДЛЯ СЕРЕДНЬОГО ТА СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Жюль Верн
пловучий остров. повесть
(На украинском языке)

Редактор А. О. Перепадя
Художній редактор М. Г. Попович
Технічний редактор В. І. Дмухар
Коректори Н. Ф. Швець, В. Л. Ніколенко

Здано на виробництво 23/I 1964 р. Підписано до друку 4/ІІІ 1964 р. Формат
84×108¹/₂. Фіз. друк. арк. 10. Умовн. друк. арк. 16,4. Обл.-вид. арк. 16,75.
Тираж 65 000 (1—44000). Зам. № 75. Ціна 60 коп.

Видавництво «Веселка», Київ, Кірова, 31.

Книжково-журнальна ф-ка Державного комітету Ради Міністрів УРСР по пресі,
Київ, Воровського, 24.

ЦІНА 60 КОП.

«ВЕСЕЛКА»